T. V. LADICSENKO

VILÁGTÖRTÉNELEM

Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 11. osztálya számára

Standard szint, akadémiai szint

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво «Світ»
2011

УДК 94(100)(075.3)
ББК 63.3(О)я 721
Л15

Перекладено за виданням:
Ладиченко Т. В. Всесвітня історія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2011.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 235 від 16.03.2011 р.)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Наукову експертизу проводив
Інститут історії України НАН України.

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут педагогіки НАПН України.

EGYEZMÉNYES JELEK

Ладиченко Т. В.

Л15 Всесвітня історія : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. із навчанням угорською мовою : рівень стандарту, академічний рівень / переклад угорською мовою В. В. Мага. – Львів : Світ, 2011. – 224 с. : іл.

ISBN 978-966-603-708-7

Підручник містить навчальний матеріал із всесвітньої історії другої половини XX – початку XXI ст. для 11 класу, який поданий відповідно до чинної програми "Всесвітня історія". Глибше осягнути цей складний і насичений багатьма подіями період всесвітньої історії допоможуть ілюстрації, мапи, схеми, запитання та завдання для самоперевірки, обговорення та дискусій. Навчальний матеріал підручника сприятиме формуванню в учнів відчуття належності України до європейської цивілізації, розуміння єдності світу та необхідності вирішення глобальних проблем людства спільними зусиллями.

УДК 94(100)(075.3)
ББК 63.3(О)я721

ISBN 978-966-603-708-7 (угор.)
ISBN 978-966-349-306-X (укр.)

© Ладиченко Т. В., 2011
© Видавництво «Грамота», 2011
© Мага В.В., переклад., 2011

TARTALOM

A szerzőtől 4

1. téma. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ. A VILÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

1. §. A második világháború kezdete (1939–1941 júniusa) 5
2. §. Harci események 1941–1942-ben 16
3. §. Megszállási rendszer a leigázott országokban. Ellenállási mozgalom. Harci események 1943-ban 25
4. §. Harci események 1944–1945-ben 36
5. §. A világ a második világháborút követő időszakban 44

2. téma. USA ÉS KANADA 1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG

6. §. USA a XX. század 40–60-as éveiben 54
7. §. USA a XX. század 60–90-es éveiben 59
8. §. Az amerikai elnökök bel- és külpolitikájának legfontosabb prioritásai a XXI. század elején ... 64
9. §. Kanada 69

3. téma. NYUGAT-EURÓPA ORSZÁGAI

10. §. A nyugat-európai országok társadalmi, politikai és gazdasági fejlődésének sajátosságai a XX. század második felétől a XXI. század elejéig 76
11. §. Nagy-Britannia 82
12. §. Franciaország 88
13. §. Németország 94
14. §. Olaszország 100

4. téma. SZOVJETUNIÓ. ÚJ FÜGGETLEN ÁLLAMOK

15. §. A sztálini korszak vége. A hruscsovi olvadás 107
16. §. A brezsnyevi pangás évei (1964-1985). A peresztrojkától a Szovjetunió felbomlásáig 114
17. §. Oroszország és a posztszovjet független államok a XX–XXI. század fordulóján 121

5. téma. KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA ORSZÁGAI (1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG)

18. §. Közép- és Kelet-Európa országai a második világháború után 127
19. §. Demokratikus forradalmak. A posztkommunista társadalmak átalakulása (transzformációja).. 132
20. §. Politikai, gazdasági és szociális átalakulások a posztkommunista társadalmakban 137

6. téma. ÁZSIA, AFRIKA, LATIN-AMERIKA VEZETŐ ORSZÁGAINAK FEJLŐDÉSE A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A XXI. SZÁZAD ELEJÉN

21. §. A gyarmati rendszer felszámolása, független államok létrejötte és fejlődése 143
22. §. Japán 148
23. §. Kína 152
24. §. India 158
25. §. Afrika és a Közel-Kelet országai 165
26. §. Latin-Amerika államai 174

7. téma. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

27. §. A hidegháború kibontakozása a XX. század 40–80-as éveiben 180
28. §. A hidegháború vége (a XX. század 80-as éveinek második fele és a 1990-es évek) 187

8. téma. A TUDOMÁNY ÉS A KULTÚRA FEJLŐDÉSE 1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG

29. §. A TMF alapvető irányai a XX. század második felében 193
30. §. Főbb irodalmi és művészeti irányzatok a háború utáni években 196
31. §. Képzőművészet, zene, színház, mozi, építészet, testnevelés, sport 200

9. téma. AZ EMBERISÉG GLOBÁLIS PROBLÉMÁI ÉS AZOK MEGOLDÁSI LEHETŐSÉGEI

32. §. A jelenkori globális problémák általános jellemzése 208
33. §. Az emberiség jelenkori problémáinak megoldási lehetőségei 216

Tisztelt tizenegyedikesek!

A 11. osztályban új típusú tankönyvből fogtok tanulni, amely a megújult tanterv követelményei alapján íródott a XX. század második felének és a XXI. század elejének világtörténelméből. Újszerű a tankönyv felépítése is: a szerzői szöveget történelmi okmányok, az események szemtanúinak és résztvevőinek visszaemlékezései, ismert történészek műveiből vett részletek, térképek, vázlatok követik és teszik még élvezetesebbé. A megszerzett tudást kérdésekkel és feladatokkal ellenőrizhetitek. Találtok anyagot továbbá az eszmecserékhez és megbeszélésekhez is.

A tankönyv célja:

- feltárni az emberiség történetében fontos és bonyolult szerepet játszó korszak meghatározó eseményeinek okait, menetét és következményeit;
- fogalmat alkotni az emberiség kulturális és tudományos-műszaki vívmányairól, globális problémáiról, azok megoldási lehetőségeiről;
- megmagyarázni az elsajátítandó történelmi fogalmakat, illetve szakkifejezéseket;
- tökéletesíteni készségeiteket a térképekkel, táblázatokkal, vázlatokkal való munka során, a különféle történelmi információk összehasonlítása, azok elemzése és a következtetések levonása terén;
- kommunikációs készségek fejlesztése: a kérdések csoportokban történő megvitatása, önálló nézőpont kialakítása, a mellette való érvelés és annak szabatos megfogalmazása;
- olyan ideológiák elutasításának a kialakítása, amelyek egyes népek felsőbbrendűségét hirdetik más népek, azok hite, kultúrája felett, fajgyűlöletet szítanak, közömbösek a háborúk, agressziók, népirtások áldozatainak emléke iránt;
- az idősebb generációk iránti szeretetre és tiszteletre való nevelés, hisz ők élték át mindazon megpróbáltatásokat, amelyekben része volt országunknak és Európa népeinek, ők védték meg a világot a barna pestisnek nevezett nácizmustól, ők teremtették meg mai társadalmunk alapjait, amelyben ma élünk.

Világos, hogy a tankönyv keretei szűkösek annak az eseményekben gazdag, bonyolult történelmi korszaknak a teljes bemutatására, amelyet a 11. osztályban tanulmányoztok. Éppen ezért azt javasoljuk, hogy a történések mélyebb és alaposabb megértése érdekében használjatok pótirodalmat: történelmi, katonai, kultúrtörténeti, politikai enciklopédiákat, szótárakat, kézikönyveket.

Az adatgyűjtés egyszerű módja sokak számára a világhálón való kalandozás. Értékes információkhoz juthattok a következő honlapokon: historic.ru/books; http://www.worldhistoryplus.com/worldhistorypictures/photo2.html; http://evgenau.livejournal.com.

Emlékezzetek mindig arra, hogy egy és ugyanazon esemény megítélésével kapcsolatban létezhet többféle nézet is. A tolerancia, mások tisztelete, véleményének elfogadása, annak a demokratikus, sok európai államot jellemző társadalomnak a fő sajátossága, amelyet Ukrajna is épít.

Reméljük, hogy a világtörténelem tanulmányozása során a XX. század második felében és a XXI. század elején meggyőződtök arról, hogy Ukrajna az európai közösség része és az emberiség előtt tornyosuló globális problémákat a világ csak összefogva, együttes erővel, a tudományos-műszaki forradalom legmodernebb vívmányainak felhasználásával képes megoldani.

A szerző

1. téma

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ. A VILÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

1. § / A második világháború kezdete (1939–1941 júniusa)

- *Emlékezzetek vissza az első világháború következményeire! Miért volt az államok egy része elégedetlen a Versailles-washingtoni* (*e.*: verszáj-vasingtoni) *békerendszerrel?*

1. A második világháború okai, jellege és szakaszai

Az 1930-as évek végén az emberiséget, a XX. században már másodszor, világháborúba taszították. Ezt a tragikus eseményt megelőzte a totalitarizmus[1] és a demokrácia szembenállásának az időszaka. Több európai és más kontinens országaiban parancsuralmi rendszerek jöttek létre, majd erősödtek meg. Ezek a diktatórikus berendezkedésű országok helyet követeltek maguknak a nap alatt: élettérre, olcsó nyersanyagbázisra és munkaerőre, a megtermelt árufölösleg megbízható felvevőpiacára volt szükségük. Mindezt, természetesen, más országok népeinek rabságba taszításával kívánták megvalósítani. A polgári társadalmakat építő parlamenti demokratikus országok azonban, objektív és szubjektív okok folytán, képtelenek voltak elejét venni az agresszorok aktív háborús készülődéseinek.

A kutatók többsége a Versailles-washingtoni békerendszerben látja a második világháborút kiváltó legfőbb okot. A győztesek Németországot nagyon nehéz helyzetbe hozták ezzel a békediktátummal. A németeket rendkívül érzékenyen érintette, hogy minden baj okozójának őket tartották. Az Adolf Hitler vezette nemzetiszocialisták egyre szították a reváns, illetve megalázottság érzését a nép lelkében, és az 1930-as évek második felétől harcot indítottak egy jobb „hely megszerzéséért nemzetük számára a nap alatt". Japán és Olaszország is hasonló cipőben járt. A washingtoni konferencia határozatainak köszönhetően Japán elveszítette meghódított területeit Kínában, Olaszország pedig nem érezte magát egyenrangúnak a többi győztessel. Éppen ezért mindannyian a világ újrafelosztásának útjára léptek.

A világégéshez többek között azon ellentétek vezettek, amelyek a vezető nagyhatalmak között jöttek létre a gazdasági világválság következtében. Egyes országok mélyreható reformok segítségével lábaltak ki a válságból, a társadalom demokratikus berendezkedésének a megőrzésével, máshol viszont a rasszizmust, nacionalizmust és militarizmust támogató totalitárius rendszerek jöttek létre.

Elősegítette továbbá a háború kirobbanását Nagy-Britannia és Franciaország megbékélési politikája az agresszorokkal szemben. Nagy-Britannia miniszterelnöke, Neville Chamberlain (*e.*: nevill csömberlén) és Franciaország elnöke, Edouard Daladier (*e.*: eduar dalagyié) arra számítottak, hogy engedményeikkel kielégíthetik Hitler egyre növekvő étvágyát,

[1] *totalitarizmus* – politikai rendszer, amelyben az állam totális ellenőrzés alatt tartja a társadalmi élet minden szféráját

A szovjet-német megnemtámadási szerződés aláírása. *1939. augusztus 23.*

megmenekülve így a fenevad karmai közül. Még lázálmukban sem láthatták előre azokat a szörnyűségeket, melyeket a nácik[1] okoztak Európa népeinek a háború során.

A háború közvetlen előzményének azt az eseményt tartják, amikor 1939 augusztusában a két diktátor, Hitler és Sztálin megnemtámadási szerződést kötöttek egymással és a Molotov-Ribbentrop-paktumban érdekszférákra osztották Európát. Hitler azután robbantotta ki a háborút, miután megegyezett Sztálinnal.

A második világháborúnak folyamatosan változott a jellege. A háború első szakaszában, 1939–1941 között, az agresszív, totalitárius, militarista[2] államrendszerű Németország, Japán, Olaszország és csatlósaik részéről hódító, igazságtalan jellegű volt, a megtámadott országok, illetve szövetségeseik oldaláról viszont igazságos, felszabadító. A Szovjetunió lerohanását követően, 1941. június 22-e után náciellenes jelleget is öltött.

A második világháború történetét a kutatók általában öt szakaszra osztják. Az *első szakasz* (1939. szeptember 1. – 1941. június 21.) a háború kirobbanásától terjedő időszakot öleli fel a Szovjetunió megtámadásáig a hitleri Németország és szövetségesei, a *második* (1941. június 22. – 1942. novembert 18.) a szovjet csapatok hősies védelmi harcait tárgyalja a Sztálingrád alatti ellentámadás kezdetéig. A *harmadik szakasz* (1942. november 19. – 1944. június 5.) döntő jelentőséggel bírt a háború szempontjából, hisz a sztálingrádi majd kurszki győzelem után a szovjet haderők támadásba lendültek és kiszorították az ellenséget a Szovjetunió területéről, a Hitler-ellenes koalíció csapatai pedig győzelmet arattak Afrikában, Szicíliában, térdre kényszerítették Olaszországot. A második front megnyitásával Európában kezdetét vette a világháború *negyedik szakasza* (1944. június 6. – 1945. május 9.), amelyet a szovjet hadsereg általános támadása jellemzett minden fronton, és a náci Németország megsemmisítése. Az *ötödik szakasz* (1945. május 10. – 1945. szeptember 1.) a militarista Japán teljes vereségével és kapitulációjával ért véget.

2. Németország lerohanja Lengyelországot

Németország első áldozata a második világháborúban Lengyelország volt. Ezt a hadjáratot Hitler hosszú hónapokon keresztül szervezte. A *Fall Weiss* (Fehér) fedőnevű haditervet a vezérkar 1939 áprilisában hagyta jóvá, a náci csapatok stratégiai koncentrációja és felvonulása pedig augusztus 25-én fejeződött be.

1939. szeptember 1-jén Németország lerohanta Lengyelországot. A Wehrmacht kötelékében 62 hadosztály harcolt, köztük 7 páncélos. A lengyel hadsereg 1 millió 750 ezer katonája és tisztje megpróbálta feltartóztatni a német hadigépezetet. Az erőviszonyok egyenlőtlenek voltak, mivel a lengyelek csupán 29 régi páncélos és 9 könnyű harckocsizó századdal rendelkeztek. A légierejük is elhanyagolható volt, mivel alig 500 elavult repülőgépet tudtak csak csatasorba állítani.

[1] *nácik* – a nemzetiszocialista mozgalom képviselői Németországban Adolf Hitler vezetésével

[2] *militarizmus* – állami ideológia, amely igazolja az országok fegyverkezési versenyét és az erő alkalmazásának szükségességét a nemzetközi, illetve belső konfliktusok megoldásánál

Az 1939-es lengyel hadművelet

A lengyel hadsereg bátran harcolt a betolakodók ellen. Aranybetűkkel került be Lengyelország történetébe Varsó hős védőinek neve, akik megpróbálták feltartóztatni az ellenséget. A hitleristák végül is húsznapos ostrom után szeptember 28-án foglalták el a fővárost.

K. Dittmar német altábornagy visszaemlékezéseiből

A lengyelek már csak egy pár helységet védtek: Varsót, a modlini erődöt és a helyőrséget. Ekkor már nem Lengyelországért harcoltak, hanem a saját megmaradt becsületükért. Hősként küzdöttek, bár tudták, nem lehet visszahozni azt, ami elveszett.

- *A német altábornagy szerint a nyilvánvaló vereség ellenére miért harcoltak a lengyel katonák hősiesen?*

A lengyel hadsereget a németek három hét alatt szétverték, bár ők is közel 10 ezer embert veszítettek. A Molotov–Ribbentrop-paktum értelmében a szovjet csapatok **1939. szeptember 17**-én megkezdték Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia megszállását, amit nem egész két hét leforgása alatt be is fejeztek.

1939. szeptember 28-án a Szovjetunió és Németország szerződést írt alá a barátságról és a határokról, amelyhez két titkos jegyzőkönyvet és több térképet is csatoltak. Az egyik ilyen jegyzőkönyv azt tartalmazta, hogy a Lublini és a Varsói vajdaság egy része Németországhoz kerül, Litvániát pedig megkapja Szovjetunió. Ez a szerződés szentesítette Lengyelország negyedik felosztását és pontosította a lengyel–szovjet határvonalat, amely az 1939. augusztus 23-i titkos záradékhoz képest keletebbre tolódott. Az új határsáv gyakorlatilag egybeesett a lengyelek és ukránok, illetve beloruszok között húzódó etnikai határral. A lengyelek lakta területek Németország fennhatósága alatt maradtak, Litvánia pedig Moszkva uralma alá került. A németek így megkapták a lengyel földek 48,6%-át a lakosság 69,9%-ával, a Szovjetunió pedig birtokba vehette a volt Lengyelország területének 51,4%-át lakosságának 30,1%-ával.

K. Dittmar német altábornagy visszaemlékezéseiből

A lengyel állam újjáélesztése nem tartozott Hitler közelebbi tervei közé. A lengyel nép további sorsát pedig rettenetes hírükkel előrevetítették azok az események, amelyek Katinyban történtek.

- *Hogyan viszonyult a lengyel néphez a két diktátor – Sztálin és Hitler?*

3. Észak-Bukovina, Besszarábia, Lettország, Litvánia és Észtország Szovjetunióhoz csatolása

1940-ben kiéleződött a viszony Románia és a Szovjetunió között. A szovjet csapatok kihasználták, hogy a Wehrmacht fő erői nyugaton harcolnak, ezért júniusban megszállták Besszarábiát, illetve Észak-Bukovinát, ahol túlnyomórészt ukránok éltek. Mivel a román kormány nem élvezte Németország támogatását, kivonta csapatait a szovjetek által követelt területekről. Röviddel ezután létrejött itt is a szovjethatalom.

Észak-Bukovina a Duna-menti ukrán földekkel az USZSZK kötelékébe került. Megalakult a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság, Besszarábiát pedig felosztották az MSZSZK és USZSZK között.

1939 őszén a szovjet vezetés kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket kényszerített a balti államok kormányaira. Ezeknek a megállapodásoknak az értelmében a Szovjetunió szabadon használhatta haditengerészeti támaszpontjaikat, katonákat állomásoztathatott területeiken. A szovjet fegyveres erők árnyékában és a helybéli kommunisták nyomására 1940 nyarán Lettországban, Litvániában és Észtországban koalíciós kormányok jöttek létre, amelyek teljes egészében Moszkva és a Komintern ellenőrzése alá kerültek. A legfelsőbb államhatalmi szervekbe történő választásokon képviselőjelölteket csak kommunisták vagy más munkásszervezetek állíthattak. A választások után összehívott lett és litván szejm, illetve az észt államtanács meghirdették Észtország, Lettország és Litvánia csatlakozását a Szovjetunióhoz. **1940. augusztus 3–6**-a között tartották meg az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa VII. ülésszakát, ahol határoztak a Litván Szovjet Szocialista Köztársaság, a Lett Szovjet Szocialista Köztársaság és az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság felvételéről a Szovjetunió kötelékébe.

4. A szovjet–finn háború

Finnország 1917 decemberéig autonóm jogokkal az Orosz Birodalom része volt, ezután elnyerte függetlenségét. Lenin azt remélte, hogy a hálás finnek majd létrehozzák saját szovjethatalmukat, de csalódnia kellett. Az 1920–30-as években Finnország független államként működött és önálló külpolitikát folytatott, a Szovjetunióval hűvös kapcsolatokat ápolt.

1938 folyamán a szovjet vezetés többször kezdeményezett tárgyalásokat Finnországgal egy esetleges kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötéséről, azonban a finnek nem hajlottak a megegyezésre.

1939 októberében Moszkva azzal a javaslattal állt elő, hogy Helsinki adja bérbe a Szovjetuniónak 30 esztendőre Hankó kikötőjét, engedje át a Halász- (Petsamo) félszigetet, ugyanis onnan könnyen ellenőrizhetők a Murmanszkhoz vezető utak; néhány kilométerrel Leningrádtól északra tolja ki a szovjet-finn határvonalat, amiért cserében Karélia egyes területeivel kárpótolják majd. A finn kormány elutasította ezeket a javaslatokat.

A szovjetek hozzáláttak a kialakult probléma fegyveres úton történő megoldásához. Egy jelentéktelen határincidens ürügyén **1939. november 30**-án az SZSZKSZ háborút indított Finnország ellen, amely 105 napig tartott. Szovjet részről 960 ezer, finn részről pedig 400 ezer katona vett részt a harcokban. 1939 novemberétől 1940 februárjáig a stratégiai kezdeményezés a finnek kezében volt, míg a szovjet csapatok egyik vereséget szenvedték a másik után. Nehéz veszteségek árán 1940 februárjában sikerült ellentámadásba lendülniük, áttörni a finnek arcvonalát és elfoglalni Viborgot.

1940 márciusában békeszerződés aláírásával ért véget a háború. A Szovjetunió megkapta a Hankó-félszigetet, a szovjet–finn határvonalat pedig az 1809-es állapotoknak megfelelően húzták meg.

Szovjet páncélosok trófeái. *1939*

A Finnország elleni háború aláásta a Szovjetunió tekintélyét:

- 1939 decemberében, mint agresszort, kizárták a Népszövetségből;
- nőtt Nagy-Britannia, illetve Franciaország bizalmatlansága a Szovjetunióval, mint harcképes szövetségessel szemben;
- a háború megmutatta Németországnak a szovjet katonai gépezet gyengeségeit.

A Finnország ellen vezetett *kis háború* sokba került a szovjet népnek: 70 ezren veszítették életüket vagy tűntek el nyomtalanul, 176 ezren sebesültek, illetve fagytak meg (eközben a finnek embervesztesége 23 ezer fő volt, a sebesültek száma pedig nem haladta meg a 44 ezret). A balti államokkal ellentétben Finnországnak sikerült megőriznie függetlenségét.

5. Németország megszállja Dániát, Norvégiát, Belgiumot és Hollandiát

A Lengyelországgal kötött megállapodások értelmében Nagy-Britannia és Franciaország **1939. szeptember 3**-án hadat üzent Németországnak, a harci események azonban nem kezdődtek el. A németekkel szembeni háromszoros túlerőben lévő franciák szeptember elején jelentéktelen csapatmozgásokat hajtottak végre a nyugati fronton Saarbrücken térségében, majd október 3-án visszavonultak a Maginot-vonal (*e.*: mazsinó-vonal) mögé. A németek így lehetőséget kaptak arra, hogy összevonják egységeiket a stratégiailag fontos helyeken és 1940. április 9-én megtámadják Dániát, illetve Norvégiát.

Dánia gyakorlatilag nem fejtett ki semmilyen ellenállást. Egy órával a német támadás után a dán király és kormánya megadták magukat. A nácik mindössze két katonát veszítettek, tízen pedig megsebesültek.

Másként alakult *Norvégia* sorsa. Tengerparti városai biztonságban voltak, hadserege és flottája pedig jól fel volt szerelve. A hadműveletek első szakasza **április 9–14**-ig tartott és meghatározta az ország későbbi sorsát: területének nagy részét elfoglalták a németek, a hatalom pedig a norvég fasiszták vezérének, Vidkun Quislingnek (*e.*: vidkun kvisling) kezébe került. A királyt és a hadsereg megmaradt részét 1940. június 10-én Nagy-Britanniába deportálták. Norvégiában kezdetét vette az ellenállási mozgalom.

A németek ezzel egy időben hozzákezdtek az angol-francia csapatok elleni támadás előkészítéséhez. A náci hadvezetés a fő csapást a belga-luxemburgi-francia határra kívánta mérni, az Ardennek hegységen keresztül, Calais-n (*e.*: kale) át a La Manche-csatorna (*e.*: la mans) irányában. Hitler így akarta megkerülni a Franciaország északi részén húzódó, jól felszerelt Maginot-vonalat. **1940. május 10**-e hajnalán a Wehrmacht szárazföldi egységei megkezdték *Hollandia, Belgium* és *Luxemburg* elfoglalását. Május 13-án a német csapatok a Maas folyónál áttörték az ellenség arcvonalát, egy nappal később a hollandok letették a fegyvert.

Nagy-Britanniát nyugtalanították Németország harctéri sikerei, ezért az országban polgárvédelmi egységeket kezdtek szervezni. Közben Londonban kormányváltásra került sor. Neville Chamberlaint, a megbékélési politika hívét, ***Winston Churchill*** Hitler régi ellenfele váltotta a kormány élén.

Május 17-én a hitleristák bevonultak a belga fővárosba, *Brüsszelbe* és Németországhoz csatoltak három belga tartományt.

Németország megtámadja Norvégiát és Dániát (1940. április 9.)

6. Franciaország szétzúzása. Az Oroszlánfóka (Seelöwe) hadművelet

1940. május 14-én a német csapatok Sedannál áttörték a francia védelmi vonalat. Támadásba lendült, Gerd von Rundstedt (*e.:* gerd fon rundstedt) vezérezredes parancsnoksága alatt, az **A-** hadseregcsoport, melynek soraiban ott harcolt Heinz Wilhelm Guderian (*e.:* hejnc vilhelm guderian) páncélos hadteste is.

Május 23-án Guderian megközelítette Dunkerque (*e.:* dünkerk) francia kikötővárost. Ekkor Hitler leállíttatta a támadást, elegendő időt biztosítva a briteknek ahhoz, hogy kimentsék csapataikat a Calais–Dunkerque térségből, ahol 40 angol, belga és francia hadosztály került vesztegzár alá. Május 28-án a belgák megadták magukat, az angol expedíciós hadtestet pedig kiszabadították az ostromgyűrűből.

AZ ESEMÉNY RÉSZTVEVŐJÉNEK VÉLEMÉNYE

B. Zimmermann német altábornagy visszaemlékezéseiből

Az angolok már nem is reménykedtek abban, hogy kitörhetnek az ostromgyűrűből, de ekkor a német legfelsőbb hadvezetés megmagyarázhatatlan parancsot adott a Dunkerque-i támadás leállításáról. Ez komoly hiba volt, mivel majdnem 300 ezer angol katona megmenekült és lehetőséget kapott arra, hogy újra támadásba lendüljön. Dunkerque német bevételét hatalmas győzelemként állították be, de a valóságban fiaskó volt a javából.

• *Miért bírálta Zimmermann tábornok másokhoz hasonlóan Hitler Dunkerque-i döntését?*

A Dunkerque-i események után a németek megkezdték második franciaországi hadjáratukat. 1940. május 31-én a vezérkar direktívában ismertette a Wehrmacht szárazföldi csapataival a *Fall Rot* (Piros) fedőnevű haditervet, amely a támadó hadművelet részleteit tartalmazta.

Angol katonák menekítése brit hajókon.
Dunkerque. 1940 májusa

Német katonák menetelnek a Diadalív alatt.
Párizs. 1940 augusztusa

Június 5-én a náci csapatok megindultak Párizs felé és kilenc nap leforgása alatt harc nélkül elfoglalták a francia fővárost. Párizst ezután nyílt várossá nyílvánították. A lakosság nagyobb része elmenekült a betolakodók elől. Franciaország sorsa megpecsételődött. **1940. június 22**-én a francia kormány nevében Henri Philippe Pétain (*e.:* anri filip pöten) marsall aláírta a *fegyverszüneti megállapodást* a győztes Németországgal. Erre az eseményre a Compiègne-i (*e.:* kompjeni) erdőben került sor, ott ahol 22 esztendővel azelőtt, 1918. november 11-én Ferdinand Foch (*e.:* ferdinánd fos) francia marsall, az antant főparancsnoka mondta tollba a fegyverszünet feltételeit a legyőzött Németországnak.

A németek megszállták a fejlett északi tartományokat és az Atlanti-óceán partvidékét is. Azok a területek, amelyekre nem terjedt ki a fasiszták[1] uralma, Pétain marsall kormányának fennhatósága alá kerültek. A kormány központja Franciaország déli részén, Vichy városkában volt.

1940. június 24-én megszületett a francia-olasz fegyverszüneti szerződés is. Franciaország ezzel kegyetlen és megalázó vereséget szenvedett. Hadserege 84 ezer katonát és tisztet veszített, sokan német hadifogságba kerültek. Német részről az elesettek száma 27 ezer fő volt, a sebesülteké pedig 111 ezer.

1940. július 16-án Hitler aláírta Nagy-Britannia megszállásának *Oroszlánfóka* (Seelöwe) fedőnevű hadműveleti tervét. A német légierő megkezdte London és más városok bombázását, tengeralattjárói pedig zárlat alá vették a brit szigeteket. A német csapatok angliai partraszállása azonban nem volt előkészítve, így a hadműveletet átütemezték először szeptemberre, majd pedig 1941-re. Hitler tervei ekkor megváltoztak, mivel hozzákezdett a keleti hadműveletek előkészítéséhez. 1940. szeptember 27-én J. Ribbentrop javaslatára megszületett Németország, Olaszország és Japán között a *háromhatalmi egyezmény.* A szerződés értelmében az „új rendet" Európában Németországnak és Olaszországnak, Kelet-Ázsiában pedig Japánnak kellett megteremteni. A háromhatalmi egyezményhez később csatlakozott Bulgária, Spanyolország, Mandzsuko, Románia, Szlovákia, Thaiföld (Sziám), Finnország, Horvátország, Kína és Franciaország. Vang Csing-vej kínai rendszere, Pétain francia és Vidkun Quisling norvég kormánya együttműködött a hitleristákkal, ezért kollaboránsoknak[2] tartották őket.

Nagy-Britannia miniszterelnöke Winston Churchill megtekinti Londont a német bombázás után. *1940 ősze*

A németek által lerombolt Coventry székesegyház. *1940 novembere*

[1] *fasiszta* – soviniszta és nacionalista irányultságú társadalmi-politikai mozgalom képviselője

[2] *kollaboráns* – a megszálló ellenséggel (különösen a második világháború alatt a fasiszta megszállókkal) együttműködő személy; hazaáruló

Német katonák a balkáni hadjárat előtt. *1941*

Német gépesített hadoszlop Szerbiában. *1941 áprilisa*

7. Németország balkáni hadjárata

Délkelet-Európa a Balkán-félszigettel fontos szerepet játszott Németország és Olaszország tervei között, bár mindkét országnak megvoltak a maga céljai.

A Balkán-félsziget elfoglalásával csökkent Nagy-Britannia befolyása a térségben, ugyanakkor jelentős hídfőállás alakult ki a Szovjetunió megtámadásához. Délkelet-Európa megszerzése pedig kulcsfontossággal bírt a Boszporusz és Dardanellák, illetve a Közel-Kelet megszerzésében.

1941 áprilisában Németország és szövetségesei – Olaszország, Magyarország, Románia, Bulgária – megtámadták Jugoszláviát és Görögországot.

A jelentős túlerőben lévő ellenség megsemmisítette a jugoszláv hadsereg védelmét és elindult az ország belseje felé. Április 12-én a németek elérték az ország fővárosát, Belgrádot. A kormány és a hadseregvezetés teljesen demoralizálódott. Jugoszlávia **1941. április 17**-én letette a fegyvert.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

A Németország és Franciaország közötti fegyverszünet feltételei

1. cikkely. *A harci cselekmények azonnali befejezése. A bekerített francia csapatok haladéktalan fegyverletétele. (...)*

3. cikkely. *A francia kormány köteles minden jogot biztosítani a megszálló államok számára az elfoglalt területeken, kivételt az önkormányzatok képeznek ...*

4. cikkely. *A rendfenntartó egységek kivételével a francia fegyveres erők, a flotta, a légierő teljes lefegyverzése. A leszerelés időpontjáról és menetéről Németország határoz Olaszországgal.*

A nácik felosztották egymás között az ország területét: Szerbia és Horvátország független államok lettek; Bulgária megkapta Macedóniát, Olaszország Montenegrót, Magyarország a Vajdaságot, Szlovéniát megosztották Németország és Olaszország között.

A görögök szintén nem tudták feltartóztatni a megszállók előrenyomulását és **1941. április 29**-én megadták magukat. A brit expedíciós hadtestnek, nagy veszteségek árán, a flotta segítségével sikerült elmenekülnie.

1941 májusában a német tengerészgyalogság elfoglalta Ciprust, így a nácik teljes egészében a kezükbe kaparintották a balkán államok feletti ellenőrzést.

1941 nyarára mindössze három ország őrizte meg semlegességét: Svájc, Svédország és Írország.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen szakaszokra osztják a kutatók a második világháború történetét?
2. Hogyan nevezték Lengyelország lerohanásának haditervét?
3. Határozzátok meg a barátságról és a határokról szóló szerződés lényegét! Kik és mikor írták alá?
4. Mikor és milyen körülmények között csatolták a balti államokat a Szovjetunióhoz?
5. Miért támadta meg a Szovjetunió Finnországot? Milyen károkat szenvedett el az SZSZKSZ a háború során?
6. Magyarázd meg a *kis háború* fogalmát!
7. Mi történt a Calais–Dunkerque térségben 1940 májusának végén?
8. Mikor és milyen körülmények között tette le a fegyvert Franciaország?
9. Milyen célokkal kezdték el az agresszorok a balkáni hadjáratot?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen a német csapatok támadási irányait a lengyelországi, norvégiai és dániai hadjáratok idején!
2. Töltsétek ki az ábrát, és határozzátok meg, milyen területekre osztották fel a nácik Jugoszláviát, és kik kapták meg ezeket az országrészeket!

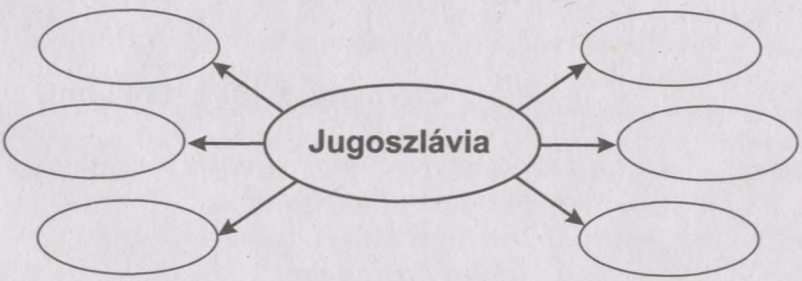

VITASSÁTOK MEG!

1. Elemezzétek a második világháború okait! Ki a felelős a kirobbanásáért?
2. Néhányan úgy gondolják, hogy Sztálin egyesítette Ukrajnát. Mit szóltok ehhez az állításhoz?
3. Fogalmazzátok meg véleményeteket a balti államok egyesítéséről a Szovjetunióval 1940-ben!

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Az ismert történészek műveiből vett részletek alapján határozzátok meg Franciaország gyors politikai, katonai és morális vereségének okait!

1. A Sztálinnal aláírt paktum értelmében a keleten állomásoztatott hadosztályok számát 50–60-ról nyolcra csökkentették. Ennek megfelelően a németek nyugaton 141 hadosztályt tudtak összpontosítani szemben a 144 szövetséges (104 francia, 10 angol, belga és holland) hadosztállyal. A szövetségesek több tankkal, a németek viszont több repülőgéppel rendelkeztek. Az ellenséges erők kiegyenlítettek voltak. A nácik ereje az egységes hadseregirányításban, a páncélos hadosztályok mobilitásának művészetében (tízből hármat a csehek szereltek fel), a levegőben kiharcolt túlerőben, a tengerészgyalogság bevetésének új módszereiben, a magas fokú harci szellemben rejlett *(А. Буллок «Гітлер і Сталін»* c. könyve alapján).

2. A franciák nem akarták ezt a háborút. A fegyverszünetről szóló megállapodást az a 85 esztendős Pétain marsall írta alá, akit a katonák nagyon tiszteltek, és csak benne reménykedtek. Ő volt a legnépszerűbb államfő Napóleon óta, egyesítette magában mindazokat a vonásokat, amelyek Franciaországot jellemezték ebben az időben: a pragmatizmust, a történelmi és globális kötelezettségek elutasítását, a békés és gazdag élet iránti vágyat. A katonákból és állami tisztségviselőkből álló Pétain kormány tevékenysége az első napokban ugyanolyan lelkesedést váltott ki, mint Hitleré 1933-ban Németországban *(П. Джонс «Сучасність: світ від двадцятих до дев'яностих років»* könyve alapján).

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1939. szeptember 1.** – Németország lerohanja Lengyelországot. A második világháború kezdete
- **1939. szeptember 3.** – Franciaország és Nagy-Britannia hadat üzen Németországnak
- **1939. szeptember 17.** – a Vörös Hadsereg megkezdi Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia megszállását
- **1940. június 22.** – Franciaország megadja magát

2. § / Harci események 1941–1942-ben

- *A barátságról és határokról megkötött szerződés ellenére Németország miért rohanta le a Szovjetuniót?*

1. A Barbarossa-terv

Hitler 1940. december 18-án aláírta 21. számú hadműveleti utasítását a Szovjetunió megtámadásáról, a *Barbarossa-tervet.* A terv jóváhagyására azután került sor, miután Sztálin 1940 novemberében elutasította a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást, attól tartva, hogy ezáltal túlságosan alárendeli magát Németországnak és Japánnak. A hadműveleti terv kilenc példányban készült el, 1–1 példányt a szárazföldi haderő, a légierő és a haditengerészet főparancsnokai kaptak,

hatot pedig a Wehrmacht vezérkarának páncélszekrényében őriztek. A 21. hadműveleti utasítás a Szovjetunió elleni háború általános elképzeléseit tartalmazta.

A Barbarossa-terv három irányba írta elő az előrenyomulást. Az *Északi*-hadseregcsoport von Leeb tábornagy parancsnoksága alatt Kelet-Poroszországból támadott Daugavpils, Pszkov és Leningrád irányában. Feladata volt a szovjet csapatok baltikumi egységeinek a megsemmisítése és a balti-tengeri szovjet kikötők elfoglalása. A von Bock tábornagy vezette *Közép*-hadseregcsoportnak csapást kellett mérnie a szovjet csapatok szárnyaira Bielastok térségében, majd egyesülve Minszk alatt tovább folytatni az előrenyomulást Moszkva felé. A *Déli*-hadseregcsoportnak (parancsnoka von Rundstedt tábornagy) meg kellett semmisítenie a Vörös Hadsereg egységeit Nyugat-Ukrajnában, a Dnyepertől nyugatra és előrenyomulni Harkiv, Donyeck, illetve a Krím-félsziget irányába.

Adolf Hitler

A *Barbarossa-terv* vázlata

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

A 21. számú hadműveleti utasításból

A Wehrmachtnak fel kell készülnie arra, hogy még az Anglia elleni háború befejezése előtt gyors hadjáratban leverje Szovjet-Oroszországot (Fall-Barbarossa).

Általános cél

A Nyugat-Oroszországban állomásozó orosz hadsereget váratlan hadmozdulatokkal, mélyen behatoló páncélos ékekkel meg kell semmisíteni, a harcképes alakulatok visszavonulását a távoli orosz térségben meg kell akadályozni.

Ezután gyors ütemben előre kell nyomulni addig a vonalig, ahonnét az orosz légierő már nem képes német birodalmi területet támadni. A hadművelet végcélja az ázsiai Oroszország elzárása, nagyjából a Volga–Arhangelszki vonalról. Innen a német légierő az orosz kézen maradó utolsó ipari körzetet, az Urál-vidéket szükség esetén megsemmisítheti.

E hadműveletek során az orosz balti-tengeri flotta gyorsan elveszti támaszpontjait és ezzel harcképességét is.

2. Németország megtámadja a Szovjetuniót

1941. június 22-én a hitleri Németország lerohanta a Szovjetuniót. A német hadsereg és szövetségesei – Finnország, Magyarország, Románia, Olaszország – egyszerre lépték át a szovjet államhatárt a Jeges-tengertől a Fekete-tengerig, majd megkezdték menetelésüket az ország belseje felé. Kezdetét vette a *nagy honvédő háború.*

Всесв. істор., 11 кл. Угор.

E. von Butlar *Háború Oroszországban* című könyvéből

Hitler fejében 1940 nyarára érett meg a Szovjetunió elleni fegyveres támadás terve, ami teljesen ellentmondott nemcsak saját korábbi elképzeléseinek, hanem a legtöbb munkatársa véleményének is. A Führer a két fronton zajló háborút halálosan veszélyesnek tartotta Németországra nézve, ezért még Lengyelország lerohanása előtt megkötötte a szovjet-német megnemtámadási szerződést. Hitler több politikai, ideológiai, gazdasági és katonai jellegű tényező hatására változtatta meg a véleményét. Nyomasztóan hatott rá és rendkívüli módon zavarta őt az „Orosz szfinx" meghatározhatatlan erőivel, átláthatatlan terveivel, veszélyes ideológiájával. Azt remélte, hogy egy villámháború során sikerül megsemmisíteni az SZSZKSZ-t és megmutatni a világnak a szovjet állam és világnézet erejének mulandóságát.

- *Milyen tényezők hatására változtatta meg Hitler a Szovjetunió elleni háborúval kapcsolatos nézeteit?*

A hitleri hadvezetés óriási erőket és haditechnikát vonultatott fel a Szovjetunió ellen (a Wehrmacht és a szövetségesek hadserege összesen 5,5 millió katonát számlált a tisztekkel együtt). 190 hadosztály a frontvonal mentén helyezkedett el. A szárazföldi egységeket a légierő támogatta.

A szovjet csapatok 170 hadosztálya és 2,7 millió katonája a határ menti katonai körzetekben sorakozott fel. A hadosztályoknak nem volt elég embere, hiányos fegyverzettel és műszaki felszereltséggel rendelkeztek. Az ellenség ezért mindenütt túlerőben volt.

Június 22-én a német légierő megkezdte a szovjet katonai repülőterek és a stratégiailag fontos városok bombázását. A háború első napján a váratlan támadás következtében a nácik megsemmisítettek 66 katonai légikikötőt és harcképtelenné tettek 1201 repülőgépet.

A fasiszta betolakodókat először a szovjet határőrök próbálták feltartóztatni, akik a német túlerő ellenére példát mutattak hősiességből és bátorságból. Örökre beírták nevüket hőstettükkel a nagy honvédő háború történetébe a 90. volodimir-volinszkiji határőrosztag harcosai Lopatyin hadnagy vezetésével és a Breszti-erőd védői. Néhány esetben még a stratégiai kezdeményezést is a kezükbe ragadták és támadásba lendültek. Többek között kiűzték az ellenséget Przemyślből, ezután öt napon keresztül birtokolták a várost. A Vörös Hadsereg azonban katonái hősiessége ellenére képtelen volt feltartóztatni a németek előrenyomulását, akik már a háború első napján 30 – 50 km-t haladtak előre az ország belsejében.

3. Az antifasiszta koalíció létrehozása

Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, kezdetét vette az antifasiszta koalíció kialakulása. Ehhez a tömörüléshez olyan homlokegyenest ellentétes érdekeltségű államok csatlakoztak, amelyek más esetben sohasem szövetkeztek volna egymással.

A hitleri Németország elleni háború döbbentette rá Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az USA kormányait, hogy állampolgáraik életét és hazájuk függetlenségét csak közös erőfeszítések árán tudják megóvni. Ezért a Szovjetunió megtámadásának napján Winston Churchill brit miniszterelnök és Franklin Delano Roosevelt, az USA elnöke szolidaritásukról biztosították a szovjet népet. A szovjet vezetés pedig azzal a javaslattal fordult a brit kormányhoz, hogy írjanak alá szerződést a Németország elleni közös harcról.

1941. július 16-án Moszkvában megszületett a szovjet–brit megállapodás a németekkel szembeni együttes fellépésről, amelyben a felek rögzítették, hogy a háborúban segíteni és támogatni fogják egymást, illetve nem kötnek különbékét az ellenséggel.

1941. augusztus 2-án az USA és a Szovjetunió közös diplomáciai jegyzékben adták hírül, hogy egy évre meghosszabbítják a szovjet–amerikai kereskedelmi egyezményt, az Egyesült Államok kormánya pedig gazdasági segítséget nyújt az SZSZKSZ-nek a náci Németország elleni háborúban.

Winston Churchill

1941 márciusától az amerikai kongresszus által elfogadott kölcsönbérleti törvény (angolul Lend-Lease Act (*e.*: lend liz)) alapján az USA bérleti díj vagy hitel fejében fegyvert, haditechnikát és stratégiai nyersanyagot szállított a Szovjetuniónak. A háború idején ez a tétel tette ki az USA exportjának 50%-át.

Franklin Delano Roosevelt

Fontos állomása volt a szovjet–brit–amerikai kapcsolatok alakulásának a három ország képviselőinek moszkvai konferenciája 1941. szeptember 29-e és október 1-e között, amelyen az együttműködés konkrét formáiról esett szó.

1942 januárjában a négy nagyhatalom (SZSZKSZ, USA, Nagy-Britannia, Kína) és huszonkét, a Hitler-ellenes fronthoz csatlakozott ország Washingtonban aláírta az *Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát*. Ezzel létrejött az *antifasiszta koalíció*.

Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatához több ország is csatlakozott. A dokumentum kimondta, hogy a világ népeinek életét, szabadságát és függetlenségét csak akkor lehet megvédeni, ha térdre kényszerítik az agresszort. Az antifasiszta koalíció megszilárdulását szolgálta az 1942. május 26-án aláírt szovjet–brit szövetségi szerződés *A hitleri Németország és szövetségesei elleni háborúról Európában és a háború utáni együttműködésről,* illetve az 1943. június 11-én megkötött szovjet–amerikai megállapodás *A kölcsönös segítségnyújtás elveiről az agresszor elleni háborúban.*

Az antifasiszta koalíciót nemcsak a nagyhatalmak vezetőinek hivatalos szerződései erősítették, hanem a hitlerizmus ellen küzdő népek között kialakult mély és kölcsönös rokonszenv is.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozata az agresszorok elleni harcról

Az alulírott kormányok a következőket nyilatkoztatják ki:

1) Valamennyi kormány kötelezi magát, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a háromhatalmi egyezmény azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll.

2) Valamennyi kormány kötelezi magát, hogy az aláíró kormányokkal együttműködik, és nem köt külön fegyverszünetet vagy különbékét az ellenséggel.

Ehhez a nyilatkozathoz csatlakozhatnak olyan nemzetek is, amelyek anyagi segítséget, illetve hozzájárulást nyújtanak vagy nyújthatnak a hitlerizmus felett aratandó győzelemért folyó harcban.

A SZEMTANÚ VÉLEMÉNYE

Alexander Werthnek, a BBC haditudósítójának *Oroszország nagy háborúja 1941–1945* című könyvéből

Történelmi és földrajzi okoknál fogva úgy adódott, hogy valóban éppen a Szovjetunió viselte a náci Németország elleni háború legsúlyosabb terhét, s éppen az ő harcának köszönhető az, hogy sok millió angol és amerikai életben maradt. A háború alatt mind Amerika, mind Anglia nagyon is jól tudta ezt. 1942. június 21-én Ernest Benin angol miniszter a következőket mondta: „Mindaz a segítség, amelyet nyújtottunk, csekély volt a szovjet nép roppant erőfeszítéseihez képest. Unokáink történelemkönyvüket forgatva, csodálattal és hálával fognak visszatekinteni a nagy orosz nép hősiességére."

- *Véleményetek szerint, mi volt a célja az angol miniszternek a fentebb idézett gondolatokkal a Szovjetuniónak ebben a nagyon bonyolult korszakában?*

4. A szovjet–német front eseményei

A szmolenszki csata. 1941 júliusában–szeptemberében a szovjet-német fronton kiterjedt harcok bontakoztak ki. Július 10-én a Közép-hadseregcsoport támadásba lendült Szmolenszk alatt. A nyugati front fő erői, melynek Sz. Timosenko volt a parancsnoka, megpróbálták felvenni a harcot, de nem tudták időben megszervezni a város védelmét és a hadra fogható katonák számában, illetve a műszaki ellátottság terén is jelentősen elmaradtak az ellenségtől. Miután a német páncélos alakulatok július 16-án átkeltek a Dnyeperen, elfoglalták Szmolenszket. A Vörös Hadsereg ellentámadásai Orsa, Vityebszk, Veliki Luki és Szmolenszk térségében először kényszerítették védekezésre a nácikat a második világháború során, és megállították a Közép-hadseregcsoport előrenyomulását Moszkva felé. A szmolenszki csata idején hősiességükkel kitűnt egységek elsőként kapták meg a *Gárdista* megtisztelő címet.

Kijev védelme. Kijev hősi védelme **1941. július 7**-én vette kezdetét és 72 napig tartott. Az ukrán fővárost a délnyugati front csapatai védték M. Kirponosz vezérezredes irányításával.

G. Guderian páncélosai szeptember 10-én elfoglalták Csernyihivet, szeptember 15-én pedig a német harckocsizó alakulatok egyesültek egymással a poltavai Lohvica térségében. (Ezzel bezárult a német gyűrű a délnyugati front csapatai körül – *a ford. megj.*) Megkésve ugyan, de a Főparancsnokság utasítást adott a körülzárt szovjet csapatok kimenekítésére, de a legtöbben fogságba estek. A harcok során életét vesztette a délnyugati front parancsnoka M. Kirponosz vezérezredes és vele együtt több magas rangú vezérkari tisztje. Megtörve a főváros hős védőinek ellenállását, szeptember 19-én (*a ford. megj.*) a hitleristák elfoglalták Kijevet.

Odessza védelme. A szovjet katonai egységek Odesszánál megállították a várost ostromló német csapatokat, illetve a velük szövetséges 18 román hadtestet. Ezt a jelentős ipari központot és fontos kikötőt 1941. augusztus 5-e és október 16-a között az Önálló Tengermelléki Hadseregcsoport védte a Fekete-tengeri Flotta támogatásával.

Szevasztopol védelme. 1941 októberének második felében a hitleristák betörtek a Krím-félszigetre, de nem tudták Szevasztopolt elfoglalni. A várost I. Petrov tábornok 250 napon keresztül, 1941 októberétől 1942. július 1-ig nem engedte át az ellenségnek. Ezzel sikerült a fasiszták előrenyomulását megfékezni.

Harcok Leningrádért. 1941 júliusának közepéig a németek sikertelenül próbálták az északi fővárost térdre kényszeríteni. Augusztus végén és szeptember elején ezért a fasiszta csapatok ismét támadásba lendültek. Szeptember 8-án megszállták a Schlisselburg erődöt és szárazföldi oldalról bekerítették Leningrádot. Kezdetét vette a 900 napos ostrom, amelyből 611 napon át folyamatosan bombázták és lőtték a várost.

1941 októberében a nácik megkaparintották Tyihvint, így még bonyolultabbá vált az ostromlott Leningrád és környéke helyzete, de decemberben a szovjet csapatok kiűzték a németeket onnan. Ezzel helyreállt a kapcsolat a Ladoga tavon keresztül a Nagy Föld és az éhező Leningrád között, az úgynevezett élet útján. Ezen az ösvényen menekítettek ki a városból és mentettek meg 550 embert a biztos éhhaláltól.

A háborús Odessza romjai. *1941*

Az ostromlott Leningrád utcáin. *1941*

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Az 1941. szeptember 29-én kelt hadműveleti utasításból a német csapatok részére

A Führer elhatározta, hogy eltörli a föld színéről Leningrádot. Ezért a feladat a következő: megközelíteni és teljesen lerombolni a várost. Ha valaki meg akarja magát adni, nem szabad elfogadni azt, mivel egyetlen városlakó életben maradásában sem vagyunk érdekeltek.

- *Milyen sors várt volna a leningrádiakra abban az esetben, ha a németek megszállják a várost? Hogyan alakult az életük valójában?*

A háború kezdeti szakaszának mérlege. A háború első öt hónapja alatt Németország és szövetségesei elfoglalták a Baltikumot, Belorussziát, Moldovát, majdnem egész Ukrajnát a Donyec-medence egy részével és a Krím-félszigettel, illetve Oroszország nyugati megyéit. A meghódított területek nagysága 55 millió négyzetkilométer volt, ahol a háború előtt 74,5 millió ember élt. A Wehrmacht vezérkari főnökének, F. Haldernek számításai szerint, 1941 nyarának végéig a Vörös Hadsereg 4 millió katonája és tisztje esett fogságba. A délnyugati front vezérkarát a németek megsemmisítették.

A SZEMTANÚ VÉLEMÉNYE

Leningrád ostromát átélő O. Freidenberg professzor naplójából

A leningrádi fagyban az emberek tíz órát is állnak a nyirkos és nyers kenyérért. A villanyáramot már rég kikapcsolták, a villamosok sem járnak. A hideg és sötét üzletekben a vásárlók hang alapján állapítják meg, vagy pedig kitapogatják, ki után következnek a sorban. Az eladók petróleumlámpa mellett vaklálva szolgálnak ki. A sötétséget kihasználva a rablók kifosztják az éhségtől félholt embereket. Sehol nem kapni gyufát, megszűnt a vízellátás, nem működnek a WC-k. Mindennap szünet nélkül bombáznak. Az emberek ezrével halnak éhen. Csak leülnek a földre és elalszanak. A milicisták pedig kilopják zsebükből a kenyérjegyüket. Semmilyen emberi szenvedés nem kényszerítheti a városvezetést arra, hogy átengedje Leningrádot a németeknek.

- *Ennek az elkeseredett monológnak az olvasása közben óhatatlanul is felmerül a kérdés, vajon ki felelős az emberek szenvedéseiért?*
- *Indokolja-e 900 ezer ember halálát a hősiesség és a hazafiság?*

A Szovjetunió által a háború kezdeti szakaszában elszenvedett óriási veszteségekért az ország politikai, illetve katonai vezetését és személyesen Joszif Sztálint terheli a felelősség. Az ideiglenes orosz vereségek és nehézségek ellenére Hitler villámháborús (Blitzkrieg[1]) terve végül is kudarcba fulladt.

A határon kibontakozott szovjet-német pengeváltás, Kijev, Odessza, Szevasztopol védelme, a Leningrádért és Szmolenszkért folytatott harcok megzavarták a német tábornokok terveit, ezért egyik stratégiai irányban sem tudták megvalósítani kitűzött céljaikat.

A moszkvai csata. Az ellenséges csapatok támadása Moszkva ellen **1941. szeptember 30**-án kezdődött a *Tájfun* fedőnevű hadműveleti terv alapján. A német páncélos egységek Vjazma térségében áttörték a szovjet csapatok frontvonalát, majd körülzárták a Vörös Hadsereg egységeit és elfoglalták Orelt. Október 5-én az Állami Védelmi Bizottság jóváhagyta Moszkva védelmi tervét. Október 19-én a Szovjetunió fővárosában kihirdették az ostromállapotot. A védelem parancsnokává G. Zsukovot nevezték ki.

A szovjet csapatok ellentámadása.
1941. december 5–6.

[1] *Blitzkrieg* – villámháború, melynek során az ellenség rövid idő alatt megadja magát

1941. november 15-én újabb német támadó hadművelet vette kezdetét. Véres ütközetek árán a fasiszták 25–30 km-re megközelítették a fővárost. A náci tisztek távcsövükön keresztül gyönyörködtek a Kremlben és arról ábrándoztak, hogyan fognak díszegyenruhájukban a Vörös téren masírozni. A szovjet csapatok azonban 1941. december 5–6-án ellentámadásba lendültek és felszabadították Kalinyint, Kalugát, Klint. December 8-án Hitler parancsot adott a védekezésre. A rádió bejelentette az ellenség vereségét. A Vörös Hadsereg ellentámadása 1942 áprilisáig tartott és sikerült a németeket visszavetni Moszkvától 100–250 kilométerre. Teljesen felszabadultak a német megszállás alól a Moszkvai, a Tulai, részben a Kalinyini, Szmolenszki, Oreli, Kurszki területek. A Moszkva alatti szovjet győzelemnek óriási stratégiai jelentősége volt.

G. Guderian visszaemlékezései Németország vereségének okairól a Szovjetunió elleni háborúban

Az orosz katona mindig is kitűnt állhatatosságával, szilárd jellemével, igénytelenségével. A második világháború folyamán bebizonyosodott, hogy a szovjetek jó stratégák. Az orosz tábornokok és katonák szófogadók, illetve fegyelmezettek, 1941 legbonyolultabb körülményei között sem veszítették el soha önuralmukat és kitartásukat.

- *Milyen események hatására jutott Guderian arra a következtetésre, hogy a szovjet csapatok még a legbonyolultabb körülmények között sem veszítik el önuralmukat és kitartásukat?*

5. Háború a Csendes-óceánon és Észak-Afrikában

A Szovjetunió lerohanását követően a nagyhatalmak közül csak az USA és Japán nem vett részt közvetlenül harci eseményekben, bár az utóbbi aktívan készülődött a háborúhoz. Az olaszok és németek megengedték Tokiónak, hogy meghódítsa Eurázsiát és a 70. hosszúsági foktól keletre létrehozza ott saját „felvirágzási övezetét".

A japánok elképzelése az volt, hogy hirtelen támadással megsemmisítik az USA Csendes-óceáni flottáját, előnyre tesznek szert a tengeren és a levegőben, majd tengerészgyalogságuk partra száll a Fülöp-szigeteken, Burmában, Malajziában és Indonéziában. 1941. december 7-én légierejük 350 bombázója orvul megtámadta az USA haditengerészetének Pearl Harbor-i (Hawaii) támaszpontját. A halálos áldozatok száma már másnap több mint 3 ezer volt, megsemmisült közel 272 repülőgép, és elsüllyedt vagy megrongálódott 19 amerikai csatahajó. **1941. december 8**-án az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia hadat üzent Japánnak. December 11-én a németek és olaszok bejelentették, hogy ellenségüknek tekintik az USA-t, így 1941 végére már minden nagyhatalom bekapcsolódott a második világháborúba.

A japán csapatok nagyarányú támadásba kezdtek Délkelet-Ázsiában. 1942 májusáig elfoglaltak 3,8 millió km²-nyi területet 150 milliós népességgel. Azonban nemsokára változott a helyzet, az USA és Nagy-Britannia átcsoportosították erőiket az Atlanti-óceán partjáról a Csendes-óceán vidékére és gazdasági szempontból is erősebbnek bizonyultak Japánnál. A megszállt területek kegyetlen kirablása a japánok ellen fordította a helyi lakosságot. Az ázsiai és csendes-óceáni háború elhúzódó jelleget öltött.

Európán és a Távol-Keleten kívül hadműveleti színtérré vált Észak-Afrika is. 1940–1941 folyamán az olasz fasiszták hozzáláttak birodalmuk kialakításához Afrikában, a Földközi-

tengert pedig Olaszország belső tengerévé kívánták változtatni. 1940 augusztusában elfoglalták Brit Szomáliát, Kenya egy részét és Szudánt, szeptember közepén pedig betörtek Líbiába, illetve Egyiptomba, megközelítették a Szuezi-csatornát. 1940 decemberében az angol csapatok megállították őket és vereséget mértek rájuk.

A japánok bombázzák az USA haditengerészeti bázisát.
Pearl Harbor, 1941. december 7.

Az amerikai *Arizóna* csatahajó pusztulása.
Pearl Harbor, 1941. december 7.

1941 elején az olaszok megsegítésére Észak-Afrikába érkezett a Német-Afrika-hadtest Erwin Rommel altábornagy vezetésével. Heves harcok vették kezdetüket. A *Crusader* hadművelet során a brit csapatok felszabadították Cyrenaica nagy részét, ám hamarosan el is veszítették. A kezdeményezést ismét a háromhatalmi egyezmény államai ragadták a kezükbe.

Csak **1942 októberében–novemberében** változott meg a fronton a szövetségesek javára a helyzet. Az angolok győzelmet arattak El-Alameinnél, az angol-amerikai csapatok pedig partra szálltak Algériában és Marokkóban, majd támadásba lendültek Tunézia irányába. 1943. május 12-én a német–olasz csapatok letették a fegyvert. Egész Észak-Afrika Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellenőrzése alá került.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen célokat fogalmazott meg Adolf Hitler a *Barbarossa-tervben?*
2. Mutassátok be az erőviszonyokat a Szovjetunió és Németország között a háború kezdeti szakaszán!
3. Milyen eseményre került sor Moszkvában 1941. július 16-án és mi a jelentősége?
4. Nevezzétek meg a szovjet-német front fő ütközeteit 1941–1942-ben!
5. Miért lépett be az Amerikai Egyesült Államok a második világháborúba?
6. Mi történt Észak-Afrikában 1942 októberében–novemberében?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Készítsetek táblázatot *Védelmi hadműveletek a Szovjetunió területén 1941-ben* címmel, tüntessétek fel benne a hadműveletek helyét, idejét, eredményeit!
2. Ábrázoljátok az antifasiszta koalíció létrejöttét időrendi sorrendben!

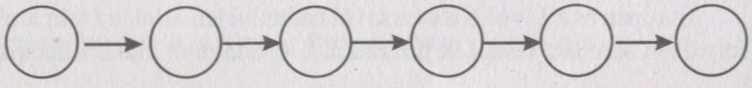

VITASSÁTOK MEG!

1. Sok szovjet történész úgy gondolja, a Moszkva alatti ellentámadás azért volt sikeres a Vörös Hadsereg részéről, mert Sztálin megtudta Richard Sorge hírszerzőtől, Japán nem akarja megtámadni a Szovjetuniót, ezért friss erőket csoportosított át keletről a főváros alá. A német kutatók viszont azon a véleményen vannak, Hitler ott követte el a stratégiai hibát, hogy túl későre hagyta a hadjárat elindítását. A szovjet csapatokat pedig „Fagy tábornok" vette pártfogásába. Ti hogyan vélekedtek erről?
2. A híresen antikommunista Churchill miért biztosította mégis támogatásáról a Szovjetuniót és ajánlott neki szövetséget, miután azt megtámadta Németország?
3. Szerintetek, Japán az USA helyett miért nem a Szovjetuniót rohanta le?

FORRÁSELEMZÉS

Alexander Werth *Oroszország nagy háborúja 1941–1945* című könyvéből

Az 1941. évi vereségnek számos magyarázata van, és ezek a kérdéseknek igen széles körét érintik. A fő és alapvető okok közül egyesek történelmiek (a Vörös Hadsereg soraiban 1937-ben végrehajtott tisztogatások), mások lélektaniak (a Vörös Hadsereg legyőzhetetlenségének állandó propagálása), ismét mások szakmai jellegűek (a Vörös Hadseregnek a németekhez képest nem volt igazi tapasztalata a hadviselésben, alacsony színvonalú volt a harci kiképzés), és végül az utolsó ok gazdasági (a szovjet–német szerződés által biztosított lélegzetvételnyi szünet ellenére a szovjet hadiipar nem tudta a hadsereget jól felszereltté, korszerűvé tenni).

- *Véleményetek szerint, a vereség mely okait nem említi Werth?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1941. június 22.** – a hitleri Németország lerohanta a Szovjetuniót
- **1941. december 8.** – az Amerikai Egyesült Államok belép a háborúba
- **1942 januárja** – az antifasiszta koalíció megalakulása

3. § / Megszállási rendszer a leigázott országokban. Ellenállási mozgalom. Harci események 1943-ban

- *Emlékezzetek vissza, milyen céllal kezdte el Adolf Hitler az európai országok meghódítását!*

1. A náci „új rend" Európában

Az elfoglalt európai országokban Németország és szövetségesei „új rendet" vezettek be, amelyet kegyetlen terror és erőszak jellemzett. Megsemmisítették a leigázott államok függetlenségét, önállóságát, demokratikus, illetve szociális vívmányait, kegyetlenül kirabolták gazdaságukat, megalázták őket.

A hadműveleti tervekkel egy időben részletesen kidolgozták a náci megszállási politika alapjait. **1940. május 25**-én jóváhagyták az *Ost-tervet,* amely előirányozta a Szovjetunió és Kelet-Európa gyarmatosítását, milliók elpusztítását, népek rabságba taszítását. Később született meg az ötlet, hogy a Kelet-Európából kitelepített 46–51 millió ember lakhelyét

németekkel népesítsék be. Az „új rend" létrejötte után a megszállt területeken közigazgatási reformot hajtottak létre.

Lengyelországot német főkormányzósággá alakították át, Csehországot és Jugoszláviát feldarabolták, a Szudéta-vidéket a Harmadik Birodalomhoz csatolták, Bohémiát és Morvaországot protektorátussá változtatták, Szlovákiát független államma kiáltották ki, Görögországot felosztották német, olasz és bolgár megszállási övezetekre. Dániában, Belgiumban és Hollandiában bábkormányokat segítettek hatalomra, Luxemburg pedig Németország részévé vált.

Különleges helyzetben volt Franciaország. A szabad övezetben tovább tevékenykedhetett a kormány, amely együttműködött a németekkel, a megszállt rész pedig a német közigazgatásnak volt alárendelve.

Az SZSZKSZ lerohanását követően a megszállt szovjet területek egy részét (ahol a harci események zajlottak) Hitler a katonai parancsnokságok irányítására bízta, a másik részt pedig az Alfred Rosenberg vezetése alatt álló Keleti Megszállt Területek Minisztériumának fennhatósága alá rendelte. Két birodalmi biztosságot (Reichskommissariat) alakítottak itt ki *Ostland* (magába foglalta Baltikumot, illetve Belorusszia nagy részét) és *Ukrajna* néven. A nyugat-ukrajnai területeket a lengyel főkormányzósághoz csatolták, Bukovinát és Délkelet-Ukrajnát (Csernyivci, Odessza, Izmail, részben Vinnica, Mikolajiv, Herszon megyék) pedig a *Transnistria* körzethez (distrikt[1]), amelyet átadtak Romániának.

A leigázott országok gazdasága a betolakodókra dolgozott. Emberek millióit hurcolták kényszermunkára Németországba, csak a Szovjetunióból 5 millió ifjút és lányt. Az ipar a megszállók megrendeléseit teljesítette, a mezőgazdaság élelmiszerrel látta el őket, a katonai objektumokat is a rabságba döntött népek építették.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

Volodimir Koszik francia történész
***Ukrajna és Németország a második világháború idején* című könyvéből**

A szerző a katonai ellenőrzések jelentései alapján részletesen beszámol az ukrán munkások életkörülményeiről a német munkatáborokban. Hetente 50–75 g margarint és 25 g húst fogyasztottak, ebédjük fél liter levesből és 300 g kenyérből állt. Gyakorlatilag éheztek. Különféle betegségek ütötték fel közöttük a fejüket. Munka közben ütlegelték őket. A nők arcát gyakran szöges deszkával verték, a várandós asszonyok hasát pedig rugdalták. Nőket és férfiakat egyaránt meztelenül jégvermekbe zártak. A 4–15 esztendős gyerekeket elszakították a szüleiktől.

- *Miért voltak ilyen kegyetlenek a németek a keletről jött munkásokkal?*

Gyakran alkalmazták a helyi lakossággal szemben a túszszedés és a tömegkínzás módszerét. Ennek a politikának váltak a jelképeivé Oradour-sur-Glane község Franciaországban, Lidice – Csehszlovákiában, Katiny – Belorussziában. Az Orosz Föderációban a hitleristák 10 millió férfit, nőt és gyermeket mészároltak le. Eképp mutatta meg a náci rendszer igazi arcát.

[1] *distrikt* – közigazgatási, választási, igazságszolgáltatási egység (kerület, járás, körzet) egyes országokban

2. Holokauszt

A *holokauszt* szó a zsidó nép kiirtását jelenti a második világháború idején. Azokon a területeken, ahol létrejött az „új rend", a nácik fajgyűlölő politikát folytattak. Először a zsidók, romák, majd pedig a kelet-európai szlávok estek ennek áldozatául. 1942-ben Berlin határozatot hozott az európai zsidók fizikai kiirtásáról. Beindultak a halálgyárak. A leghírhedtebb koncentrációs táborok Auschwitzban (1940 májusa és 1945 januárja között 4 millió ember lelte itt halálát); Majdanekben (1,5 millió áldozat); a lengyelországi Treblinkában; a németországi Dachauban; Buchenwaldban; Saksenhausenben; Ravensbrückben; az osztrák Mauthausenben voltak. Hadifoglyok, civilek, az ellenállási mozgalom résztvevői sínylődtek itt, összességében 18 millióan, 12 millióan (ebből 6 millió zsidó nemzetiségű) közülük életüket vesztették. A kijevi Babij Jar-i szurdokban lelte halálát 195 ezer ártatlan áldozat, többek között 150 ezer zsidó. A keleti zsidóság totális kiirtására specializálódott halálbrigádok véres pogromokat hajtottak végre. A Holokauszt Áldozatainak és Hőseinek Izraeli Emlékhatósága néhai elnökének, doktor Aradnak a számításai szerint a Szovjetunió németek által megszállt területein a háború előtt 2,75–2,9 millió zsidó élt, a háború után ebből alig pár ezren maradtak életben. Ukrajnában 1,4 millió zsidó lett a náci vérengzés áldozata. A tömeges mészárlásoknak 248 ukrajnai helyszíne ismert a közvélemény előtt: a Janivszki tábor Lvivben, a Csendőr-sor Dnyipropetrovszkban, a Drobicki Jar Harkiv közelében. Sok híres tudós, orvos, pap, művész, jogász lelte itt halálát.

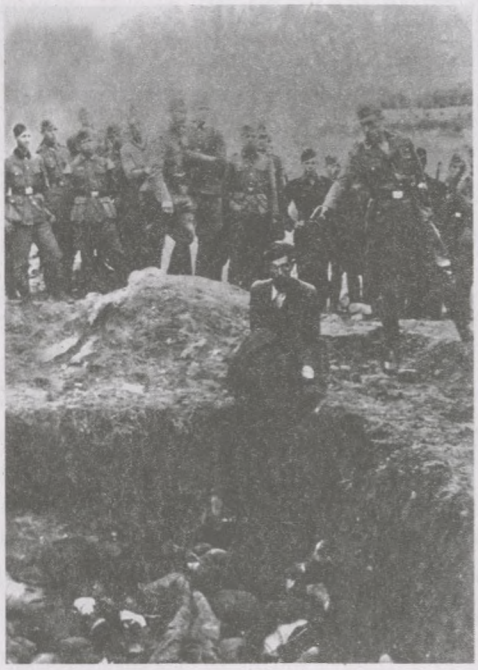

Az „új rend" bevezetése Ukrajnában.
Szumi terület

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Jankel Vernik volt treblinkai fogoly visszaemlékezéseiből

A huszonöt négyzetméter nagyságú kamrába 450–500 embert zsúfoltak össze. Nagyon szűkösen álltak ott, mivel azt hitték, így megmenekülhetnek. Útban a kamrák felé a rabokat puskatusokkal és vasrudakkal ütötték, kutyákat uszítottak rájuk. Hogy mentsék az életüket és testi épségüket, önként menekültek be a gázkamrába, az erősebbek vitték a gyengébbeket. Aztán az ajtók bezárultak, a motorok beindultak, a gázt lassan beengedték a csöveken keresztül és nemsokára csend lett, 15 perc múlva már mindenki halott volt. Nem feküdt senki a földön, egymásra rogytak, már nem kiabáltak, az anyák halálos ölelésben forrtak össze gyermekeikkel...

3. Ellenállási mozgalom, annak politikai irányultsága és formái

Az „új rend" életbe léptetése után Európa és Ázsia rabságba taszított népei harcot indítottak szabadságukért. Sok országban partizáncsapatok alakultak, kezdetét vette az ellenállási mozgalom, amelyben együtt küzdöttek a munkások és parasztok, a kis- és közép polgárság képviselői, az értelmiség, a papság, más-más nemzetiségű és politikai nézeteket valló emberek. A koncentrációs táborok földalatti mozgalmai is nemzetközi jellegűek voltak. Ott harcoltak Franciaország, Olaszország, Lengyelország és más európai államok partizán osztagaiban a Vörös Hadsereg fogságba esett, majd kiszabadult katonái.

Charles de Gaulle

Franciaországban aktívan küzdöttek a fasiszta betolakodók ellen a ***Charles de Gaulle*** (*e.:* sárl dögól) által létrehozott Szabad Francia Erők, a kommunisták és szocialisták vezette partizán osztagok és földalatti csoportok. 1940. június 18-án de Gaulle a BBC-n elhangzott híres rádióbeszédében arra buzdította a franciákat, hogy ne csüggedjenek, folytassák a Franciaország megszállóival szembeni ellenállást, lépjenek be a Szabad Francia Erőkbe. *„Történjen bármi, a francia ellenállás lángja nem hunyhat ki, és nem is fog kihunyni"* – mondta.

Josip Broz Tito

1942 novemberében a francia kommunista párt és Charles de Gaulle szerződést írt alá a fasiszták elleni közös fellépésről. A következő év májusának végén sikerült a különböző alapokon szervezett csoportokat egybefogni az Ellenállás Nemzeti Tanácsa égisze alatt. 1943 júniusában megalakult a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottmány, amelynek első társelnöke Charles de Gaulle lett.

Jelentős méreteket öltött az antifasiszta ellenállási mozgalom Olaszországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában, ahol 1942 novemberében megalakult a ***Josip Broz Tito*** vezette népi felszabadító hadsereg.

A nácik által megszállt Észak-, illetve Közép-Olaszország területén az ellenállást a nemzeti felszabadító bizottságok irányították, amelyek a demokratikus pártok képviselőiből álltak. Olaszország egyes hegyvidéki járásait a Giuseppe Garibaldi partizánbrigádok megtisztították a betolakodóktól és létrehozták sajátságos köztársaságukat.

Lengyelországban is fellendülőben volt a nemzeti-felszabadító mozgalom. Varsó sem politikailag, sem gazdaságilag nem működött együtt a fasiszta betolakodókkal, a kegyetlen megszállási rendszer, a terror és a népirtás kizárták ennek lehetőségét. A hitleri fajgyűlölő elmélet a lengyel államiság és nemzet megsemmisítésére törekedett. A nácik elpusztították a lengyel nép 22%-át (6 millió ember). Jelentős tekintélynek örvendtek a londoni emigráns kormány vezette Armija Krajova és a Lengyel Munkáspárt (kommunista párt) által létrehozott Gvargyija Ljudova osztagai. A nemzeti-felszabadító harc stratégiájáról és taktikájáról, illetve

Lengyelország jövőjéről más-más nézeteket vallottak, mégis képesek voltak együtt harcolni a megszállók ellen.

Csehszlovákia lakossága is küzdött hazája felszabadításáért. A hadiipari gyárakban, a vasutakon és villanytelepeken elterjedtek voltak a szabotázsok. A különböző politikai és vallási irányultságú hazafias erők fokozatosan közeledni kezdtek egymáshoz.

A Szovjetunió területén létrejött az első önálló csehszlovák zászlóalj ***Ludvík Svoboda*** parancsnoksága alatt, amely 1943. március 8-án esett át a tűzkeresztségen Szokolove községnél (Harkivtól délre). Ezután a zászlóalj brigádi rangra emelkedett és betagolódott K. Moszkalenko 38. hadseregébe.

Ludvík Svoboda

Sajátságosan alakult az ellenállási mozgalom Görögországban. A népi felszabadító hadsereg harcot folytatott az egész ország területén. A felszabadított vidékeken járások jöttek létre, ahol a hatalmat a népi-demokratikus tanácsok és bizottságok gyakorolták. A népi felszabadító hadsereg kiűzte Görögország területének nagy részéről a fasiszta betolakodókat.

Ukrajna, Belorusszia területén és Oroszország németek által megszállt nyugati megyéiben fellendült a partizánmozgalom. Több egység működött itt a *Partizánmozgalom Központi Vezérkarának* irányítása alatt, amely **1942 májusában** jött létre. Különböző harci módszereket alkalmaztak a szabotázstól a „sínháborúig", melyekkel sikerült jelentős német erőket elvonni a frontról.

Az ellenség hátországában kibontakozó partizánháború jelentős mértékben elősegítette a fasiszta „új rend" összeomlását a Szovjetunióban. A kommunista irányultságú partizáncsapatok mellett Lettország, Litvánia, Észtország, Belorusszia és Oroszország területén nemzeti antifasiszta csoportosulások is tevékenykedtek. Tíz esztendőn keresztül küzdött a nácizmus és bolsevizmus ellen az Ukrán Felkelő Hadsereg.

A hazafias és antifasiszta ellenállási mozgalom jelentős szerepet játszott a barna pestis felett aratott diadalban. Résztvevői más-más módon és eszközökkel harcoltak az ellenség ellen a szabadság és függetlenség kivívásáért, sokan életüket áldozták a győzelem oltárán.

4. A nők társadalmi szerepének megváltozása a háború idején

Az utolsó évszázad háborúiban a nők már nemcsak kedves nővérként vettek részt, hanem fegyverrel a kezükben harcoltak a frontokon. Hősként bármikor életüket áldozták a hazáért, de a mindennapokat nehezen viselték, hisz egy civilnek, pláne nőnek nehéz volt hozzászokni a hadseregben uralkodó fegyelemhez, az egyenruhához, a férfiakból álló környezethez.

Több mint 800 ezer lány és asszony küzdött a nagy honvédő háború csataterein. Sokan a hadikórházakban (a betegápolók 61%-ka), a rádiósoknál (80%), az utászoknál (majdnem 50%) teljesítettek szolgálatot, de voltak köztük felderítők, mesterlövészek és légvédelmi tüzérek is. Legendákat zengtek az „éjszakai boszorkányoknak" nevezett női repülős ezredről.

AZ ESEMÉNY RÉSZTVEVŐJÉNEK VÉLEMÉNYE

J. Zsukova mesterlövész visszaemlékezéseiből

Kelet-Poroszországban a fasiszták 6–8 támadását kellett visszaverni naponta. Mindenki a lövészárkokban tartózkodott: a szanitécek, az orvosok, de még a sebesültek és a légnyomásosak is. Enni nem volt mit. Éjszakánként fegyverropogás közepette gyűjtöttük össze a fagyos burgonyát a mezőről. Állandóan lőszerhiánnyal küszködtünk. A német frontvonalat akkor sikerült áttörni, amikor két golyónk maradt: egy a fricnek, egy pedig magunknak arra az esetre, ha elhibáznánk a lövést.

- *Milyen érzéseket ébresztenek bennetek Zsukova visszaemlékezései?*

Nyina Petrova tizedes – a teljes Dicsőség Érdemrend birtokosa (a nagy honvédő háború évei alatt négy nőt ért hasonló megtiszteltetés). A háború kitörésekor önkéntesként vonult be a leningrádi népfelkelő hadsereg negyedik hadosztályába. Majd tábori kórházaknál teljesített szolgálatot. 1941 novemberétől a fronton harcolt. Jó céllövőnek bizonyult. Sokszor legyőzte a német orvlövészeket. Hősiesen védte szülővárosát, amiért többször kitüntették. Megkapta a *Katonai szolgálatokért* és a *Leningrád felszabadításáért Érdemérmeket,* de kiérdemelte a *Nagy Honvédő Háború Érdemrend* második fokozatát is.

Az egész ország megismerhette ***Zoja Koszmogyemjanszkaja*** partizánlány nevét, akit halálra kínoztak a fasiszták.

A nők becsülettel helytálltak a hátországban is. Átvették a frontra behívott férfiak helyét a gyárakban és üzemekben, az építkezéseken, a közlekedésben. Közben pedig gyerekeket neveltek, háztartást vezettek. A háború idején ők voltak a legkiszolgáltatottabb rétege a társadalomnak, csak évekkel később nyerték el politikai, gazdasági és szociális egyenjogúságukat.

A Krím és Belorusszia felszabadításában részt vett 46. női vadászbombázó gárdaezred pilótái

L. Pavlicsenko (középen) mesterlövész alhadnagy, aki 309 fasisztát tett ártalmatlanná, köztük 78 orvlövészt

5. A sztálingrádi ütközet, következményei és jelentősége

1942 tavaszán Hitler déli irányban indított támadást, mivel kőolajra volt szüksége. **Augusztus 23**-án a német csapatok áttörték a szovjet védelmet és kiértek a Volgához. Szeptember 12-én pedig már Sztálingrádnál dübörögtek a német tankok.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

William Shirer amerikai újságíró
***A Harmadik Birodalom tündöklése és bukása* című könyvéből**

„Ha nem szerezhetem meg Majkop és Groznij olaját, mondta Hitler Paulius tábornoknak, a hatodik hadsereg parancsnokának, akkor kénytelen leszek befejezni a háborút." Sztálin szintén elmondhatta ugyanezt, mivel a háború folytatásához neki is szüksége volt Kaukázus fekete aranyára. Sztálingrád ezért igen fontos stratégiai jelentőséggel bírt. A város elfoglalásával a németek elzárhatták a kőolajszállítás útját a Kaszpi-tengertől a Volgán keresztül Oroszország belsejébe, ezáltal könnyebben térdre kényszeríthették az oroszokat.

- *Miért volt olyan fontos az olajkutak ellenőrzése a háború folytatása szempontjából?*

A sztálingrádi csata védelmi időszaka **1942. július 17.** és **1942. november 18.** között zajlott. A 62., illetve 64. hadsereg (parancsnokaik V. Csujkov és M. Sumilov tábornokok voltak) egységei vettek benne részt. A szovjet katonák hősies és hazafias helytállása miatt az ellenség nem tudta elfoglalni a várost

A német ágyúk még javában lőtték Sztálingrádot, amikor a szovjet vezérkar hozzálátott az ellentámadás haditervének kidolgozásához. Az elgondolás szerint a hadműveletet három front csapatai hajtották végre: a délnyugati (parancsnoka M. Vatutyin tábornok), a doni (parancsnoka K. Rokosszovszkij) és a sztálingrádi (parancsnoka A. Jeremenko). A sztálingrádi támadó hadművelet **1942. november 19**-én kezdődött és **1943. február 2**-án fejeződött be. A Vörös Hadsereg ostromgyűrűbe zárta Paulius tábornagy 330 ezer fős német hadseregcsoportját. A szovjet hadvezetés ultimátumot intézett a hitleristákhoz, hogy adják meg magukat, amit a nácik elutasítottak. A németek megpróbáltak kitörni a gyűrűből, de sikertelenül. 1943. január 10-én a szovjet csapatok megkezdték a körülzárt német hadsereg megsemmisítését. Először északi és déli csoportra különítették el őket,

Német katonák harc közben Sztálingrádnál. *1942*

A fasiszta betolakodók megadják magukat Sztálingrádnál. *1943 februárja*

majd pedig február 2-án teljesen felszámolták a betolakodók egységeit. Paulius tábornagy és vezérkarának egy része megadta magát. A sztálingrádi ütközet a soknemzetiségű szovjet hadsereg győzelmével ért véget. A nácik 1,5 millió embert veszítettek. Németországban háromnapos gyászt rendeltek el.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

B. Lydden Harten angol hadtörténész
***A második világháború* című könyvéből**

A szovjet támadás három hete alatt 92 ezer német tiszt és katona esett fogságba, köztük 24 tábornok. Az általános német veszteség pedig meghaladta ennek a háromszorosát. Bár a keleti fronton minden főtiszt zsebében ott lapult a méregfiola fogságba esés esetére, mégis nagyon kevesen használták fel azt. A sztálingrádi vereség úgy hatott a német katonákra, mint a leghalálosabb méreg és lejáratta a náci hadvezetést. Az itt elszenvedett erkölcsi katasztrófa után a német hadsereg már nem tudott talpra állni.

- *Hogyan értékelte az angol történész a Sztálingrád alatt aratott szovjet győzelmet?*
- *Miért volt minden tábornoknál a keleti fronton méregfiola?*

A Sztálingrádnál elkezdődött szovjet támadó hadművelet általános támadássá fejlődött és 1943 márciusáig tartott. A németeket 600–700 kilométerre vetették vissza, ami arra kényszerítette őket, hogy csapatokat csoportosítsanak át nyugatról. A Vörös Hadseregnek ugyan nem sikerült megtartani Harkivot és Belgorodot, a stratégiai kezdeményezést azonban a fasiszták már nem tudták visszaszerezni.

Sztálingrádnál gyökeres fordulat kezdődött a második világháború menetében.

6. A német csapatok megsemmisítése az oreli – kurszki kiszögellésen

A sztálingrádi vereség és a Vörös Hadsereg sikeres téli hadműveletei után, a náci hadvezetés elhatározta, hogy 1943-ban támadásba lendül és visszaszerzi az oroszoktól a stratégiai kezdeményezést.

Szovjet támadás az oreli–kurszki kiszögellésen.
1943 júliusa

A szovjet csapatok támadása Harkivnál.
1943 augusztusa

Hitler a szovjet hadsereg téli-tavaszi hadmozdulatai során kialakult kurszki kiszögellést tartotta a legalkalmasabb terepnek a támadás megindításához. Óriási erőket összpontosított ide: 50 hadosztályt, 10 ezer ágyút és aknavetőt, 2,7 ezer tankot, 2 ezer repülőgépet. A támadásban résztvevő csapategységek szárnyain pedig 20 hadosztályt sorakoztatott fel. A hadművelet a *Citadella* fedőnevet kapta. A szovjet hadvezetés a felderítők által közölt adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy a németek július 5-én fognak támadni. A Vörös Hadsereg egységeit teljes harci készültségbe hozták.

Átkelés a Dnyeperen. *1943 októbere*

A német támadás Orel irányában **1943. július 5**-én kezdődött 5 óra 30 perckor. A voronyezsi front térségében a nácik megközelítették Prohorovka községet. Itt bontakozott ki a második világháború legnagyobb tankcsatája, amelyben 1200 harckocsi vett részt mindkét oldalról. Július 12-től megváltozott a kurszki ütközet jellege. A szovjet csapatok támadásba lendültek, védekezésre kényszerítve a fasisztákat. Augusztus 5-én felszabadult Orel és Belgorod, **augusztus 23**-án pedig Harkiv. A kurszki csatában aratott győzelemmel befejeződött a gyökeres fordulat a második világháború menetében. A stratégiai kezdeményezést a németek többé nem szerezték vissza és a háború végéig védekezésre kényszerültek.

A szovjet csapatok 1943. augusztusi ellentámadását a Vörös Hadsereg általános támadása követte Veliki Lukitól a Fekete-tenger irányában. A hadműveletekben nyolc front vett részt 2 ezer kilométer hosszúságban. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni a Dnyeperig, ahol kiépítette a Keleti-sáncot, amelyet Hitler parancsára, az utolsó katonáig védeni kellett. A Dnyeperen való hősies átkelés után a szovjet csapatok október 14-én felszabadították Zaporizzsját, október 25-én Dnyipropetrovszkot, november 6-án pedig Ukrajna fővárosát, Kijevet.

A Vörös Hadsereg gyors lépésekkel haladt előre az ország nyugati államhatára irányában.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mi volt a jelentősége az „új rend" bevezetésének Európa számára?
2. Magyarázzátok meg az *Ost-terv* lényegét!
3. Milyen közigazgatási változtatásokat foganatosítottak a fasiszták a leigázott európai országokban?
4. Mit jelent a *holokauszt*? Jellemezzétek a náci vezetők politikáját a zsidókkal szemben!
5. Milyen szervezetek vezették az ellenállási mozgalmat Franciaországban?
6. Milyen harci módszereket alkalmaztak a hódítókkal szemben a Szovjetunió területén?
7. Hogyan zajlott a Vörös Hadsereg támadó hadművelete Sztálingrád alatt?
8. Hol volt a második világháború legnagyobb tankcsatája?
9. Mik a kurszki csata eredményei, és miben rejlik a csata történelmi jelentősége?
10. Magyarázzátok meg a gyökeres fordulat okait a második világháború menetében!

A szovjet csapatok kijutása a Dnyeperhez (1943. július-szeptember)

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen a szovjet csapatok főbb támadási irányait 1943 júliusában–szeptemberében!
2. Töltsétek ki a táblázatot!

Ellenállási mozgalom Európa országaiban a második világháború éveiben

Ország	A harc formája	Az ellenállási mozgalom vezető szervezetei

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért vett részt az ellenállási mozgalomban a társadalom minden rétege, függetlenül politikai és vallási meggyőződésétől?
2. Hogyan változott meg a nők társadalmi szerepe a háború idején? Mik voltak a változás pozitív és negatív következményei?

FORRÁSELEMZÉS

Adolf Hitler felszólalásaiból

1941.otóber 17.

Nem telepszünk le az orosz városokban. Megengedjük nekik, önként omoljanak össze. A legfontosabb, hogy ne legyen lelkiismeret-furdalásunk, mivel nem ígértünk senkinek semmit. Létrehozunk számukra egy rádióállomást, amelyet állandó ellenőrzés alatt tartunk. Annyit tudhatnak csak, hogy felismerjék az útjelző táblákat és ne kerüljenek gépjárműveink kerekei alá.

A „szabadság" számukra azt jelentheti, hogy megfürödhetnek ünnepnapokon a városi fürdőkben... A mi feladatunk ezeknek a területeknek az elnémetesítése. Úgy kell tekintenünk a helyi lakosságra, mint a négerekre. Ebben a kérdésben hidegvérrel fogok előre haladni.

1941.október 27.

Senki sem veheti el tőlünk Keletet. Hamarosan elárasztjuk Európát búzával, szénnel, acéllal, fával. Célom az európai uralom előnyeinek a kihasználása. Aki Európát uralja, azé az egész világ. A birodalom 130 millió lakosa közül 90 millió Ukrajnában él majd.

- *Milyen jogokat és lehetőségeket biztosítottak a fasiszták a megszállt országok lakosságának?*
- *Mi a véleményetek Hitler fentebb vázolt terveiről?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1940. május 25.** – az *Ost-terv* elfogadása
- **1942. május 30.** – a Partizánmozgalom Központi Vezérkarának megalakulása a Szovjetunióban
- **1942. július 17. – 1943. február 2.** – a sztálingrádi csata
- **1943. július 5. – augusztus 23.** – a kurszki ütközet

4.§ / Harci események 1944–1945-ben

• *Emlékezzetek vissza Hitler terveire Ukrajna, Belorusszia és Oroszország népeivel kapcsolatban a háború kezdeti szakaszán!*

1. A Vörös Hadsereg támadó hadműveletei

1944 elején a főhadiszállás azt a feladatot tűzte a szovjet hadsereg elé, hogy szorítsa ki az ellenséget az ország területéről, majd közelítse meg az SZSZKSZ államhatárát.

1944. január 14-én a szovjet csapatok L. Govorov és K. Mereckov tábornokok parancsnoksága alatt megkezdték a német ostromgyűrű felszámolását Leningrád körül. Egy hét leforgása alatt megtörték a nácik ellenállását, felszabadították Gatcsinót, Puskinót, Cárszkoje Szelot, Novgorodot, ezzel sikerült a fasisztákat 220–280 kilométerre visszavetni. A Vörös Hadsereg győzelmével **1944. január 27**-én véget ért a *leningrádi csata*, amely 900 napig tartott.

A Leningrádért folytatott harcokkal egy időben indult meg ***Jobbparti Ukrajna felszabadítása.*** A fasiszta betolakodók elleni támadást a négy ukrán front erői hajtották végre. A szovjet csapatok legjelentősebb hadműveletet 1944 elején bontakozott ki Korszuny-Sevcsenkivszk térségében, ahol sikerült bekeríteni és megsemmisíteni 10 német hadosztályt. Ezt az ütközetet *Dnyeperi Sztálingrádnak* nevezték el. A Vörös Hadsereg újabb támadása 1944 márciusától májusáig tartott, melynek során felszabadult Mikolajiv, Odessza, Ternopil, Kamjanec-Pogyilszk. A nagy honvédő háború 1009. napján, 1944. március 26-án a szovjet csapatok elérték a szovjet–román államhatárt.

Miután a Vörös Hadsereg megsemmisítette az ellenséget Jobbparti Ukrajnában, elkezdődött ***Krím felszabadítása.*** 1944 áprilisának első felében kiűzték a fasisztákat Szimferopolból és a Kercsi-félszigetről, május 9-én pedig Szevasztopolból. **1944. május 12**-én a szovjet csapatok teljes egészében megtisztították Krímet a hitleristáktól.

1944 júniusában hadműveletek bontakoztak ki a Karéliai-földszorosnál. A szovjet egységek egy hét alatt áttörték a Mannerheim-vonalat és június 20-án bevonultak Viborgba. A Finnországgal kötött titkos szerződés értelmében a finnek internálták a területükön állomásozó 20 német hadosztályt, ezért megőrizhették függetlenségüket. Augusztus 25-én béketárgyalásokat kezdeményeztek a szovjet kormánynál és **1944. szeptember 19**-én Moszkvában fegyverszüneti megállapodást írtak alá. Finnország kilépett a tengelyhatalmak sorai közül.

Belorusszia felszabadítása a *Bagratyion* fedőnevű hadműveleti terv alapján zajlott. A hadműveletben résztvevő négy front tevékenységét a főparancsnokság képviselői G. Zsukov és O. Vaszilevszkij marsallok koordinálták. 1944. június 23-án a Vörös Hadsereg támadásba lendült a Dnyepertől a Visztuláig. A szovjet csapatok Vityebszk és Bobrujszk alatt megsemmisítettek 10 ellenséges hadosztályt. **1944. július 3**-án felszabadult a főváros, Minszk, július végére pedig egész Belorusszia.

A belorussziai szovjet hadműveletek során vette kezdetét ***Baltikum felszabadítása***, ami a baltikumi, leningrádi, illetve balti frontok összehangolt tevékenységének köszönhetően 1944. szeptember közepére ért véget.

A baltikumi eseményekkel egy időben szovjet hadműveletek bontakoztak ki a Sarkkörön túl. Sikerült megtisztítani a fasisztáktól a Barents-tengeri kikötőket, a Murmanszki területet és Norvégia északkeleti részét.

2. Az SZSZKSZ területének felszabadítása, a harci események átterjedése Közép- és Kelet-Európára

Európa felszabadításának befejező szakasza 1944-ben kezdődött.

Románia felszabadítása. Az egyre erősödő szovjet előretörés körülményei között a román hazafiak 1944 augusztusában felkelést robbantottak ki Ion Antonescu diktatúrája ellen. Mihály román király parancsot adott a diktátor letartóztatására és hadat üzent Németországnak. Bukarestet, Románia fővárosát a Vörös Hadsereg megérkezéséig a hazafias erők tartották ellenőrzésük alatt. **1944. szeptember 12**-én Románia fegyverszüneti megállapodást írt alá a szövetségesekkel és megerősítette Besszarábia, illetve Észak-Bukovina átadását a Szovjetuniónak.

Bulgária felszabadítása. 1944. július végén a bolgár kormány titkos tárgyalásokat kezdett a szövetségesek partraszállásának lehetőségeiről a Balkánon. Szeptember 5-én a Szovjetunió hadat üzent Bulgáriának, a szövetségesekkel zajló kairói megbeszélések így megszakadtak. Miután a Vörös Hadsereg Bulgária földjére lépett, a háború közte és a Szovjetunió között befejeződött. **1944. szeptember 9**-én a bolgár partizáncsapatok és a hozzájuk csatlakozott reguláris erők felszabadították Szófiát. A hatalmat a Hazafias Front kormánya ragadta kezébe és megkezdődött a német csapatok kiűzése az ország területéről.

Jugoszlávia felszabadítása szoros összefüggésben volt az országban kialakult társadalmi-politikai helyzettel. A Josip Broz Tito vezette Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg (JNFH) a háború kezdete óta harcolt a betolakodók ellen. A szövetségesek minden segítséget megadtak a jugoszláv antifasiszta erőknek. 1944. szeptember végén a 3. ukrán front és a JNFH vezérkara közös hadműveleti tervet dogozott ki. **1944. szeptember 20**-án a szovjet–jugoszláv csapatok felszabadították a fővárost, Belgrádot.

Magyarország felszabadítása. A hitleri Németország utolsó európai szövetségese, Magyarország, 1945 áprilisában tette le a fegyvert. A debreceni, budapesti és balatoni stratégiai hadműveleteknek köszönhetően az ország területe felszabadult. Budapest felszabadításáért három hónapon keresztül folyt a harc és 1945. február 13-án fejeződött be. Magyarországot **1945. április 4**-re tisztították meg a náci csapatoktól.

Ausztria felszabadítása. 1945. április 5-én a szovjet csapatok megközelítették az osztrák fővárost, és nyugatról, északról, illetve délről körülzárták. Ezután arra kényszerítették a németeket, hogy hagyják el Európa egyik legszebb városát. **1945. április 13**-án Bécs felszabadult a megszállás alól.

Lengyelország felszabadítása. A Bagratyion és lvivi–szandomiri hadműveletekkel 1944 júliusában kezdetét vette Lengyelország felszabadítása. A szovjet csapatok támogatásában reménykedve a lengyel hazafiak 1944. augusztus 1-jén felkelést robbantottak ki Varsóban. A Vörös Hadsereg ugyan megközelítette a lengyel fővárost, de nem nyújtott segítséget a felkelőknek. A szovjet hadvezetés ezt a katonák kimerültségével magyarázta. Sok történész

viszont úgy gondolja, a segítség azért maradt el, mert a felkelés élén nem a kommunisták, hanem a londoni lengyel emigráns kormány emberei álltak és Sztálin attól tartott, egy esetleges győzelem esetén ők kaparinthatják kezükbe a hatalmat. A fasiszták ezután kegyetlenül leverték a felkelést.

Lengyelország területét a Visztula–Odera hadművelet során tisztították meg véglegesen a náci betolakodóktól. **1945. január 17**-én a szovjet csapatok bevonultak Varsóba, februárra pedig az ország nagy része felszabadult.

Csehszlovákia felszabadítása. 1945. május 5-én Prágában fellázadtak a csehszlovák hazafias erők. Az Orosz Felszabadító Hadsereg (OFH) egységei Vlaszov tábornok parancsnoksága alatt május 6-án a segítségükre siettek. Május 7-én az OFH gyakorlatilag megszállta a fővárost, de a Vörös Hadsereg közeledtének hírére sietve elhagyta azt. **1945. május 9**-én reggel 4 órakor a szovjet csapatok bevonultak Prágába.

3. A második front megnyitása Európában

Az amerikai és angol csapatok akkor indították meg a partraszállást Franciaországban, amikor a szovjet hadsereg éppen támadásban volt a keleti fronton. A szövetségesek főparancsnoksága két hadműveleti tervet dogozott ki: az *Overlord-terv* a szövetségesek észak-franciaországi partraszállását taglalta, az *Anvil-terv* (*e.*: envil) pedig a dél-franciaországit, Marseille (*e.*: márszej) környékit.

1944. június 6-án kezdetét vette az *Overlord* hadművelet. Az antifasiszta koalíció háromszor több katonával, kétszer annyi ágyúval és hatvanszor nagyobb légierővel rendelkezett, mint a németek. A partraszálláskor a Brit-szigeteken négy hadsereg – az első és harmadik amerikai, a második angol és az első kanadai – erői összpontosultak. A szövetséges haditengerészet vezérkari főnöke Bertram Ramsay (*e.*: ramszej) admirális volt. A tengerészgyalogság élén El-Alamein hőse, Bernard Montgomery tábornagy állt, az általános vezetést pedig Dwight Eisenhower (*e.*: dvájt ejzenhóver) tábornok gyakorolta.

Dwight Eisenhower tábornok az *Overlord* hadművelet résztvevői között. *1944*

A sikeres partraszállás után az angol–amerikai csapatok megvetették lábukat Normandiában és 1944. július 25-én támadásba lendültek. A német hadsereg súlyos vereséget szenvedett és visszavonult keleti irányba.

Augusztus 15-én a szövetségesek megkezdték az *Anvil-terv* végrehajtását. Franciaország déli részén két hadsereg szállt partra: egy amerikai és egy francia.

A nácik, attól való félelmükben, hogy bekerítik őket, megkezdték a visszavonulást. Nem sokkal ezután az Észak- és Dél-Franciaországban harcoló szövetséges csapatok egyesültek egymással. Közben felkelés robbant ki Párizsban. F. Leclerc tábornok második francia páncélos hadosztálya áttörte a német védelmi vonalat és augusztus 24-én megközelítette a fővárost. Augusztus 25-én a fasiszták F. Leclerc tábornok és a párizsi felkelők vezérkari főnöke, A. Rol-Tanguy (*e.*: rol-tangi) ezredes előtt letették a fegyvert. Még azon a napon Franciaország fővárosába érkezett Charles de Gaulle tábornok.

A normandiai partraszállás során megsebesült amerikai katonák. *1944*

AZ ESEMÉNY RÉSZTVEVŐJÉNEK VÉLEMÉNYE

Cornelius Ryan *A szövetségesek partraszállása Normandiában* című könyvéből

Az a 18 ezer amerikai, angol és kanadai katona, akik először érkeztek Normandiába a „D" nap során, a hadszíntér szárnyain helyezkedtek el. Feladatuk a partmellék öt részlegének a biztosítása volt a tenger felől érkező tengerészgyalogság partraszállása számára.

Közben a szövetségesek támadó hadművelete szép lassan haladt a megvalósulás útján. A fasiszták viszont továbbra sem vettek észre semmit. Ennek több oka is volt: a légi felderítés hiánya (több felderítő repülőgépet elveszítettek), az egymásnak ellentmondó parancsok, a németek azon meggyőződése, hogy a szövetségesek Pas de Calais-nál fognak partra szállni. Nem tudták megfejteni a szövetségesek táviratait, és még a radarok is felmondták a szolgálatot. Két órával az első angol és amerikai ejtőernyősök földet érése után értették meg, hogy valami fontos kezdődött.

- *Mik voltak a szövetségesek sikeres normandiai partraszállásának az okai?*

4. A krími (jaltai) konferencia

A „nagy hármas" *krími (jaltai)* konferenciáját **1945. február 4–11.** között tartották a Liwadija palotában. A tárgyalásokon Sztálin, Churchill és Roosevelt vettek részt a külügyminiszterekkel, V. Molotovval, E. Stettiniussal és A. Edennel (*e.*: iden) egyetemben. A konferencián titkos megállapodást írtak alá Dél-Szahalin és a hozzá tartozó szigetek visszaadásáról és a Kuril-szigetek átadásáról a Szovjetuniónak, Dalian kereskedelmi kikötő nemzetközivé tételéről, illetve Port-Arthur bérlésének a meghosszabbításáról.

A felek megvitatták a Szovjetunió hadba lépésének lehetőségeit a Távol-Keleten. Ennek két-három hónappal azután kellett megtörténnie, hogy Németország letette a fegyvert és véget ért a háború Európában.

Churchill, Roosevelt és Sztálin a jaltai konferencián. *1945. február 9.*

A konferencián egy sor kérdésben sikerült megállapodni. Megegyeztek többek között Németország feltétel nélküli fegyverletételének elveiről, amelyek a következők voltak: a náci párt és intézményeinek a megszüntetése, a fegyveres erők feloszlatása, a német ipar szövetségi ellenőrzés alá helyezése, a háborús bűnösök megbüntetése. A felszabadított Európáról szóló *Nyilatkozat*ban döntöttek az európai országok politikájának összehangolásáról. A konferencia egyik legfontosabb eredménye az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) létrehozásáról szóló döntés volt.

A konferencián éles vita bontakozott ki a jóvátétel[1] kérdéséről és Németország megszállási övezeteiről. A lengyel kérdés körül is éles szócsata zajlott. Míg a szovjet-lengyel határvonalról viszonylag hamar megegyeztek, addig Lengyelország nyugati határaival kapcsolatban csak általános frázisok születtek, úgymint „Lengyelország területének bővítése északi és nyugati irányba". Arról sem tudtak véglegesen megállapodni, melyik lengyel kormánnyal vegyék fel a kapcsolatot. A Lengyelországról szóló *Nyilatkozat*ban végül is úgy döntöttek, hogy az Ideiglenes Kormányt ki kell bővíteni a honi és emigráns lengyel demokratikus erők képviselőivel.

1945. április 25-én San Franciscóban összeült az Egyesült Nemzetek Szervezetének konferenciája, amely kidolgozta az ENSZ alapokmányát. Az ENSZ és különösen a Biztonsági Tanács legfőbb feladatául a nemzetközi béke és biztonság megóvását, a háború veszélyének elhárítását tűzték ki.

5. Németország katonai veresége és kapitulációja

A náci Németország utolsó megmaradt védőbástyája Berlin volt. A németek fővárosuk védelmére óriási erőket vontak össze: egymillió katonát, tízezer ágyút és aknavetőt, másfél ezer tankot és rohamlöveget, háromezer háromszáz harci repülőgépet. A szovjet fegyveres erők főparancsnoksága az első belorusz (parancsnoka G. Zsukov marsall), a második belorusz (parancsnoka K. Rokosszovszkij marsall) és az első ukrán (parancsnoka I. Konyev marsall) frontokra bízta a „Sasfészek" térdre kényszerítését. A berlini hadművelet, amelyben két és fél millió szovjet katona vett részt, 1945. április 16-án kezdődött. Április 28-án sikerült megtörni a németek ellenállását, április 30-án pedig elesett a Reichstag[2]. A 150. lövészhadosztály harcosai O. Bereszt hadnagy, M. Jegorov és M. Kantarija őrvezetők kitűzték az épületre a győzelem lobogóját. Ekkor lett öngyilkos Adolf Hitler. Május 1-jén megadta magát a berlini helyőrség.

[1] *jóvátétel* – a győztesek háború okozta kárának teljes vagy részleges megtérítése a vesztesek által

[2] *Reichstag* – a német parlament épülete

A Németország feltétel nélküli megadásáról szóló okmány aláírása.
Karlshorst, 1945. május 8.

Szovjet katonák menetelnek Berlin utcáin.
1945 júniusa

1945. május 1-jén a német hadvezetés azt javasolta a szovjeteknek, hogy kezdjenek fegyverszüneti tárgyalásokat, május 2-án azonban Berlint elfoglalták a Vörös Hadsereg egységei. **1945. május 8**-án Berlin elővárosában, Karlshorstban Wilhelm Keitel tábornagy G. Zsukov marsall és az USA, Nagy-Britannia, illetve Franciaország képviselőinek jelenlétében aláírásával ratifikálta a *Németország feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt.*

6. A potsdami konferencia és határozatai

Miután a háború befejeződött Európában, **1945. július 17**-e és **augusztus 2**-a között összeült a *potsdami konferencia.* A Szovjetunió küldöttségét J. Sztálin vezette, az amerikai élén az időközben elhunyt Roosevelt utódaként az új amerikai elnök, H. Truman állt, Nagy-Britanniát pedig először Churchill, majd pedig a parlamenti választásokon győzelmet aratott munkáspárti C. Attlee (*e.:* ettli) képviselte. A konferencián döntöttek Németország jövőjéről, a nácizmus (denacifikáció[1]) és militarizmus kiirtásáról, a német társadalom demokratizálásáról. Megerősítették Németország teljes megszállását a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország által. Kijelölték Lengyelország keleti és nyugati határait, Königsberget (Kalinyingrádot) és környékét a Szovjetunióhoz csatolták. A német flottát felosztották a szövetségesek között és elhatározták a háborús főbűnösök Nemzetközi Katonai Törvényszék[2] elé állítását. Létrehozták a Külügyminiszterek Tanácsát, melynek feladata a békeszerződések feltételeinek kidolgozása volt.

A megállapodások értelmében Németország egységes állam maradt. Szó esett még az általános választások megtartásáról és a békeszerződés aláírásáról Németországgal. Elhatározták, hogy a legfőbb kormányzati hatalmat saját megszállási övezetében az amerikai, az angol, a francia és a szovjet főparancsnokság gyakorolja, a Németország egészét érintő ügyekben pedig együttesen döntenek. Berlint négy megszállási szektorra osztották.

---

[1] *denacifikáció* – a nácizmus német népre gyakorolt politikai, gazdasági és társadalmi befolyásának a megszüntetése

[2] *Nemzetközi Katonai Törvényszék* – rendkívüli jogokkal felruházott speciális bíróság

A konferencián megvitatták a jóvátétel kérdését. Az itt meghatározott 20 milliárd dollár 50%-át a Szovjetunió kapta. Ennek az összegnek a fejében Németországból ipari berendezéseket szállítottak az SZSZKSZ-be. Megegyeztek a különböző zónákban rekedt hadifoglyok hazaszállításáról. A potsdami konferencián lerakták a háború utáni világ fejlődésének alapjait.

7. Japán térdre kényszerítése

A Japán ellen harcot viselő Nagy-Britannia és USA fontosnak tartották a Szovjetunió távol-keleti hadba lépését.

Mivel Japánban, Kínában, Mandzsúriában és Koreában jelentős szárazföldi erők állomásoztak, a szövetségesek úgy gondolták, hogy a háború elhúzódhat 1947-ig. Truman elnök ezért legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy meggyőzze J. Sztálint Oroszország belépésének szükségességéről a Japán elleni háborúba.

Nagaszaki a bombázás után.
1945. augusztus 6.

Potsdamban J. Sztálin megerősítette, hogy a Szovjetunió az európai háború befejezése után három hónappal hadba lép a Távol-Keleten. 1945. augusztus 5-én Moszkva bejelentette a Japánnal kötött semlegességi megállapodás denonszálását[1] és **1945. augusztus 9**-én belépett a háborúba. **1945. augusztus 6**-án az USA atombombát dobott Hirosimára, majd **1945. augusztus 9**-én Nagaszakira. 100 ezren meghaltak, 375 ezren pedig megsebesültek vagy égési sérüléseket szenvedtek. Ennek a lépésnek több oka is lehetett: az amerikai katonák életének a megóvása, bosszú Pearl Harborért vagy figyelmeztetés Sztálinnak.

A szovjet csapatok (parancsnok O. Vaszilevszkij) támadása elsősorban a Mandzsúriában állomásozó és 1 millió főt számláló Kvantung-hadsereg ellen irányult. Augusztus 14-én a tokiói kormány határozott a fegyverletételről, de a Kvantung-hadsereg tovább folytatta az ellenállást, amit később a Vörös Hadsereg felszámolt. 1945. szeptember 1-jén a szovjet tengerészgyalogság egységei partra szálltak a Kurili-szigetek déli partjain. Augusztus végén az amerikaiak megszállták a Japán szigeteket.

1945. szeptember 2-án a Tokiói-öbölben horgonyzó amerikai Missouri hadihajó fedélzetén a japán hatalom képviselői és Douglas MacArthur amerikai tábornok aláírták *Japán kapitulációjának okmányát.* Ezzel véget ért a második világháború.

[1] *denonszáció* – nemzetközi jogi kifejezés, a szerződésben foglaltakat az egyik szerződő fél felmondja, így a megállapodás érvényét veszíti

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mikor és milyen körülmények között számolták fel a német ostromgyűrűt Leningrád körül?
2. Melyik volt a szovjet csapatok legjelentősebb hadművelete Jobbparti Ukrajnában 1944 elején?
3. Hogyan és mikor szabadult fel Krím?
4. Milyen hadműveleti terv alapján zajlott Belorusszia felszabadítása?
5. Vázoljátok Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Magyarország felszabadulásának folyamatát!
6. Milyen sajátosságai voltak Lengyelország és Csehszlovákia felszabadításának?
7. Mit tudtok az *Overlord* hadműveletről?
8. Milyen körülmények között adta meg magát Németország?
9. Melyik japán hadsereg ellen harcolt a Szovjetunió a háború befejező szakaszában?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen a szovjet csapatok főbb támadási irányait 1944-ben és 1945 tavaszán!
2. Töltsétek ki a második világháború három nagy csatáját összehasonlító táblázatot!

A csata színhelye	Dátuma	Résztvevőinek száma	A felvonultatott technika	Parancsnokai	Következményei
Sztálingrád					
Kurszk					
Berlin					

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért tartják az angol–amerikai hadsereg normandiai partraszállását a második front megnyitásának?
2. Miért szorgalmazták Nagy-Britannia és USA a Szovjetunió hadba lépését Japán ellen?
3. Mely, a második világháború eseményeit ábrázoló művészeti alkotások (könyvek, festmények, játék- és dokumentumfilmek, zenedarabok) voltak rátok a legnagyobb hatással és miért?

FORRÁSELEMZÉS

K. Szimonov visszaemlékezései a *Németország feltétel nélküli megadásáról* szóló okmány aláírásáról

A *Németország feltétel nélküli megadásáról* szóló okmányt G. Zsukov nemcsak Berlin elfoglalójaként, főparancsnok-helyettesként írta alá, hanem annak a népnek a képviselőjeként is, amelyik a legtöbbet tett a győzelemért. A marsall az esemény alatt a győzteshez méltó szerénységgel viselkedett. Később akadtak emberek, akik csökkenteni próbálták a Szovjetunió szerepét a győzelem kivívásában. De ekkor még 1945 májusát írták és ilyen hangokat nem lehetett hallani. Az okmány aláírásakor Keitel tábornagy érdeklődéssel szemlélte azt a Zsukovot, aki legyőzte őt. A vesztes tragikus kíváncsisága volt ez azon erő iránt, amelyik meghatározta a háború tragikus kimenetelét a németek számára.

- *Milyennek ábrázolta Szimonov Zsukov marsallt a Németország feltétel nélküli megadásáról szóló okmány aláírásakor?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1944. június 6.** – a második front megnyitása Európában
- **1945. május 8.** – a *Németország feltétel nélküli megadásáról* szóló okmány aláírása
- **1945. szeptember 2.** – Japán leteszi a fegyvert, véget ér a második világháború

5. § / A világ a második világháborút követő időszakban

- *Emlékezzetek vissza, hogyan ért véget a második világháború Európában!*

1. A második világháború mérlege, következményei és tanulságai

A második világháború az emberiség történetének egyik legnagyobb konfliktusa volt. 61 ország vett benne részt, ahol a föld népességének 80%-a élt. A harci események érintettek minden óceánt, nem kerülték el Európát, Ázsiát, Afrikát és Óceániát. A harcoló államok hadseregeibe 110 millió katonát soroztak be.

A náci Németország és szövetségesei felett aratott győzelem kivívásában döntő szerepet játszott a Szovjetunió. A szovjet–német fronton semmisítették meg az ellenség fő erőit: 607 hadosztályt (az emberi veszteségek 77%-át), 62 ezer repülőgépet (62%), 56 ezer tankot és rohamüteget (75%), 180 ezer ágyút (74%).

Elévülhetetlenek a Szovjetunió érdemei Japán térdre kényszerítésében és a jól felfegyverzett Kvantung-hadsereg megsemmisítésében.

A második világháborúban 65–67 millió ember vesztette életét, hatszor több mint az első világháborúban. Az anyagi veszteségek pedig 12-szer haladták meg az első világháborúban elszenvedett veszteségeket.

A második világháborút agresszív országok egy kis csoportja robbantotta ki, amelyet a világközösség képtelen volt megállítani. Mit kapott az emberiség ezektől az országoktól és vezetőiktől? A demokratikus szabadságjogok megsemmisítését, a fajgyűlölet és nemzeti elnyomás állami szintre emelését, az ököljog meghonosodását a nemzetközi kapcsolatokban. Győzelmük visszalépést jelentett volna a világtörténelemben, az emberiség szociális, politikai és kulturális degradálódását. Ezért az agresszorok elleni harc igazságos és haladó jellegű volt, függetlenül a résztvevők ideológiai hovatartozásától.

Az első és második világháború mérlegének, illetve következményeinek összehasonlító táblázata

Mutatók	Első világháború	Második világháború
Időtartam	4 év 3,5 hónap	6 év
A résztvevő országok száma	36	61
A résztvevő országok lakosságának száma	1 milliárd	1,7 milliárd
A harci események területének nagysága	majdnem 4 millió km²	több mint 22 millió km²
A hadseregekbe besorozott katonák száma	74 millió	110 millió

Mutatók	Első világháború	Második világháború
Az áldozatok és a sebesülések következtében elhaltak száma	13,6 millió	65–67 millió
Anyagi és közvetlen háborús veszteségek	360 milliárd dollár 180,5 milliárd dollár	4000 milliárd dollár 1384 milliárd dollár
A legyártott repülők, ágyúk és aknavetők mennyisége	181,9 ezer 169,8 ezer	667 ezer 2529 ezer

2. A második világháború következtében végbement változások a világban

Politikai és ideológiai nézeteltéréseiket félretéve a Szovjetunió, USA, Nagy-Britannia és más országok közösen harcoltak a nácizmus ellen. 1945–1948-ban az antifasiszta koalíció gyakorlatilag megszűnt és a tegnapi szövetségesek egymás ellen fordultak. Az SZSZKSZ, illetve a nyugati államok között kezdetét vette a hidegháború. A korszak nemzetközi kapcsolataira rányomta bélyegét a két szuperhatalom – USA és Szovjetunió – versengése. Bár ez a rivalizálás nyíltan katonapolitikai jellegű volt, Washington és Moszkva mégis tartózkodtak a háborús konfliktustól, mivel bizonytalannak érezték kimenetelét. Közben mindkét szuperállam ki akarta terjeszteni befolyását más országokra.

A Szovjetunió a közép- és délkelet-európai országok felszabadítása során rájuk kényszerítette saját társadalmi berendezkedését. Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában, Magyarországon, Bulgáriában, Jugoszláviában, Albániában és Németország szovjet megszállási övezetében parancsuralmi rendszerek jöttek létre. A Japán ellen folytatott távol-keleti hadjárat idején az SZSZKSZ növelte befolyását Kínában, Észak-Koreában, később Vietnamban, Laoszban és Kambodzsában.

Az USA a nyugati világ, illetve a demokrácia védőbástyájává kiáltotta ki magát és hozzálátott a térség ideológiai egyesítéséhez, amerikai irányítás alatt.

A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok, illetve a szövetségi rendszerükhöz tartozó országok közötti szembenállás több mint negyven esztendőn keresztül tartott, ami negatívan befolyásolta a nemzetközi kapcsolatok fejlődését.

3. Az ENSZ megalakulása

A második világháború következtében végbement változások egy olyan nemzetközi szervezet létrehozását tették szükségessé, amely megvédi a nemzetközi békét és biztonságot.

1944-ben Dumbarton Oaks-ban (*e.*: dumbarton oksz) összeült az Egyesült Nemzetek Szervezetét előkészítő tanácskozás, amelynek során az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió küldöttsége elhárított minden akadályt a világszervezet létrehozásának útjából. A Biztonsági Tanácsban való szavazás rendjéről és az alakuló konferencia helyszínéről még 1945-ben döntöttek a krími találkozón. Az ENSZ alakuló konferenciája **1945. április 25**-én ült össze a San Franciscó-i Opera House-ban. A tanácskozásra Európából, Ázsiából, Afrikából érkeztek küldöttek és tanácsadóik. A konferenciát E. Stettinius amerikai külügyminiszter nyitotta meg. A szovjet delegációt V. Molotov, az angolt pedig A. Eden külügyminiszter vezette. 1945. június 26-án a küldöttek elfogadták az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát. Az ötven aláíró ország között ott voltak az Ukrán SZSZK képviselői is.

Európa a második világháború után

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Az ENSZ Alapokmányának preambuluma

Mi, az Egyesült Nemzetek népei elhatározván azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amely életünk folyamán kétszer zúdított kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, ismét hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett. Megteremtjük azokat a feltételeket, amelyek mellett az igazságosság és a nemzetközi jog egyéb forrásaiból eredő kötelezettségek iránti tisztelet fenntartható. Előmozdítjuk a szociális haladást és az életfeltételek javítását. Ebből a célból türelmet gyakorolunk és egymással jó szomszédként békességben élünk. Egyesítjük erőinket a nemzetközi béke és biztonság fenntartására. Az alapelvekben való megegyezés, valamint eljárási módszerek létesítése útján biztosítjuk azt, hogy fegyveres erő alkalmazására, hacsak közérdek nem kívánja, sor többé ne kerüljön. A nemzetközi szervezet segítségével előmozdítjuk valamennyi nép gazdasági és szociális előrehaladását. Megállapodtunk abban, hogy e célok megvalósítására erőfeszítéseinket egyesítjük. Ennek folytán kormányaink a San Francisco városában összegyűlt, meghatalmazással ellátott képviselőink útján elfogadták az Egyesült Nemzetek jelen Alapokmányát és ezáltal nemzetközi szervezetet létesítenek, amelynek Egyesült Nemzetek lesz a neve.

1945. június 26.

• *Milyen alapvető emberi jogokról van szó a dokumentumban?*

Az ENSZ Közgyűlés New York-i székhelyén *(USA)*

Az ENSZ zászlója

Az ENSZ Alapokmánya **1945. október 24**-én lépett életbe. Ezt a napot tartják a nemzetközi szervezet születésnapjának. (*United Nation's Day – a ford. megj.*). Az Alapokmányban meghirdették minden ember egyenjogúságát, az alapvető emberi és szabadságjogok tiszteletben tartását. Később ezt a fejezetet kibővítették az ENSZ Közgyűlés által 1948 decemberében jóváhagyott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával. Az Alapokmány kötelezővé tette mindenki számára a vitás kérdések békés megoldását a nemzetközi szerződések és megállapodások alapján. Az ENSZ legfőbb feladatát a dokumentum a béke és biztonság megóvásában határozta meg. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének fő szervei: a Közgyűlés, a Nemzetközi Bíróság és a Biztonsági Tanács.

A ***Közgyűlésben*** majdnem minden nemzet képviselteti magát. Itt fogalmazhatják meg a tagállamok félelmeiket, javaslataikat. Napjainkban az ENSZ-nek 155 tagja van. Svájc ugyan nem tartozik közéjük, de az Egyesült Nemzetek Szervezetének európai főhadiszállása Genfben található. Minden tagállam egy szavazattal rendelkezik, függetlenül területének és nemzeti vagyonának a nagyságától. A Közgyűlés székhelye New York. A tagállamokat egy-egy magas rangú diplomata képviseli, de az országok külügyminiszterei és államfői is részt vehetnek az ülésszakok munkájában. Az ENSZ Közgyűlés általában szeptembertől december közepéig tart. Szükség esetén rendkívüli üléseket is összehívhatnak. A Közgyűlés fórumot biztosít minden globális kérdés megvitatásához. Szorgalmazza a nemzetek közötti szociális és gazdasági együttműködést, az emberi jogok tiszteletben tartását. A Közgyűlésen belül működik egy sor speciális bizottság: a leszerelési, pénzügyi, szociális és gazdasági, a humanitárius kérdésekkel foglalkozó. Az ENSZ Közgyűlés ülésszakain megállapodások és határozatok születnek, amelyek csupán ajánlások és nem kötelező jellegűek, mégis nagyon fontosak, mivel a többség véleményét tükrözik.

A ***Nemzetközi Bíróság*** 15 bíróból áll, akiket a Közgyűlés választ meg, nem nemzetiségi hovatartozásuk, hanem képességeik alapján. Egy országot csak egy bíró képviselhet. A bíróság központja Hága (Hollandia). A tagállamok olyan ügyekkel fordulhatnak a Nemzetközi Bírósághoz, amelyekről említést tesz az Alapokmány: határ menti viták, a halászati jogot és az ásványi kincsek birtoklási jogát érintő kérdések. A Közgyűlés és a Biztonsági Tanács bármilyen kérdésben konzultálhat a Nemzetközi Bírósággal.

A ***Biztonsági Tanács*** feladata a béke megőrzése az egész világon. Székhelye New York és szükség esetén hívják össze. 15 tagja közül 5 – Kína, Franciaország, az Orosz Föderáció, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok – állandó. A fennmaradó 10 helyre a Közgyűlés földrajzi elv alapján választ tagokat két esztendőre, akik közül ötöt évente újra választanak. Az ENSZ Alapokmánya értelmében a BT határozataival minden tagállamnak egyet kell érteni.

Míg a Közgyűlés döntései csupán ajánlások, addig a Biztonsági Tanács által elfogadott határozatokat a tagállamok kormányai kötelesek végrehajtani. A Biztonsági Tanács mind az öt állandó tagjának vétó joga van, így akár egy tag is megvétózhat bármilyen döntést. A Biztonsági Tanács határozatainak eredményessége nagyban függ a kormányok hozzáállásától.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete történelme folyamán sok fontos döntést hozott. 1947-ben a Közgyűlés határozatban ítélte el a háborús propagandát. **1948. december 10**-én pedig elfogadta az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát.* Az első cikk kimondja: *Minden ember méltóság és jog tekintetében egyenlőnek születik. Értelemmel és lelkiismerettel bírván, egymás iránt baráti szellemben kell viselkedniük.*

Napjainkban az ENSZ fontos szerepet játszik a nemzetközi kapcsolatok alakításában. 193 országot egyesít soraiban. A világszervezet mai vezetése sokat tesz az ENSZ munkájának megreformálásáért. A bürokratikus huzavona és a problémák elodázásának megszüntetésével, a költségvetési pénzek racionálisabb felhasználásával és a világszervezet finanszírozási kérdéseinek rendezésével, az ENSZ tevékenységének még dinamikusabbá és eredményesebbé kell válnia a jövőben.

4. Békeszerződések Németország szövetségeseivel

A potsdami konferencián 1945-ben létrehozták a *Külügyminiszterek Tanácsát (KT)*, amelynek szovjet, amerikai, francia és kínai külügyminiszterek lettek a tagjai. A KT feladata volt az államok közötti kapcsolatok háború utáni békés rendezése és a békeszerződések aláírása Olaszországgal, Romániával, Magyarországgal, Bulgáriával, Finnországgal. A Tanács először 1945. szeptember 11-e és október 2-a között ült össze Londonban.

A szerződések szövegének végső megfogalmazására és egyeztetésére a *párizsi békekonferencián* került sor **1946. július 19–október 15.** között. A konferencia munkájában a második világháborúban aktívan harcoló 21 ország képviselői vettek részt.

1947. február 10-én aláírták a békeszerződéseket Olaszországgal, Finnországgal, Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával. A megállapodásokban kimondták a hadiállapot megszüntetését. A győztesek támogatásukról biztosították a vesztes országokat az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való belépésük során, kötelezték őket az emberi jogok betartására és a fasiszta szervezetek betiltására. Szentesítették a háború következtében végbement területi változásokat. Triesztet, mint szabad kikötőt Szabad Trieszt-i területté nyilvánították. Az olasz–jugoszláv szerződés (1954) értelmében a várost végül Olaszországhoz csatolták. Jugoszlávia megkapta Julijska Krajina keleti részét, Görögország a Dodekáni szigetcsoportot. Olaszország elveszítette gyarmatait és kötelezték Albánia, illetve Etiópia önállóságának és függetlenségének megőrzésére.

Finnország átadta a Szovjetuniónak a Halász-(Petsamo)félszigetet és a Porkall-Udd haditengerészeti támaszpontot. Bulgária visszatért 1940. szeptemberi határai közé, lemondott Macedóniáról, ezért megkapta Dél-Dobrudzsát. Észak-Erdély Magyarországtól Romániához került, Kárpátalja pedig a Szovjetunióhoz. A román–szovjet határt az 1940. június 28-as szerződés alapján állapították meg. Korlátozták a vesztesek fegyveres erőit. Olaszország például 250 ezer fős hadsereggel rendelkezhetett csak. Tilos volt továbbá tengeralattjárókat, repülőgép-anyahajókat, torpedórombolókat tartani.

A szerződések szabályozták a Duna használatának rendjét. (Végérvényesen a belgrádi konvencióban.) Határoztak továbbá a Szovjetuniónak fizetendő 1946–1947-ben megállapított jóvátétel mértékéről. Finnország és Románia 300–300 millió dollárt volt köteles fizetni különféle áruk formájában a Szovjetuniónak, Magyarország 200 milliót, Olaszország pedig 100 milliót.

A Németország szövetségeseivel megkötött békeszerződések fontos szerepet játszottak a háború utáni világrend megszilárdításában, lehetetlenné tették annak felülvizsgálatát.

5. A nürnbergi és tokiói perek

A legfőbb náci háborús bűnösöket *Nürnbergben (Németország)* állították nemzetközi katonai törvényszék elé **1945. november 20. – 1946. október 1.** között. A következő állami, illetve katonai vezetők ültek a vádlottak padján: H. Göring, R. Hess, J. von Ribbentrop, W. Keitel, E. Kaltenbrunner, A. Rosenberg, H. Frank, W. Frick, J. Streicher, W. Funk, K. Dönitz, E. Raeder, B. von Schirach, F. Sauckel, A. Jodl, A. Seyß-Inquart, A. Speer,

...тор., 11 кл. Утор.

K. von Neurath, H. Fritzsche, H. Schacht, dr. R. Ley (felakasztotta magát a tárgyalás kezdete előtt), G. Krupp (gyógyíthatatlan betegként szabadult), M. Bormann (távollétében ítélték halálra), F. von Papen. A béke és az emberiség elleni összeesküvés szervezésével és háborús bűncselekményekkel vádolták meg őket (hadifoglyok kínzása és meggyilkolása, civilek kínzása és meggyilkolása, magán- és közösségi vagyon eltulajdonítása, rabszolgamunka bevezetése). E per folyamán vizsgálták és mondtak ítéletet különböző szervezetek felett (Gestapo, SD, SS, náci párt) is.

A 403 nyílt bírósági tárgyalás során 116 tanút hallgattak meg, negyedmillió írásbeli tanúvallomást használtak fel és egy tizenötezer oldalas jegyzőkönyvet készítettek. Az ügyészségi vizsgálat munkájának összehangolása céljából létrehozták a fővádlók bizottságát R. Rudenko szovjet, R. Jackson (*e.:* dzsekszon) amerikai, H. Shawcross (*e.:* sóukrossz) brit és F. de Menthon, illetve Ch. de Ribes (*e.:* de rib) francia főügyészek részvételével.

A nürnbergi per. *1946*

1946. szeptember 30.–október 1. között került sor az ítélethirdetésekre. H. Schachton, H. Fritzschen és F. von Papenen kívül mindenkit bűnösnek nyilvánítottak. Kötél általi halálra ítélték: Göringet, Ribbentropot, Keitelt, Kaltenbrunnert, Rosenberget, Frankot, Fricket, Streichert, Sauckelt, Jodlt, Seyß-Inquartot és távollétében Bormannt. Hesst, Funkot és Raedert életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, Schirach és Speer 20 évet, Neurath tizenötöt, Dönitz pedig 10 évet kapott. A törvényszék bűnös szervezeteknek nyilvánította az SS-t, Gestapót, SD-t és a náci párt vezérkarát. A törvényszék szovjet képviselői egyet nem értésüknek adtak hangot Schacht, Fritzsche és Papen felmentése miatt. Miután az Ellenőrző Tanács a kegyelmi kérvényeket elutasította, a halálos ítéleteket 1946. október 16-án végrehajtották. (Göring még azt megelőzően öngyilkos lett.)

A nürnbergi per az első olyan per volt, amelyben a szövetséges hatalmak a harmadik birodalom politikai, katonai és gazdasági vezetői felett ítélkeztek a második világháború alatt elkövetett bűneik miatt. A nemzetközi jog azon elvei, amelyekre a törvényszék statútuma

épült, és amelyek alapján az ítéletek megszülettek, megerősítésre leltek az ENSZ Közgyűlés 1946. december 11-én született határozatában.

A háború utáni első években, Németországban a nácik ellen több mint 2 millió bírósági tárgyalást folytattak le. Megtisztították tőlük az államigazgatást, a bíróságokat és az oktatási rendszert. A kis Belgiumban 80 ezer ítéletet hoztak a kollaboránsokkal szemben, Franciaországban pedig 120 ezer embert marasztaltak el ugyanezért.

Nem minden háborús bűnöst sikerült azonban megbüntetni, sokan közülük tovább dolgozhattak az állami intézményekben vagy pedig Latin-Amerikába emigráltak.

A nürnbergi per folytatása volt a *tokiói per*, amely **1946. május 3**-tól **1948. november 12**-ig tartott. A Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék Douglas MacArthur amerikai hadseregtábornok, a távol-keleti szövetséges főparancsnok utasítására jött létre 1946. január 19-én. 1945. július 26-án az Egyesült Államok, Kína és Nagy-Britannia a potsdami nyilatkozatban kapitulációra szólították fel Japánt. Japán kapitulációs okmányában (1945. szeptember 2.) pedig ígéret született a háborús bűnösök felelősségre vonásáról. A törvényszék munkájában 11 ország vett részt: Ausztrália, az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Kanada, Kína, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és Új-Zéland, valamint később a Fülöp-szigetek és India. Minden olyan szövetséges államnak, amely közvetlenül harcolt Japán ellen, jogában állt vádlót állítani. Ezzel a joggal azonban csak a fent említett 11 ország élt.

A tokiói per a nürnberginél lényegesen tovább – két év, öt hónap és kilenc napig – tartott. A 28 háborús bűnös ellen a vádat Ausztrália, az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Kanada, Kína, Nagy-Britannia, a Szovjetunió, Új-Zéland, a Fülöp-szigetek és India képviselte. A vádirat 53 pontból állt. A vádlottakat a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumának 5. cikkelye alapján vádolták meg emberiség elleni bűncselekményekkel, amely magába foglalta a gyilkosság, és a gyilkossági kísérlet bűntettét is. Ezek a cselekmények egyszerre mondtak ellent a háború és az emberiesség szabályainak, a nemzetközi jognak, a fentebb említett statútum minden paragrafusának és azon országok belső törvényeinek, amelyek területén azokat elkövették.

A tokiói per. *1946*

1948. november 12-én került sor az ítélethirdetésre. Négy volt miniszterelnököt, 11 minisztert, 8 főtisztet kötél általi halálra ítéltek, amelyet 1948. december 23-án Tokióban végre is hajtottak.

A tokiói és nürnbergi perek fontos szerepet játszottak a nemzetközi jog azon elvének és normájának a megszilárdításában, hogy az agresszió a legsúlyosabb bűncselekmény. Először állítottak bíróság elé olyan magas rangú katonatiszteket, akiket agresszív háború megtervezésével, előkészítésével és kirobbantásával vádoltak meg.

Az 1940–1950-es évek folyamán a világon katonapolitikai csoportosulások jöttek létre.

1949. április 4-én Washingtonban 12 ország (Nagy-Britannia, Belgium, Hollandia, Dánia, Írország, Olaszország, Luxemburg, Kanada, Norvégia, Portugália, USA, Franciaország) aláírta az *Észak-atlanti paktumot,* megalakult a NATO.

1965. május 14-én (valójában **1955** – *a ford. megj.*) a szocialista országok (a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, NDK, Románia, Bulgária, Albánia, Magyarország) 20 esztendőre megkötötték a *Barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.*

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen gyökeres változások mentek végbe a nemzetközi porondon a háborút követő években?
2. Mi volt a célja az ENSZ megalakításának?
3. Nevezd meg az 1940–1950-es években létrejött katonapolitikai csoportosulásokat!
4. Milyen feltételek mellett írták alá Németország volt szövetségeseivel a békeszerződéseket?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Készítsétek el az ENSZ struktúrájának vázlatát!
2. Mutassátok meg a térképen azokat a területeket, amelyeket a Szovjetunió kapott a potsdami konferencia határozatai alapján! Töltsétek ki a táblázatot!

Területi változások a második világháború következtében

Ország	Elvett területek	Hozzácsatolt területek

VITASSÁTOK MEG!

1. Milyen szerepet játszik a jelenkor politikai életében az ENSZ? Képes-e elejét venni vagy megszüntetni a katonai konfliktusokat, tud-e segíteni a bajba jutott népeknek?
2. Véleményetek szerint igazságosak voltak-e a Németország volt szövetségeseivel megkötött békeszerződések?

FORRÁSELEMZÉS

Részlet az *Ukrajna az Egyesült Nemzetek Szervezetében* című könyvből

Az Ukrán SZSZK-t és a Belorusz SZSZK-t is meghívták az ENSZ alakuló konferenciájára. Ezzel elismerték az ukrán és belorusz nép szerepét a nácizmus megsemmisítésében és az általános béke megszilárdításában.

A 12 tagból álló ukrán küldöttség Dmitro Manujilszkij külügyi népbiztos vezetésével 1945. május 6-án érkezett különgéppel San Franciscóba. Az ukránok a konferencia munkájába akkor kapcsolódtak be, amikor az a döntő szakaszához érkezett. Az ENSZ Alapokmány megvitatása zajlott ekkor a bizottságokban. Dmitro Manujilszkij annak a bizottságnak lett a vezetője, amely az Alapokmány preambulumának kidolgozásán és céljainak, illetve elveinek megfogalmazásán szorgoskodott. Az Alapokmányba

Ukrajna javaslatára bekerült egy sor fontos gondolat a gazdasági és szociális problémák nemzetközi megoldásáról, az alapvető emberi jogok és szabadságjogok biztosításáról, azok tiszteletben tartásáról mindenki számára: fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül.

Az ukrán küldöttség munkája a tanácskozáson nagyban elősegítette Ukrajna nemzetközi elismerését. Az ukrán képviselők hosszú éveken keresztül védték az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben az ország érdekeit.

Ukrajna az elsők között írta alá június 26-án az ENSZ Alapokmányát, amelyet az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1945. augusztus 22-én ratifikált.

Attól kezdve, Ukrajna függetlenségének kikiáltásáig, az ENSZ volt az egyetlen olyan szervezet, ahonnan a világ tudomást szerezhetett népünk történetéről, kultúrájáról és mindennapjairól.

- *Milyen szerepet játszott az USZSZK küldöttsége az ENSZ Alapokmányának kidolgozásában?*
- *Osztjátok-e azt a véleményt, hogy az ENSZ volt az egyetlen olyan szervezet, ahonnan a világ tudomást szerezhetett népünk történetéről, kultúrájáról és az ország mindennapjairól?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1945. október 24.** – az ENSZ megalakulása
- **1945. november 20. – 1946. október 1.** – a nürnbergi per
- **1946. május 3. – 1948. november 12.** – a tokiói per

2. téma

USA ÉS KANADA 1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG

6.§ / USA a XX. század 40–60-as éveiben

• *Mi volt a szerepe az USA-nak a második világháborúban?*

1. Az USA vezető szerepének megszilárdulása a háború utáni kétpólusú világban

Az Amerikai Egyesült Államok óriási szerepet vállalt a nácizmus és militarizmus megsemmisítésében a második világháború idején. 322 ezer ember áldozta ezért az életét, 800 ezren pedig megsebesültek, fogságba estek vagy eltűntek.

Mivel az ország területén harci események nem zajlottak, az USA gazdasága jelentősen megerősödött. Az amerikaiak állították elő a kommunista táboron kívüli világ ipari össztermékének 2/3-át, ők rendelkeztek a földkerekség aranytartalékainak 73%-ával. A háború öt éve alatt a részvénytársaságok jövedelme 87 milliárd dollárral lett nagyobb, a népgazdaság éves növekedésének üteme pedig elérte a 18,7%-ot.

Az USA fő vetélytársai egy időre vagy kiestek a versenyből (Németország, Japán) vagy pedig pénzügyi-gazdasági függőségbe kerültek tőle (Nagy-Britannia, Franciaország). Amerika ezt a kedvező helyzetet újabb piacok megszerzésére, az áru- és tőkeexport növelésére, óriási dollárbirodalma létrehozására használta fel.

1945-ben az Amerikai Egyesült Államok katonai hatalmának csúcsára ért. Haditengerészeti támaszpontokat állomásoztatott a legfontosabb stratégiai térségekben, melyek felett repülőgépei pásztázták az eget. A háború végén hadseregében 12 millió katona harcolt.

A Szabadság-szobor – az USA jelképe

A világ országai közül az USA rendelkezett egyedül atombombával. Külpolitikájában szakított a háború előtti izolacionalizmussal és gazdasági, illetve katonai erejét latba vetve egyre nagyobb befolyásra tett szert. A nemzetközi kapcsolatok kizárólag az amerikai béke elvei alapján működhettek. (*Pax Americana* – az USA befolyási övezetéhez tartozó világ, amelyet társadalmi-gazdasági stabilitás jellemez – *a ford. megj.*)

A Szovjetunióval való szembenállás időszakában Amerika külpolitikájának legfőbb célja nemzetbiztonságának megerősítése volt és egy olyan szövetségi rendszer létrehozása, amely képes megfékezni a kommunizmus terjedését. 1947. június 25-én a kongresszus jóváhagyta az USA nemzetbiztonságáról szóló törvényt. A történelem során először lett Amerikának védelmi minisztere. Létrehozták továbbá a Nemzetbiztonsági Tanácsot (NBT) és a Központi Hírszerző Ügynökséget (CIA).

A kommunizmus feltartóztatásának elvét az USA moszkvai nagykövetségének titkára, George Kennan fogalmazta meg először 1946 februárjában. A *Foreing Office* (Külügyek) című folyóiratban megjelent cikkében Kennan olyan politikát szorgalmazott, amely képes megvédeni a nyugati országokat a kommunizmus térnyerésétől.

A kommunizmus görögországi és törökországi előretörésének megállítása céljából fogadták el a *Truman*-doktrínát. 1947. március 12-én a kongresszus két házának együttes ülésén az amerikai elnök javaslatára 400 millió dollárt szavaztak meg a görög és török kormányoknak (a szovjetbarát partizánok elleni harc céljából – *a ford. megj.*).

Jelentősen növelte USA nemzetközi tekintélyét a *Marshall-terv* is, melynek alapján 17 európai országnak nyújtottak gazdasági segítséget.

Az Egyesült Államok befolyásának megerősödéséről tanúskodott a NATO megalakulása 1949-ben, ahol a legtöbb vezetői posztot amerikai tábornok töltötte be.

USA a második világháborút követő években a nyugat vezető nagyhatalmává vált.

2. A gazdasági fejlődés sajátosságai

1945. április 12-én Franklin Delano Roosevelt halálát követően helyét, az alkotmány értelmében alelnöke, ***Harry Truman*** vette át, aki kevés tapasztalattal, illetve befolyással rendelkezett.

Az új elnök rövid idő alatt kidolgozta az ország politikai fejlődésének stratégiáját. *A katonák jogairól szóló törvény* alapján megkönnyítette visszatérésüket a polgári életbe. A tömeges munkanélküliség megelőzése céljából (az előrejelzések szerint 8 millió ember válhatott rövid időn belül munkanélkülivé) létrehozta a *Fair Deal* (Tisztességes egyezség) elnevezésű cselekvési tervét (Roosevelt *New Deal*jének analógiájára és annak ellenpólusaként). Az 1950-es évek elejétől Fair Dealként kezdték emlegetni az egész demokrata kormányzat tevékenységét.

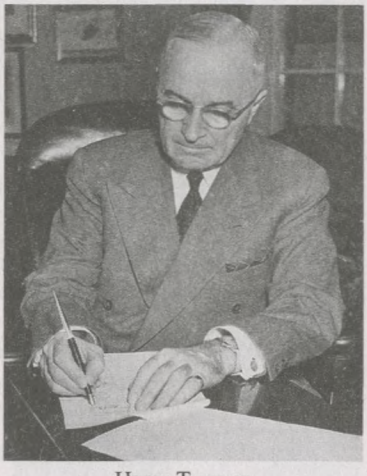

Harry Truman

Truman tervbe vette az infláció csökkentését és a lakosság életszínvonalának emelését, de a hadiipar békés célokra történő átállása során lényegesen csökkent az amerikaiak jövedelme, nőtt a munkanélküliség

és magasabbak lettek az árak. Míg a háború idején tilos volt sztrájkolni, azt követően ismét engedélyezték a munkabeszüntetéseket. Nőtt a több mint 15 millió tagot számláló szakszervezetek befolyása. Truman törvények kidolgozásával próbálta megóvni az országot a káosztól.

1947-ben elfogadták a *Taft–Hartley törvényt*, amely szabályozta a munkaadók és munkavállalók viszonyát. A törvény jelentősen korlátozta a munkások jogait, többek között a sztrájkhoz való jogot, az állami alkalmazottaktól pedig meg is vonta azt. Tilos volt továbbá rokonszenv-tüntetéseket tartani, és a különösen veszélyes munkahelyi konfliktusok esetén kötelezővé tették a felek számára a döntőbírósághoz fordulást. Ilyen és hasonló intézkedések miatt jelentősen csökkent Truman népszerűsége. Többek között nemzetközi jogi normák megsértésével vádolták (Koreában a Kongresszus hadüzenete nélkül folytat harci tevékenységet az USA), kormánya tagjai megvesztegethetők, valamint elítélték azért is, hogy nem kért bocsánatot Hirosima és Nagaszaki bombázásáért a japánoktól. Az 1951-es júniusi közvélemény-kutatások eredményei azt mutatták, hogy népszerűsége 24%-kal csökkent a felnőtt lakosság körében. Ilyen népszerűtlen elnöke az USA-nak soha nem volt.

Dwight Eisenhower

Trumant az elnöki székben ***Dwight Eisenhower*** (*e.:* dvájt ejzenhóver), a második világháború legendás tábornoka, republikánus politikus követte. Elnöksége idején, 1953–1960 között, jelentősen csökkent az állami beavatkozás a gazdasági életbe és a versenyszférába, nőtt a társadalom nagyobb részét kitevő középosztály életszínvonala. Egyre népszerűbbé vált az általános társadalmi jólét eszméje.

Eisenhower korszaka egybeesett a tudományos-műszaki forradalom felgyorsulásával. A régi iparágak gyökeresen átalakultak, újak jöttek létre, általánossá vált a termelés automatizálása, megszületett a számítógépek második nemzedéke.

Dwight Eisenhower visszaemlékezéseiből

Életem során sok viszontagságon mentem keresztül, de semmi sem fogható ahhoz az érzéshez, amit akkor éreztem, amikor átléptem ennek a nagy felelősséggel járó irodának a küszöbét. Ha valaki 1890-ben születésemkor Denisonban megsaccolta volna esélyeimet az elnöki poszt elérésére, akkor ez valószínűleg a nullával lett volna egyenlő. De mégis megtörtént, Amerikában bárkiből lehet akár elnök is.

- *Mi a véleményetek az elnök szavairól?*

Az 1950–1960-as években jelentősen lelassult az USA gazdasági fejlődésének üteme. Míg az évtized folyamán GDP-je átlagban 3,2%-kal növekedett, addig Olaszországé 5%, Japáné 8,2%, Nyugat-Németországé 8,6%-kal, Nagy-Britanniáé viszont csak 2,7%-kal. 1960 novemberében hivatalosan bejelentették, hogy az USA aranytartalékai 18 milliárd dollárt tesznek ki. Ez volt 1940-hez képest a második legalacsonyabb mutató. Az 1950-es

években az alapvető iparágak termelési volumene nőtt, azonban ezt a növekedést visszaesések szakították meg.

3. A belpolitikai ellentétek kiéleződése

Az 1950-es évek elején USA-t hatalmába kerítette a *mccarthyzmus* (*e.*: mekkartizmus). Ez a reakciós politikai irányzat Joseph McCarthy (*e.*: dzsozef mekkarti) szenátorról kapta a nevét, aki az Amerika-ellenes tevékenységet vizsgáló szenátusi bizottság elnöke volt. A mccarthysták kommunistaellenes hisztériát szítottak az egész országban, üldöztek minden szabadgondolkodót.

1950-ben elfogadták a *McCarran–Wood törvényt* (*e.*: mekkaren–vúd), amely arra kötelezte a kommunista pártot és más társadalmi egyesületet, hogy felforgató tevékenységet folytató szervezetként vétessék magukat jegyzékbe az igazságügyi minisztériumban. A jegyzékbevétel elutasítását a bíróság öt év szabadságvesztéssel és 10 ezer dollár bírsággal büntette. Több kommunista aktivista és vezető került börtönbe, mert nem volt hajlandó megtagadni nézeteit.

Sok száz amerikai társadalmi szervezetet nyilvánítottak ezután felforgatónak. Hasonló vádakkal kezdték üldözni a tudósokat, művészeket, irodalmárokat, tanárokat, elhagyni kényszerült hazáját a híres filmszínész Charlie Chaplin is. A megbízhatatlan személyektől ujjlenyomatot vettek, sokukat az FBI nyomására elbocsátották a munkahelyéről. 2,5 millió állami alkalmazottat világítottak át, nincs-e valamilyen államellenes kapcsolatuk.

McCarthy-t és társai tevékenységét végül boszorkányüldözésnek titulálták, és a kongresszus 1954 decemberében elítélte tevékenységüket.

4. Néger polgárjogi mozgalom a XX. század 60-as éveiben

Az alkotmány ugyan meghirdette az amerikai állampolgárok egyenjogúságát, az Egyesült Államok egyik legrégibb belpolitikai problémája mégis a faji egyenlőtlenség és megkülönböztetés maradt. Különösen az 1950–1960-as években éleződött ki a helyzet.

1954-ben az USA Legfelsőbb Bírósága megszüntette a néger és fehérbőrű gyerekek elkülönített oktatását. De például Little Rock-ban, Arkansas állam fővárosában a rasszisták heves ellenállását váltotta ki, hogy néhány néger diák a törvény által biztosított jogával élve be akart iratkozni a fehérek által látogatott elit iskolába.

Az 1960-as évek elején a néger polgárjogi mozgalom új szintre emelkedett. A jogfosztott fekete bőrű lakosság harcot kezdett szociális és politikai jogaiért, a társadalmi egyenlőség kivívásáért.

1967 hosszú forró nyara felülmúlt minden képzeletet: 120 városban lázongtak a négerek. A legnagyobb felkelésre Detroitban, a Ford művek fővárosában került sor 1967 júliusában.

A néger polgárjogi mozgalom elismert vezére ***Martin Luther King*** Nobel-békedíjas tiszteletes volt.

Martin Luther King

A tiszteletes 1968-as meggyilkolása polgárháború szélére sodorta az országot. Egy hét leforgása alatt, 1968. április 4–11-ke között felkeléshullám söpört végig a városokban. A kormány 100 ezer rendőrt, nemzeti gárdistát és katonát vetett be ellenük. A fekete lázadások során 1964–1969 között 250 rendfenntartó és 11 ezer néger vesztette életét. A faji probléma megoldatlansága és a szegénység elleni harc társadalmi feszültségekhez vezetett az országban.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen gazdasági erőforrásokkal rendelkezett az USA a második világháborút követően?
2. Egészítsd ki a mondatot: „A háború végén az amerikai hadseregben ... katona harcolt"!
3. Ki fogalmazta meg először a kommunizmus feltartóztatásának elvét?
4. Hogyan emlegették az 1950-es évek elején Truman kormányának belpolitikai tevékenységét?
5. Kinek a nevéhez fűződik a mccarthyzmus?
6. Ki volt a néger polgárjogi mozgalom elismert vezére?

VITASSÁTOK MEG!

Véleményetek szerint, mit jelent a *Pax Americana* kifejezés?

FORRÁSELEMZÉS

P. Calvocoressi *A világpolitika 1945 után* című könyvéből

Truman tudatában volt annak, hogy különbözik Roosevelttől. Olyan magas rangú amerikainak számított, akiben inkább tisztelték az egyszerűséget, tettrekészséget és egyenességet, mint a politikai eleganciát vagy finomságokat. Nem tartották világméretű koponyának, de tiszta és világos elvek szerint élt, illetve politizált. Roosevelt gyakorlatias gondolkodású államférfiként az Egyesült Államok és Oroszország között kialakult nézeteltérésekben a nagyhatalmak törvényszerű vitáját látta, Truman viszont a kommunizmus és antikommunizmus, két civilizáció, két rendszer párharcát. Az amerikaiak többsége a 40-es évek végén hozzá hasonlóan gondolkodott.

• *Miben látja a szerző a különbséget Roosevelt és Truman között?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1947** – a *Taft–Hartley törvény* elfogadása
- **1950** – a *McCarran–Wood törvény* elfogadása

7. § / USA a XX. század 60–90-es éveiben

- *Emlékezzetek vissza, a második világháborút követően miért formálhatott jogot az USA a világelsőségre!*

1. John F. Kennedy, Lyndon B. Johnson, Richard Nixon külés belpolitikája

John F. Kennedy

1960-ban az USA 35. elnökévé a 43 esztendős ***John F. Kennedy***t (JFK) választották. Kennedy megválasztásakor lendületes Amerikát, új távlatokat és szilárd nemzetközi pozíciót ígért.

A gazdasági felvirágzás stratégiáját Kennedy a tőkebefektetések növelésében, a TMF vívmányainak a felhasználásában és a munkások szakmai színvonalának az emelésében látta. A szövetségi kormány rendelkezései alapján nőtt a munkások órabére, a munkanélküli segélyek kifizetésének időtartama, emelték az elszegényedett farmereknek fizetendő juttatások mértékét. Beindult a lakásépítési program. Hozzáláttak a krónikus válsággal küszködő vidékek komplex megreformálásához: különböző állami segélyekkel és befektetésekkel arra próbálták ösztönözni a magánvállalkozókat és a helyi önkormányzatokat, hogy szervezzék meg a munkanélküliek szakmai átképzését, illetve indítsanak be különböző városrendezési programokat.

Az amerikaiak gyakran emlegették Kennedy szavait: *„Ne azt kérdezd, mit tesz az országod érted, hanem azt, mit tudsz te érte tenni?”* Mély filozófiai jelentésűek voltak ezek a gondolatok, hisz minden olyan kezdeményezés, amely az amerikaiak jólétének növelésére irányult, kedvező visszhangra lelt a társadalomban. A demokraták ezért nagy népszerűségnek örvendtek. Amikor JFK átvette a kormányzást, a GDP 500 milliárd dollár volt, 1964-ben pedig már 622,3 milliárd, vagyis 25%-kal több. Az éves növekedés elérte az 5,6%-ot és meghaladta az 1960-as választási kampány során ígért arányt (5%).

A külpolitika legfőbb feladatának a kormányzat az USA nemzetközi befolyásának fokozását és a kommunizmus terjeszkedésének megfékezését tekintette. Ezzel együtt Kennedy képes volt reálisan felmérni az ország társadalmi-gazdasági lehetőségeit és sokkal rugalmasabb külpolitikára szólított.

1963. november 22-én John F. Kennedy sokat ígérő elnöki pályafutása hirtelen félbeszakadt. Dallasi (Texas állam) körútja során Lee Harvey Oswald halálosan megsebesítette. Oswaldot egyesek magányos merénylőnek, mások csak utasítást végrehajtó bűnbaknak tartják. (Vele november 24-én Jack Ruby végzett – *a ford. megj.*)

A XX. század egyik legrejtélyesebb gyilkossága mindmáig tisztázatlan. Az igazságszolgáltatás nem tud, vagy nem akar, bizonyos körök nyomására választ adni minden kérdésre. Az alkotmány értelmében Kennedy helyét alelnöke, ***Lyndon B. Johnson*** vette át.

Lyndon B. Johnson

Honfitársaihoz intézett első üzenetében Johnson 1964. január 8-án megalkuvást nem tűrő harcot hirdetett a szegénység ellen Amerikában. Május 16-án az elnök speciális üzenettel fordult az Egyesült Államok kongresszusához *A szegénység elleni háborúról* címmel, amelyet egy népjóléti törvény kidolgozása követett. Annak végrehajtása azonban nem bizonyult elég hatékonynak. A szegények száma 1968-ban 25 ezerrel csökkent, ami elsősorban az 1960-as évek gazdasági fellendülésének és nem a népjóléti törvénynek volt köszönhető.

A johnsoni kormányzat népszerűségét nagy mértékben megnyirbálta az 1964-ben kirobbant vietnami háború.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Lyndon B. Johnsonnak a Michigan-i Egyetemen elhangzott beszédéből (1964. május)

Még a mi életünkben létrejöhet egy olyan nagyszerű társadalom, amelyben mindenki szabad és gazdag lesz, s amely megköveteli a szegénység és igazságtalanság felszámolását.

• *Fejtsétek ki véleményeteket az elnök szavairól! Mennyire voltak reálisak az elképzelései?*

Mivel a fiatalok nem szerettek volna meghalni a Fehér Ház számukra idegen és értelmetlen stratégiai érdekei miatt, ezért aktivizálódtak a háborúellenes ifjúsági mozgalmak.

1973 januárjában az USA és Vietnam aláírták a *párizsi békeszerződést,* amely véget vetett a háborúnak és felújította a békét. A háború tanulságait elemezve Henry Kissinger amerikai külügyminiszter a következőket mondta: *„A Vietnamban elszenvedett keserű vereség után Amerika megértette, képtelenség minden problémát megoldani. Felismertük saját korlátainkat."*

Az **1968**-as választásokat a republikánus ***Richard Nixon*** nyerte. Éppen akkor került a Fehér Házba, amikor az országban erős gazdasági visszaesés vette kezdetét, és amelyet az infláció gyors növekedése jellemzett 1969–1970-ben.

Az amerikai gazdaság talpra állítása céljából Nixon új gazdaságpolitikát hirdetett. Elnöki rendelettel rendkívüli állapotot vezetett be. A tőkebefektetések és a vásárlói kereslet élénkítése céljából adókedvezményt nyújtott a részvénytársaságoknak, eltörölte a személygépkocsik áruforgalmi adóját, bevezette a fizetések és az árak állami ellenőrzését. A nixoni kormányzat ezekben az intézkedésekben látta az infláció leküzdésének egyetlen lehetséges útját. Ideiglenesen megszüntették a dollár átválthatóságát aranyra, 10%-os adót vetettek ki az importra, csökkentették a más országoknak nyújtandó segélyeket. Ez a politika végül is eredményesnek bizonyult és Nixont 1972-ben újra elnökké választották. **1974 augusztusában** a *Watergate-ügy* (*e.:* vótergét) miatt azonban lemondani kényszerült.

Az ún. Watergate-ügy 1972 júniusában pattant ki. A washingtoni Potomac partján álló Watergate-épületben lévő demokratapárti főhadiszálláson betörőket értek tetten, akik éppen lehallgatókészülékeket akartak elhelyezni. A nyomozás szálai a Fehér Házig vezettek és

az amerikai sajtó is szörnyű politikai kémkedésről írt. 1973-ban a képviselőház jogi bizottsága azzal vádolta meg Nixont, hogy köze van ehhez az ügyhöz és impeachmentet[1] (*e.*: impicsment) kezdeményezett az elnök ellen. Hogy megelőzze leváltását, Richard Nixon 1974. augusztus 9-én lemondott. Helyét az alelnök, ***Gerald Ford*** vette át.

Űrhajómúzeum a Canaveral-fokon

Az 1970-es években gyors fejlődésnek indult az amerikai űrkutatás. Megépítették a Space Shuttle űrrepülőgépet (*e.*: szpejsz satl), amely rakéta módjára hagyta el a Földet, visszatéréskor viszont siklórepülőként szállt le.

Az amerikai tudósok és mérnökök jelentős sikereket értek el a fénymásoló-szerkezetek, személyi számítógépek és mobiltelefonok létrehozásában. A személyi számítógépek 1981-ben jelentek meg a világpiacon.

A TMF nagyban meghatározta az USA gazdasági fejlődésének útját, elősegítette nemzetközi tekintélyének megszilárdulását.

2. Reaganomics

1980. november 4-én ***Ronald Reagan*** (*e.*: ronáld régen) jobboldali republikánus politikust választották meg az Egyesült Államok elnökévé. (Jimmy Carter demokrata elnököt váltotta a Fehér Házban – *a ford. megj.*) Gazdaságpolitikájának (Reaganomics) alapját az *Amerika újjászületése* elnevezésű program képezte. 1981-ben 30%-kal csökkentették az adókat, és az így felszabadult pénzösszegeket a termelés, illetve fogyasztás ösztönzésére fordították.

Ronald Reagan

A gazdaságban tapasztalható válságjelenségeket a vállalatok műszaki átalakításával, a tudományigényes iparágazatok – rádióelektronika, műszergyártás, rakétatechnika – fejlesztésével sikerült leküzdeni. Az infláció megfékezése érdekében drasztikusan csökkentették az állami kiadásokat.

A Pentagonon[2] kívül minden minisztérium költségvetéséből lefaragtak. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően kedvező feltételek jöttek létre a külföldi tőkebefektetésekhez, amelyek elősegítették a tudományos-műszaki haladás legmodernebb vívmányainak gazdasági alkalmazását. 1987-ben az Egyesült Államokban 20 millió számítógépet tartottak nyilván, ebből 19 millió személyi számítógép volt.

1983-ban az amerikai gazdaság jelentős fellendülésen ment át, a feldolgozóipar 43%-os fejlődést mutatott, a munkatermelékenység növekedési üteme pedig 1970-hez képest megkétszereződött.

---

[1] *impeachment* – közjogi méltóságok felelősségre vonását és leváltását célzó kongresszusi eljárás

[2] *Pentagon* – ötszögű épület Washington közelében, az Amerikai Védelmi Minisztérium székhelye

A Reaganomics pozitív hatásai:

- energiatakarékosságot vezettek be, csökkent a kőolaj-, földgáz-, acél- és nyersvas-felhasználás, nőtt a termelékenység, a GDP éves növekedési üteme 3,5%-os volt;
- kisebb ráfordítással sikerült nagyobb hatékonyságot elérni (10 tehén annyi tejet adott, mint azelőtt 100 tehén);
- nőtt az amerikaiak jövedelme.

A Reaganomics legfontosabb eredménye az volt, hogy az ipari társadalom posztindusztriális társadalommá alakult át és sikerült megoldani egy sor égető társadalmi problémát.

3. Bill Clinton új gazdaságfilozófiája

1992 novemberében az elnökválasztást a demokrata párt újhullámos vezére nyerte. ***Bill Clintonra*** a szavazók 43%-a adta le a voksát, ellenfele, a republikánus George H. W. Bush a szavazatok 38%-át kapta, a texasi vállalkozóra, Ross Perot-ra pedig a polgárok 19%-a szavazott. A republikánusok 12 évig tartó fehér házi jelenléte után a demokraták egy teljesen megváltozott világot örököltek: megszűnt a Szovjetunió, felbomlott a keleti tömb, vereséget szenvedett a kommunizmus, az Egyesült Államok maradt az egyetlen vezető nagyhatalom.

Bill Clinton

A *Time* magazin 1992-ben az év emberévé választotta Clintont, és annak a véleményének adott hangot, hogy Amerika az új elnökkel lehetőséget kapott a megújulásra. Választási programjában Bill Clinton meghirdette az Egyesült Államok újjászületésének tervét és érthető példákkal bizonyította az ideológiától mentes, pragmatikus politika előnyeit az új világrendben.

A kormányzati belpolitika erőfeszítései elsősorban a középosztály adóterheinek könnyítésére irányultak. Olyan vállalatoknak nyújtottak elsősorban adókedvezményeket, amelyek munkahelyeket teremtettek. A Fehér Ház évente 20 milliárd dollárral kívánta növelni a szövetségi programok támogatását, továbbá tervbe vette a mindenki számára elérhető egészségügy reformját és a szövetségi költségvetés hiányának a lefaragását.

A Clinton-kormányzat megszüntette a Reagan által 1983-ban elkezdett csillagháborús terv (angol nevén Strategic Defense Initiative, rövidítve SDI) kidolgozását és finanszírozását. Az SDI célja földi és űrbéli telepítésű fegyverek használata volt stratégiai atomfegyvereket hordozó ballisztikus rakéták ellen. A csillagháborús terv lehetőségei ugyan nem voltak teljes egészében kiaknázva, mégis félelmet keltettek az emberekben. A demokratáknak sikerült a fegyveres erők létszámát úgy csökkenteni, hogy közben fokozták a csapatok harci készültségét és mobilitását. Tökéletesítették továbbá az ország rakétavédelmi rendszerét és az USA stratégiai támadó erőit.

A republikánus ellenzék, természetesen, lépten-nyomon azzal vádolta a hatalmon lévő demokratákat, hogy beleavatkoznak a gazdasági folyamatokba és folyton növelik a költségvetési kiadásokat.

Az 1996-os választásokon Clinton ismét biztos győzelmet aratott, a szavazatok 49%-át szerezte meg. Választási kampányának jelmondatával – *Az amerikaiak jobban élnek most, mint négy évvel ezelőtt* – szemben a republikánusok szinte tehetetlenek voltak, hisz ez alatt az idő alatt 10,5 millió új munkahely jött létre, a minimális órabér 5 dollár 10 centtel növekedett, csökkentek a vállalkozók adóterhei és kevesebb lett a költségvetési hiány is.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mit tudtok az Egyesült Államok 35. elnökének családjáról?
2. Milyen sikereket ért el az USA gazdasága John F. Kennedy elnöksége alatt?
3. Mi történt 1963. november 22-én?
4. Mi volt a Johnson-kormányzat belpolitikájának legfontosabb célkitűzése?
5. Mit tudtok az ún. Watergate-ügyről?
6. Mi a lényege a Reaganomicsnak?
7. Kit választott meg a *Time* 1992-ben az év emberének?
8. Melyek voltak a Clinton-kormányzat legfontosabb belpolitikai eredményei?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Hasonlítsátok össze táblázat formájában az USA demokrata és republikánus elnökeinek kül- és belpolitikáját! Határozzátok meg, a társadalom mely rétegei voltak ennek a politikának a kedvezményezettjei!

VITASSÁTOK MEG!

1. Mi a szerepe USA legújabb kori történelmében John F. Kennedy-nek?
2. Az amerikaiak hazájukat tekintik a világ legdemokratikusabb országának. Mi erről a véleményetek? Válaszotokat támasszátok alá tényekkel!
3. Támogatják-e az átlagos amerikaiak az Egyesült Államoknak azt a politikáját, hogy ők a világ csendőrei, amit a második világháború befejezése óta folytatnak?

FORRÁSELEMZÉS

Részlet John F. Kennedy a Washingtoni Egyetemen 1963. június 10-én elhangzott beszédéből

Mi nem Pax Americanát akarunk, amelyet amerikai fegyverek kényszerítenek a világra. A totális háborúk kora ugyanis lejárt. Minden nagyhatalom rendelkezik atombombával és egy atomlövedék tízszer nagyobb kárt okozhat, mint a szövetségesek által a második világháború idején kilőtt összes hagyományos. Az atomtámadás romboló következményeit senki sem kerülheti el még a föld legeldugottabb szegletében sem. Ezért abszurd minden háborúval kapcsolatos elképzelés. A fegyverekre pazarolt dollár milliárdokat költsük inkább a béke fenntartására.

Ami a Szovjetunióhoz fűződő viszonyunkat illeti, mi, amerikaiak továbbra is elutasítjuk a kommunizmust, mint olyan világnézetet, amely összeegyeztethetetlen a szabadsággal és az emberi méltósággal. Elismerjük azonban az orosz nép sikereit a tudomány, az űrkutatás, a gazdasági és ipari fejlődés, illetve a kultúra terén. Nagyra tartjuk hősiességét, kitartását. A két ország népeinek sok közös vonása között a háború elutasítása a legerősebb.

A hidegháború költségeit is e két ország állja, és ahelyett, hogy az írástudatlanság felszámolására, a szegénység és betegségek elleni harcra költenénk, milliárdokat áldozunk a fegyverekre. Ne hunyjunk szemet a különbségek felett sem, de figyeljünk inkább arra, ami összeköti népeinket: ugyanazon földön élünk, ugyanaz a levegő éltet mindannyiunkat, egyformán aggódunk gyermekeink jövőjéért, és mind halandók vagyunk.

- *Milyen új gondolatokat fogalmazott meg Amerika számára beszédében John F. Kennedy?*
- *Magyarázzátok meg, hogy Kennedy szerint, mi választotta el, és mi kötötte össze az Amerikai Egyesült Államokat és a Szovjetuniót az 1960-as évek elején!*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1963. november 22.** – John F. Kennedy amerikai elnök meggyilkolása
- **1974 augusztusa** – Richard Nixon amerikai elnök lemondása a Watergate-ügy következtében

8.§ / Az amerikai elnökök bel- és külpolitikájának legfontosabb prioritásai a XXI. század elején

1. Gazdasági fellendülés a XX. század végén – a XXI. század elején

A XX. század végén az Egyesült Államok továbbra is dinamikusan fejlődő ország volt, nőtt nemzetközi tekintélye. Emelkedett az emberek életszínvonala, a vállalatok pedig extraprofitra tettek szert.

A Szilícium-völgy. Az elektronikai cikkek gyártására szakosodott Google cég fő irodaépülete

A népgazdaság növekedésének éves üteme az 1990-es évekre elérte a 2,2%-ot. A béralap a GDP-nek csaknem 60%-át tette ki. Az egészségvédelemre az amerikaiak GDP 14%-át, az oktatásra 7,6%-át, a tudomány fejlesztésére pedig a 2,6%-át fordították. A társadalmon belül 13,7%-kal csökkent a létminimum (egy négyfős család 15 ezer dollárig terjedő jövedelme) alatt élők száma. Méreteiben és jelentőségében is egyre nagyobb szerepet kapott a szolgáltatóipar, amely a 90-es évek végére a dolgozók 75%-át foglalkoztatta. Ehhez a körhöz tartoznak a tudományos szférában, az oktatásban, az egészségügyben, a hírközlésnél, a bankszektorban, különféle szakmai, illetve informatikai szolgáltatásokat nyújtó vállalatoknál, a kereskedelemben alkalmazottak is.

Az amerikai gazdaság az 1990-es években teljesítőképességének csúcsára ért. A népgazdaság minden ágazata jelentős fejlődésen ment át. Milyen tényezők segítették elő ezt a folyamatot?

Elsősorban, megváltoztak a külpolitikai körülmények: véget ért a hidegháború, megszűnt a társadalmi rendszerek közötti szembenállás. Katonai kiadásokra a szövetségi költségvetésnek a 16,9%-át, a GDP-nek pedig a 3,6 %-át fordították. Ronald Reagan elnöki időszakához képest a Pentagon büdzséje felére csökkent és négyszer kevesebb fegyvert vásároltak.

Másodsorban, USA az 1990-es években aktív részesévé vált a világban zajló integrációs folyamatoknak. A Clinton-kormányzat első időszakában 200 kereskedelmi-gazdasági szerződést írtak alá különböző országokkal. Az amerikai multinacionális cégek behálózták az egész világot.

Harmadsorban, elősegítette a tartós gazdasági felemelkedést az is, hogy egyre több pénzt költöttek oktatásra és tudományos szakemberek képzésére. Ezek a lépések hozzájárultak a gazdaság versenyképességének növekedéséhez és az amerikaiak jólétének emelkedéséhez.

A 2000. év végén hanyatlás kezdődött az amerikai gazdaságban. Ennek a visszaesésnek az egyik kiváltó oka az volt, hogy az új republikánus elnök, ifjabb George W. Bush más elveket vallott a népgazdasági fejlődés stratégiájával kapcsolatban. A legkegyetlenebb csapást az Egyesült Államok politikai és gazdasági rendszerére a Világkereskedelmi Központ, illetve a Pentagon elleni terrortámadások mérték **2001. szeptember 11**-én.

A háromezer ártatlan ember életét követelő terrorcselekmény pánikot váltott ki a világ áru- és értéktőzsdéin, katasztrofálisan visszaesett miattuk a dollár árfolyama. Némileg stabilizálódott a helyzet az antiterrorista koalíció megalakulása után.

A Világkereskedelmi Központ (World Trade Center).
2001. szeptember 11.

A Pentagon.
2001. szeptember 11.

Barack Hussein Obama

Az ezt követő időszakban az amerikai kormányzat hatalmas erőfeszítései ellenére sem sikerült a dollárt stabilizálni, megállítani az amerikai pénz értékcsökkenését. A dollár fokozatosan megszűnik a világgazdaság vezető valutája lenni. A nemzetközi kereskedelemben átvette helyét a sokkal erősebb és stabilabb árfolyamú euró.

2008-ban az Egyesült Államokat pénzügyi válság rázta meg, amely gyorsan világméretűvé vált. A dollár árfolyama még mélyebbre zuhant. Jelentősen csökkent a termelés, nőtt a munkanélküliség, lefaragták a szociális kiadásokat, visszaesett az amerikaiak és a legtöbb ország lakosságának életszínvonala. Mivel ez a krízis az USA-ban kezdődött, ezért sok szakember az 1930-as évek nagy gazdasági világválságához hasonlítja.

2008 novemberében az Amerikai Egyesült Államok elnökévé ***Barack Hussein Obamát*** választották, aki harcot indított a válság leküzdéséért. Az amerikai nép nagy várakozásokkal tekintett új elnökére, melyeknek nem mindig volt könnyű megfelelni. Mára az ország társadalmi-gazdasági helyzete javult, a lakosság életszínvonala stabilizálódott, megszűntek a társadalmi feszültségek.

2. Az Egyesült Államok szerepe a nemzetközi kapcsolatok alakulásában a XX. század végén és a XXI. század elején

Az amerikai diplomácia egyik legfontosabb feladata az 1990-es években az volt, hogy megtalálja a NATO, az ENSZ, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank helyét a kommunista ideológia bukása, illetve a hidegháború befejezése következtében kialakult új nemzetközi helyzetben. A demokraták a NATO-t olyan politikai szervezetté kívánták átalakítani, amelyben továbbra is megmarad Európa és Amerika szoros szövetsége, az USA vezető szerepének érvényesülése az európai ügyek intézésében, még az Európai Unió létrejötte után is. Fontos szerepet szántak továbbá az Észak-atlanti Szerződés keleti bővítésének. 1997-ben határoztak Magyarország, Lengyelország és Csehország NATO-csatlakozásáról.

Az elkövetkező esztendőkben USA támogatta Szlovákia, Szlovénia, a balti államok, később Bulgária és Románia észak-atlanti integrációját. A bukaresti csúcstalálkozón (2008 áprilisában) pedig határoztak Horvátország és Albánia felvételéről a szövetségbe.

Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájában fontos helyet foglal el Oroszország. 1997 óta Moszkva ugyan szorosan együttműködik az Észak-atlanti Szerződéssel speciálisan kidolgozott rend alapján, mégis negatívan viszonyul a vele szomszédos kelet-európai országok NATO-csatlakozásához. Ebben a kérdésben nincs egyetértés a két nagyhatalom között.

Egészében véve, ifjabb George W. Bush és Vlagyimir Putyin elnökségének nyolc éve alatt (2000–2008) az orosz–amerikai viszony konstruktívan alakult, bár az amerikai elnök okozott néha meglepetést orosz kollégájának. Például 2001 decemberében Bush hirtelen bejelentette, hogy az USA kilép a két ország által 1972-ben megkötött Stratégiai Fegyvereket Korlátozó Egyezményből. 2002 decemberében pedig rendeletet írt alá egy olyan nemzeti rakétavédelmi rendszer létrehozásáról, amely képes megvédeni az országot a nemzetközi

terrorszervezetek vagy parancsuralmi államok támadásaitól. A rakétavédelmi rendszer kiépítése során amerikai támaszpontokat kellett létesíteni Lengyelország és Csehország területén. Bár Washington biztosította az orosz vezetést arról, hogy ez a rendszer nem irányul Oroszország ellen, Moszkva mégis ellenlépéseket helyezett kilátásba.

A nemzeti rakétavédelmi rendszer létrehozásáról szóló rendelkezés szerves részét képezte az Amerikai Egyesült Államok új katonapolitikai doktrínájának, amely a XXI. század elején ismét a hadsereg erejének alkalmazásával kívánta a nemzetközi problémákat megoldani. A Bush kormányzat tisztában volt azzal, hogy nem lehet minden támadást kivédeni, ezért arra a következtetésre jutott, hogy annak forrását kell megsemmisíteni. Az USA hadseregének jogában állt megelőző csapást mérni minden olyan országra, ahonnan terrorveszély fenyeget.

Az új katonapolitikai elmélet értelmében az Egyesült Államok kormánya egy sor terrorellenes hadműveletet indított. Az elsőt nem sokkal a szeptember 11-i tragédia után, 2001 októberében Afganisztán ellen. Az USA és szövetségesei csapást akartak mérni az Al-Kaida nemzetközi terrorszervezet vezérét, Oszama bin Ladent támogató tálibokra. Washington bin Ladent vádolta a terrorcselekmények megtervezésével és végrehajtásával. Az Egyesült Államok afganisztáni háborúját több ország támogatta és erkölcsileg indokoltnak tartotta. Az Irak ellen 2003 tavaszán végrehajtott amerikai agressziót viszont már nem. A támadás célja Szaddám Huszein rendszerének a megsemmisítése volt. Irakot azzal gyanúsították, hogy tömegpusztító vegyi fegyvereket állít elő és tárol az ország területén. Ifjabb George W. Bush kormányzata semmilyen bizonyítékkal nem tudta alátámasztani ezeket az állításokat. Ettől függetlenül azonban az amerikai és a vele szövetséges, elsősorban angol csapatok több éven keresztül Irak területén tartózkodtak.

Eredménytelen volt az USA közel-keleti politikája is, hisz a régen áhított izraeli–palesztin békét, minden próbálkozás (például az ún. Útiterv) ellenére, nem sikerült megvalósítani. Barack Obama végül is lemondott a nemzeti rakétavédelmi rendszer létrehozásáról és megkötötte Oroszországgal az új START egyezményt a stratégiai támadó fegyverek korlátozásáról.

A XX. század utolsó évtizedének viszonylagos nyugalmát a katonai szembenállás, terrorizmus és extrémizmus[1] időszaka követte. A megváltozott körülmények között USA kénytelen volt új szövetségeseket keresni és harcot indítani a világban betöltött vezető szerepének helyreállításáért. Sok politológus szerint a nemzetközi kapcsolatokban új korszak vette kezdetét.

3. Az ukrán–amerikai kapcsolatok fejlődésének távlatai

A Szovjetunió felbomlását követően az Egyesült Államok megpróbált kölcsönösen előnyös kapcsolatokat kiépíteni a volt szövetségi köztársaságokkal, nem feledkezve meg saját érdekeiről sem. Washingtonban különleges szerepet szántak, geopolitikai helyzete folytán a független Ukrajnának. Az ukrán állam a maga részéről szintén hosszú távú, kölcsönösen előnyös és egyenrangú kapcsolatokra törekedett az USA-val. A függetlenség

[1] *extrémizmus* – szélsőséges nézeteket valló irányzat, magatartás (főleg a politikában)

kikiáltása után, **1992 januárjában** került sor Leonyid Kravcsuk, Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elnökének (valójában államelnökének – *a ford. megj.*) washingtoni látogatására. A tárgyalásokon megvitatták a két állam közötti diplomáciai kapcsolat felvételének menetét. Komoly problémának bizonyult ebből a szempontból az atomfegyverek jelenléte Ukrajna területén. 1994. január 14-én Ukrajna, Oroszország és az Egyesült Államok háromoldalú szerződést írt alá a nukleáris fegyverek ukrajnai megsemmisítéséről. Ezután lényegesen javult az ukrán–amerikai viszony.

Fontos szerepet játszottak a kétoldalú kapcsolatok alakulásában az ukrán elnökök – L. Kravcsuk, L. Kucsma, V. Juscsenko és V. Janukovics – washingtoni, illetve az amerikai elnökök – Bill Clinton (1995, 2000), George W. Bush (2008) – kijevi látogatásai.

2000 júniusában Bill Clinton, a kijevi Mihajlovszkij téren elhangzott beszédében, nagyra értékelte az ukránok erőfeszítéseit a demokratikus társadalom megteremtése terén. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az első lépések megtétele után sokat kell még tenni a gazdaság helyreállításáért, az emberi jogok védelméért és tiszteletben tartásáért, a szervezett bűnözés felszámolásáért. Felszólalását Tarasz Sevcsenko szavaival, ukránul fejezte be: *„Борітеся – поборете!" (Harcoljatok és leküzditek!)*

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen tényezők ösztönözték az USA gyors gazdasági fejlődését az 1990-es években?
2. Mikor és milyen körülmények között látogatott Bill Clinton Ukrajnába?
3. Mit tudtok a 2001. szeptember 11-én történt eseményekről?
4. Jellemezzétek Oroszország és az Egyesült Államok viszonyát a XXI. század első évtizedében!
5. Milyen terrorellenes hadműveletek zajlottak ifjabb George W. Bush elnöksége idején?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Írjátok le a demokrata és republikánus *amerikai elnökök* nevét és elnökségük éveit!

VITASSÁTOK MEG!

1. Milyen tényezők segítették az Egyesült Államok vezető szerepének megszilárdítását a világban?
2. Miért hasonlították a 2008-ban kezdődött pénzügyi és gazdasági krízist a nagy gazdasági világválsághoz?
3. Hogyan értelmezitek az *amerikai életmód* kifejezést?

FORRÁSELEMZÉS

Részletek az *Ukrajna 2000-ben és az elkövetkező években: geopolitikai prioritások, fejlődési forgatókönyvek* című könyvből

1. Nem egyértelmű az USA viszonya országunkhoz. Ez elsősorban az amerikai–ukrán kapcsolatok következetlenségében nyilvánul meg. Az ifjabb Bush-kormányzat Ukrajna függetlenségének meghirdetése után nagyon óvatosan kezelt bennünket. Velünk kapcsolatos tevékenysége az atomfegyverek ukrajnai leszerelését szorgalmazó közös orosz–amerikai politikában ki is merült. Bill Clinton meghirdette Ukrajna és az Amerikai Egyesült Államok stratégiai partnerségét, de később az ukrán kérdést váltópénzként használta az oroszokkal folytatott játékában.

Szóban Washington mindig is támogatta az Ukrajna – NATO Alapokmány ötletét, a valóságban azonban mindent megtett annak érdekében, hogy ne írják alá annak ukrán érdekeket szolgáló változatát. Végül pedig az USA szorgalmazta leginkább Ukrajna külföldi pénzügyi támogatásának korlátozását.

2. Az Egyesült Államok a világ egyetlen olyan országa, amely képes közvetlenül és közvetett módon (a nemzetközi szervezeteken, Európán, Japánon, sőt Oroszországon keresztül is) hatást gyakorolni Ukrajnára. Logikus tehát az a következtetés, hogy az USA-hoz fűződő stratégiai viszonyunk az ukrán külpolitika egyes számú prioritása. Országunk euroatlanti integrációja nem gyengíti, hanem ellenkezőleg, még meggyőzőbbé teszi Ukrajna erős regionalitásra törekvő politikáját.

- *Ismerkedjetek meg az elemzők véleményével az ukrán–amerikai viszony alakulásáról!*
- *Fogalmazzátok meg saját álláspontotokat a fentiekkel kapcsolatban!*
- *Szükségszerű-e, hogy az USA legyen Ukrajna legfontosabb stratégiai partnere?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1992 januárja** – a diplomáciai kapcsolatok felvétele Ukrajna és az Egyesült Államok között
- **2001. szeptember 11.** – terrortámadás a Világkereskedelmi Központ és a Pentagon ellen

9. § / Kanada

- *Emlékezzetek vissza, milyen volt Kanada állami státusa a második világháború előtt!*

1. Az ország helyzete a második világháború után

Kanada a második világháború idején jelentős szerepet vállalt az antifasiszta koalíció győzelmének kivívásában. Az ország 12 millió lakosa közül 785 ezren (vagyis a népesség 15%-a) harcolt a frontokon.

Kanadai pilóták védték Nagy-Britannia légterét. Ott voltak a normandiai partraszállásnál 1944-ben. Hősiesen küzdöttek Olaszország, India, illetve más országok csataterein és 42 ezren áldozták életüket a fasizmus megsemmisítéséért.

A háború után Kanada gyorsan fejlődött. Mivel a harci események messze elkerülték határait, az ország gazdasága nem szenvedte meg a háborút. Épp ellenkezőleg, a kanadai üzletemberek kihasználva a kedvező helyzetet meggazdagodtak, új piacokra tettek szert és aktív befektetési politikába kezdtek.

A háború utáni első években az ipari termelés volumenét tekintve Kanada volt a világon a harmadik. Japán és az európai országok gazdaságának újjáépítése után ez a helyzet némileg módosult, de Kanada továbbra is az egyik legfejlettebb ipari ország maradt.

Megmaradt az ország függősége Nagy-Britanniától, bár London elismerte Ottawa jogát az önálló kül- és belpolitizáláshoz. Kanada napjainkban a brit nemzetközösség része. Az

Vancouver – Kanada legjelentősebb kikötővárosa

angol befolyás lényegesen meggyengült 1947-ben, amikor bevezették a kanadai állampolgárságot és 1949-ben, miután Kanadához csatolták Newfoundland (*e.*: nyúfunlend) volt brit gyarmatot.

Az 1940–1950-es években jelentősen megerősödött az USA befolyása Kanada gazdaságára. A tőkebefektetések terén 76%–16% arányban legyőzte Angliát. Belpolitikai életében két párt – *a liberális és a progresszív–konzervatív* – versengett a hatalomért. Az amerikai–kanadai közeledést ***Louis St. Laurent*** (*e.*: lui szenloren), a liberális párt vezére, szorgalmazta. Külügyminiszterként 1947-ben szakított a hagyományos brit orientációval és szorosabb együttműködést javasolt az USA-val. Miniszterelnökként az integráció elmélyítésére szólított a két ország között, támogatta továbbá az amerikai tőkebefektetések növelését a kanadai gazdaságba.

Az amerikai részvénytársaságok hatalmas erdőségeket, nyersanyaglelőhelyeket, különösen urán-, kőolaj és ritkaföldfém bányákat vásároltak fel Kanadában. Sok pénzt fektettek modern iparvállalatok építésébe és a bankszektorba is. Közben jelentősen megnőtt Kanada politikai függősége az Egyesült Államoktól. Az 1940-es években a kanadai kormány támogatta az USA minden fontos nemzetközi lépését: a *Truman-elv*et, a *Marshall-terv*et, a NATO megalakulását, a koreai háborút. Kanada fokozatosan az Egyesült Államok fiatalabb testvérévé vált.

Irodaház Torontóban

Jól nyomon követhető ez az irány az 1950–1960-as évek kanadai kormányainak politikájában is.

Az 1970-es években a helyzet némileg megváltozott. Kanada egyre kevesebb részt vállalt a NATO tevékenységében, bővítette kapcsolatait a Közös Piac országaival, a Szovjetunióval. 1970-ben felvette a diplomáciai kapcsolatokat Kínával. 1976-ban a kanadai miniszterelnök hivatalos látogatást tett Kubába. A 70-es években jelentősen megélénkült a kanadai–japán kereskedelem, egyre gyümölcsözőbbé váltak a latin-amerikai országokkal kiépített gazdasági kapcsolatok. Mindezek a lépések a kanadai külpolitika önállóságáról és függetlenségéről tanúskodtak.

2. Québec tartomány problémái

Az 1960–1970-es évek kanadai belpolitikájának legfájóbb pontja a nemzetiségi probléma volt. Az ország sajátossága, hogy területén három nagy népcsoport él. A kanadai angolok a lakosság 40%-át, a franciák 27%-át, más nemzeti kisebbségek (ide tartozik az 1 millió kanadai ukrán is) pedig a népesség 33%-át teszik ki. Québec tartomány lakosságának négyötöde francia. Az 1960-as évekig gazdaságilag a legelmaradottabb tartomány volt. 1960 után ipara gyors fejlődésnek indult, ami gyökeresen megváltoztatta a helyzetet.

A gazdasági fejlettség terén a vidék utolérte Ontario tartományt és az USA északkeleti államait. Lakosságának életszínvonala azonban nem nőtt. Jelentős méreteket öltött a munkanélküliség. Québec gazdaságát felvásárolták az amerikai és kanadai angol monopóliumok. Ez kiélezte a szociális problémákat és felgyorsította az asszimilációs[1] folyamatokat. A vállalatoknál csak angolul folyt az ügyintézés, az angol nyelv ismerete nélkül nem lehetett munkához jutni, a kanadai francia 40%-kal kevesebb fizetést kapott, mint angol honfitársa. Az egyház által uralt elavult oktatási rendszer jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a franciák nem tudtak lépést tartani a tudományos-műszaki haladással. A nemzetiségi probléma megoldatlansága már a Kanadai Föderáció létét veszélyeztette.

A kanadai–amerikai határ Québec-ben

A kanadai franciák jogokat követeltek maguknak az ország politikai és gazdasági életében. Szeparatista szervezeteket hoztak létre, amelyek Québec kiválásáért küzdöttek. Néhányan terrorista módszerektől sem riadtak vissza és 1964-ben bojkottálták II. Erzsébet kanadai látogatását.

[1] *asszimiláció* – egy etnikum (népcsoport, nemzet, nemzetiség) vagy annak tagja nem képes saját értékeinek megtartására, és a többségi vagy más etnikum részévé válik

Québec problémáit ***Pierre Elliott Trudeau*** (*e.*: pier eliott trüdó), a liberális párt francia származású vezére próbálta meg orvosolni. Trudeau-t **1968**-ban miniszterelnökké választották. Javaslatára a parlament 1969-ben második államnyelvvé nyilvánította a franciát Kanadában. Egyre több francia vállalhatott állást az államigazgatásban. Növelték a Québec fejlesztésére kiutalt pénzösszegeket. A tartomány problémáinak megnyugtató megoldására csak az 1980-as években kerülhetett sor.

3. Az 1982-es alkotmányos reform

1982 elején a brit kormány megalkotta a Kanadával kapcsolatos utolsó törvényét, amely a *Kanada Act 1982* (1982-es törvény Kanadáról) címet viselte. Ennek a dokumentumnak az alapján hozta meg a kanadai parlament **1982. április 17**-én az *1982-es alkotmányról szóló törvényt*. Az új alkotmány tartalmazta a régi teljes szövegét és a brit parlament által 1975 előtt elfogadott minden módosítását, illetve a Jogok és Szabadságok Alapokmányát.

Az alkotmány önállóságot biztosított a tartományok számára belső kérdéseik megoldásában. Minden olyan tartományban, melynek élén alkormányzók (lieutenant governor) álltak, a törvényeket a törvényhozó gyűlések fogadták el, a végrehajtó hatalmat pedig a tartományi kormányok gyakorolták élükön a miniszterelnökkel.

Az alkotmány nem ismerte el a kanadai franciák nemzeti önállóságát, Québec-et nemzeti sajátosságokkal rendelkező kanadai tartományként kezelte. Amikor az alaptörvény elfogadásának napján Ottawában II. Erzsébet jelenlétében ünnepeltek, Montrealban több ezren tüntettek ellene, Québec-ben pedig felsőbb utasításra a zászlót félárbocra eresztették a gyász jeléül. Québec csak 1987-ben csatlakozott a törvényalkotási reformhoz.

Tudományos központ Montrealban

Tudományos központ Vancouverben

Elégedetlenek voltak az alkotmánnyal az őslakosok, az indiánok, eszkimók, meszticek is.

A Jogok és Szabadságok Alapokmányából kimaradtak továbbá olyan nemzetközi szervezetek és az ENSZ által szavatolt sarkalatos pontok, mint a munkához vagy lakáshoz való jog. Az alapokmány nem rögzítette az alkotmányban felsorolt jogok garanciáit sem.

A Brit Észak-Amerikáról szóló törvény (1867) elfogadása után 115 esztendővel a kanadaiaknak végre saját alkotmányuk lett.

4. Az ország társadalmi-gazdasági fejlődése a XX–XXI. század fordulóján

Az 1990-es években Kanada gazdasága gyorsan és magabiztosan fejlődött. Nőtt a termelékenység és az export. Ezeket a folyamatokat szerencsére nem követte infláció, az árak éveken keresztül stabilak maradtak.

Az emberek életszínvonala emelkedett. Egyre több munkahely jött létre és 1996-ig a munkanélküliség 10% alatt maradt, aminek nagyon fontos politikai, illetve lélektani jelentősége volt.

Bár Kanada lakosságának mindössze 4%-a foglalkozott földműveléssel és állattenyésztéssel (kb.1 millióan), az ország mégis számottevő mezőgazdasággal rendelkezett. A farmerek évente 50 millió tonna gabonát arattak le, aminek a fele exportra ment.

Kanada jelenleg a nemzetközi közösség megbecsült tagja, nem utolsósorban átgondolt külpolitikájának köszönhetően.

A Szovjetunió felbomlása után Kanada megértéssel figyelte a volt szövetségi köztársaságok függetlenségi törekvéseit. Az 1991. december 1-i népszavazás után elsőként ismerte el a nyugati országok közül Ukrajna függetlenségét és diplomáciai kapcsolatot létesített vele.

5. Ukránok Kanadában

Az ukránok bevándorlása Kanadába a XIX. század végén vette kezdetét a kanadai kormány aktív támogatása mellett. Elsőként Ivan Pilipiv és Vaszil Zslenyák érkezett az új hazába 1891. szeptember 7-én a galíciai Nebiliv községből.

A második világháború után újabb emigrációs hullám indult el az Újvilágba. 1947 és 1955 között 35 ezer ukrán csatlakozott a már Kanadában élő honfitársaihoz. Legtöbben Galíciából és Bukovinából érkeztek, de voltak bevándorlók Kelet-Ukrajnából is.

1989-re a kanadai ukránok száma meghaladta az 1 milliót. Többségük Ontario, Alberta, Manitoba tartományokban, illetve Brit Columbiában élt.

A kanadai ukránok körében ma is nagyon népszerű a görög katolikus egyház, de jelentős a pravoszláv és protestáns felekezetek száma is.

Az ukrán kulturális életben fontos szerepet játszanak a különféle alapítványok. A legjelentősebb köztük az 1936-ban Winnipegben létrehozott Sevcsenko Alapítvány.

Az idők folyamán több ukrán töltött be fontos pozíciót Kanada kormányzatában. Itt említhetjük a Saskatchewan tartományban született Roman Hnatisint, aki Kanada főkormányzója volt, vagy Ivan Szopinkót, aki Kanada Legfelsőbb Bíróságának volt a tagja.

A kanadai ukrán diaszpóra képviselői (jobbra R. Hnatisin)

Ivan Szopinko (balra) a Kanadai Legfelsőbb Bíróság tagja

Kanadában több újság és folyóirat jelenik meg ukránul: az *Ukrán Hang*, az *Új út*, az *Élet és Szó*, a *Haza* stb.

A mai Kanada a világ nyolc legfejlettebb ipari országának egyike. Itt állítják elő a legtöbb színesfémet: nikkelt, ólmot, cinket, uránt, alumíniumot, valamint kősót és papírt. Fejlett a hajó-, gépkocsi- és repülőgépgyártása. Jelentős sikereket ért el az űrkutatás és más tudományigényes iparágak terén is.

A kanadai ukrán diaszpóra nagyon pezsgő kulturális életet él. Népszerűek Saskatchewan tartomány kórusai és tánccsoportjai. Jelentős az itt működő ukrán avantgárd színház is. A diaszpóra legnagyobb múzeuma az Edmontonban működő Állami Ukrán Falumúzeum.

A diaszpóra tudományos életének központjai a T. Sevcsenko Tudományos Egyesület és a Szabad Ukrán Tudományos Akadémia. Kanada-szerte ukrán iskolák működnek, ahol az oktatás ukrán és angol nyelven folyik. A kereszténység alapjaival pedig vasárnapi iskolákban ismerkedhetnek a gyerekek ukránul.

Több ukrán városnak van kanadai testvérvárosa, így Lvivnek Winnipeg, Odesszának pedig Vancouver.

Az ukrán nemzeti közösség fontos szerepet játszik Kanada társadalmi, politikai és kulturális életében.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen szerepet játszott Kanada a nácizmus megsemmisítésében?
2. Nevezzétek meg Kanada vezető politikai pártjait!
3. Magyarázzátok meg Québec tartomány problémáját!
4. Mi a jelentősége az 1982-es alkotmányról szóló törvénynek?
5. Milyen szerepet játszik az ukrán diaszpóra Kanada társadalmi-politikai életében?

VITASSÁTOK MEG!

1. Véleményetek szerint Québec tartomány problémáját hogyan lehetne megoldani?
2. Van-e jövője az ukrán–kanadai kapcsolatoknak?
3. Kanada lakosságának életszínvonala az egyik legmagasabb a világon. Milyen történelmi, földrajzi és politikai okai vannak ennek?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Olvassátok el a két kanadai miniszterelnökről szóló rövid értekezést! Hasonlítsátok össze a kül- és belpolitikáról vallott nézeteiket! Határozzátok meg a hasonló és eltérő nézeteiket!

Pierre Elliott Trudeau 1919-ben született Montrealban. Kanadai francia. 1968-ban lett a liberális párt vezetője. Jogász.

Választási programjában a gazdaság növekedését, a föderáció problémáinak megoldását, az életszínvonal emelését, a városok válságának megszüntetését, és a külpolitika elveinek áttekintését ígérte. A Trudeau vezette liberális kormányok 1968–1984 között normalizálták a viszonyt Európával, többek között a Szovjetunióval és a keleti tömb országaival, Japánnal, Indiával, Kínával, Afrika és Latin-Amerika államaival. Megpróbálták ezeket a kapcsolatokat még dinamikusabbá, illetve kölcsönösen hasznossá tenni.

Trudeau javaslatára 1969-ben a kanadai parlament a francia nyelvet második államnyelvvé nyilvánította. A társadalom konszolidációja céljából meg akarta honosítani azt az elképzelést, hogy Kanadában egy nemzet él – a kanadai. A nemzeti kisebbségek határozottan ellenezték ezt a koncepciót, mivel meg kívánták őrizni nemzeti önazonosságukat.

Jean Chrétien (*e.*: zsán kretyjen) 1934-ben született a Québec-i Shawiniganben. Kanadai francia. A Lavali Egyetemen szerzett jogász diplomát. Pár éven keresztül ügyvédi praxist folytatott szülőföldjén. 1963-ban a parlament egyik legfiatalabb képviselőjévé választották, 30 esztendővel később pedig miniszterelnökké.

A Chrétien-kormány megpróbálta az amerikai–kanadai kapcsolatokat kölcsönösen egyenrangúvá és pragmatikussá tenni. A két ország kereskedelmi-gazdasági viszonyát az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményre építette (NAFTA), melynek munkájában Mexikó is részt vett.

Jó kapcsolatokat ápolt a nyolcakkal, illetve az Európai Unióval. 1994 decemberében javaslatot tett egy szabadkereskedelmi egyezmény aláírására az EU és a NAFTA országok között.

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOT!

- **1982. április 17.** – az 1982-es törvény megszületése az alkotmányról

3. téma

NYUGAT-EURÓPA ORSZÁGAI

10. § / A nyugat-európai országok társadalmi, politikai és gazdasági fejlődésének sajátosságai a XX. század második felétől a XXI. század elejéig

- *Nyugat-Európa mely országai harcoltak a második világháború idején az antifasiszta koalíció és melyek Németország oldalán?*
- *Voltak-e integrációs folyamatok Európában a második világháború előtt?*

1. A Marshall-terv és a gazdaság újjáépítése

Több mint hetven esztendővel ezelőtt Európa országai romokban hevertek. Kormányaik tönkrementek, népeik éheztek és tehetetlenül figyelték, hogyan éri el őket a hidegháború. Az Egyesült Államok történelmi lépésre szánta el magát.

1947. június 5-én ***George C. Marshall*** amerikai külügyminiszter a Harvard Egyetemen elhangzott előadásában meghirdette a *Marshall-terv*et. A program célja az európai államok gazdaságának helyreállítása volt amerikai tőke segítségével és az európai szakértelem felhasználásával. Az amerikaiak meg akarták menteni az éhségtől azokat a népeket, akiket közvetlen kommunista veszély fenyegetett.

A Kreml elutasította a Marshall-tervet, Amerika imperialista politikájának megnyilvánulását látta benne. Több európai politikus szintén meg volt arról győződve, hogy Washington újabb piacokra akar szert tenni, ellenőrzése alá vonva így az európai ügyeket. Az Egyesült Államok kongresszusában is akadtak ellenzői a segélyprogramnak. Úgy gondolták, hogy az USA ezzel az újabb jótékonysági akciójával a csőd szélére sodorja magát.

George C. Marshall

A történelem bebizonyította, hogy a Marshall-terv volt az amerikai külpolitika egyik legnagyobb sikere a XX. században.

A segélyprogram értelmében négy év leforgása alatt 13,15 milliárd dollárt utaltak azon nyugat-európai országoknak, amelyek csatlakoztak az amerikai kezdeményezéshez. Ez az összeg az USA GDP-jének 5%-át jelentette akkor, ma kb 350 milliárd dollár lenne. Súlyos helyzetben volt a sokat szenvedett Európa, amikor az Egyesült Államok a segítségére sietett. Ipari termelésének szintje ekkor meg sem közelítette a

A Marshall-tervben résztvevő országok

Számmal jelölve

Országok, amelyek megkapták a Marshall-segélyt

Országhatárok 1950. január 1-jén

1 Hollandia
2 Belgium
3 Luxemburg
4 Svájc
5 Liechtenstein
6 Nyugat-Berlin
7 Trieszt Szabad Terület
8 San-Marino
9 Monaco
10 Andora
11 Gibraltár (NBr.)
12 Tanger (nemzetközi terület)
13 Spanyol-Marokkó
14 Albánia

háború előttit, valutatartalékai gyakorlatilag kifogytak. A szén, gáz és villamosenergia hiányától szenvedő kontinens lakossága nehezen viselte az évszázad leghidegebb telét, és előtte volt még egy aszályos nyár.

Az országok élelmiszeripara a mélyponton volt, jegyrendszert vezettek be. A nemzeti valuták elértéktelenedtek, megszokott jelenséggé vált az éhínség. *„Milliók halnak hosszan szenvedve éhen"* – jelentette egy magasrangú amerikai diplomata, miután visszatért Európából.

Az USA felajánlotta segítségét minden európai államnak. *„Politikánk nem irányul egyik ország vagy ideológia ellen sem. Mi a szegénységet, éhínséget, elkeseredettséget és a káoszt akarjuk legyőzni"* – mondta George C. Marshall. Amerika segítő kezét végül is Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Franciaország, Németország, Görögország, Izland, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Svédország, Svájc és Törökország fogadta el.

A Szovjetunió elzárkózott az Egyesült Államok kezdeményezése elől. Az eleinte érdeklődést mutató Lengyelország és Csehszlovákia a Kreml nyomására végül kénytelen volt visszalépni a segélyprogramban való részvételtől. Miután az USA kongresszusa **1948. április 3**-án jóváhagyta a Marshall-tervet, megkezdték annak végrehajtását.

A Marshall-terv abban különbözött más külföldi segélyakcióktól, hogy az USA csak a tőkét adta. A befektetések módjáról és a pénzösszegek kezeléséről maguk az európaiak döntöttek.

A négy évre szóló program befejezése után természetesen tovább folytatódott a gazdasági újjászületés. Az ipar és mezőgazdaság fejlődése többszörösen túlszárnyalta a háború előttit. A létrehozott nemzeti össztermék pedig meghaladta a Marshall-tervnek az értékét.

Megzabolázták az inflációt, ismét hinni kezdtek a nemzeti valutákban, részlegesen eltávolították a kereskedelmi akadályokat és megszüntették Európának a segély következtében kialakult függőségét.

A vén kontinens hálával és elragadtatással tekintett Amerikára. Arnold Toynbee brit történész a korszak kiemelkedő sikerének nevezte a Marshall-tervet, fontosabbnak, mint az atomenergia feltalálását. Winston Churchill a történelem legönzetlenebb cselekedeteként, George C. Marshall pedig szinte csodaként emlegette az USA segélyprogramját.

2. Integrációs folyamatok Európában a XX. század végén – a XXI. század elején. Ukrajna belépése az Európa Tanácsba

1947-ben jöttek létre az első nyugat-európai nemzetközi gazdasági szervezetek. 1947 júliusában 16 európai ország Párizsban megalapította az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetét, melynek feladata a Marshall-terv koordinálása volt.

Az európai gazdasági integráció sorsa nagymértékben függött a Franciaország és Németország között feszülő történelmi ellentétek felszámolásától. Robert Schuman, Franciaország külügyminisztere arra a következtetésre jutott, hogy egy újabb német–francia háborút (hetven év alatt volt belőle három) csak úgy lehet elkerülni, ha egyesítik a két ország acél- és széniparát. Így talán könnyű elejét venni a titkos fegyvergyártásnak és fokozni

lehet az ágazatok hatékonyságát is (Schuman-nyilatkozat). 1950 májusában végbement Franciaország és az NSZK acél- és széniparának egyesülése. **1951 áprilisában** csatlakozott hozzájuk Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, akik a németekkel és franciákkal együtt Párizsban megalapították az *Európai Szén- és Acélközösség*et (Montánuniót).

1957-ben két nemzetközi szervezet jött létre: az *Európai Gazdasági Közösség* (EGK), ismertebb nevén a *Közös Piac*, valamint az *Európai Atomenergia Közösség* (Euratom). **1957. március 25**-én hat ország – az NSZK, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxemburg – Rómában szerződést írt alá az EGK megalakulásáról.

Az újonnan létrejött szervezet legfőbb célja az európai gazdasági érdekek erőteljes képviselete volt a nemzetközi piacokon a tagországok összehangolt politikájának segítségével. 1961-ben többször is megpróbált csatlakozni a Közös Piachoz Nagy-Britannia, de a francia elnök, de Gaulle, megakadályozta ezt. Az angol csatlakozásra 1973-ban került sor Dániával és Írországgal együtt.

1981-ben nyert felvételt az Európai Gazdasági Közösségbe Görögország, 1986-ban Spanyolország és Portugália, 1995-ben pedig Ausztria, Finnország és Svédország.

Az 1990-es években az európai integrációs folyamatok látványosan felgyorsultak. **1992. február 7**-én a holland–belga–német határon lévő hollandiai Maastrichtban Belgium, Dánia, Luxemburg, Hollandia, Spanyolország, Olaszország, Írország, Portugália, Görögország, Franciaország, Németország és Nagy-Britannia képviselői aláírták az *Európai Unióról szóló szerződést (maastrichti szerződés)*. A szerződés értelmében a Közös Piac fokozatosan átalakult az európai országok új gazdasági, valuta és később politikai közösségévé. Elfogadták továbbá Európa fejlődésének hosszú távú stratégiai tervét, amely előirányozta egy egységes valuta, az *euró* bevezetését, az állami szuverenitásról való részleges lemondást a külpolitika és biztonságpolitika terén. A megállapodás széles jogkörökkel ruházta fel az Európai Unió intézményeit: az Európai Parlamentet, az Európai Bizottságot. Döntött továbbá az EU nemzetek feletti hatáskörének kiszélesítéséről a szociál- és iparpolitika, a környezetvédelem, kultúra, egészségvédelem terén. Nem zárta ki egy egységes európai kormány létrehozásának lehetőségét sem.

Az Európai Parlament épülete Brüsszelben. *Belgium*

A *maastrichti szerződés* az európai integrációs törekvések 40 éves történetének logikus folytatása volt, és napjainkban a századvég legjelentősebb jogi okirataként tartják számon. A XXI. század elején sok ország csatlakozott az EU-hoz. 2004-ben Magyarország, Csehország, Ciprus, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Észtország, Málta, Szlovákia, Szlovénia. 2007-ben pedig Románia és Bulgária.

Václav Havel, Csehország elnökének aacheni felszólalásából. 1996. május 15.

Tisztában vagyok azzal, hogy sem az Európai Unió, sem pedig a NATO nem képes egy éjszaka alatt szélesre tárni kapuit azon országok előtt, amelyek tagjaikká kívánnak válni. Kötelességük viszont elmondani minden európai értéket követő államnak, hogy az EU és az Észak-atlanti Szövetség nem egy zárt arisztokrata klub. Meg kell határozniuk a csatlakozás feltételrendszerét és menetrendjét, illetve annak logikáját.

- *Miért törekedett Csehország és a többi posztszocialista állam az EU- és NATO- tagságra?*

Közben elkészült az európai személyigazolványok mintapéldánya, napirendre került az európai állampolgárság bevezetése. Jóváhagyták a szociális jogok alapokmányát, amely szavatolta az állampolgárok alapvető szociális jogait az EU egész területén. A politikai integráció legelkötelezettebb német és francia hívei azt vallották, hogy *Közös hazánk – Európa*! jelszóval a nemzetek rövid időn belül egy nagy európai államban egyesülhetnek. Az euroszkeptikusok – Nagy-Britannia, Hollandia, a francia nacionalistákkal egyetemben – inkább de Gaulle szavaival értettek egyet, miszerint a *Hazák Európáját* kell felépíteni kontinensünkön a népek állami önállóságának megőrzése mellett. A 27 tagállamból álló Európai Unió napjainkban jó kapcsolatokat ápol az afrikai regionális szervezetek országaival, Izraellel, Kelet-Európával. Az utóbbi években az EU a világpolitika egyik fontos tényezőjévé vált.

2007-ben aláírták a *lisszaboni szerződést,* amely lerakta az új Európai Unió működésének alapjait. A portugál fővárosban elfogadott dokumentumok Nicolas Sarkozy francia elnök elképzeléseit tükrözték. A lisszaboni szerződésben módosították az Európai Unióról kötött 1992-es *maastrichti szerződést* és az Európai Közösséget létrehozó 1957-es *római szerződést.* Az előbbinek 55 cikkelye volt, az utóbbinak pedig 358.

Az Európai Parlamentnek jelenleg 751 képviselője van (2004–2009 között 785 volt). Kvóta szerint választják meg őket, attól függően mennyi az adott tagállam lakosságának száma. A legalacsonyabb kvóta 6 fő, a legmagasabb pedig 96 (Németország rendelkezik ennyi képviselővel). Az Európai Parlament kilenc vezetője közül három nő.

1949. május 5-én Londonban megalakult az Európa Tanács (ET). Alapító tagországai: Belgium, az Egyesült Királyság, Dánia, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia és Franciaország. Főbb szervei: a Miniszterek Bizottsága és a Parlamenti Közgyűlés. A Miniszterek Bizottsága általában politikai ajánlásokat fogalmaz meg a tagországok kormányai számára, amelyeket a nemzeti parlamenteknek jóvá kell hagyniuk. A Parlamenti Közgyűlés pedig megvitatja, és többségi szavazással elfogadja ezeket az ajánlásokat. A Parlamenti Közgyűlés munkájában a tagországok kormánypártjainak és ellenzékének a képviselői vesznek részt. Az ET tehát egy fontos európai kormányközi szervezet. Égisze alatt a következő intézmények tevékenykednek:

- Emberi Jogok Európai Bizottsága;
- Emberi Jogok Európai Bírósága;
- Európai Ifjúsági Központ;
- Európai Ifjúsági Alapítvány;

- Természetvédelmi Információs Központ;
- Emberi Jogok Biztosa.

Az Európa Tanács székhelye Strasbourgban (Franciaország) van. Az integrációs folyamatok felgyorsulásával 1980–1990-ben nőtt nemzetközi tekintélye. **1995. november 9**-én Ukrajnát 37. tagként felvették az Európa Tanácsba (Horvátország a 38., Oroszország pedig a 39.).

Milyen következményei voltak Ukrajnára nézve ennek a tagságnak?

- Az emberi jogok védelme magasabb szintre emelkedett (az állam van az emberekért és nem fordítva elv alapján);
- három év alatt 150 nemzetközi szerződéshez csatlakoztunk, és ezeket a megállapodásokat be kellett illesztenünk az ukrán jogrendbe is;
- a Legfelsőbb Tanács 12 képviselője (minden frakcióból) részt vehetett a Parlamenti Közgyűlés munkájában;
- évente 2 millió dollár tagsági díjat kellett fizetnünk (1996-ban az ET 3 millió dollárt utalt ki szakemberek képzésére).

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen feltételekkel jött létre a Marshall-terv? Milyen volt a hatása Európában?
2. Mi volt a lényege a Schuman-nyilatkozatnak?
3. Mikor és hol alakult meg a Közös Piac?
4. Melyik nagyhatalom lett EGK tag 1973-ban?
5. Sorold fel az Európai Unió tagországait!
6. Mi a közös európai valuta neve?
7. Milyen intézmények működnek az Európa Tanács égisze alatt?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen azokat az országokat, amelyek részt vettek a Marshall-tervben!
2. Rajzoljátok le az Európa Tanács szerkezetét!
3. Töltsétek ki az alábbi táblázatot!

Az európai integráció

A szervezet neve	Megalakulásának dátuma	Megalakulásának helye	Tagjai	Tevékenységének fő iránya

VITASSÁTOK MEG!

1. Mi a különbség, véleményetek szerint, a *Közös hazánk – Európa!* és a *Hazák Európája* elvek között?
2. Milyen szerepet játszik a *maastrichti szerződés* Európa további sorsának alakulásában?
3. Miért törekednek Közép- és Kelet-Európa országai az EU-ba és NATO-ba?

Всесв. істор., 11 кл. Уггор.

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1948. április 3.** – a *Marshall-terv* jóváhagyása
- **1949. május 5.** – az Európa Tanács (ET) létrejötte
- **1957. március 25.** – az Európai Gazdasági Közösség (EGK), ismertebb nevén a Közös Piac megalakulása
- **1992. február 7.** – a *maastrichti szerződés* aláírása
- **1995. november 9.** – Ukrajna belép az Európa Tanácsba

11. § / Nagy-Britannia

1. A munkáspárti és konzervatív kormányok bel- és külpolitikája a XX. század 40–70-es éveiben

Az antifasiszta koalíció országaival együtt Nagy-Britannia óriási szerepet vállalt a nácizmus megsemmisítésében. Emberveszteségei (300 ezer halott vagy eltűntnek nyilvánított) viszonylag alacsonyak voltak. A második világháború következtében négyszer kevesebb brit vesztette életét, mint 1914–1918 között. A harci események ugyan elkerülték területét, de a nemzeti vagyonát ért károk, kivéve a bombázások által okozott rombolást, 25 milliárd font sterlingre rúgtak.

A háború következtében meggyengült az Egyesült Királyság nemzetközi helyzete. Elveszítette külföldi piacait, 25%-kal csökkent tőkekivitele, államadóssága négyszeresére duzzadt. A nemzeti-felszabadító mozgalmak nyomására kezdetét vette a brit birodalom széthullása.

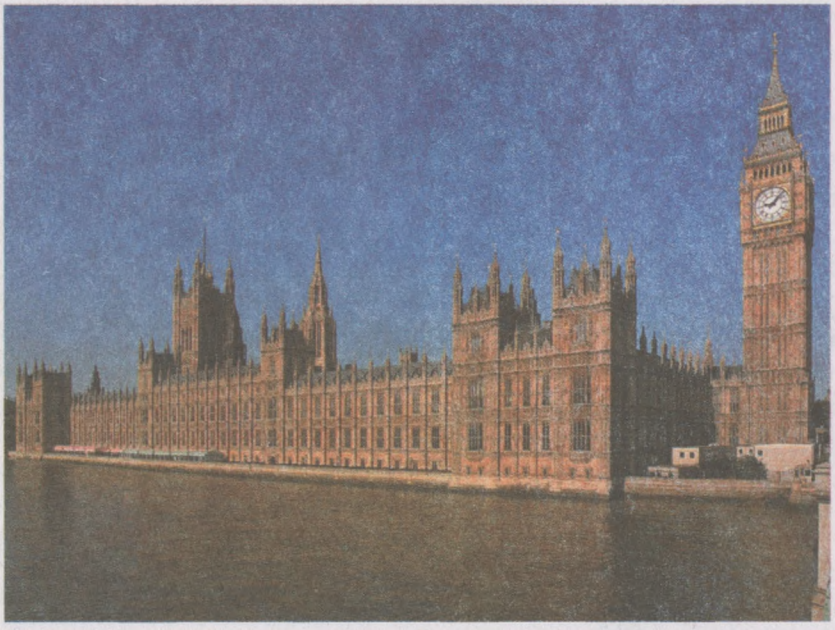

A brit parlament épülete Londonban

A háború utáni időszakban az angol ipar vezető ágazatai fokozatosan elbukták a világpiacon zajló versenyt. Míg a 40–50-es évek fordulóján az ipari termelés volumenét tekintve csak az USA előzte meg Nagy-Britanniát, addig az 1960-as évek elején kénytelen volt megelégedni a harmadik hellyel, a 60-as évek végére pedig a negyedik helyre csúszott.

A brit vállalkozók tőkéjük nagy részét nem az angol nemzeti iparba fektették, külföldre vitték. Akadozott a gazdaság modernizációja, a fegyverkezésre viszont nem sajnálták a pénzt. Az Egyesült Királyság hadserege részt vett a Keleten zajló fegyveres összetűzésekben, alapító tagja volt az Ázsiában és Európában létrejövő katonapolitikai tömböknek, csapatokat állomásoztatott a brit nemzetközösséghez (a volt brit gyarmatok) tartozó országok területén.

Clement Attlee (*e.*: kliment ettli) *munkáspárti kormánya* 1945–1951 között helyreállította és államosította az angol gazdaság több ágát. Állami ellenőrzés alá kerültek a villanytelepek, a szén- és földgázipari vállalatok, az angol bank, a vasút, a tehergépkocsi-forgalom és a folyami közlekedés. A volt tulajdonosok 2,5 milliárd font sterling kártérítést kaptak elavult és ráfizetéses vállalataikért. A helyreállításukat viszont az adófizetők pénzéből finanszírozták. Ez a politika az emberek elégedetlenségét váltotta ki, amit még fokozott az eredménytelen szociális reform. Nem véletlen, hogy az 1951-es választásokat a Brit Munkáspárt elvesztette.

Az elkövetkező 13 esztendőben az országot a konzervatívok irányították. Először ***Winston Churchill*** (1951–1955) állt a kabinet élén, majd ***Anthony Eden*** (1955–1957). A konzervatív kormányok lényegesen csökkentették az oktatásra és társadalombiztosításra szánt költségvetési pénzeket. Felemelték viszont a közüzemi díjakat. A megélhetés így az elkövetkező években 20%-kal került többe. A nemzetközi életben a kommunizmus terjeszkedésének feltartóztatására és a brit–amerikai viszony megszilárdítására törekedtek.

1964–1979 között a brit hatalmi Olümposzt a munkáspárt uralta (kivéve az 1970–1974-es periódust, amikor konzervatív kormánya volt Angliának, Edward Heath-tel (*e.*: edvárd hít) az élen. A ***Harold Wilson*** (1964–1970; 1974–1976) és ***James Callaghan*** (*e.*: dzsémsz kelegen) (1976–1979) vezette kormányoknak nem sikerült stabilizálni az angol gazdaság helyzetét, bár teljesítették a trade unionoknak[1] megígért államosítást, megreformálták az adórendszert és növelték a szociális kiadásokat. Nagy-Britannia elveszítette a nemzetközi életben betöltött vezető szerepét.

2. A brit birodalom széthullása

A második világháború után felgyorsult a brit birodalom szétesése. Az Egyesült Királyság nem tudta megtartani hatalmi pozícióit Indában és 1947-ben két független államra osztotta azt: Indiára és Pakisztánra. 1948-ban elnyerte függetlenségét Ceylon (ma Srí Lanka) és Burma.

Az 1950-es évek végén tömeges méreteket öltött a volt gyarmatok függetlenné válása. 1957-ben vívta ki önállóságát a fekete kontinens első országa, a brit gyarmat, Ghána. 1960-ban az angol miniszterelnök ***Harold Macmillan*** arról beszélt, hogy új szelek fújnak Afrika felett. Szavai próféciának bizonyultak. Ekkor lett függetlenné Nigéria, 1962-ben Uganda, 1963-ban Kenya, 1964-ben Tanzánia, Zambia, Malawi, 1966-ban Lesotho és Botswana, 1968-ban pedig Szváziföld követte a sort.

---

[1] *trade unionok* – szakszervezetek Nagy-Britanniában, Ausztráliában, Új-Zélandon

1963-ban szerezte meg állami önállóságát Ázsiában Malajzia, 1983-ban pedig Brunei. A Közel-Keleten Nagy-Britannia kénytelen volt lemondani Transzjordániáról, majd Palesztináról.

A volt gyarmatok többsége (49 ország) csatlakozott a brit nemzetközösséghez, amely 1931-ben jött létre a westminsteri statútum alapján, és a második világháború után nyerte el mai formáját. A következő országok kiléptek a szervezetből: Burma (1948), Írország (1949), Szudán (1956), DAK (1961), Pakisztán (1972).

A brit nemzetközösséghez tartozó országok miniszterelnökei és pénzügyminiszterei rendszeresen találkoznak egymással. A közösségen belül gazdasági, oktatási és tudományos állandó bizottságok is működnek. Kanada kivételével minden tagállam a font sterling-övezethez tartozik és szoros gazdasági kapcsolatokat ápol Nagy-Britanniával. Együttműködnek továbbá katonai téren is. Több volt gyarmat területén brit csapatok állomásoznak. A világ fejlődésének fő csapásiránya viszont az, hogy a volt angol gyarmatok előbb vagy utóbb elnyerik teljes önállóságukat és függetlenségüket.

3. Thatcherismus (*e.*: tetcserizmus)

1979 májusában a parlamenti választásokon a győzelmet a konzervatív párt szerezte meg ***Margaret Thatcher*** vezetésével. Ő volt a brit történelem első miniszterelnöknője. Az új konzervatív kormány megpróbálta kivezetni az országot a társadalmi-gazdasági válságból. Ennek érdekében Margaret Thatcher szerint:

- szükség volt az országot felőrlő infláció megfékezésére;
- csökkenteni kellett az adóterheken, hogy a pénzt a gazdaságba fektethessék;
- minimálissá kellett tenni az állam beavatkozását a gazdaságba és a szociális szférába, ezáltal felgyorsulhatott a fejlődés;
- elkerülhetetlennek tűnt a szakszervezetek megfékezése, mivel túl nagy hatalom összpontosult a kezükben, ami már veszélyeztette az üzleti életet.

A konzervatív kormányprogram mélyreható társadalmi-gazdasági változásokat ígért.

Thatcher úgy gondolta, aki eleget keres, az fizessen az oktatásért és az orvosi ellátásért. Politikai filozófiáját egy közmondás fejezte ki legjobban, miszerint *„Ingyen sajt csak az egérfogóban van."*

Margaret Thatcher

A thatcherismusnak köszönhetően Nagy-Britannia gazdasága gyors fejlődésnek indult. A világsajtóban angol gazdasági csodáról kezdtek írni: a munkanélküliek száma 1 millióval csökkent, a britek 60%-a lett lakás- vagy háztulajdonos, minden negyedik angol pedig részvényes. A lakosság életszínvonala 30%-kal nőtt. Az országban kevesebben sztrájkoltak és csökkent a szakszervezetek tagságának létszáma is.

A konzervatív párt 1987-es választási kongresszusán Margaret Thatcher kijelentette: *„Az utóbbi években, Britanniában egy sor pozitív változás történt: új impulzust adtunk fejlődésének, fokoztuk vállalkozó szellemét és megfeleltünk a kor kihívásainak. A konzervatív álom valóra*

vált." A miniszterelnök erős angol hadsereget és hadiflottát épített, a nukleáris elrettentés híve volt.

A szovjet–brit kapcsolatok 1985-ig fagyos jelleget viseltek. Margaret Thatcher semmilyen formában sem volt hajlandó elfogadni a kommunizmust. Következetes antikommunistaként írta: *„Mindig úgy gondoltam: a szocialisták azt képzelik, hogy az emberek csak azért alkotnak, hoznak létre anyagi javakat, hogy később nekik legyen mit újra felosztaniuk."* Mihail Gorbacsov hatalomra kerülése után jelentősen javult a Szovjetunió és az Egyesült Királyság viszonya.

A brit társadalomban azonban új szelek kezdtek fújdogálni. Sokan nem voltak hajlandók, többen pedig képtelenek voltak újabb anyagi áldozatot hozni a jobb minőségű életért. Közel 9,5 millió angol elszegényedett. A Thatcher által tervezett fejadó komoly társadalmi ellenállást váltott ki. Lényege, hogy minden brit köteles bevételétől függetlenül egyformán adózni. Az elégedetlenség egyre nőtt, de nemcsak az ellenzék körében, hanem a konzervatív párton belül is. Ennek következtében **1990 novemberében** a vaslady lemondott a miniszterelnökségről.

4. Az ország jelenkori helyzete

Az 1997. május 1-jén tartott parlamenti választásokon Nagy-Britanniában a munkáspárt győzött.

Tony Blair (*e.*: toni bler) Margaret Thatcher utódját, John Majort (*e.*: dzson mézsör) kényszerítette maga mögé. Több politológus szerint Blair annak köszönhette győzelmét, hogy az angolok a 18 éves konzervatív uralom után változásokat akartak.

A szavazatok nagy többségét a munkáspárt Skóciában, Walesben, illetve a nagyvárosok és kisebb települések színes bőrű bevándorlóitól (immigránsok[1]) kapták. A walesieknek és skótoknak az új kormány több függetlenséget ígért, a bevándorlóknak pedig azt, hogy felszámolja a rasszizmust. A munkáspárt vezére jó kapcsolatokra törekedett a szigetlakókkal, de együttműködött a kontinentális Európa országaival is. Blair célul tűzte ki egy erős szociális politika megteremtését, a szakszervezetek befolyásának növelését, a szabadvállalkozás és magánkezdeményezés elveinek támogatását.

David Cameron

A miniszterelnök alkotmányos reformot kezdeményezett. Nagyobb autonómiát biztosított Skóciának és Walesnek. Referendum döntött a skót parlament, illetve a walesi közgyűlés jogállásáról (1997 szeptembere). A reform másik iránya a lordok házának átszervezése volt. Blair a választópolgárok érdekeit szolgáló demokratikus intézménnyé kívánta átalakítani ezt az ősi szervezetet.

Nagyon fontos reformintézkedés volt a központi bank tevékenységének tökéletesítése, amely jogot kapott így a kamatlábak szabályozására. A kabinet gazdasági reformjait támogatták Nagy-Britannia üzleti körei. A miniszterelnök bejelentette, hogy ő a harmadikutas politika híve, vagyis elveti az

[1] *immigráns* – bevándorló, idegen országban ideiglenesen vagy állandó jelleggel tartózkodó személy

állami szektor hagyományos munkáspárti támogatását, de nem híve a túlzott vállalkozói szabadságnak sem.

2007 májusában Nagy-Britannia munkáspárti miniszterelnöke ***Gordon Brown*** megígérte, hogy folytatni fogja elődje politikai irányvonalát. A világgazdasági válság azonban pártja népszerűségének csökkenéséhez, majd bukásához vezetett.

Nagy-Britannia következő miniszterelnöke **2010 májusában** a konzervatív ***David Cameron*** lett (a legfiatalabb brit miniszterelnök 1812 óta). Először jött létre a második világháború után koalíciós kormány a liberális demokratákkal.

5. Az ukrán–brit viszony

A diplomáciai kapcsolatokat Ukrajna és Nagy-Britannia 1992-ben vette fel egymással. 1995–1996-ban Leonyid Kucsma ukrán elnök és John Major brit miniszterelnök kölcsönösen ellátogattak egymás országába. Az ukrán–brit párbeszéd alakulására kedvező hatással volt a ködös Albion 35 ezres ukrán diaszpórája. Az első ukránok a XIX. század végén érkeztek ide. Újabb bevándorlási hullám a második világháború után vette kezdetét, amikor 25 ezer ukrán jött az Egyesült Királyságba, elsősorban a politikai táborok volt lakói, az Ukrán Felkelő Hadsereg harcosai és a Halicsina-hadosztály katonái (8,5 ezren).

A brit ukránok 99%-a Angliában él, 3/4-ük a nagy ipari központokban, 2 ezren pedig Londonban. Részarányuk a brit társadalmon belül elenyésző – 0,03–0,04%. Az ukránok 75%-a nem brit állampolgár. A brit állampolgárok többségéhez hasonló minőségű életet élnek, de egyesek még magasabb életszínvonalon is. Legtöbben saját házban élnek. Az ukránok 80%-a kétkezi munkával foglalkozik a gazdaság különböző ágazataiban. A többiek vállalkozók, bankárok, de vannak köztük mérnökök, technikusok, sőt építészek is.

A diaszpóra pezsgő kulturális életet él. Népszerűek a Gyibrova és Homin kórusok, az Orlik táncegyüttes. Londonban működik a Sevcsenko könyvtár és múzeum.

A Brit Ukránok Szövetsége ukrán esti iskolákat tart fenn és támogatja a PLASZT, illetve az UFSZ (Ukrán Ifjúsági Szövetség) szervezetek munkáját.

Az ukránság 75%-a katolikus. Jelentős sajtóorgánumaik az 1947-ben alapított *Ukrajinszka dumka* (Ukrán vélemény) című újság és az *Ukrajinszkij ohljad* (Ukrán szemle) című folyóirat. Ukránul általában az emberek csak otthon vagy a templomokban beszélnek. Az angol környezet és a vegyes házasságok nem kedveznek az ukrán identitás megőrzésének.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen következményekkel járt a második világháború Nagy-Britanniára nézve?
2. Melyik párt győzött az 1945-ös parlamenti választásokon? Ki lett az ország miniszterelnöke?
3. Nevezzétek meg a brit birodalom válságának és széthullásának okait!
4. Magyarázzátok meg a *thatcherismus* lényegét!
5. Hogyan vélekedett Margaret Thatcher a szocializmusról?
6. Mit tudtok Tony Blairről?
7. Milyen ukrán nyelvű sajtóorgánumok vannak Nagy-Britanniában?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Készítsetek összehasonlító táblázatot Ronald Reagan és Margaret Thatcher belpolitikájáról!

A reformok irányai	Ronald Reagan	Margaret Thatcher
A gazdasági életben		
A pénzügy terén		
A szociális szférában		

VITASSÁTOK MEG!

1. Milyen elvi különbségek vannak a munkáspártiak és konzervatívok politikája között?
2. Miért veszítették el a konzervatívok minden sikerük ellenére az 1997-es választásokat?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Olvassátok el a részleteket!

A. Utkin *Winston Churchill* című cikkéből

A politikus, hadvezér és történész Churchill akkor lett hazája hőse, amikor Fortuna éppen elfordult Nagy-Britanniától. Az angol történelem utolsó oroszlánja volt ő, a Marlborough hercegek leszármazottja, akinek minden diplomáciai művészetére, bátorságára, jellemességére, a megalkuvás iránt érzett megvetésére szüksége volt ahhoz, hogy méltó módon viselje a hazáját ért sorscsapásokat és soha ne veszítse el a jobb idők eljövetelébe vetett hitét.

Winston Churchill tankokat tervezett, elsőként ismerte fel a légierő jelentőségét, érdekelték a rakéták. Mindamellett jól fizetett újságíró volt, az európai integrációs folyamatok elindítója. Ő nyerte meg a második világháborút. Churchillnek sikerült a jó öreg konzervatív Angliát átvezetni a történelem vérzivataros tengerén, megőrizve hazája értékeit, nemzete lelki egészségét és saját erejébe vetett hitét. Ebben rejlik történelmi jelentősége.

O. Cserevko *Margaret Thatcher politikai életrajzának vázlata* című cikkéből

Több történész úgy tartja, hogy Margaret Thatcher saját sikereinek lett az áldozata. Öt éven keresztül abszolút parlamenti többséggel rendelkezett, ami hatalommániássá, gorombává és zsarnokoskodóvá tette őt. Visszavonulását a párt és állam éléről személyes tragédiaként élte meg. Lemondása fékezhetetlen indulatokat váltott ki ebből a hosszú éveken keresztül nagyon fegyelmezetten viselkedő politikusból.

Margaret Thatcher politikai pályafutásával gyökeresen megváltoztatta a brit nemzet életfelfogását. Szakított a pazarlás elvével, eddig a kormányok többet költöttek, mint amennyit megtermeltek. Ráébresztette az angolokat arra, hogy csak becsületes, odaadó munkával teremthetik meg családjuk jólétét. Megerősítette a brit alattvalók hitét önmagukban, a holnapban, az állammal való együttműködés szükségességében *„Én támogatom az államot, az állam pedig engem"* elv alapján.

A történelem fintora, hogy a konzervatívok által elvetett thatcherismust most a munkáspárt alkalmazza. Tony Blair miniszterelnök legfőbb célja, a munkásosztály teljes és végleges átalakítása közép- és kistulajdonossá, ahogy azt Thatcher valamikor tervezte.

- *Az államigazgatás mely területén volt mindkét politikus a legeredményesebb?*
- *Mi a közös, és mi az eltérő politikai, gazdasági, illetve katonai tevékenységükben?*
- *Milyen rokon vonásokat véltek felfedezni jellemükben?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOT!

- **1979–1990** – Margaret Thatcher Nagy-Britannia miniszterelnöke

12. § / Franciaország

1. A Negyedik Köztársaság

A második világháború befejezése után Franciaországban egyedülálló helyzet alakult ki. A Harmadik Köztársaság vezető politikai erői kompromittálták magukat a nácikkal való együttműködéssel és eltűntek a történelem süllyesztőjében. Új szervezetek jöttek létre, amelyek közül az egyik legbefolyásosabb a gaulle-isták szövetsége volt. Az ország két legnépesebb politikai pártjának a Francia Kommunista Párt (800 ezer taggal 1945-ben) és a Francia Szocialista Párt (350 ezres taglétszámmal 1946-ban) számított.

1944. szeptember 9-én ***Charles de Gaulle*** (*e.*: sárl dö gól) tábornok megalapította az ideiglenes kormányt, melynek koalíciós tagjai az ellenállási mozgalom résztvevői voltak. A teljes hatalom a kormányfő kezében összpontosult. Franciaországban bonyolult volt a politikai helyzet. Kétszer tartottak választásokat az alkotmányozó gyűlésbe, háromszor pedig népszavazást. **1946. október 13**-án elfogadták a *Negyedik Francia Köztársaság Alkotmányát.* Az új alkotmány meghirdette a munkához, pihenéshez, a szakszervezetek alapításához való jogot és a munkások jogát a vállalatok irányításában való részvételhez.

Az alkotmány értelmében Franciaország parlamenti köztársaság lett. Parlamentje két házból állt: a Nemzetgyűlésből és a Köztársasági Tanácsból. Az államhatalmat a

Nemzetgyűlés gyakorolta. A képviselők fogadták el a törvényeket és ők ellenőrizték a kormány tevékenységét is. A hét évre választott köztársasági elnöknek másodrangú hatáskörei voltak. 1946. december 24-én hatályba lépett az alkotmány. A Negyedik Köztársaság egy földig lerombolt, mély válságot átélő gazdaságot örökölt. A ***Paul Ramadier*** (*e.*: pól ramagyjé) vezette kormánynak tőkére volt szüksége ahhoz, hogy rendbe tegye a gazdaságot.

Jelentős segítséget nyújtott Franciaországnak USA a Marshall-terv megvalósításával. 1946–1958 között az ország különféle befektetések és kölcsönök formájában 12 milliárd dollárt kapott. 1948-ban az ipari fejlődés felülmúlta a háború előtti szintet. 1958-ban pedig 2,5-szer annyi ipari terméket állítottak elő, mint a háború kitörését megelőző években. A mezőgazdaságban már 1950-ben elérték ezt az eredményt.

Az Eiffel-torony – Franciaország fővárosának jelképe

1949 júniusában Franciaország belépett a NATO-ba, 1951 áprilisában pedig alapító tagja lett az Európai Szén- és Acélközösségnek. Ennek a szervezetnek a megalakulása elősegítette Franciaország nemzetközi kereskedelmi-gazdasági és kulturális kapcsolatainak a helyreállítását. 1957-ben Rómában aláírták a Közös Piac létrehozásáról szóló szerződést, amelynek Franciaország is részese volt.

A Negyedik Köztársaság fennállása alatt 25 kormány váltotta egymást. Az ország vezető körei meg akarták akadályozni a francia gyarmatbirodalom széthullását. Az Algériai Nemzeti Felszabadító Front 1954-ben felkelést indított a francia kormány ellen. Kezdetét vette az algériai háború. Párizs mindent megtett a lázadás leverése érdekében. Algéria nem volt gyarmat, francia protektorátus alatt álló tengerentúli tartománynak számított. Az itt élő 1 millió francia (az ország lakossága különben 9 millió fő volt), ellenezte Algéria függetlenségének a kikiáltását. A háború egyre inkább eldurvult és kiürítette a francia kincstárat. 1958 májusában a válság elérte tetőfokát. A demokratikus mozgalmak fellendülésétől megrettent francia vezető körök elhatározták, hogy megszüntetik a Negyedik Köztársaságot és visszahívják Charles de Gaulle tábornokot.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Charles de Gaulle felszólalásából az 1958. május 19-én megtartott sajtóértekezleten

Én semmilyen párttal vagy politikai szervezettel nem azonosítom magam. Senkihez sem tartozom, de mindenkié vagyok... Hazatérek falumba, hogy bármikor a hazám rendelkezésére állhassak.

• *Mi a véleményetek Charles de Gaulle szavairól? Milyen előnyei származhattak pártsemlegességéből?*

2. Az Ötödik Köztársaság létrejötte. Charles de Gaulle

Charles de Gaulle

Az *Ötödik Francia Köztársaság Alkotmányát* **1958. szeptember 28**-án fogadták el. Az új alaptörvény megnyírbálta a parlament előjogait és jelentősen kibővítette az elnök hatáskörét. Az elnököt továbbra is 7 évre választották meg, de nem a parlament ülésén, hanem egy 80 ezer választópolgárból álló kollégium szavazatai alapján. Franciaország elnöke volt az államfő, a végrehajtó hatalom feje, a hadsereg főparancsnoka. Feloszlathatta a Nemzetgyűlést, jóváhagyhatta a parlament által hozott törvényeket, de maga is kiadhatott törvényerejű rendeleteket. **1958. december 21**-én a szavazatok 75,5%-ával ***Charles de Gaulle***-t választották meg az Ötödik Köztársaság elnökévé.

Az új francia elnök első döntéseit a gyarmati kérdés megoldásának szentelte. 1959. szeptember 16-án nyilvánosan elismerte Algéria önrendelkezési jogát. Az elkövetkező esztendőben pedig függetlenséget adott Franciaország 20 afrikai gyarmatának, illetve Vietnamnak és Kambodzsának. De Gaulle mindent megtett annak érdekében, hogy ez a folyamat civilizáltan és fájdalommentesen érjen véget. Megszüntette a NATO-csapatok franciaországi támaszpontjait övező titkolózást. 1959-ben francia parancsnokság alá helyezte az Algériából kivont légvédelmi és rakétavédelmi egységeket. Ez kiélezte a viszonyt Párizs és Washington között, de az elnök ragaszkodott Franciaország azon jogához, hogy önállóan határozhassa meg saját politikáját.

1960 februárjában Franciaország először hajtott végre kísérleti atomrobbantást. 1965-ben de Gaulle bejelentette, hogy Párizs a dollár alapú nemzetközi kereskedelem helyett áttér az egységes aranyszabványra. Nagy nemzetközi visszhangot váltott ki az elnök 1965. szeptember 9-én elhangzott felszólalása arról, hogy Franciaországnak nincs semmi kötelezettsége az Egyesült Államokkal szemben. 1966. február 21-én az ország kilépett az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéből. A szervezet főhadiszállása Párizsból Brüsszelbe került, 29 NATO-támaszpontot és 33 ezer katonát pedig kivontak Franciaország területéről. A francia külpolitika egyre jobban Amerika-ellenes színezetet öltött. Párizs elítélte Izraelt hatnapos háborújáért, Washingtont vietnami jelenlétéért.

Charles de Gaulle első elnöki periódusa 1965 végén járt le. Még 1962-ben népszavazás döntött arról de Gaulle javaslatára, hogy az elnököt közvetlenül a nép választhassa meg. 1965-ben, a francia történelemben másodszor, közvetlen elnökválasztásokat tartottak (először 1848-ban került ilyenre sor Bonaparte Napóleon Lajos idején). Az eredmény a tábornokot is meglepte, mivel csak a második fordulóban tudta maga mögé kényszeríteni a baloldali erők jelöltjét, Mitterand-ot.

Charles de Gaulle népszerűtlenségének növekedéséhez a társadalmi-gazdasági politikában elkövetett hibák vezettek. Jelentősen csökkent a népesség életszínvonala, mivel az agrárreform következtében sok parasztgazdaságot felszámoltak. A hadiipar fejlesztésére

viszont tetemes összegeket költöttek, ami az életszínvonal csökkenésével járt együtt. A lakosság egyre nehezebben viselte a kormány takarékosságra szólító felhívásait.

1968. május 2-án diáklázadások kezdődtek Párizsban. A Sorbonne egyetem diákjai a szociológiai tanszék helyreállítását követelték. A tüntetők összetűztek a rendőrséggel. A megmozdulásokhoz csatlakoztak a szakszervezetek. Május 13-án a demonstrációk résztvevői már azt kiabálták, hogy „de Gaulle-t a múzeumba!" meg „itt az ideje távozni, Charles!". Tömeges munkabeszüntetésekre került sor a 40 órás munkahét bevezetésének, illetve a minimálbér emelésének követeléseivel.

Május 24-én az elnök a televízióban elhangzott beszédében kijelentette, hogy az ország a polgárháború szélére sodródott, ezért szorgalmazta az elnöki hatáskörök kibővítését. Május 30-án feloszlatta a Nemzetgyűlést és új parlamenti választásokat írt ki. A választásokon a gaulle-isták győztek a szavazatok 73,8%-ával.

Georges Pompidou

Az elnök az új kormányba reformpárti baloldali gaulle-istákat nevezett ki. Ő maga is hajlott az ország társadalmi-politikai életének megreformálására, amely Franciaország új közigazgatási beosztásával és a szenátus helyreállításával vette kezdetét. Az elnök kijelentette, hogy ezeket a kérdéseket népszavazásra bocsátja. Amennyiben a javaslatai nem nyerik el a franciák tetszését, benyújtja lemondását. Az 1969. április 27-én megtartott referendumon a választópolgárok 52%-a az elnöki tervezet ellen foglalt állást. Charles de Gaulle lemondott elnöki tisztségéről.

1969 júniusában ***Georges Pompidou***-t (*e.*: zsozs pompidu) választották meg Franciaország elnökévé. Az új elnök csökkentette az állami beavatkozást a gazdaságba és szociális reformokat kezdeményezett. Megpróbálta rendezni a francia–amerikai viszonyt.

Franciaország következő elnöke a gaulle-ista ***Valéry Giscard d'Estaing*** (*e.*: valeri zsiszkár deszten) folytatta elődje politikai irányvonalát.

3. Franciaország a XX. század végén és a XXI. század elején

1981-ben, a gazdasági válság idején Franciaország szocialista elnököt választott magának ***François Mitterrand*** (*e.*: franszuá miteran) személyében. A szocialisták államosítottak egy sor nagy bankot és iparvállalatot, végrehajtották az államhatalom részleges decentralizációját, törvényt fogadtak el a munkavállalók jogairól és a szakszervezetekről. Ezek a lépések az infláció növekedéséhez, a frank árfolyamának zuhanásához vezettek. Bevezették az árak és bérek állami ellenőrzését, ami a néptömegek elégedetlenségét váltotta ki.

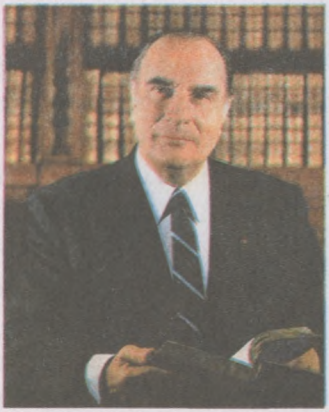
François Mitterrand

Az 1980-as évek végén több törvényt visszavontak, az iparvállalatok és bankok egy részét reprivatizálták, csökkentették az állami szektor részarányát a gazdaságban, megnyirbálták a szociális kiadásokat.

1988-ban ismét Mitterrand lett az elnök. Folytatta Nyugat-Európa integrációjának politikai irányvonalát, jószomszédi kapcsolatokra törekedett Kelet-Európa országaival. A francia–német megbékélés következtében vált lehetővé Európa egyesülése.

Az **1995 májusi** francia elnökválasztásokat a konzervatív ***Jacques Chirac*** (*e.*: zsák sirak) nyerte. Elnökségének kezdetén Chirac komoly problémákkal találta magát szemben.

1995 októberében Párizsban és más nagyvárosban diákmegmozdulások zajlottak. A fiatalok a diákhitel növelését és garantált munkahelyeket követeltek az egyetem befejezése után. Chirac feladata volt a szociális konfliktusok elsimítása. Elkezdődött a társadalombiztosítás reformja, melynek során nőttek az egyenes és közvetett adók, a kötelező társadalombiztosítási befizetések. Az új elnök megpróbálta rendezni a bevándorlókkal kapcsolatos problémákat. Már 1998-ban éreztették hatásukat ezek az intézkedések. A gazdasági növekedés elérte a 3%-ot, 2000. január 1-től bevezették a 35 órás munkahetet.

Nicolas Sarkozy

2002-ben *Chirac*-ot újra Franciaország elnökévé választották, pártja, az Unió a Köztársaság Támogatásáért megnyerte a parlamenti választásokat is. A parlamenti többség együttműködése az elnökkel kedvező feltételeket biztosított az ország további fejlődéséhez.

A **2007**-ben megtartott választásokon Chirac híve, ***Nicolas Sarkozy*** legyőzte a szocialisták jelöltjét Ségolène Royalt (*e.*: szegolen ruajály) és Franciaország elnöke lett. Szigorú törvényeket kezdeményezett a bevándorlókkal szemben, csökkentette a költségvetés szociális programjait, befagyasztotta a köztisztviselők fizetését. A franciák többsége támogatja Nicolas Sarkozy elnököt. Franciaország az Európai Unió vezető nagyhatalmaként eredményesen harcol a gazdasági válság következményeinek felszámolásáért.

4. Franciaország és Ukrajna államközi kapcsolatai

Az 1990-es években Franciaország aktív külpolitikát folytatott Kelet-Európában. 1992. január 24-én elismerte Ukrajna függetlenségét és diplomáciai kapcsolatot létesített vele. 1997–1998-ban sor került az francia és ukrán elnökök kölcsönös hivatalos látogatásaira.

Napjainkban, Franciaországban megközelítőleg 40 ezer ukrán él. Jelentős hányaduk vegyes házasságból származik. Nagy részük a második világháború alatt érkezett francia földre a németek által kényszermunkára elhurcolt csoportokkal. A háború után többen ott maradtak, családot alapítottak, letelepedtek.

A francia ukránok 90%-a Párizsban, Orléans-ban, Lyonban, Toulouse-ban, Marseille-ben és Bordeaux-ban él. Többen francia állampolgárok és a francia iparban dolgoznak. Vannak közöttük kisvállalkozók és értelmiségiek is (egyetemi oktatók, zenészek, művészek, mérnökök).

Az ukrán kulturális élet központja Párizs. Itt működik a Szimon Petljura Könyvtár, az Ukrainisztikai Dokumentum-központ 30 ezres iratgyűjteményével. A Sorbonne Keleti Nyelvek és Civilizációk Intézetében őrzik a franciaországi ukrán emigráció archívumát.

Az ukránok legjelentősebb társadalmi szervezetei: az Ukrán Akadémiai Társaság, a Sevcsenko Ukrán Társaság, a Saskevics Szövetség és a Francia–ukrán Társaság.

Az itt élő ukránok 2/3-a görög katolikus vallású. Vannak még hívei az Ukrán Autokephal pravoszláv egyháznak, római katolikus és protestáns egyházaknak is.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Nevezd meg a német megszállás franciaországi következményeit!
2. Milyen belpolitikai helyzet alakult ki Franciaországban a második világháborút követő első években?
3. Mi volt a lényege az algériai problémának és hogyan oldották meg?
4. Hogyan lett Charles de Gaulle elnök?
5. Melyek voltak de Gaulle elnök bel- és külpolitikájának főbb irányai?
6. Milyen politikai pártnak volt a vezetője François Mitterrand és hogyan befolyásolta ez elnöki tevékenységét?
7. Jellemezzétek Nicolas Sarkozy politikáját!

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Készítsetek összehasonlító táblázatot a Negyedik és Ötödik Francia Köztársaság alkotmányáról!

Történelmi időszak	Elnöki hatáskörök	Parlamenti hatáskörök
IV. Köztársaság		
V. Köztársaság		

2. Határozzátok meg Franciaország társadalmi-gazdasági válságának főbb okait az 1960-as évek végén!

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért játszanak a franciák vezető szerepet a Nyugat-Európában zajló integrációs folyamatokban?
2. Miért tartja sok francia, politikai hovatartozásától függetlenül, Charles de Gaulle-t nemzeti hősnek?
3. Milyen a helyzete a franciaországi ukrán diaszpórának?

FORRÁSELEMZÉS

L. Vologyin *Franciaország más-más dimenziókban* című könyve az 1968-as eseményekről

Az általános sztrájk idején nehéz a munkásember élete. Annak is, aki sztrájkol, de annak is, aki nem. Nem sütnek kenyeret a pékek, nem jár a villamos, szeméthegyek csúfítják az utcákat, a burgonya ára a piacon az eget veri, akadozik a vízellátás.

Pár nap leforgása alatt megbénult az élet Dunkerque-től Nizza-ig. Mindenütt beszüntették a munkát. Sztrájkoltak a vasöntödék, a villanytelepek, de még a temetkezési vállalatok munkatársai is.

Az ország lakossága a nyilvánvaló kellemetlenségek ellenére támogatta a sztrájkolókat. Nem nyitottak ki a nagyáruházak, a Francia Bank sem bocsáj-

tott ki pénzt, mivel az ő munkatársai is sztrájkoltak. Még a színészek is megtagadták a fellépéseket, egyedül Jean Ferré koncertjére került sor. Annak bevételét is az egyik párizsi sztrájkbizottság számlájára utalták át.

- *Miért vált általánossá az 1968-as sztrájk Franciaországban és mivel magyarázható széles körű társadalmi támogatottsága?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1946. október 13.** – a Negyedik Francia Köztársaság alkotmányának elfogadása
- **1958. szeptember 28.** – az Ötödik Francia Köztársaság alkotmányának elfogadása
- **1968 májusa** – tömegtüntetések Párizsban és több francia nagyvárosban

13. § / Németország

1. Németország két részre szakadása. Az NSZK és NDK megalakulása

A Bundestag épülete – a Reichstag

1945. május 8-a után megszűnt Németország állami önállósága. A szövetségesek négy megszállási övezetre osztották területét. 1946. december 2-án az angolok és amerikaiak *Bizóniába* egyesítették övezeteiket. 1948 februárjában csatlakozott hozzájuk Franciaország és Bizónia *Trizóniává* alakult. Az egyesített nyugati megszállási övezetekben államhatalmi és közigazgatási intézmények jöttek létre: gazdasági és végrehajtó tanácsok, a legfelső bíróság, illetve a német tartományi bank.

1948. június 20-án Trizóniában pénzreformot hajtottak végre. Bevezették a német márkát. A reform megfékezte az inflációt, elősegítette a feketepiac felszámolását. A gazdaság újjáépítésének kialakultak a kedvező előfeltételei. 1948 végére az ipari termelés 1,5-szeresére növekedett, 1949-ben pedig elérte háború előtti szintjét.

1948 szeptemberében kidolgozták Trizónia alkotmányát. A megszálló hatóságok jóváhagyása után az *Alaptörvény* **1949. május 23**-án lépett életbe. Az alkotmány meghirdette az állampolgári és politikai szabadságjogokat, illetve Nyugat-Németországot szövetségi állammá kiáltotta ki.

Az új ország kötelékébe 11 saját alkotmánnyal, törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmi szervekkel rendelkező tartomány került. Államformáját tekintve az NSZK parlamenti köztársaság lett. Parlamentjét Bundestagnak hívták, képviselőinek mandátuma négy évre szólt. Az államelnök az alkotmány értelmében reprezentatív funkciókkal rendelkezett. A valódi hatalom a kancellár, a kormányfő kezében összpontosult, akit a Bundestag választott meg.

Az első parlamenti választásokra 1949. augusztus 14-én került sor. A győzelemre legesélyesebbek a CDU–CSU (Kereszténydemokrata Unió–Kersztényszocialita Unió) koalíció és az SPD (Német Szociáldemokrata Párt) voltak. A választások során mindkét politikai erő egyforma számú szavazatot kapott, de a német szabad demokraták (FDP) segítségével a CDU–CSU szerezte meg a hatalmat. A szövetségi kancellár ***Konrad Adenauer*** lett, aki **1949. szeptember 20**-án koalíciós kormányt alakított. Ezzel véget ért a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) létrejöttének folyamata.

A szovjet megszállási övezetben az NSZK ellensúlyaként kikiáltották a *Német Demokratikus Köztársaságot* (NDK). Berlint a szövetségesek szintén két megszállási övezetre osztották, Kelet-Berlin lett az NDK fővárosa.

2. A nyugatnémet gazdasági csoda

Az NSZK megalakulását követően ipara gyorsan és stabilan fejlődött. Már 1951-ben háromszor annyi ipari terméket állított elő, mint 1936-ban. 1956-ban pedig ez megkétszereződött. Ipari termelésének éves növekedése 9,6%-os volt, míg az USA-é 4%, Nagy-Britanniáé 3%. A német gazdasági csoda egy sor tényező hatására alakult ki. Elsősorban, a gazdasági erőforrások nagy része a nyugati területeken összpontosult. Másodsorban, a Kelet-Poroszországból érkezett 9 millió németnek köszönhetően a gazdaság olcsó munkaerőhöz jutott, a bérek is alacsonyabbak voltak, mint a háború előtt, a munkások pedig hetente 50–52 órát dolgoztak. Harmadsorban, USA a Marshall-terv alapján 3,9 milliárd dolláros segélyt folyósított a német gazdaság helyreállítására, a szövetségi és tartományi költségvetések 30%-át szintén az ipar fejlesztésére fordították.

Ludwig Wilhelm Erhard

A pénzt régi vállalatok modernizálására és új gazdasági ágazatok (petrolkémia, elektronika) létrehozására fordították. Zajlott a gazdaságilag elmaradott tartományok gyorsított iparosítása. Előmozdította a gazdasági fejlődést az iparcikkek és háztartási berendezések iránti kereslet növekedése. Mivel az NSZK-nak gyakorlatilag nem voltak katonai kiadásai, ezért sok pénzt sikerült megspórolnia.

A német gazdasági csoda egyik megálmodója ***Ludwig Wilhelm Erhard*** gazdasági miniszter, kancellár volt. Neoliberális közgazdászok csoportjával megalkotta a szociális piacgazdaság elméletét. Ez az elmélet sikeresen ötvözte a vállalkozói kezdeményezésen alapuló szabadversenyt a gazdaság állami szabályozásának elemeivel. Az állam feladata, Erhard szerint, az árrendszer normális működtetése és egyes árutermelők monopolhelyzetének a megakadályozása. A gazdasági válságoknak helyes hitel-, adó- és valutapolitikával lehet elejét venni. Az állam nem avatkozhat bele a vállalatok gazdálkodásába.

A szociális piacgazdaság elmélete hosszú éveken keresztül a német gazdaságpolitika alapját képezte.

3. Németország egyesülése

Más utakon haladt a Német Demokratikus Köztársaság fejlődése. A szovjet típusú szocializmus építése során figyelemre méltó eredményeket értek el az állami tulajdonban lévő ipar kiépítésében. A mezőgazdaságban végbement a kooperáció. Ingyenessé tették az oktatást és egészségvédelmet, létrehozták a nyugdíjrendszert. A városokban intenzív lakásépítés folyt. Egészében véve, a keletnémetek életszínvonala volt a legmagasabb a szocialista táboron belül. A társadalomban egyre éleződtek a szociális feszültségek.

Az 1980-as évek második felében az NDK lakossága nehezen viselte a *Német Szocialista Egységpárt* és a belbiztonsági szervek hatalmaskodását, a demokratikus szabadságjogok teljes hiányát, a cenzúrát, a vasfüggönyt, a keletnémetek teljes elszigetelését nyugati testvéreiktől.

Az 1989 májusában megtartott helyi választások eredményeit a kommunisták meghamisították. Ez társadalmi robbanáshoz vezetett. A hatalommal szembenálló másképp gondolkodók demokratikus mozgalmat hoztak létre *Új fórum* néven. Nyáron Magyarország megnyitotta határait a keletnémet turisták előtt, akik sietve hagyták el a munkások és parasztok államát. Sokan indultak Ausztrián keresztül az NSZK-ba, hogy egyesülhessenek ott élő rokonaikkal. Ezzel egy időben tömegdemonstrációk zajlottak Lipcsében, Drezdában, Berlinben, ahol szabadságot és demokratikus változásokat követeltek.

Az NSZEP-ben végrehajtott személycserék már nem tudták elejét venni a kommunista hatalom összeomlásának.

Nevezetes eseménnyé vált a Kelet- és Nyugat-Berlin közötti határ megnyitása. 1989. november 10-én 28 év után a berlini fal leomlott. Ez alatt az idő alatt 5 ezer embernek sikerült átszökni rajta, de több százan életüket vesztették, 3 ezren pedig börtönbe kerültek szökési kísérlet miatt.

A berlini fal romjai. *1989*

Napirendre került Németország egyesítésének kérdése. Az NSZK Alkotmánya biztosította a keleti területek csatlakozását Nyugat-Németországhoz az NDK felbomlása után. 1990 márciusában választásokat tartottak a keleti oldalon, ahol a kereszténydemokraták győztek. Az új kormány beleegyezett a német egyesítésbe Bonn feltételei alapján.

1990. augusztus 31-én Berlinben aláírták az NSZK és NDK egyesüléséről szóló szerződést, melynek értelmében a keletnémet területek csatlakoztak az NSZK-hoz.

Kezdetben a Szovjetunió azt követelte, hogy az egyesített Németország legyen semleges állam. Az USA, Nagy-Britannia és Franciaország képviselői azonban elutasították ezt. Moszkva végül is beleegyezett Németország NATO-tagságába. Szeptember 12-én a szovjet fővárosban aláírták az NSZK, az NDK, a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország diplomatái a német probléma végleges rendezéséről szóló egyezményt.

Előzetes egyeztetések után novemberben került sor a szovjet–német jószomszédi, partnerségi és együttműködési megállapodás aláírására.

A Szovjetunió ígéretett tett arra, hogy 3–4 éven belül kivonja csapatait Németország területéről. A németek pedig lemondtak az atom-, a biológiai és a vegyi fegyverek gyártásáról, tárolásáról és alkalmazásáról, illetve 370 ezer fővel csökkentik hadseregük létszámát.

1990. október 3-án ünnepélyesen kihirdették *Németország egyesülését.* December 2-án az egyesült Németországban parlamenti választásokat tartottak. A szavazatok többségét a CDU–CSU pártszövetség kapta meg. ***Helmut Kohl*** szövetségi kancellár koalíciós kormányt alakított a szabad demokratákkal (FDP).

4. Eredmények és problémák

Az NSZK és NDK egyesülése Németország háború utáni történetének legjelentősebb eseménye. Ebben az új történelmi helyzetben a német kormány sok problémával találta magát szemben. Először is, ötvözni kellett az NSZK piacgazdaságát a keletnémet területek tervgazdálkodásával. Sok keletnémet vállalat nem bírta a versenyt és tönkrement.

Másodszor, növelni kellett a keleti területek tőkebefektetéseit, illetve a szociális kiadásokat. Ez adóemeléssel is járt, ezért Németország nyugati részének lakossága elégedetlenkedni kezdett.

Harmadszor, egyre jobban kiéleződtek a vendégmunkásokkal (5 millió fő) kapcsolatos problémák. A helyi lakosság saját munkahelyét féltette az idegenektől. Egyes városokban összetűzésekre került sor.

Napjainkban a 80 millió lakossággal rendelkező egyesült Németország a világ vezető ipari és politikai nagyhatalma.

1990–1993 között a keleti tartományokban az ipari termelés visszaesett, ami még inkább fokozta a pesszimizmust a lakosság körében. Sokan nosztalgiával gondoltak a szocialista múltra. A gazdasági fellendülés 1994-ben kezdődött. A 90-es évek második felében újabb

Allianu aréna. *München (Bajorország)*

Gyorsvonat. *Köln*

megoldandó problémák jelentkeztek. Bevezették az adóreformot, Németország csatlakozott az euro zónához, pénzügyi válság ütötte fel a fejét. Hét évvel az egyesülés után kormányválság rázta meg a belpolitikai életet.

Az 1998. szeptemberi bundestagi választásokat az ellenzéki szociáldemokraták nyerték meg. A szövetségi kancellár ***Gerhard Schröder*** lett. *„Gerhard Schröder a nemzedékváltás megtestesítője a politikában, de nem azért, mintha fiatal lenne. Olyan új típusú politikus ő, mint Blair vagy Clinton"* – mondta Heide Simonis, Schleswig-Holstein tartomány miniszterelnöke a párizsi *Libération* újságírójának.

Schröder új munkahelyeket és szociális programokat ígért a választóknak. Csökkenteni akarta a munkanélküliséget is (5 millióan voltak munka nélkül). A szociáldemokrata kancellár nem tudta teljes egészében végrehajtani programját.

Angela Merkel

2005 novemberében a soron kívüli parlamenti választások jobboldali győzelmet hoztak. ***Angela Merkel*** CDU-s politikus lett Németország szövetségi kancellárja. Németország történetében ő a legfiatalabb szövetségi kancellár. Népszerűségét első női kancellárként megőrizte a következő parlamenti választásokon is, és elsöprő győzelmet aratott.

Angela Merker programjának fő irányvonala a szövetségi rendszer, az energetikai, költségvetési és pénzügyi politika reformjának végrehajtása, az egészségügy átalakítása. Merkel hadat üzent a bürokráciának is.

A 2008–2010-es gazdasági válság idején azon EU-s országok megsegítését javasolta, amelyek leginkább megszenvedték a krízist. Németország a csőd szélén álló Görögországnak folyósította legnagyobb (50 milliárd eurós) pénzügyi segélyét.

Németország napjainkban egy erős, demokratikus jogállam, amely megfelelő életszínvonalat és szociális védelmet biztosít minden állampolgára számára.

5. Ukrán–német államközi kapcsolatok

Németország jószomszédi kapcsolatokat épít Ukrajnával. Elsőként ismerte el országunk függetlenségét, 1992. január 17-én pedig diplomáciai kapcsolatot létesített vele. A két állam a kapcsolatok felvétele óta 40 államközi és kétoldalú szerződést kötött.

Ukrajna és Németország napjainkban gyümölcsöző nemzetközi gazdasági kapcsolatokat épít egymással. Országunk az NSZK tíz legjelentősebb közép- és kelet-európai kereskedelmi partnereinek az egyike.

A két állam közös befektetési programokon dolgozik. A legfontosabbak: a Lviv–Varsó–Berlin vasútvonal felújítása, kombájnok világszínvonalú gyártásának a megszervezése, német cégek bevonása az ukrajnai energetika és szénbányászat modernizálásába, a csernobili atomkatasztrófa következményeinek felszámolása.

A világ országai közül Németország a második legjelentősebb ukrajnai tőkebefektető. A német beruházások nagy része az Ukrajna területén működő több mint 400 közös vállalaton keresztül zajlik.

Ukrajna és az NSZK sokoldalú együttműködésének van múltja, jelene és biztos jövője.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen politikai helyzetben és történelmi körülmények között jött létre az NSZK? Ki volt az első kancellárja?
2. Milyen tényezők hatására alakult ki a német gazdasági csoda?
3. Mit viselt el a legnehezebben az NDK lakossága az 1980-as évek második felében?
4. Hogyan ment végbe Németország egyesülése?
5. Milyen problémákkal találta magát szembe az egyesített Németország kormánya az új történelmi helyzetben?
6. Milyen helyet foglal el Németország Ukrajna Nyugat-Európával kialakított kapcsolatrendszerében?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Rajzoljátok le Németország 90-es évekbeli politikai rendszerének vázlatát!
2. Hasonlítsátok össze az NSZK kormányainak kül- és belpolitikáját!
3. Határozzátok meg az alábbi ábra alapján az állam feladatait a szociális piacgazdaság körülményei között!

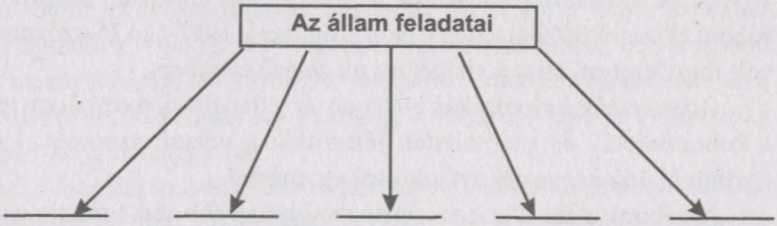

VITASSÁTOK MEG!

1. Megfelelt-e a jaltai, illeve potsdami értekezletek határozatainak az NSZK és NDK megalakulása?
2. Határozd meg a két német állam fejlődése közötti elvi különbségeket! Miért omlott össze az NDK?
3. Milyen körülmények gyorsították Németország egyesülését?

FORRÁSELEMZÉS

Részlet Zbigniew Brzezinski ismert amerikai politológus beszédéből (elhangzott a lvivi városi tanács ülésén)

A francia–német megbékélés nélkül nem jöhetett volna létre az Európai Unió sem. Hatalmas türelemre és jóakaratra volt ehhez szükség. A franciák és németek számos konkrét lépést tettek egymás felé. Jó kapcsolatokat alakítottak ki városaik között. A két elnök ellátogatott Verdunba, hogy együtt emlékezzen és elfelejtse az ellenségeskedést. Nagy politikai bölcsességről tettek ekkor tanúbizonyságot, aminek történelmi jelentőségét népeik is megértették.

• *Hogyan értelmezitek Brzezinski szavait arról, hogy a francia–német megbékélés nélkül nem lett volna Európai Unió sem?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1949. szeptember 20.** – az NSZK megalakulása
- **1949. október 7.** – az NDK megalakulása
- **1990. október 3.** – Németország egyesülése

14. § / Olaszország

1. A köztársaság kikiáltása

A második világháborút Olaszország nagyon megszenvedte. Elveszítette nemzeti vagyonának egyharmadát, iparvállalatainak ötödrészét, közútjainak 60, vasúthálózatának 40%-át. A sorozatos bombázások következtében elpusztult sok városa. Ipari termelése a háború előttinek 30%-át tette ki. Nőtt az infláció: 1947-ben 35-ször nagyobb pénzmennyiség volt forgalomban, mint a világégést megelőző években.

Olaszország belpolitikai életében az ellenállási mozgalom résztvevői, elsősorban a kommunisták és szocialisták játszották a vezető szerepet. 1946-ban az utóbbiak együttműködési egyezményt kötöttek egymással.

A háború utáni Olaszország legbefolyásosabb tömegpártja a *Kereszténydemokrata Párt* (KDP) volt, amely 1944-ben jött létre. Programjában célul tűzte ki az ország politikai életének demokratizálását, autonómia megadását bizonyos területeknek és az agrárreform mihamarabbi végrehajtását. A KDP-t támogatta a Vatikán, ami a párt ideológiájának gyors terjedéséhez vezetett. Választópolgáraiknak azt sugallták, hogy csak ők képesek megvédeni a keresztény értékeket, ők az egyedüli népi párt.

1945 novemberében, rövid politikai válság után koalíciós kormány jött létre a kommunisták, szocialisták és kereszténydemokraták részvételével, melynek élén ***Alcide de Gasperi*** (*e.*: alcside de gaszperi) kereszténydemokrata politikus állt, aki a Vatikán könyvtárosa volt azelőtt.

Az 1920-as évek elején III. Viktor Emánuel olasz király átengedte hatalmát Benito Mussolini fasiszta vezérnek. A demokratikus pártok ezért a monarchia felszámolását követelték.

1946. június 2-án népszavazást tartottak Olaszország államformájáról. A választópolgárok többsége a királyság ellen szavazott. **1946. június 18**-án Olaszországban kikiáltották a köztársaságot. A népszavazással egyidőben választásokat tartottak az alkotmányozó gyűlésbe is. Az alkotmányozás során szembekerültek egymással a baloldali és jobboldali pártok.

1947. december 22-én az alkotmányozó gyűlés elfogadta Olaszország alkotmányát, amely 1948. január 1-jén lépett életbe.

Olaszország legfőbb törvényhozó szerve a parlament volt, amely két házból állt: képviselőházból és szenátusból. A képviselőket általános választásokon választották meg 5 évre, arányos (pártlistás) rendszer alapján. Kormányalakításra annak a pártnak a vezetőjét kérték fel, amelyik többséget szerzett a parlamentben. A koalíciós kormányt a törvényhozás bármikor leválthatta, bizalmatlansági indítványt nyújtva be ellene. Köztársasági elnököt a parlament választott 7 esztendőre. Az államfő reprezentatív funkciókkal rendelkezett, reális hatalma a minisztertanácsnak volt. Az igazságszolgáltatásban esküdtszékek jöttek létre, a bírói hatalom teljes függetlenségének megőrzésével.

2. Az olasz gazdasági csoda

A Marshall-terv segítségével (1947-ben ez 100 millió dollár volt) Olaszországban sikeresen helyreállították a gazdaságot. Ezután olyan reformokat vezettek be, melyek serkentették az ország ipari fejlődését.

Az A. de Gasperi kormány gazdaságpolitikájának alapja a neoliberalizmus volt. A kabinet támogatta a magánvállalkozások szabad versenyén alapuló piaci viszonyok kialakulását és fejlődését.

A kereszténydemokraták korlátozott agrárreformot hajtottak végre, melynek során a parasztok másfél millió hektárnyi földhöz jutottak. A földesúri birtokok egy részét örökváltság fejében kapták meg, a többit megvásárolhatták, amihez az állam olcsó hitelt biztosított számukra. Az állami befektetések segítségével némileg csökkent a különbség az iparosodott észak és az elmaradott mezőgazdasági dél között. A munkaadók emelték a munkások bérét. Mindez elősegítette a belső piac növekedését és a gazdasági fejlődés élénkülését. Olaszország agráripari országból ipari-agrár országgá vált.

Az 1950–1960-as években Európában az olasz gazdaság fejlődött a legdinamikusabban, a világon pedig csak Japán előzte meg. Ezt a jelenséget olasz *gazdasági csodának* nevezték. A csoda mögött a következő külső és belső tényezők álltak: külföldi tőkebefektetések, a TMF legújabb vívmányainak felhasználása, a gazdaság szerkezeti átalakítása, a magánvállalkozások állami támogatása, a gazdaságirányítás demokratikus formáinak a megőrzése.

Az olasz gazdasági csodát az olasz emberek teremtették meg. Amikor egy olasz közgazdászt arról kérdeztek, szerinte milyen okai vannak országa nyilvánvaló sikereinek, rövid gondolkodás után a következőket mondta: *„Nincsenek ásványi kincseink, de tudjuk mi a szabadvállalkozás titka."* A háború után Olaszország jelentős munkaerő-tartalékokkal rendelkezett. A gazdaságilag fejletlen dél, ahol a népesség 40%-a falun lakott és őstermelésből élt, munkaerővel látta el észak modern gépekkel felszerelt iparóriásait. Korszerűsítették a cipő, fehérnemű, kozmetikai cikkek és élelmiszerek gyártására szakosodott kis- és középvállalatok termelését is, ami jelentősen növelte az előállított termékek minőségét. Az

Fiat Jolly. *1960*

olasz áruk keresetté váltak más országok piacain.

Az állam előnyös hitelekkel és adókedvezményekkel támogatta a nagy gazdasági társaságok tevékenységét. Ennek a politikának köszönhetően jelentős olasz világcégek jöttek létre. Ilyenek voltak az autóiparban a *Fiat,* a vegyiparban a *Montectini,* a gumiiparban a *Pirelli* és az elektroenergetikában az *Edison.* Olaszország felzárkózott a világ legfejlettebb ipari országai közé.

Olaszország fejlődésének egyik fontos jellemzője még napjainkban is, hogy gazdasági szerkezetének regionális sajátosságai vannak. Egyes régiókban a nagy-, közép- és kisvállalatok érdekes kombinációja figyelhető meg. Délnyugat Olaszországban, különösen Milano, Torino és Genova környékén modern autó-, vegyipari és repülőgépgyárak, illetve számítástechnikai vállalatok összpontosulnak. A kis cégek feladata a nagy konszernek funkcionális kiegészítése, kiszolgálása.

Északkelet és Közép-Olaszország városaiban, Toscanában, Emília–Romagnában, Velencében a kis- és középvállalatok vannak túlsúlyban, amelyek csempe-, ruha- és cipőgyártásra szakosodnak.

Nápoly

Az elmaradott Dél-Olaszországra (Nápolytól Szicíliáig) a gazdaság egyenlőtlen fejlődése és a szociális problémák (munkanélküliség) megoldatlansága jellemző. A térség ezért a korrupció, a terrorizmus, a bűnözés és a maffia[1] melegágya.

Meghatározó szerepet játszik Olaszország életében az állami szektor, amely napjainkra jelentős pénzügyi-ipari komplexummá nőtte ki magát. Vezetésében gyakran ott találjuk a pártok prominenseit is.

A kormányszervek és a gazdasági társaságok az 1970-es években érdekeltek voltak az ország stabil fejlődésében, és komoly figyelmet fordítottak a szociális programok finanszírozására. Olcsó lakások épültek a munkások számára, szociális intézmények jöttek létre, tökéletesedett az egészségvédelem. Ennek ellenére több mint 1 millió ember maradt munka nélkül, akik az NSZK-ban, Svájcban és Franciaországban dolgoztak családjuk megélhetéséért rossz körülmények között, alacsony

[1] *maffia* (olaszul *mafia*) – szervezett bűnözői csoportok, amelyek összefonódtak a bűnüldözési struktúrákkal

bérért. A munkanélküliség miatt az olaszok sokkal kevesebb fizetést kaptak, mint a nyugat-európai dolgozók. A termelés önköltsége ezért alacsony maradt, így nőtt az export, ami serkentőleg hatott az ipar fejlődésére.

3. Az ország szociális-gazdasági fejlődése a XX. század végén és a XXI. század elején

A háború utáni években Olaszország élén balközép és jobbközép kormányok váltották egymást. Az 1970-es években a fiatalok körében népszerűek voltak a balos eszmék, extrémista csoportok terrorcselekményeket hajtottak végre. Ezek között a bandák között voltak úgy baloldali, mint jobboldali szélsőségesek, akiket gyakran külföldről támogattak. A balos csoportok vörös brigádokat hoztak létre, amelyek politikusokat, bírákat és ügyészeket gyilkoltak meg.

Aktivizálták tevékenységüket a nagytőke által támogatott újfasiszták is, akik visszasírták a múltat. A feketeingesek, a hatalom hallgatólagos beleegyezésével rátámadtak a demokratikus megmozdulások aktivistáira, robbantgattak, gyújtogattak. 1978 májusában meggyilkolták Aldó Morot, a kereszténydemokraták vezérét, aki együttműködésre szólított a baloldali erőkkel. Az 1982-es bírósági tárgyaláson fény derült arra, hogy ez a merénylet része volt egy összeesküvés-sorozatnak, amellyel a reakciós erők destabilizálni akarták az ország belső helyzetét.

II. János Pál pápa

A legvéresebb az 1980-as esztendő volt, amikor kéthetente követtek el gyilkosságokat. 1980. augusztus 2-án bomba robbant Bologna pályaudvarán. A terrortámadás következtében 84 ember életét vesztette, 200-an pedig megsebesültek.

1982 májusában (valójában 1981. május 13-án – *a ford. megj.*) rálőttek *II. János Pál pápára, a római katolikus egyház fejére.*

Olaszország belpolitikai életében a vezető szerepet a maffia kaparintotta meg. A Cosa Nostra (a bűnszövetkezet valódi neve egyesek szerint – *a ford. megj.*) tartotta kezében több régió gazdaságát, ott voltak emberei az államhatalmi szervekben, a bíróságokon, rendőrségen.

Az 1980-as években a terrorizmus és a maffia elleni harcban jelentős sikereket értek el. 1986-ban került sor Palermóban, Szicília fővárosában, Olaszország történetének legnagyobb bírósági tárgyalására, melynek során 500 gonosztevőt ültettek a vádlottak padjára.

Az 1970-es években Olaszország gazdasági élete mély válságot élt át, de a XX. század végére visszaszerezte elveszített pozícióit. Gyors fejlődésnek indult az elektronika, gépgyártás, könnyűipar, különösen a konfekcióipar és cipőgyártás. Az utóbbi termékekkel Olaszország a világpiacon előkelő helyet foglal el. Az 1990-es években figyelemre méltó sikereket értek el a számítógépek és robotok gyártása terén is.

A 90-es évek elején az ország belpolitikai életét nagy horderejű politikai botrányok rázták meg. Fény derült egyes kormánytagok, illetve parlamenti képviselők maffia-kapcsolataira.

1992-ben kezdetét vette az olasz rendőrség *Tiszta kezek* akciója. Az egész társadalmat megdöbbentették azok a hírek, hogy az országos politikai pártok (kereszténydemokraták, szocialisták, kommunisták, republikánusok) kapcsolatba hozhatók az utóbbi évek megvesztegetési ügyeivel és a maffiával való együttműködéssel. Megvádolták ezzel Olaszország volt miniszterelnökét, Giulio Andreottit is.

A Szent Péter-bazilika. *Vatikán*

1993. április 18-án Olaszországban népszavazást tartottak a szenátusba való választásokról. A szenátus 315 tagja közül, a referendum előtt, 238-at egyéni választókerületekben, kvalifikált többséggel választottak meg (ez a szavazatok 65%-át jelentette). A népszavazás után a szenátusba kerüléshez elég volt a viszonylagos többség is. Ezzel a döntéssel jelentősen meggyengült a pártok szerepe a törvényhozásban és az államigazgatásban. A népszavazáson az olaszok elutasították a pártok állami finanszírozását. **1994. január 16**-án Olaszország elnöke, **Oscar Luigi Scalfaro** feloszlatta a parlamentet, amivel gyakorlatilag véget ért az *Első Olasz Köztársaság* több mint ötvenéves működése.

A régi pártok megpróbáltak arculatot váltani. Új politikai mozgalmak jöttek létre. A legbefolyásosabb köztük a *Forza Italia* (Hajrá, Olaszország!) volt, amelyet ***Silvio Berlusconi*** médiamágnás, az AC Milan labdarúgóklub elnöke hívott életre. **1994 márciusában** ő lett Olaszország miniszterelnöke. Először kerültek be a kormányba az újfasiszták. Négy hónap múlva azonban lemondott, mert törvénytelen pénzügyi akciókban való részvétellel vádolták meg. Az országban az utóbbi évek legnagyobb politikai válsága vette kezdetét.

1996 áprilisában ismét parlamenti választásokat tartottak. Kormányalakításra ***Romano Prodi*** kereszténydemokrata politikust kérték fel. Az új kabinet csökkenteni próbálta az

állami szektor részarányát, a munkanélküliséget és vissza akarta vezetni az olasz lírát a nemzetközi valutarendszerbe.

A következő két esztendőben sikerült Prodinak normalizálni a helyzetet, csökkenteni a költségvetés hiányát. Mivel sok olasznak sérültek eközben az érdekei, ismét politikai válság robbant ki. 1998 októberében balközép pártok kerültek hatalomra.

Silvio Berlusconi

A két évezred fordulóján gyakran váltogatták egymást a kormányok, politikai szövetségek alakultak, majd bomlottak fel. **2008 áprilisában** a ***Silvio Berlusconi*** vezette *Forza Italia* került Olaszország élére. Berlusconi megválasztásakor azt ígérte az olaszoknak, hogy 5 éven belül lényegesen jobb körülmények között fognak élni. Az olaszok pedig hittek és hisznek neki, meg vannak győződve arról, hogy a válságból csak egy erőskezű politikus tudja kivezetni a társadalmat.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Hogyan hatott a második világháború Olaszország gazdasági helyzetére és a dolgozók életére?
2. Miért döntöttek az olaszok a köztársaság bevezetése mellett?
3. Nevezzétek meg a legbefolyásosabb olasz politikai pártokat!
4. Milyen külső és belső tényezők hatására jött létre az olasz gazdasági csoda?
5. Milyen eseményre került sor 1982 májusában (valójában 1981. május 13-án – *a ford. megj.*) és mik voltak a következményei?
6. Miért volt az 1980-as év a legvéresebb?
7. Mi volt a lényege a rendőrség *Tiszta kezek* akciójának?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Pótoljátok az időrendi lánc hiányzó részeit! A megfelelő dátumot jelző betűt írjátok be a megfelelő láncszembe!

A köztársaság kikiáltása → ○ → ○ → ○ → ○ → ○ → Az Első Köztársaság vége

A az olasz alkotmány elfogadása
B merénylet II. János Pál római pápa ellen
C a rendőrség *Tiszta kezek* akciója
D Aldo Moro meggyilkolása
E népszavazás a szenátusról

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért váltották egymást gyakrabban Olaszország élén a kormányok, mint máshol?
2. Milyen szerepet játszott az ország életében a maffia?

FORRÁSELEMZÉS

Részletek Olaszország alkotmányából

1. cikkely. Olaszország munkán alapuló demokratikus köztársaság. (...)

7. cikkely. Az állam és a katolikus egyház függetlenek egymástól, önállóan működnek saját kereteik között. (...)

42. cikkely. Az állam elismeri a magántulajdont és törvény által garantálja annak védelmét.

43.cikkely. A törvény szükségszerűség céljából tartalékba veheti vagy kisajátíthatja, illetve kártérítés fejében átadhatja az államnak, társadalmi, munkavállalói, felhasználói egyesületeknek a közszolgáltatási vagy energetikai szférához tartozó, természetes monopóliumokat, helyi közérdeket érintő vállalatokat, vállalatcsoportokat.

1947. december 22.

• *Mi bizonyítja az olasz alkotmány demokratikus jellegét?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

• **1946. június 18.** – az Olasz Köztársaság kikiáltása
• **1947. december 22.** – az Alkotmányozó Gyűlés elfogadta Olaszország alkotmányát, amely 1948. január 1-jén lépett életbe
• **1994. január 16.** – véget ért az Első Olasz Köztársaság működése
• **1982 májusa** (valójában 1981. május 13-án – *a ford. megj.*) – merénylet II. János Pál római pápa ellen

4. téma

SZOVJETUNIÓ. ÚJ FÜGGETLEN ÁLLAMOK

15. § / A sztálini korszak vége. A hruscsovi olvadás

- *Milyen emberveszteségei voltak a Szovjetuniónak a második világháborúban?*
- *Nevezzétek meg azokat a hadműveleteket, amelyek következtében felszabadult a Szovjetunió!*

1. A második világháború következményei. A népgazdaság újjáépítése

Miután az ország felszabadult a náci megszállás alól, kezdetét vette a Szovjetunió népgazdaságának helyreállítása. Ennek a folyamatnak volt egy sor sajátossága. Először is, az SZSZKSZ összehasonlíthatatlanul nagyobb károkat szenvedett, mint a többi állam. Romokban hevert 1710 városa, 70 ezer nagyközsége és faluja. Elpusztult 31 ezer iparvállalata. Összehasonlításképp a háború előtt Ukrajna területén működő gyáraknak csak a 19%-a maradt épen. Olaszországban ezzel szemben a 80%, Nyugat-Németországban pedig a 90%-a volt működőképes.

Mások voltak az újjáépítés finanszírozási forrásai. Nyugat-Európa gazdaságának helyreállítása elsősorban a Marshall-terv alapján történt. A Szovjetunió saját belső erőforrásait mozgósította (némi jóvátétel elfogadásával) és elutasított minden kívülről jövő segítséget, többek között az USA-ból érkező segélyprogramot is.

Maga az újjáépítés különböző modellek alapján zajlott. Nyugaton először a nemzeti valutát stabilizálták, majd helyreállították az utakat, a hírközlést és csak a mezőgazdaság, illetve a könnyűipar megújítása után történt meg a nehézipar modernizálása. A Szovjetunióban elsősorban a nehézipar fejlesztésére fordították a fő figyelmet a mezőgazdaságból és szociális szférából elvont tőke alapján. A helyreállítás egységes, össz-szövetségi, kötelező jellegű terv alapján történt. Egyes nyugati országok, többek között Franciaország, szintén megtervezték gazdasági lépéseiket, de ezek a tervek inkább ajánlások voltak.

Így hát, a Szovjetunió és Nyugat-Európa népgazdaságának újjáépítése, illetve átállítása a békés életre más-más úton történt.

A Szovjetunió háború okozta anyagi veszteségei 2569 milliárd rubelt (az 1930-as évek árfolyamán) tettek ki, az ország elveszítette nemzeti vagyonának 30%-át.

A szovjet népgazdaság helyreállítása az 1950-es évek elején gyakorlatilag befejeződött. Rövid idő alatt 6200 iparvállalat épült újjá vagy lett helyreállítva. Új gyáróriások születtek az Urálban, Nyugat-Szibériában, Kazahsztánban. Évente több mint 100 millió m² lakás épült.

A mezőgazdaság viszont az 1920-as évek szintjén maradt. Nőtt a népgazdasági ágazatok, különösen a nehéz-, a könnyű- és élelmiszeripar fejlődése közötti aránytalanság. A lakosság életszínvonala továbbra is alacsony volt. A munkások és köztisztviselők 70 rubel fizetést kaptak, a kolhozisták pedig 17 rubelt. Az árak viszont 1940-hez képest megháromszorozódtak. A jegyrendszer megszüntetése sem javított a szovjet emberek életkörülményein. Negatív következményei voltak az 1947-ben végrehajtott pénzreformnak. A totális ellenőrzés körülményei között élő lakosság nem tudta összes pénzét új bankóra váltani. Sokan elveszítették megtakarításaikat.

A szovjet társadalom egy szűk rétegének, a pártállami nómenklatúrának[1] az életszínvonala viszont töretlenül magas maradt. Speciális üzletekben vásároltak. Külön kórházakban gyógykezeltették magukat.

2. Társadalmi-politikai élet

A fasizmust a szovjet emberek hősies önfeláldozása kényszerítette térdre. A győztesek azzal a reménnyel tértek haza lerombolt otthonaikba, hogy életük ezután bizonyosan jobbra fordul. A sztálini kultusz híres kutatója, Dmitrij Volkogonov így írt erről: *„A milliók önfeláldozó harcának árán kivívott győzelem, szabadság és népi diadal szele kimondhatatlan reményeket szült az emberek lelkében, akik egyszerűen jobban akartak élni ezután...*

Joszif Sztálint ugyan tovább istenítették, de abban reménykedtek, hogy a tömeges megtorlások, állandó nélkülözések kora lejárt. Sztálint viszont a nácizmus megsemmisítése a saját politikájának helyességéről és az általa létrehozott társadalmi-gazdasági rendszer életképességéről győzte meg."

A mindenkiben ellenséget kereső Sztálin a háború befejezése után korlátozta a katonák befolyását az ország társadalmi-politikai életére. K. Rokosszovszkijt Lengyelország honvédelmi miniszterévé nevezte ki, O. Novikov marsallt, utasítására, letartóztatták és parancsot adott a G. Zsukov marsall elleni vizsgálat megindítására.

1949-ben robbant ki Sztálin kezdeményezésére a *leningrádi ügy*, melynek fő vádlottjai O. Kuznyecov, M. Voznyeszenszkij, M. Rogyionov, P. Popkov és J. Kapusztyin voltak. Mindannyiukat halálra ítélték. 1954. április 20-án a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága rehabilitálta őket, sajnos többségüket csak haláluk után.

1953. január 13-án a központi sajtó hírül adta a kremli orvosok „terrorista csoportjának" a leleplezését. Mivel az orvosok között több zsidó is volt, ezért az országban elszabadult az antiszemitizmus. A nép ellenségének kikiáltott orvosok házastársait, gyerekeit letartóztatták, elbocsátották a munkahelyéről, kizárták a pártból, a komszomolból. Két hónap múlva ugyanazok az újságok írták meg, hogy a vádak koholtaknak bizonyultak.

Ekkor indítottak harcot az ún. hazátlan kozmopoliták ellen. Mindenkit kozmopolitának nyilvánítottak, aki érdeklődött a nyugati zene, irodalom vagy művészetek iránt. Megtiltották a szovjet embereknek, hogy megismerjék a világkultúra vívmányait. Közben kezdetét vette a híres művészek tudatos fizikai és lelki megsemmisítése. Sztálin a tisztogatások végrehajtását Andrej Zsdanovra, egyik jobb kezére, az ÖK(b)P titkárára bízta. Ez a politika

[1] *nómenklatúra* – a felsőbb szervek által beosztásukba kinevezett párt és állami alkalmazottak

*zsdanovizmus*ként került be a történelembe. Megsemmisítő pártkritikának vetették alá A. Fagyejevet és az *Ifjú gárda* első változatát, a híres filmrendezőt, Sz. Eisensteint és filmjét, a *Rettegett Iván*t. Értelmetlennek és ideológiailag károsnak nevezték M. Zoscsenko műveit, illetve Anna Ahmatova verseit, amelyeket ízléstelennek, apolitikusnak, pesszimistának, dekadensnek minősítettek. 1947 júniusában kritikával illették H. Alekszandrov művét *A nyugati filozófia történetét*. Hadjárat folyt a zeneművészet formalistái, Sz. Prokofjev és D. Sosztakovics ellen. Letartóztatták L. Ruszlanova híres énekesnőt is.

A szovjet agrártudományok egyik irányítója és népi akadémikusa T. Liszenkó 1948-ban, Sztálin támogatásával, üldözni kezdte a genetikusokat. Az ÖK(b)P utasítására betiltották a kvantumfizikát, a valószínűség-számítás tant, a szociológiát. A tudományos élet képviselői elleni hecckampányt más szóval *liszenkoizmus*nak nevezték. A zsdanovizmus és liszenkoizmus segítségével próbálta a pártvezetés megszilárdítani befolyását a kulturális, művészeti és tudományos életben.

Sztálin egyik legnagyobb bűne az volt, hogy az 1940-es évek második felében teljes népcsoportokat telepített ki Szibériába, Közép-Ázsiába és Kazahsztánba. A hazaárulással vádolt Volga-menti németek (400 ezer fő), krími tatárok (200 ezer fő), csecsenek (400 ezer fő), ingusok (100 ezer fő), kalmükök (140 ezer fő), karacsajévek (80 ezer fő), balkárok (40 ezer fő) évtizedeken keresztül nem térhettek vissza hazájukba és meg voltak fosztva minden joguktól.

3. A politikai harc kiéleződése J. Sztálin halála után

1953. március 5-én meghalt Sztálin. Március 9-én helyezték örök nyugalomra a Vörös téren álló mauzóleumba V. Lenin üvegkoporsója mellé.

A Szovjetunió Minisztertanácsának elnökévé Georgij Malenkovot választották, aki a népek atyjának bizalmasa volt annak utolsó napjaiban. Első helyettesei Lavrentyij Berija belügyminiszter, Nyikolaj Bulganyin honvédelmi miniszter, Vjacseszlav Molotov és Lazar Kaganovics lettek. Nyikita Hruscsovot az SZKP KB titkárává választották.

Nyikita Hruscsov

A hatalomért folytatott küzdelem az örökösök között egyre elkeseredettebbé vált. Nagy tekintélyre tett szert közben L. Berija, ami nyugtalanította a többieket. 1953. június 26-án Beriját letartóztatták. A Központi Bizottság júliusi plénumán kizárták a pártból, leváltották minden beosztásából, majd 1953 júliusában – a kommunista párt és szovjet nép ellensége vádjával – agyonlőtték. Végül is Malenkovot legyőzve Hruscsov lett a birodalom új ura, bár az előbbi kitartott a kollektív vezetés célszerűsége mellett.

Az SZKP KB **1953.** szeptemberi plénumán ***Nyikita Hruscsovot*** az SZKP Központi Bizottságának első titkárává választották és az is maradt 1964 októberéig.

4. A hruscsovi olvadás

Olvadás alatt a Szovjetunió politikai életében elkezdődött változást értjük, amely „friss fuvallatot hozott a sztálinizmus fagyos éjszakája után". Ezt a kifejezést Ilja Ehrenburg használta először az 1955-ben megjelent azonos című kisregényében. Később olvadásként kezdték emlegetni Nyikita Hruscsov egész korszakát.

1956. február 14–25-e között került sor az SZKP XX. kongresszusára, amelyen elhangzott Hruscsov beszámolója *A személyi kultuszról és annak következményeiről* címmel. Az első titkár beszédében szólt a Sztálin, illetve környezete által elkövetett bűncselekményekről és visszaélésekről.

A XX. kongresszus után kezdetét vette a desztalinizáció folyamata, ami szélesebb értelemben szakítást jelentett a klasszikus sztálinizmus politikai, gazdasági és kulturális megnyilvánulásaival. Szűkebb értelemben pedig a személyi kultusz kritikáját értették alatta. A kortárs kutatók a desztalinizációnak három időszakát emelik ki.

Az első időszak 1953 tavaszától 1956 elejéig tartott. Sztálin halála után három hónappal amnesztiát hirdettek azon 5 évig terjedő büntetésüket töltő gazdasági bűncselekményt elkövetett, vagy kiskorú elítéltek, illetve olyan nők számára, akik 10 évesnél fiatalabb gyereket neveltek. Ritkábban említették Sztálin nevét a sajtóban és a hivatalos dokumentumokban.

1955-ben elítélték a belbiztonsági minisztérium azon vezetőit, akiknek közük volt a leningrádi ügy kiagyalásához és végrehajtásához. Az áldozatokat pedig rehabilitálták. Az első időszak idején a desztalinizáció egészében véve lassan és óvatosan haladt. A sztálinizmus elemei még fellelhetők voltak a politikai életben.

A második időszak (1956–1961) a XX. kongresszus hatására bontakozott ki.

Rehabilitálták a párt és az állam vezetőit, a katonatiszteket, az írókat, köztük V. Ellan-Blakitnijt, V. Csumakot, I. Mikitenkot, a drámaíró M. Kulist. Fokozatosan kiszabadultak a börtönökből és lágerekből az 1930–1950 évek tömeges megtorlásainak áldozatai.

1957-ben helyreállították a Csecsen-Ingus, a Kabardino-Balkariai, Kalmük, Karacsajevi-Cserkesz Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaságokat. A volgai németeket, krími tatárokat, örményeket, görögöket, bolgárokat azonban nem rehabilitálták.

A harmadik időszak (1961–1964 ősze) kezdete összefüggött a XXII. kongresszussal, ahol újra elhangzott a személyi kultusz kritikája Sztálin közvetlen munkatársaival, Molotovval, Kaganoviccsal, Malenkovval, Vorosilovval kapcsolatban. Hruscsov állítása szerint ők személyesen is bűnrészesek voltak a tömeges megtorlásokban és a hatalommal való visszaélésekben.

1961 októberének végén a kongresszus egyhangú döntést hozott Joszif Sztálin eltávolításáról a mauzóleumból és temetéséről a Vörös téren. Következő lépésként eltüntették a vezér köztéri szobrait, a Sztálini terület neve Donyecki terület lett, Sztálinó pedig Donyeck. Új nevet kaptak az addig Sztálin nevét viselő gyárak, üzemek, kolhozok, megszüntették a vezér életét és munkásságát bemutató kiállításokat.

A desztalinizáció folyamata összességében következetlen maradt. Sok esetben Sztálin személyére korlátozódott csak és nem az általa létrehozott rendszerre. Fokozatosan számolódott fel, nem volt látványos a folyamat befejezése.

A szabadság szele megérintette a Szovjetunió életének más területeit is. Moszkvában 1957-ben rendezték meg a VI. Világifjúsági Találkozót, 1959-ben pedig ismét megnyitotta

kapuit a Moszkvai Nemzetközi Filmfesztivál. Egyre több turista kereste fel a Szovjetuniót, az ország nyitottabbá vált a külföld előtt.

Megjelent a *Külhoni irodalom* című magazin, amelyben a szovjet olvasók megismerkedhettek a világirodalom remekeivel. Moszkvában figyelemreméltó előadásokat mutattak be a Szovremennyik (Kortárs) színház színpadán, napvilágot láttak a *Molodaja Gvargyija* (Ifjú Gárda), a *Junoszty* (Ifjúság) és a *Moszkva* hírlapok első számai. Egyre több fiatal költőnek, írónak jelentek meg első művei, később hatvanasoknak nevezték őket. Egyre nagyobb tekintélyre tett szert az olvasók körében a *Novij mir* (Új világ) folyóirat, Alekszandr Tvardovszkij ismert költő szerkesztésében. Új, világhírű filmek születtek: *Tavasz a Zarecsnaja utcában, A Rumjancev-ügy, Magasság, Szállnak a darvak.*

A legsikeresebb írók, művészek, tudósok, mérnökök Lenin-díjban részesültek.

Lenyűgözőek voltak a szovjet tudomány és technika sikerei.

1957. október 4-én földkörüli pályára állították az első szovjet műholdat, december 5-én pedig vízre bocsátották a világ első Lenin nevét viselő atomjégtörőjét. Szovjet tudósok megalkották a földkerekség legnagyobb teljesítményű elektronvoltos elektrongyorsítóját. Ukrán tudósok pedig előállították az első műgyémántot.

1961. április 12-én a Vosztok-1 űrhajó fedélzetén először repülte körül a Földet ***Jurij Gagarin.***

Jurij Gagarin

Ellentmondásossága és korlátozottsága ellenére az olvadás fontos szerepet játszott a Szovjetunió társadalmi-politikai életében.

A hruscsovi időszakban bevezetett gazdasági reformok fokozták az ipar fejlődésének hatékonyságát, elősegítették egyes térségek termelési szakosodását és együttműködését. A kitűzött feladatok következetlen végrehajtása jelentős pénzeket emésztett fel, ami a költségvetési hiány növekedését idézte elő. A mezőgazdaságban a reformok hatására 35%-kal nőtt a termelés, javultak a kolhozparasztok életkörülményei. A Hruscsov által meghirdetett kukorica-eposz és húshadjárat kudarcba fulladt, felborult a vetésforgók rendszere, drasztikusan csökkent a szarvasmarha-állomány, felborult az ökológiai egyensúly.

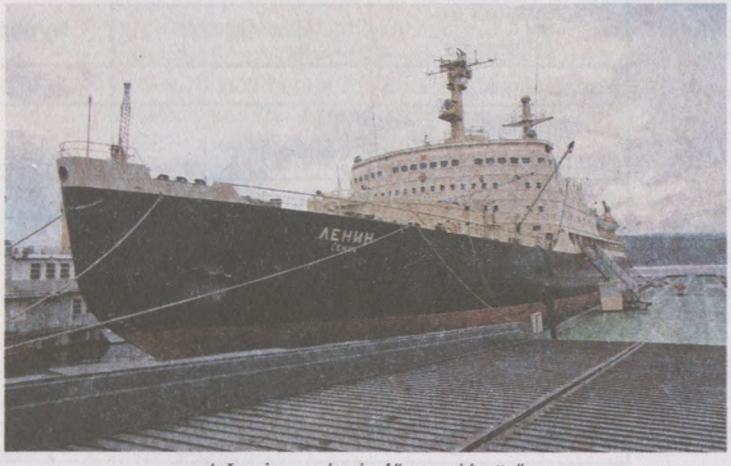

A Lenin nevét viselő atomjégtörő

A Szovjetunió 1962-ben először kényszerült gabonát és más élelmiszereket vásárolni külföldről. A sikeres szociális reformoknak köszönhetően viszont nőtt a lakosság életszínvonala.

Ezek az intézkedések a következők voltak:

- több pénzt fektettek a lakásépítésbe. Panelházakat kezdtek építeni vasbeton-elemek felhasználásával;
- 1956-ban nyugdíjreformot hajtottak végre. A nyugdíjasok jövedelme kétszeresére, a rokkantnyugdíjasoké pedig másfélszeresére növekedett;
- csökkentették a nyugdíjkorhatárt a nőknél 55 évre, a férfiaknál 60 évre. A munkanap pedig 8 órás helyett 7 órás lett;
- megemelték a munkások és alkalmazottak bérét;
- 1964-ben a kolhozparasztok jogosultak lettek az éves szabadságra és a nyugdíjellátásra.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Pótoljátok a mondatból kihagyott számokat: A Szovjetunió elveszítette nemzeti vagyonának ... . Romokban hevert ... városa, ... nagyközsége és faluja!
2. Mi volt a Szovjetunió legfontosabb gazdasági feladata a háború utáni első években?
3. Mit jelentenek a *zsdanovizmus* és *liszenkoizmus* kifejezések?
4. Soroljátok fel a háború után deportált népeket!
5. Ki használta először az *olvadás* kifejezést?
6. Milyen társadalmikövetkezményei voltak Hruscsov beszámolójának az SZKP XX. kongresszusán *A személyi kultuszról?*
7. Magyarázzátok meg a *desztalinizáció* értelmét!

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Töltsétek ki a táblázatot!

A Szovjetunió és Nyugat-Európa háború utáni újjáépítése

Mutatók és jellemzők	Szovjetunió	Nyugat-Európa
Veszteségek		
Az újjáépítés finanszírozási forrásai		
Az újjáépítés modellje		

2. Töltsétek ki a táblázatot!

Háború utáni megtorlások a Szovjetunióban

Művészek	Tudósok	Pártvezetők

3. Töltsétek ki a desztalinizáció időszakait összehasonlító táblázatot!

Időszakok	Évek	Főbb intézkedések

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért sikerült a Szovjetunió népgazdaságát a nehézségek ellenére rövid idő alatt helyreállítani?
2. Mik a következményei a mai Oroszországra nézve a népek sztálini deportálásának?
3. Miért csak 1989-ben jelenhetett meg Hruscsovnak a XX. kongresszuson elhangzott beszéde a személyi kultuszról?

FORRÁSELEMZÉS

J. B. Duroselle *A diplomácia története 1919-től napjainkig* című könyvéből

Nyikita Hruscsov 1959 szeptemberében látogatott az USA-ba. Érkezése időpontját ügyesen választották meg, ugyanis a szovjetek rakétája két nappal korábban járt a Holdon és otthagyta a Szovjetunió címerét és lobogóját.

Amerikai körútja során Hruscsov megmutatta impulzív természetét. Hol viccelt, hol meg fenyegetőzött. Beült a szakszervezeti vezetők közé, majd lesújtó kritikával illette a Hollywoodban megtekintett French Cancan kiállítást. A kukoricaföldek láttán úgy nyilatkozott, hogy a Szovjetunióban is meg szeretné honosítani ennek a kultúrának a termesztését. Pittsburgh egyik acélöntődéjében kijelentette: *„Szerettem volna megnézni, hogyan élnek a kapitalizmus rabjai. El kell ismernem, egész jól."*

Egy év múlva részt vett az ENSZ Közgyűlés szeptemberi ülésszakán New Yorkban. Felszólalásában azzal vádolta meg az USA-t, hogy a nemzetközi jogot banditizmussal és álnoksággal cserélte fel.

Mikor október 12-én az amerikai és Fülöp-szigeteki diplomaták a rabságban élő népek, ideértve a vasfüggöny mögöttieket is, felszabadításáról beszéltek, Hruscsov furcsa módon fejezte ki ellenvéleményét: levette cipőjét és azzal kezdte verni az asztalt. Sok diplomata értetlenül állt a szovjet világbirodalom első emberének viselkedése előtt. Hruscsov kifejtette azt is, hogy a Szovjetunió nem akar háborút. A két rendszer között zajló gazdasági versenyből, szerinte, bizonyosan Moszkva kerül majd ki győztesen. *„1970-ben a fő gazdasági mutatók terén megelőzzük az Amerikai Egyesült Államokat. 1980-ban pedig mindenből többet fogunk termelni, mint az USA"* – mondta október 22-én.

- *Milyen jellemvonásait mutatta meg Ny. Hruscsov amerikai látogatása során és az ENSZ Közgyűlés ülésszakán?*
- *Hogyan értékelitek Hruscsov szavait arról, hogy a Szovjetunió 1980-ra megelőzi Amerikát minden fontos gazdasági mutató terén?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1953. március 5.** – Joszif Sztálin halála
- **1953 szeptembere** – Nyikita Hruscsovot az SZKP KB első titkárává választják
- **1956 februárja** – Sztálin személyi kultuszának leleplezése az SZKP XX. kongresszusán
- **1961. április 12.** – Jurij Gagarin űrrepülése

Історія, 11 кл. Уроки

16. § / A brezsnyevi pangás évei (1964–1985). A peresztrojkától a Szovjetunió felbomlásáig

- *Milyen szerepet játszott Nyikita Hruscsov a Szovjetunió történetében Sztálin halála után?*

1. Az ország társadalmi-politikai élete

A Hruscsov-korszak utolsó éveire (1962–1964) rányomta bélyegét az országban eluralkodó fejetlenség és belső feszültség. Romlott a közellátás. 1962-ben 25–40%-kal emelték az élelmiszerek árát. A társadalmon belül nőtt az elégedetlenség, Hruscsov tekintélye egyre csökkent. Elkerülhetetlenné vált az első titkár-miniszterelnök lemondása. Hruscsov elmozdítását leginkább közvetlen munkatársai, különösen Leonyid Brezsnyev és társai szorgalmazták. 1964. október 14-én összeült az SZKP KB plénuma, amely bírálta Hruscsov tevékenységét. (Mihail Szuszlov, a párt fő ideológusa szólalt fel ez ügyben.) Az októberi plénum felmentette a párt és állam vezetőjét minden beosztásából, és szorgalmazta Hruscsov nyugállományba vonulását. Az SZKP KB első titkárává ***Leonyid Brezsnyev***et, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökévé *Alekszej Koszigint,* a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnökévé *Anasztasz Mikojant* (1964 júliusában) választották meg. (Mikojan 1965 decemberében lemondott tisztségéről. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének új elnöke, Brezsnyev embere, *Nyikolaj Podgornij* lett – *a ford. megj.*)

Leonyid Brezsnyev

A párt új vezetője a szovjet politikusok Sztálin utáni nemzedékéhez tartozott és a XX. pártkongresszust követően került Moszkvába (Hruscsov hívására és támogatásával – *a ford. megj.*). Az SZKP KB Elnökségében (1966-tól Politikai Bizottságában) Brezsnyev megpróbálta érvényesíteni a kollektív vezetés elvét. De a szovjet pártállami rendszernek bölcs vezérre volt szüksége, mint Leonyid Iljics Brezsnyev. A főtitkár saját embereit állította minden stratégiailag fontos beosztásba: a KGB vezetője Jurij Andropov (1967), a honvédelmi miniszter A. Grecskó marsall lett.

Az 1970-es években fokozatosan kialakult Brezsnyev személyi kultusza, amely életének utolsó szakaszában groteszk jelleget öltött. Imádta az érdemrendeket (220 szovjet és külföldi kitüntetése volt), ötször ítélték oda neki a Szovjetunió Hőse címet, kitüntették a Szocialista Munka Hőse címével, de övé volt a Győzelemért Érdemérem is. A Kreml udvari szerzői megírták visszaemlékezéseit *Kisföld, Újjászületés* és *Szűzföld* címmel. A Brezsnyev-klán tagjai kapcsolatba kerültek a szervezett alvilággal is. A pártvezér társadalmi támogatottsága katasztrofálisan csökkent, ami nemcsak a főtitkár jellembéli hiányosságainak és áldásos tevékenységének volt köszönhető, hanem a brezsnyevizmus jelenségét megszülő társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági rendszer degradálódásának.

A koszigini gazdasági reformok sikertelensége rámutatott a politikai változások és az államigazgatás demokratikus átalakításának, illetve a tagköztársaságok valódi önállóságának szükségességére.

Az 1970-es évek elején a pártvezetésen belül felerősödtek a negatív tendenciák. Lezajlott a sztálinizmus ideológiai rehabilitálása. Egyre ritkábban emlegették a tömeges megtorlásokat, megpróbálták igazolni a kollektivizálás embertelen módszereit, meghamisították a nagy honvédő háború elején elszenvedett szörnyű vereségek okait. A sztálinizmus rehabilatálásának hangadója Mihail Szuszlov volt, az SZKP fő ideológusa.

1977-ben elfogadták a fejlett szocializmus alkotmányát. Az új alaptörvény ugyan meghirdette a demokratikus szabadságjogokat, de nem tartalmazta azok végrehajtásának mechanizmusát és betartásának garanciáit. Meghatározó társadalmi-politikai jelenséggé vált a legfelső vezetésen belül, illetve a lakosság körében eluralkodó jogi közöny.

2. A disszidens[1] mozgalom

Az 1960–1970-es években jelentkezett a disszidens mozgalom, mint a szovjet rendszerrel szemben megnyilvánuló szellemi, intellektuális és erkölcsi ellenállás új formája. A mozgalomnak két iránya volt: mérsékelt, illetve radikális. Résztvevői az alkotó értelmiség, az egyház, a hívők és a különböző nemzetiségek képviselői közül kerültek ki. Történetét a következő időszakokra osztják:

- *Az 1961–1968-as évek.* Ebben az időszakban a tiltakozás legelterjedtebb formája az állami és pártvezetőkhöz intézett panaszlevél volt, melyet a tudomány és kultúra 700 jeles képviselője (aláíróknak nevezték őket) írt alá. Eszméiket szamizdat formájában terjesztették – írógéppel írott újságokon, folyóiratokon, gyűjteményeken, irodalmi-publicisztikai műveken keresztül. Az ifjúság körében nem formális egyesületek jöttek létre. Az 1960-as évek közepétől a disszidensek egyre többször hallatták hangjukat. A Szovjetunió történetének első jogvédő felvonulását A. Szaharov, O. Ginszburg, A. Amalrik és L. Borogaz 1965 decemberében Moszkvában a Puskin térre szervezték meg.
- *Az 1968–1970-es évek közepe.* Ezt az időszakot a disszidensek aktivizálódása jellemezte. 1968. augusztus 25-én 8 jogvédő a Vörös téren tiltakozott a szovjet hadsereg csehszlovákiai bevonulása ellen. A. Szinyavszkij, J. Daniel, O. Ginszburg, O. Marcsenko és A. Szolzsenyicin külföldön jelentették meg irodalmi, publicisztikai műveiket. A mozgalom képviselői többször fordultak a nemzetközi szervezetekhez panasszal, hogy a Szovjetunióban megsértik az alapvető emberi jogokat. A szövetségi köztársaságokban jogvédő és nemzeti mozgalmak indultak. A rendszer harcot indított a másként gondolkodók ellen – perek, letartóztatások, bebörtönzések, száműzetések napirenden voltak. A. Szolzsenyicint kiutasították az országból, A. Szaharovot Gorkijba száműzték. Sok jogvédőt elmegyógyintézetbe zártak, M. Rosztropovicstól és J. Ljubimovtól pedig megvonták a szovjet állampolgárságot.

[1] *disszidens* – a szovjet parancsuralmi rendszerrel szemben megnyilvánuló ellenállási mozgalom résztvevője

3. M. Gorbacsov hatalomra kerülése. A peresztrojka

Mihail Gorbacsov

Az **1980-as évek** közepén a Szovjetuniót gazdasági, szociális és politikai válság rázta meg, ami kihatott a társadalom erkölcsi-lélektani állapotára. A rövid ideig uralmon lévő ***Jurij Andropov* (1982 novembere–1984 februárja)** megpróbálta kemény kézzel újjáéleszteni a parancsuralmi rendszert, de sikertelenül. Ezután a konzervatív, neosztálinista erők támogatásával a nagybeteg ***Konsztantyin Csernyenkót*** választották meg a párt és állam élére. **1985 márciusában** az SZKP első embere, a párt reformszárnyának vezetője, ***Mihail Gorbacsov*** lett. Hatalomra jutásával mélyreható változások vették kezdetüket, melyek *peresztrojka* néven kerültek be a Szovjetunió történetébe.

A peresztrojka első szakasza. Az SZKP KB áprilisi plénumán meghirdették az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének a gyorsítását (A. Aganbegján reformja). A TMF vívmányainak felhasználásával célul tűzték ki, hogy megakadályozzák a gazdaság további hanyatlását, elősegítik gyorsütemű fejlődését, fejlesztik az elmaradott gépgyártó ipart, új gazdasági mechanizmust dolgoznak ki. Céljuk volt továbbá a termelés anyagi ösztönzésének fejlesztése és a gazdaságirányítás rendszerének tökéletesítése.

Ugyanakkor egyidejűleg felgyorsítani és átalakítani (a peresztrojka átépítést jelent – *a ford. megj.*) a társadalmat nem lehetett. 1987 januárjára világossá vált, hogy az ország fejlődését nem lényegtelen kis hibák akadályozzák, hanem maga a tervgazdálkodás rendszere. A peresztrojka első szakasza eredménytelenül zárult.

A peresztrojka második szakasza (1987–1989). Rizskov és Abalkin reformja meg akarta honosítani a vállalatok önelszámolási és önfinanszírozási rendszerét. A béremelést a gazdálkodás eredményességéhez kötötték. Az iparvállalatok gazdasági önállóságát viszont lehetetlenné tette az állami tulajdon monopóliuma.

Az egyéni munkavégzésről szóló törvény sem könnyítette meg az árutermelők életét. A szövetkezetek és a magánvállalkozók az ország iparvállalatainak mindössze 1,1%-át tették ki. A reformokat nem támasztották alá átgondolt költségvetési, pénzügyi és hitelpolitikával. 1988-ban nőtt az infláció. A kalandor és primitív alkoholellenes kampány következtében elpusztítottak 265 ezer hektár szőlőültetvényt, az ország költségvetése pedig 89 milliárd rubellel lett szegényebb. Az üzletek polcairól eltűntek a legszükségesebb árucikkek, jegyrendszert vezettek be. Ez a reform-próbálkozás is kudarcba fulladt.

A peresztrojka harmadik szakasza (1990–1991) idején állami felügyelet mellett kísérletet tettek az irányított piacgazdaság bevezetésére. Ezzel kapcsolatban éles viták alakultak ki. A kormány a fokozatosság híve volt. Satalin és Javlinszkij 500 napos programja viszont sokkterápiát javasolt a parancsuralmi gazdaságirányítási rendszer azonnali megszüntetésével és a magántulajdon újjáélesztésével. Az elfogadott kompromisszumos változat nem tartalmazta Satalin és Javlinszkij javaslatait, ezért végrehajtása is meghiúsult. Életképtelennek bizonyult tehát ez a tervezet is.

A peresztrojka idején vált ismertté a *glasznoszty* (nyíltság) szó, ami ebben a formában honosodott meg más nyelvekben is. Csökkent az állam bábáskodása a tömegtájékoztatási eszközök felett, felszámoltak egy sor mesterséges akadályt a szabad információáramlás útjából. A *Sajtótörvényben,* amelyet 1990. augusztus 1-jén fogadtak el, meghirdették a sajtó szabadságát és a cenzúra eltörlését.

Az országban elkezdődött reformok sikeressége érdekében Gorbacsov a nemzetközi kapcsolatok harmonizálására törekedett.

A külpolitikai problémák megoldásánál előtérbe kerültek az általános emberi értékek, a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek, többek között az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának azon követelménye, hogy az össz-szövetségi törvénykezést összhangba kell hozni a nemzetközi joggal.

Az új politikai gondolkodás meghonosodásának köszönhetően véget ért a hidegháború. A Szovjetunió egyre nyitottabbá vált a külföld számára.

4. A társadalmi és kulturális élet liberalizációja

A peresztrojka további fejlődése lehetetlen volt mélyreható politikai változások nélkül. A reformok előirányozták a tanácsok szerepének helyreállítását az államhatalom gyakorlásában és a hatáskörök átcsoportosítását a pártbizottságok, illetve tanácsi szervek között, az SZKP vezető szerepének megőrzése mellett.

A politikai reform első szakasza (1988 júniusa – 1989 júniusa). Elfogadták az új választójogi törvényt. A szovjet állampolgárok először választhattak alternatív alapon. A küldöttek megválasztása után összehívták az SZSZKSZ népképviselőinek első kongresszusát. A kongresszuson létrehozták a törvényhozás szervét, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát.

A demokratikus változások egyik legszembetűnőbb bizonyítéka volt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának azon döntése, hogy a külföldön élők visszakaphatták szovjet állampolgárságukat. Így lett újra szovjet állampolgár H. Visnyevszkaja, M. Rosztropovics és V. Vojnovics.

1989. november 14-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa nyilatkozatot adott ki, amelyben elítélte és törvénytelennek nyilvánította a népek erőszakos kitelepítését és szorgalmazta jogaik helyreállítását.

A kommunisták mindenütt hitelüket veszítették. 1990. február 4-én a moszkvai Manézs téren nagygyűlést tartottak, ahol követelték a szovjet alkotmány 6. cikkelyének hatályon kívül helyezését, amely az SZKP vezető szerepéről szólt. Az SZSZKSZ népképviselőinek harmadik rendkívüli kongresszusán (1990. március 12–15.) ez meg is történt. A kongresszusi küldöttek határoztak továbbá az elnöki intézmény bevezetéséről. Ennek értelmében a *Szovjetunió első és utolsó elnöke* ***Mihail Gorbacsov,*** az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke pedig Anatolij Lukjanov lett.

Az 1990-es választások a demokratikus erők győzelmét hozta. Moszkva és Leningrád élére a reformok elkötelezett híveit, Gavril Popovot és Anatolij Szobcsakot választották.

A politikai reform második szakasza során a szövetségi köztársaságokban jelentősen megerősödtek a nemzeti-felszabadító mozgalmak. A litván, lett és észt legfelsőbb tanácsokban

olyan politikai erők kerültek hatalomra, amelyek a Szovjetunióból való kiválást és a nemzeti függetlenség kikiáltását követelték. 1990 tavaszán–nyarán Lettország, Litvánia, Észtország, az OSZFSZK, Ukrajna és több szovjet köztársaság nyilatkozatot fogadott el állami szuverenitásáról. Gorbacsov ironikusan a szuverenitás díszszemléjének nevezte ezt a folyamatot, mivel esze ágában sem volt kiengedni kezéből a hatalmat.

1991. március 17-én össz-szövetségi népszavazást tartottak az SZSZKSZ jövőjéről. Bár a választópolgárok 70%-a az egységes Szovjetunió megőrzése mellett voksolt, mégsem sikerült az új szövetségi szerződés aláírását akadályozó ellentéteket feloldani.

A népszavazás után kezdetét vette kilenc szövetségi köztársaság vezetője (Oroszország, Ukrajna, Belorusszia, Kazahsztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán, Kirgizisztán, Tadzsikisztán, Azerbajdzsán) és az elnök novoogarjovói tárgyalási folyamata. 1991. április 23-án megjelent a 9+1-ek nyilatkozata, az új szövetségi szerződés főbb elveiről. Ezzel kezdetét vette *a reform harmadik szakasza.*

1991. július 24-én Gorbacsov bejelentette, hogy elkészült az új szövetségi szerződés, melynek aláírása után a köztársaságok több hatáskörhöz jutnak, a központ pedig elveszíti hatalma jelentős részét. Az egyezmény előzetes aláírására 1991. augusztus 20-án került volna sor.

5. Államcsíny-kísérlet. Az SZSZKSZ felbomlása 1991-ben

1991. augusztus 19-én a TASZSZ bejelentette a Rendkívüli Állapot Állami Bizottságának (oroszul GKCSP – goszudarsztvennij komityet po csrezvicsajnomu polozsenyiju) megalakulását, melynek tagjai G. Janajev, V. Pavlov, B. Pugo, V. Krjucskov, D. Jazov, V. Sztarodubcev, O. Baklanov, A. Tizjakov voltak.

Moszkvában és más városokban a GKCSP katonai erőket vont össze. ***Borisz Jelcin*** Oroszország **1991. június 12**-én megválasztott elnöke harcot kezdett a puccsisták ellen. Csatlakoztak hozzá Moszkva és Leningrád, illetve több nagyváros lakói. A katonák nem lőttek a Fehér házat (az orosz parlament épülete) védő békés tüntetők közé. A GKCSP nemzetközileg is elszigetelődött, ami a demokratikus erők győzelméhez vezetett.

Borisz Jelcin

Augusztus 21-én a puccs[1] szervezői megértették azt, hogy az emberek többsége nem támogatja őket, ezért beszüntették tevékenységüket. A Szovjetunió elnöke, Mihail Gorbacsov visszatért krími fogságából Moszkvába. Az összeesküvőket letartóztatták, helyreállt a törvényesség. Az államcsínykísérlet felszámolása felgyorsította az eseményeket. Felfüggesztették az SZKP tevékenységét, meghirdették a KGB és a hadsereg reformját.

1991. augusztus 23-a és szeptember 1-je között Észtország, Lettország, Ukrajna, Moldávia, Azerbajdzsán, Üzbegisztán és Kirgizisztán kikiáltották függetlenségüket. Ezzel eredménytelenül zárult a novoogarjovói folyamat.

[1] *puccs* – kalandorok fegyveres összeesküvése az államhatalom megszerzése céljából

1991. december 1-jén Ukrajnában népszavazást tartottak, melynek során a választópolgárok 91%-a a függetlenségre szavazott. Ukrajna elnökévé ***Leonyid Kravcsukot*** választották meg, aki úgy értelmezte a népszavazás eredményeit, hogy az ukránok nem akarnak csatlakozni a megújított államszövetséghez.

1991. december 8-án a *Belovezsszkaja puscsa* (Breszt mellett) belorusz Viszkuli kormányüdülőben tárgyalások kezdődtek Sztanyiszlav Suskevics belorusz, Borisz Jelcin orosz és Leonyid Kravcsuk ukrán államfő részvételével. Borisz Jelcin, Oroszország elnöke felajánlotta Leonyid Kravcsuknak, hogy elsőként írja alá az új szövetségi szerződést. Kravcsuk ezt elutasította és nemet mondott a Szovjetunió helyreállítására.

Oroszország, Ukrajna és Belorusszia vezetői bejelentették, hogy „a Szovjetunió, mint a nemzetközi jog alanya és geopolitikai valóság megszűnt létezni". George H. W. Bush-sal Jelcin, Gorbacsovval pedig Suskevics közölte telefonon a Szovjetunió megszűnésének tényét. A politikai reform harmadik szakasza a Szovjetunió felbomlásával ért véget.

Oroszország, Ukrajna és Belorusszia vezetői döntöttek a *Független Államok Közösségének (FÁK)* megalakulásáról.

December 13-án a közép-ázsiai államok és Kazahsztán Ashabadban jóváhagyták a FÁK létrehozását. **1991. december 21**-én 11 volt szövetségi köztársaság, a Baltikum és Grúzia kivételével aláírta a FÁK megalakulásáról szóló nyilatkozatot. Grúzia két év múlva lépett be a közösségbe.

1991. december 25-én Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió első és utolsó elnöke 19 órakor a televízióban jelentette be lemondását.

Az este foyamán bevonták a Kreml kupolájáról a szovjet címert ábrázoló vörös zászlót. Helyét az orosz trikolor vette át. Így került pont a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége tragikus történetének végére.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen körülmények között mondott le Nyikita Hruscsov?
2. Soroljátok fel a neosztalinizmus megnyilvánulási formáit az 1970-es évek társadalmi-politikai életében!
3. Mik voltak a disszidens mozgalom kialakulásának fő okai?
4. Miért változott meg a politikai irányvonal 1985 után?
5. Miben nyilvánult meg a szovjet társadalom liberalizálásának folyamata az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején?
6. Mi volt a célja a novoogarjovói folyamatnak?
7. Határozzátok meg a Szovjetunió felbomlásának okait!

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Töltsétek ki a táblázatot!

Disszidens mozgalom a Szovjetunióban

Szakaszai	Résztvevői	Céljai	Tevékenységi formái	A disszidensek elleni harc megnyilvánulási formái

2. Jellemezzétek a peresztrojka idején végrehajtott reformokat! Töltsétek ki a táblázatokat!

Gazdasági reformok

A. Aganbegján reformja	Rizskov és Abalkin reformja	A piaci viszonyokra történő áttérés folyamata

Politikai reformok

A politikai reform első szakasza	A politikai reform második szakasza	A politikai reform harmadik szakasza

VITASSÁTOK MEG!

1. Igazuk van-e azoknak a nyugat-európai politológusoknak, akik a peresztrojkát a Szovjetunió történetében forradalmi eseményként szemlélik?
2. Mi volt a jelentősége a Szovjetunió felbomlásának a világközösség szempontjából?
3. Hogyan alakultak volna az események, ha a puccsisták győznek 1991 augusztusában?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Ismerkedjetek meg néhány véleménnyel Gorbacsovról, illetve saját gondolataival az 1991-es eseményeket illetően!

1. Moszkva angliai nagykövete L. Zamjatyin közzétette Gorbacsov és Bush 1991. július 17-én elhangzott beszélgetését: *„Úgy tűnik, kedves amerikai barátom, még nem döntötte el teljesen, milyen Szovjetuniót akar látni a jövőben. Amíg ez nem történik meg, sok problémával fogunk szembenézni kétoldalú kapcsolataink során."*

2. Zbigniew Brzezinski véleménye a Szovjetunió bukásáról: *„A Szovjetunió, más világbirodalmakhoz hasonlóan, a társadalmon belül megnyilvánuló széthúzó erők és a felhalmozódott gazdasági, illetve szociális feszültségek miatt esett szét alkotóelemeire."*

3. Részlet Mihail Gorbacsov 70. születésnapján 2001. március 2-án elhangzott interjújából: *„Szerintem ott követtük el a legnagyobb hibát, amikor árufedezet nélkül növeltük a nyugdíjakat, a tanítók és az orvosok fizetését. Ennek során a nyugdíjasok 45 milliárd rubelt kaptak. Az így megjelent óriási pénzmennyiséget a piac már nem tudta felszippantani és összeomlott."*

- *Felelős-e Gorbacsov a gazdasági reformok kudarcáért?*
- *Belső vagy külső okok vezettek inkább a Szovjetunió bukásához?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1985 márciusa** – Mihail Gorbacsovot az SZKP KB főtitkárává választják
- **1990 márciusa** – Mihail Gorbacsovot a Szovjetunió elnökévé választják
- **1991. június 12.** – Borisz Jelcint Oroszország elnökévé választják
- **1991. augusztus 19-21.** – államcsíny-kísérlet Moszkvában
- **1991. december 21.** – a FÁK megalakulásáról szóló nyilatkozat aláírása
- **1991. december 25.** – a Szovjetunió felbomlása

17. § / Oroszország és a posztszovjet független államok a XX–XXI. század fordulóján

1. Oroszország áttérése a piacgazdálkodásra

Oroszország a szovjet köztársaságok közül először mondta ki állami szuverenitását (**1991. június 12.**), elsőként választott magának elnököt és tért át a piacgazdálkodásra.

Az 1991. augusztusi államcsíny-kísérlet után függetlenítette magát az összövetségi kormánytól és önálló politikába kezdett. Októberben a népképviselők ötödik kongresszusán Borisz Jelcin meghirdette sokkterápián[1] alapuló radikális gazdasági reformját.

Jegor Gajdar kormányfő azon a véleményen volt, hogy a posztszovjet gazdaságot tökéletesíteni nem lehet, ezért meg kell szüntetni, ami az Orosz Föderációban 1992–1993-ban meg is történt.

Első lépésként 1992. január 2-án felszámolták az árképzés állami felügyeletét. Az árak 10–12-szeresükre nőttek, a lakosság nagy része elveszítette megtakarításait, drasztikusan csökkent az életszínvonal. A népgazdaságban fizetési válság kezdődött. A cégek kölcsönös követelései 2 trillió rubelt tettek ki (1992. június 1-jei adat). Sok vállalat a csőd szélére került. A Központi Bank által nyújtott hitelek csak fokozták az inflációt. A rubel árfolyama meredeken zuhant. Destabilizálódott az ország pénzügyi rendszere.

Késve folyósították a nyugdíjakat, a diákok ösztöndíját, a katonatisztek, orvosok, tanítók és más költségvetési alkalmazottak bérét. A sokkterápia egész népgazdasági ágazatok összeomlásához vezetett. Vállalatok, üzemek mentek tönkre, mivel képtelenek voltak lépést tartani a piac által diktált tempóval. Az előállított termékek nagy része a rossz minőség miatt versenyképtelennek bizonyult. Óriási méreteket öltött a munkanélküliség. A társadalmon belül nőtt a szociális feszültség.

Az 1992–1993-as reformok előre nem látott következményekkel jártak és Jegor Gajdar miniszterelnök lemondásához vezettek. Az Orosz Föderáció új kormányfője ***Viktor Csernomirgyin*** lett, aki megpróbálta elegyíteni a piaci viszonyokat az állam gazdasági ellenőrzésének növelésével. 1994. július 1-jén kezdetét vette a magánosítás (privatizáció). Az így létrejött 1 millió magánvállalat adta a népgazdasági termelés 62%-át.

A kezdeti negatív tendenciák, szociális feszültségek, társadalmi-vagyoni egyenlőtlenségek ellenére a reformoknak volt egy sor pozitív következménye.

A különböző hatalmi csoportosulások közötti harc tovább zajlott. 1998 áprilisában Jelcin leváltotta Csernomirgyint és a 35 éves ismeretlen vállalkozót, ***Szergej Kirijenkot*** bízta meg

[1] *sokkterápia* – hirtelen, azonnali áttérés a tervgazdálkodásról a piacgazdaságra

kormányalakítással. 1998 augusztusában a rubel összeomlott, értéke harmadára csökkent. Jelcin kénytelen volt visszahívni a régi gárdát. Az új kormány élére ***Jevgenyij Primakovot,*** az addigi külügyminisztert nevezte ki. Primakovnak sikerült normalizálni a társadalmi-gazdasági helyzetet, bár az oroszok életszínvonala 1998 után rohamosan csökkent. **1999 augusztusában** ***Vlagyimir Putyin*** vezetésével új kormány jött létre, amely folytatta a stabilizációs politikát.

2. Oroszország külpolitikája

1999. december 31-én Borisz Jelcin, az orosz történelemben példa nélküli tettre szánta el magát, önként vonult vissza a hatalomból. Az alkotmány értelmében az elnöki teendőket átmenetileg a miniszterelnök látta el. A **2000 márciusában** megtartott választásokat ***Vlagyimir Putyin*** nyerte meg, így ő lett az Orosz Föderáció második elnöke. Nyolc éven keresztül maradt ebben a beosztásában (2004-ben választották másodszor elnökké).

Putyin elnöksége idején Oroszország gyökeresen megváltozott. Először is, közigazgatási reformot hajtottak végre. Jelentősen megerősödött a központi hatalom, felszámolták a szeparatizmust, véget vetettek egyes régiók elszakadási törekvéseinek. Másodszor, új adótörvénykönyvet dolgoztak ki, bevezették a 13%-os egykulcsos adót, ami serkentőleg hatott a gazdasági fejlődésre. Harmadszor, megfékezték az oligarchákat, pontot tettek a klánok közötti háborúskodás végére. Putyin politikáját a társadalom túlnyomó többsége támogatta.

Vlagyimir Putyin

Oroszország a nemzetközi életben a Szovjetunió örököse lett. A Biztonsági Tanács állandó tagjaként megerősítette világhatalmi helyzetét. Az orosz külpolitikai doktrína főbb irányai a következők voltak: a közeli (a FÁK tagállamok) és távoli külországokkal való politikai és gazdasági együttműködés az új geopolitikai körülmények között, a volt szovjet köztársaságokban élő oroszajkú lakosság jogainak a védelme.

A 90-es évek gazdasági válsága és belpolitikai helyzete miatt Oroszország külföldi pénzügyi segítségre kényszerült, ezért engedményeket tett a Nyugatnak. A XXI. század elején azonban fordult a kocka. Napjainkban a nyugati országok kénytelenek számolni az Orosz Föderáció atomnagyhatalmi pozíciójával.

Az utóbbi esztendőkben Oroszország jelentős sikereket ért el a nemzetközi életben. Tagja lett a kiválasztottak klubjának, így a *nagy hetek nagy nyolcakká* bővültek. 1997-től az Orosz Föderáció a NATO stratégiai partnere, bár mindent megtesz annak érdekében, hogy szomszédai ne közeledjenek az Észak-atlanti Szerződéshez és ne telepítsenek határai mentén amerikai rakétákat. Oroszország jó kapcsolatokat ápol Ázsia országaival, elsősorban a gyorsan fejlődő Kínával és Indiával.

2008. május 7-én az Orosz Föderáció harmadik elnökévé ***Dmitrij Medvegyevet*** választották. Beiktatási beszédében kifejtette, hogy „legfőbb feladatának az állampolgárok jogainak védelmét és biztosítását tekinti, illetve újabb lehetőségeket kíván teremteni azok számára, akik érvényesülni akarnak hazájukban". Ezeket a célokat a szociális szférát érintő intézkedésekkel támasztotta alá.

3. Ukrán–orosz kapcsolatok

Az orosz és ukrán nép évszázadok óta él egymás mellett, háromszáz éven keresztül pedig egy államnak voltak polgárai. A Szovjetunió felbomlása után a két ország együttműködése nem mindig volt zökkenőmentes. Két probléma okozott leginkább feszültséget az ukrán–orosz viszonyban: a Fekete-tengeri Flotta felosztásának kérdése, illetve Krím és Szevasztopol állami hovatartozása. A későbbiekben gázháborúk robbantak ki, vita folyt a Tuzla-félszigetről, megtiltották bizonyos ukrán áruk oroszországi exportját. Az idő azonban szép lassan mindenre megtalálta az orvosságot.

1997. május 31-én V. Csernomirgyin és B. Jelcin kijevi látogatása során a két fél megegyezett az orosz flotta ideiglenes szevasztopoli állomásoztatásáról (2017-ig). Aláírták továbbá az orosz–ukrán barátsági és kölcsönös együttműködési szerződést is. 2010 júniusában az orosz Fekete-tengeri Flotta szevasztopoli állomásoztatását 20 évre meghosszabbították. A fenti (harkivi – *a ford. megj.*) megállapodásokkal kapcsolatos szavazás során a Legfelsőbb Tanácsban éles vita bontakozott ki a kormánypárti többség és az ellenzék között, de végül is megtörtént a szerződés ukrán ratifikációja. Az orosz flotta szevasztopoli állomásoztatásának meghosszabbítására azért került sor, mert Oroszország és Ukrajna stratégiai partnerek, ezért sok fontos kérdésben működnek együtt és a világ országainak is érdeke, hogy az orosz–ukrán kapcsolatok konstruktívak legyenek.

4. Baltikum, Belorusszia, Moldova, Kaukázusontúl és Közép-Ázsia történelmi fejlődésének sajátosságai

Észtország, Lettország és Litvánia legfontosabb feladata az volt, hogy a lehető leggyorsabban és minimális veszteségekkel csatlakozhassanak az európai piachoz. 2004-ben a balti államok más országokkal együtt tagjaivá lettek az Európai Uniónak.

Különösen sikeresnek bizonyult Észtország fejlődése. A népgazdaság húzó ágazatai a gépgyártás, vaskohászat és elektroenergetika helyett az élelmiszeripar, fafeldolgozás, szolgáltatóipar, illetve turizmus lettek. 2011. január 1-jén bevezették az eurót. Stabilizálódott az ország belpolitikai helyzete.

Litvánia vezető politikai ereje hosszú ideig a Sąjūdis volt. Elnöke Vytautas Landsbergis akkor állt a litván Legfelsőbb Tanács élén, amikor kikiáltották Litvánia függetlenségét. Fontos szerepet játszott az ország önállóságának megszilárdításában ***Algirdas Brazauskas.*** A litván kommunisták vezetőjeként sikerült elérnie azt, hogy pártja kiváljon az SZKP-ból. Később hazája államelnökévé választották. A fokozatos és lassú reformok híve volt, ami fékezte a gazdaság fejlődését.

Gyökeres változásokhoz vezetett **1998 januárjában** a kettős, litván–amerikai állampolgár ***Valdas Adamkus*** elnökké választása. Adamkus bejelentette, hogy Litvánia a nyugati fejlődési irányt választotta és ez külpolitikája legfőbb célja is. A litván vezetők mindent megtettek a gazdasági reform befejezése, illetve Litvánia európai integrációja érdekében.

Különösen kiélezett volt a nemzetiségi kérdés Lettországban és Észtországban. A Szovjetunió idején jelentősen nőtt itt az orosz anyanyelvű lakosság száma. Fontosabb

népszavazások idején a helyi lakosok nem tudtak szavazattöbbséghez jutni, egyes régiókban pedig számbelileg is kisebbségbe kerültek.

A probléma megoldása érdekében korlátozták az 1940 után betelepedettek jogait. Bezárták azokat a vállalatokat, ahol oroszok dolgoztak, de ezzel csak elmélyítették a gazdasági válságot. Jelentős lépést tettek az Európai Unió felé, amikor **1999 nyarán** Lettország elnökévé a montreali egyetem professzorát, ***Vaira Vike-Freiberga***-t választották meg. Az elnökasszony legfőbb céljának a biztos gazdasági alapokon álló, multinacionális társadalmat építő, demokratikus Lettország megteremtését tekintette. Az elkövetkező esztendőkben az ország magabiztosan haladt ebbe az irányba.

A belorusz Legfelsőbb Tanács, elnökével ***Sztanyiszlav Suskevic***csel együtt, Oroszország felé orientálódott. Minszk nem siette el a piacgazdaság bevezetését, el akarta kerülni a vállalatok bezárásával és munkanélküliséggel járó sokkterápiát.

Az átmeneti időszak nehézségei fokozták a beloruszok kapitalizmus-ellenességét. Ezt a hangulatot kihasználva nyerte meg **1994-ben** ***Alekszandr Lukasenko*** az elnökválasztásokat. Az új elnök meghirdette Fehéroroszország oroszországi integrációját és bevezette a gazdaság szigorú állami ellenőrzését. Háromszor választották újra Belorusszia elnökévé (utoljára **2010 decemberében**). Erőskezű, tekintélyelvű rendszert hozott létre, amely nem tűri az ellenzéket. Emiatt sok európai országban, illetve az USA-ban Lukasenko más magas rangú belorusz személyiséggel együtt persona non grata-nak, nem kívánatos személynek van nyilvánítva.

A fehéroroszok többsége támogatja elnökét. 2011 áprilisában–májusában mély pénzügyi-gazdasági válság kezdődött az országban. A nemzeti valuta 50%-kal leértékelődött. Jelentősen romlott a lakosság életszínvonala.

A Szovjetunió volt közép-ázsiai köztársaságai – Kazahsztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán, Türkmenisztán – sokban hasonlítottak egymásra. Ezek az országok látták el nyersanyaggal a fejlett központi régiók iparát. Az itt élők többsége rendkívüli szegénységben tengődött, kivételt csak a pártvezetés képezett. A Szovjetunió felbomlása után a volt köztársasági kommunista vezetők kaparintották meg a hatalmat, akik a muzulmán papságra támaszkodva arra törekedtek, hogy megőrizzék és megszilárdítsák feudális-kommunista rendszerüket. A következő években eltérően alakult az itt élők sorsa. A régió legnagyobb országában, Kirgizisztánban a nép fellázadt Aszkar Akajev elnök ellen. A *tulipánok forradalma* után létrejött kormány reformokat vezetett be az ország gazdasági és politikai életében. Üzbegisztánban szintén zavargások törtek ki, de azokat Islam Karimov elfojtotta.

Az 1990-es évek gazdasági reformjának és a szerencsés magánosítás politikájának köszönhetően Kazahsztánban stabil a helyzet. Az ország élén álló Nurszultan Nazarbajev élvezi népe bizalmát. Haláláig volt Türkmenisztán elnöke ***Saparmurat Nyjazov*** (*e.*: szápármurát nyijázov), aki példátlan személyi kultuszt épített ki magának. Tiszteletére megváltoztatták a hónapok neveit, óriási aranyszobrokat emeltek számára (Türkmenbaşynak, a türkmének atyjának is nevezték – *a ford. megj.*). A **2006 decemberében** megválasztott új elnök, ***Gurbanguly Berdimuhammedov*** (*e.*: gurbánguli berdimuhammedov) hozzákezdett a hatalom fokozatos demokratikus átalakításához. Türkmenisztánnak jók a fejlődési esélyei, mivel hatalmas földgáz- és kőolajlelőhelyekkel rendelkezik.

A kőolaj- és földgázeladásból szerzett jövedelmet Berdimuhammedov az ipar és mezőgazdaság modernizációjára, illetve a lakosság életszínvonalának emelésére fordítja.

Dinamikusan fejlődik Azerbajdzsán, melynek élén 30 esztendőn keresztül ***Heydar Aliyev*** állt. Napjainkban Azerbajdzsán elnöke ***Ilham Heydar oglu Aliyev*** (az előző elnök fia). Ukrajna és Azerbajdzsán között baráti, kölcsönösen hasznos kapcsolat épült ki.

Összetettebb Grúzia és Örményország sorsa, mivel egyikük sem rendelkezik természeti kincsekkel, területükön pedig, különösen Grúziában, háborúk dúlnak.

A grúz–abház konfliktus (Abházia Grúzia autonóm köztársasága volt) még 1989-ben vette kezdetét. Miután a helyi parlament 1992-ben kikiáltotta Abházia függetlenségét, a konfliktus fegyveres jelleget öltött. 1994-ben a grúz elnöknek, ***Eduard Shevardnadze***nek köszönhetően sikerült fegyverszüneti egyezményt kötni és beszüntetni a harci cselekedeteket. Az ország társadalmi-gazdasági helyzete továbbra is bonyolult maradt. 2003 végén Grúziában kirobbant *a rózsák forradalma.* Shevardnadze lemondott. 2004 januárjában az ellenzék fiatal és energikus vezérét, ***Mihail Saakashvili***t választották elnökké (2008 januárjában másodszor). Az ország gazdasági fejlődése az utóbbi években szembetűnő, javult az emberek életszínvonala. Új gyárak épülnek, jelentős befektetések születnek, megvalósulnak az európai normák.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Hogyan alakultak ki a piaci viszonyok Oroszországban?
2. Nevezd meg az orosz külpolitikai doktrína főbb irányait!
3. Jellemezzétek az ukrán–orosz kapcsolatokat!
4. Soroljátok fel a FÁK-hoz tartozó országokat!
5. Hogyan alakultak ki a balti államokban élő orosz anyanyelvű lakosság problémái?
6. Milyen sajátosságai vannak az orosz–belorusz viszonynak napjainkban?
7. Hozzatok fel példákat Közép-Ázsia és Kaukázusontúl gazdasági fejlődésének sikereire! Mivel magyarázhatók ezek az eredmények?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Határozzátok meg az összefüggést az ország és elnöke között!

Ország	*Államfő*
1. Azerbajdzsán	**A.** Nurszultan Nazarbajev
2. Belorusszia	**B.** Mihail Saakashvili
3. Grúzia	**C.** Saparmurat Niyazov
4. Kazahsztán	**D.** Ilham Heydar oglu Aliyev
5. Türkmenisztán	**F.** Alekszandr Lukasenko
6. Üzbegisztán	**G.** Islam Karimov

2. A felsorolt országok közül válasszátok ki Oroszország legfontosabb partnerét!

A. Baltikum **B.** Belorusszia **C.** Türkmenisztán

FORRÁSELEMZÉS

Részlet Anatolij Zlenko volt ukrán külügyminiszter *Ukrajna nemzetközi kapcsolatai. A stratégiai partnerség jelene és jövője* című előadásából

Egyik legfontosabb stratégiai partnerünk az Orosz Föderáció. Óriási lehetőségek rejlenek országaink kétoldalú együttműködésében, különösen szociális-gazdasági téren.

Az ukrán–orosz stratégiai partnerség az összeurópai stabilitás és biztonság fontos alkotóeleme. Ukrajna és az Orosz Föderáció tisztában van azzal, hogy a kétoldalú szerződésben vállalt kötelezettségeik teljesítésével, együttműködésük tökéletesítésével hozzájárulnak az egységes és oszthatatlan Európa felépítéséhez.

Ukrajna meg van győződve arról, hogy az ukrán–orosz partnerség alakulásának fontos előfeltételei a szociális-gazdasági reformok kölcsönös támogatása, a két ország gazdaságának és kereskedelmének dinamikus fejlődése. Az elkövetkezendőkben meg kell találni az együttműködésnek azon pragmatikus formáit, amelyek megfelelnek úgy Ukrajna, mint Oroszország érdekeinek.

• *Milyen jövőt jósol az orosz–ukrán stratégiai partnerségnek A. Zlenko?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **2000 márciusa** – V. Putyin Oroszország elnökévé választása
- **2008 májusa** – D. Medvegyev Oroszország elnökévé választása

5. téma

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA ORSZÁGAI (1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG)

18. § / Közép- és Kelet-Európa országai a második világháború után

- *Hol volt a legaktívabb az ellenállási mozgalom?*
- *Milyen körülmények között szabadultak fel Közép- és Kelet-Európa országai a megszállás alól?*

1. A szovjet típusú rendszerek létrejötte

A nácizmus megsemmisítését követő években, 1944–1945 között Közép- és Délkelet-Európa országaiban nemzeti front kormányok kerültek hatalomra, melynek tagjai az ellenállási mozgalomban aktív részt vállaló politikai pártok és szervezetek képviselői voltak.

J. B. Duroselle francia történész szerint a kommunista rendszerek kialakulása meghatározott logika szerint történt.

- *Első szakasz* – valódi koalíciós kormányok jöttek létre, amelyek több-kevesebb ideig hatalmon is maradtak (Bulgáriában 1945 januárjáig, Romániában 1945 februárjáig, Magyarországon 1947 tavaszáig, Csehszlovákiában pedig 1948 februárjáig).
- *Második szakasz* – a formálisan működő koalíciós kormányokban már a kommunisták játszották a vezető szerepet.
- *Harmadik szakasz* – a demokrácia látszatát levetkőzve a kommunisták kezükbe ragadták a hatalmat és saját kormányt alakítottak (Bulgáriában és Romániában 1947 őszén, Csehszlovákiában 1948 februárjában, Magyarországon pedig 1948 márciusában).

Az első szakasz idején a koalíciós kormányok felszámolták a fasiszta pártokat és szervezeteket, helyreállították az alkotmányosságot. Ismét működni kezdtek a parlamentek, új helyhatósági szervek, nemzeti bizottságok vagy tanácsok jöttek létre. Bulgáriában, Romániában és Jugoszláviában egy ideig fennmaradt a királyság.

A második szakasz alatt minden országban megszüntették a földesúri földbirtoklást, kivételt Bulgária képezett, mivel ott ez már végbement.

Tervbe vették a stratégiailag fontos gyárak és bankok államosítását, de a magántulajdon felszámolásának még nem jött el az ideje. Először a fasiszták és kollaboránsok vagyonát vették köztulajdonba. Szociális reformokat hajtottak végre. A szegényebb rétegek is lehetőséget kaptak a tanulásra, kulturális hagyományaik ápolására. A kommunisták így akarták a maguk oldalára állítani az embereket a választások előtt.

Ezzel egy időben üldözni kezdték a polgári pártokat, ellenzékbe kényszerítve őket. Akik időben nem tudtak emigrálni, azokat letartóztatták.

Ugyanakkor Kelet-Európában 1947-ig a szovjet katonai jelenlét ellenére megvolt a lehetősége a politikai és gazdasági fejlődésnek, a többpártrendszernek, a demokratikus kibontakozásnak.

A kelet-európai kommunista pártok vezetői úgy gondolták, hogy a szocializmus építése egy erőszakmentes, hosszú, békés fejlődési folyamat lesz.

1947–1948-ban azonban gyökeresen megváltozott a helyzet, kezdetét vette a harmadik szakasz, amikor is kommunista kormányok kaparintották kezükbe a hatalmat. A magyarországi választásokon elszenvedett kommunista kudarc és az 1947-es lengyelországi választások elnapolása komolyan megijesztette a Kremlt. A kommunista pártok hatalomra kerülésének meggyorsítása céljából 1947 szeptemberében megalakult a *Kominform*, a szovjet, lengyel, bolgár, csehszlovák, magyar, román, jugoszláv, francia és olasz kommunista, illetve munkáspártok tájékoztató irodája. A Kominform első ülésén A. Zsdanov kijelentette, a kelet-európai kommunistáknak minden lehetőségük megvan arra, hogy hatalomra kerüljenek, és mindenben számíthatnak a Szovjetunió segítségére.

Ezt követően a kelet-európai országokban hozzáláttak a szocializmus építéséhez szovjet minta alapján (a szocializmus építésének lenini terve). Végbement az iparosítás, a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása. Mindegyik népi demokratikus országban, a „nagy tanítóhoz" hasonlóan, létrejött a „tanítványok" személyi kultusza. Lengyelországban Bolesław Bieruté, Csehszlovákiában Klement Gottwaldé, Magyarországon pedig Rákosi Mátyásé.

2. A szocialista világrendszer megalakulása

A Szovjetunió nemzetközi szerződésekkel akarta megszilárdítani befolyását Kelet-Európában.

1949. január 25-én Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Románia, a Szovjetunió és Csehszlovákia részvételével létrejött a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST)*, melynek feladata a gazdasági problémák megoldása, a népgazdasági tervek egyeztetése és közös projektek létrehozása (például az Ikarus gyár, a kőolaj- és földgázvezetékek) volt a szétszakított Európában. Februárban csatlakozott a KGST-hez Albánia, később Mongólia. Együttműködött vele Kuba, Vietnam, Jugoszlávia, Angola, Irak, Mexikó, Nicaragua, Mozambik, Etiópia, Afganisztán, az NDK.

A KGST nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, különösen a gazdasági integráció terén. Tevékenységében túlsúlyban volt a kereskedelem. A Szovjetunió nyersanyaggal látta el a tagországokat kedvezményes áron. 1991-ben a KGST beszüntette tevékenységét.

3. Válságjelenségek az 1950–1970-es években

Az 1950-es években megjelentek az első repedések a szocialista világrendszer falán. Ennek több oka is volt. Az első, Sztálin 1953-ban meghalt és a Szovjetunióban kezdetét vette a hruscsovi olvadás, ami kihatott a térség társadalmi-politikai életére is. Másodszor, a szovjet módszerekkel végrehajtott iparosítás következtében romlott a lakosság, elsősorban a parasztság életszínvonala. A keletnémet és lengyel események megmutatták, hogy a munkások, illetve alkalmazottak helyzete sem volt sokkal rózsásabb. Harmadsorban, a

kommunista pártvezérek dogmatikus kalandorpolitikája ellehetetlenítette az 50-es években kibontakozó gazdasági reformokat. Negyedszer, Nyugat-Európa sikeres újjáépítésének híre destabilizálta a térséget.

Az NSZK-ban, Olaszországban, Franciaországban végbemenő változásokról értesültek Kelet-Európában. Az emberek egyre nehezebben viselték a nyakukon élősködő kommunista rendszert. 1956-ban Lengyelországban és Magyarországon különösen feszültté vált a helyzet. Magyarországon demokratikus, rendszerellenes forradalom kezdődött, amit később a szovjet csapatok vérbe fojtottak.

1956. november 1-jén Nagy Imre koalíciós kormányt hozott létre, meghirdette Magyarország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből. Az új magyar hatalom fel akarta mondani a szovjet orientációt és mélyreható reformokat kívánt végrehajtani a nyugat-európai országokkal folytatott gazdasági együttműködés alapján. A kommunista közigazgatás helyett munkástanácsok jöttek létre.

1956. november 4-ének hajnalán a szovjet csapatok I. Konyev marsall vezetésével megkezdték *a lázongó Budapest ostromát.* A szabadságért küzdő budapestiek városuk védelmére keltek. Sok volt az áldozat. Az 1956-os magyarországi események megmutatták a szocializmus sztálini modelljének csődjét.

A lengyelországi és magyarországi események után a kommunisták kénytelenek voltak változtatni politikájukon. Megszűntek a tömeges megtorlások, megtörtént az áldozatok részleges rehabilitálása.

A népharagtól megszeppent, Moszkva támogatását élvező kormányok enyhítettek politikájukon az oktatás, a kultúra és az ideológia terén. A térség egyre nyitottabbá vált a nyugati világ előtt.

Az 1960-as évek elején az országok többségében gazdasági reform kezdődött. A szocialista gazdálkodás főbb dogmáinak (tervgazdálkodás, az állami tulajdon uralkodó jellege) megőrzése mellett viszonylagos gazdasági önállóságot akartak adni az iparvállalatoknak. A reform azonban kezdettől fogva halálra volt ítélve, mivel az állami tulajdonban lévő cégek önállóságát korlátozta a pártnómenklatúra, amely ellenőrzése alatt tartotta az egész társadalmat.

Az 1960-as évek második felében (néhol már korábban) a kelet-európai országok ipari fejlődésének tartalékai kimerültek, így gazdaságuk fejlődése is lelassult.

A csehszlovákiai válság (1968–1969) Kelet-Európa háború utáni történetének egyik meghatározó időszaka volt. A párt és állam élén ekkor Antonín Novotný állt. Az ország ipara és mezőgazdasága nehéz helyzetbe került, virágzott a korrupció, a pártállami vezetők hatalommal való visszaélése. A demokratikus hagyományokkal rendelkező csehszlovák társadalom elutasította Novotný diktatórikus stílusát, akit 1968 januárjában menesztettek első titkári beosztásából. A kommunista párt új vezetője ***Alexander Dubček*** lett. Dubček és társai „emberarcú szocializmust" akartak. Egyesíteni kívánták a szocializmus alapelveit a piacgazdasággal, a politikai nézetek sokszínűségével és a demokráciával. Javaslatot tettek az állami apparátus csökkentésére, a gazdasági mechanizmus megreformálására és megtisztítására a politikai és állami szervek befolyásától.

A demokratikus folyamatok kibontakozásában fontos szerepet játszottak a viszonylag szabadon működő tömegtájékoztatási eszközök. Új politikai szervezetek jöttek létre, a demokratikus pártok pedig kikerültek a CSKP szigorú ellenőrzése alól.

A Varsói Szerződés csapatai **1968 augusztusában** vérbe fojtották a csehszlovákiai eseményeket, amely *prágai tavasz* néven került be a történelembe.

1969 áprilisában a CSKP KB első titkárává a Moszkva-barát ***Gustáv Husák***ot választották.

A parancsuralmi rendszer általános válsága 1968-ban és 1970-ben elérte Lengyelországot is.

Jugoszláviát sem kerülték el a zavargások. 1970-ben kiéleződtek gazdasági problémái. Egyre szembetűnőbbé vált Horvátország és Szlovénia, illetve a többi délszláv tagállam közötti fejlődési egyenlőtlenség. *Horvátország* **1971 novemberében** követelni kezdte kiválását a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság kötelékéből.

A *prágai tavasz* veresége és a lengyel, illetve jugoszláv események után a keleti blokkban parancsuralmi visszarendeződés következett be. A gazdasági reformokat gyakorlatilag leállították, a születőfélben lévő piaci viszonyokat megszüntették vagy korlátozták. Aktivizálta tevékenységét a disszidens mozgalom. Egyre nőtt a szakadék Kelet- és Nyugat-Európa között. A kormányzó kommunista pártok az elégedetlenséget a hadsereg, az állambiztonsági szervek és a rendőrség erejével fojtották el.

A prágai tavasz. *1968*

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Soroljátok fel Kelet- és Délkelet-Európa nemzeti front kormányainak reformjait 1945–1947 között!
2. Milyen körülmények között alakult ki a kommunista rendszer ezekben az országokban?
3. Miért hozták létre a KGST-t?
4. Miért jelentek meg az első repedések a szocialista világrendszer falán?
5. Mit jelent a *prágai tavasz* kifejezés?
6. Hogyan értékelték Moszkvában az 1968-as eseményeket? Miért vonultak be a szovjet csapatok Csehszlovákiába?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Állapítsátok meg az összefüggést!

A kommunista pártok vezetői	*Országok*
1. Bolesław Bierut	**A.** Bulgária
2. Klement Gottwald	**B.** Lengyelország
3. Georgi Dimitrov	**C.** Magyarország
4. Rákosi Mátyás	**D.** Csehszlovákia

2. A felsorolt politikusok közül ki állt a *prágai tavasz* élén?

A. Edvard Beneš
B. Gustáv Husák
C. Alexander Dubček
D. Antonín Novotný

3. Határozzátok meg az 1956-os magyarországi forradalom legfőbb célját!

A. Azért harcoltak, hogy Magyarország ne legyen a „vas és acél országa".
B. Meg akarták szüntetni Rákosi Mátyás személyi kultuszát.
C. Fellázadtak az agrárreform ellen.
D. Ki akarták szabadítani a politikai foglyokat és harcoltak a szólásszabadságért.
E. A betiltott nemzeti ünnepek visszaállításáért harcoltak.

VITASSÁTOK MEG!

1. Milyen szerepet játszottak a kommunisták a kelet-európai országok társadalmi-politikai rendszerének megváltoztatásában?
2. Miben volt más a kelet-európai országok társadalmi-politikai rendszere, mint a nyugat-európai?
3. Miért nem voltak sikeresek az 1960-as évek reformjai?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka
Ismerkedjetek meg a történészek gondolataival!

J. B. Duroselle *A diplomácia története 1919-től napjainkig* című könyvéből

A történelem leleplezte a marxizmus-leninizmus alapelveiben rejlő képmutatást.
1. A történelem mozgatóereje nem az osztályharc, hanem a nemzeti érzés.
2. Nem a közép- és kispolgárság proletarizálódik, hanem a munkásság emelkedik fel a polgárság szintjére. A szegénység nem tűnik el, de ez már nem osztálykérdés.
3. És végül: a szabadság általános emberi törekvés, amit nem lehet börtönökkel és koncentrációs táborokkal megállítani.

Karl Jaspers *A történelem forrásai és célja*

Rettenetes látni, hogy a totális tervezésbe vetett megtévesztő hit odavezeti az embert, ahonnan menekülni szeretne – a szegénységbe, rabságba és törvénytelenségbe.

Az összeomlás okai a rendszerben keresendők. A magántulajdon, a gazdasági függetlenség, a szabad vállalkozás, a szabad verseny és a piacgazdálkodás megszüntetése, valamilyen kitalált, természetellenes tervezéshez való ragaszkodás Kelet-Európa országaiban állandó hiányhoz és gazdasági katasztrófához vezetett... A tulajdonától megfosztott polgár megszűnt teljes értékű önálló személy lenni és teljesen a pártállami nómenklatúrától függött ezután. A titkosszolgálatok nap, mint nap sárba tiporták az emberi jogokat, a szabadsághoz és a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot. A kommunizmus ideológiája szembe került a valósággal.

- *Milyen okok vezettek a történészek szerint a parancsuralmi rendszerek bukásához Kelet-Európában?*
- *Csoportosítsátok az okokat: gazdasági, politikai, ideológiai, jogi szempontok szerint!*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1949** – a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) megalakulása
- **1956 novembere** – a magyarországi események
- **1968** – a *prágai tavasz*

19. § / Demokratikus forradalmak. A posztkommunista társadalmak transzformációja (átalakulása)

- *Emlékezzetek vissza, milyen válságokon mentek keresztül az európai szocialista országok az 1950–1960-as években!*

A XX. század 80-as éveinek végén és a 90-es évek elején végbemenő forradalmak sajátosságai

Az 1980-as évek végén Közép- és Délkelet-Európa országai mély gazdasági, politikai, ideológiai és erkölcsi válságba kerültek. A vezető pártok hatalmának tarthatatlansága, a parancsuralmi rendszerek tökéletlensége és az emberek mérhetetlen szabadságvágya sajátos forradalmi helyzetet eredményezett. A különböző országokban ezek a folyamatok más-más módon zajlottak, de azzal mindenki egyetértett, hogy a monopolhelyzetben lévő kommunista pártoknak el kell tűnniük a történelem süllyesztőjében. Az emberek végre szabadságban és bőségben akartak élni, elegük volt a rettegésből és a bizonytalanságból.

Nagy hatást gyakorolt a forradalmi események kibontakozására a térség népeinek nemzeti öntudatra ébredése. Különösen Jugoszláviában, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában volt ez érzékelhető. A nemzetek szabadságharcának jellegét meghatározták nemzeti hagyományaik, a diktatúra előtti politikai rendszerhez való viszonyuk, a nácizmus elleni harcban való részvételük, és a helyi kommunisták hatalomra kerülésének módjai.

Jelentős mértékben befolyásolta a térségben zajló történelmi eseményeket Gorbacsov peresztrojkája. Az SZKP KB főtitkára megértette, hogy új idők járnak, és a Szovjetunió nem rángathatja zsinóron a kelet-európai államokat. Moszkva a szocialista tábor országaival egyenrangú, kölcsönösen előnyös kapcsolatok kiépítésére törekedett a másik fél belügyeinek tiszteletben tartásával. A politikai reformok útján haladó Magyarország, Lengyelország és Jugoszlávia üdvözölte a Szovjetunióban végbemenő változásokat, Románia, az NDK, illetve Bulgária konzervatív vezetői viszont fenntartásokkal fogadták a Moszkvából jövő újdonságokat, bár nem mindig adtak hangot nemtetszésüknek.

Az 1989–1990-es események jellegüket tekintve forradalmiak voltak, melyek gyökeresen megváltoztatták a térség társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági viszonyait.

A demokratikus átalakulások formái és módszerei sokszor különböztek egymástól. Csehszlovákiában például *bársonyos forradalom* ment végbe, míg Romániában sok áldozatot követelő véres összecsapásokra került sor.

A forradalmi események egyszerre kezdődtek az egész térségben. Ennek az volt az oka, hogy mindenütt megértek a gyökeres változás előfeltételei és az emberek elégedetlensége elérte csúcspontját. Másrészről pedig, mindenki meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió nem fog beavatkozni a kelet-európai országok belügyeibe.

A forradalmaknak volt egy sor sajátossága.

Lengyelországot az **1989. februári–áprilisi** *kerekasztal-tárgyalások* lobbantották lángra, ahol a hatalom, illetve az ellenzék és a katolikus egyház képviselői vitatkoztak egymással. Az ellenzéki oldal meghatározó ereje a *Szolidaritás Független Szakszervezet* volt, élén egy gdanski villanyszerelővel, ***Lech Wałęsa***val (*e.:* leh valensza). A Szolidaritás az 1980-as évek elején jött létre és nagy népszerűségnek örvendett. A kerekasztal-tárgyalások során megegyeztek az ellenzéki pártok működésének engedélyezéséről, a Szolidaritás legalizálásáról, a parlament és a választási rendszer reformjáról.

1989 júniusában választásokat tartottak a szejmbe és a szenátusba. A 100 szenátusi helyből 99-et a Szolidaritás kapott meg. A második fordulóban némileg javultak a kommunisták esélyei, a Lengyel Egyesült Munkás Párt (LEMP) mégis vereséget szenvedett. 1990 januárjában egyszerű parlamenti párttá alakult át Lengyel Szociáldemokrata Párt néven (LSZDP).

A *prágai tavasz* leverése után *Csehszlovákiában* elmélyült a gazdasági válság, üldözték a másként gondolkodókat.

A reakció támadása a disszidens mozgalom kibontakozásához vezetett. 1977. szeptember 1-jén a kultúra és tudomány jeles képviselői az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából kiindulva felhívásban követelték a csehszlovák társadalom demokratizálását és az állampolgárok jogainak védelmét. Ez volt a *Charta 77*.

A diktatúra kegyetlenül üldözte a jogvédőket. A későbbi államelnököt, Václav Havelt háromszor is börtönbe vetették. Sok ellenzéki emigrálni kényszerült. A Charta 77 támogatottsága viszont magabiztosan növekedett.

Lech Wałęsa

Václav Havel

1989. november 17-én a rendőrség szétkergette a diákok prágai tüntetését. A társadalomban ez nagy felháborodást váltott ki. A Charta 77 javaslatára november 18-án létrejött a Polgári Fórum (PF). Az ellenzék Szlovákiában is megalapította demokratikus szervezetét *Nyilvánosság az Erőszak Ellen* néven. A diákok, munkások, értelmiségiek megmozdulásai békés jellegűek voltak, ezért az 1989-es csehszlovák események *bársonyos forradalom* néven ismert a történelemben. November végén a szövetségi parlament érvénytelenítette az alkotmány azon cikkelyét, amely törvényesítette a CSKP vezető szerepét a társadalomban. **1989. december 29**-én a szövetségi gyűlés ***Václav Havel***t választotta az ország elnökévé.

A demokratikus forradalom *Magyarországon* is békésen ment végbe. A Magyar Szocialista Munkás Párt értekezletén elfogadták a gazdasági stabilizáció és a külföldi adósságok csökkentésének programját. Új pártok, szervezetek, mozgalmak jöttek létre, a társadalom egyre nyitottabbá vált. A megújult régi pártok mellett újak hallatták hangjukat – a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ), (a Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) – *a ford. megj.*).

1989 nyarán tárgyalások kezdődtek az MSZMP és az ellenzék között. Megegyeztek a többpártrendszer bevezetéséről.

1989-ben a magyar parlament elfogadott egy sor sarkallatos törvényt: az állampolgárok gyülekezési és egyesülési jogáról, a népszavazásról, a köztársasági elnökről és a választójogi rendszerről. Az 1956-os forradalom kezdetének napján, **1989. október 23**-án módosították az alkotmányt. Az ország neve ezután Magyar Köztársaság lett, a parlament által választott köztársasági elnökkel az élen. 1990. március 25-én, 45 év után tartottak az országban először szabad választásokat.

A Szovjetunió legmegbízhatóbb szövetségese az 1960–1980-as években *Bulgária* volt. Az ország élén ***Todor Zsivkov*** állt.

1989 nyarán a belpolitikai helyzet rendkívül kiéleződött. Nőtt az infláció, a boltok polcairól eltűntek az alapvető élelmiszerek. Zsivkov ugyan meghirdette a peresztrojkát, de a hatalom fokozatosan kicsúszott a kezéből.

Todor Zsivkov

A felső vezetésen belül érlelődött a konfliktus. 1989. október 24-én P. Mladenov külügyminiszter levelet intézett Zsivkovhoz, amelyben bírálta a főtitkár vezetési stílusát és módszereit. November 10-én a BKP KB-ja lemondatta Todor Zsivkovot.

Az országban új pártok jöttek létre, a BKP pedig Bolgár Szocialista Pártra változtatta a nevét.

1989. december 7-én megalakult a Demokratikus Erők Szövetsége (DESZ), melynek vezetője Zselju Zseljev lett. A DESZ meghirdette Bulgária demokratikus átalakítását a magántulajdon egyidejű bevezetésével.

1990. augusztus 1-jén a Nagy Nemzetgyűlés ***Zselju Zseljev***et jelölte az elnöki posztra, és **1992. január 19**-én meg is választották.

Romániában a forradalom vérontással járt. Az ország élén évtizedeken keresztül Nicolae Ceauşescu (*e.:* nikoláj csauseszku) állt, aki olyan kegyetlen megtorlógépezetet hozott létre, amely totális ellenőrzés alatt tartotta a társadalmat. Mindennemű ellenzékiséget vagy szabadgondolkodást a „Kárpátok géniusza" (így nevezte saját magát – *a ford. megj.*) és pribékjei kegyetlenül megtoroltak.

A népi ellenállás és harag első jelei Erdélyből érkeztek. Temesvár magyar és román polgárai megvédték a Securitate (a román titkosrendőrség – *a ford. megj.*) támadásaitól Tőkés László református lelkészt. Az 1989. december 16–17-i összecsapások során százan meghaltak, kétszázan pedig megsebesültek. A temesvári tragédia felrázta az országot. A nagyvárosokon tüntetések söpörtek végig, melyek élén a Román Demokratikus Front emberei álltak. Ceauşescu megszakította iráni látogatását és visszatért Bukarestbe. A Palota téren megpróbált a tömeghez szólni, de a tüntetők füttykoncerttel és kődobálással válaszoltak. Ekkor a diktátor az emberek közé lövetett.

Ezután Nicolae és Elena Ceauşescu helikopterrel elhagyták a várost. A Bukaresti Politechnikai Főiskola professzora (későbbi miniszterelnök) ***Petre Roman*** az elnöki palota erkélyéről bejelentette: *„Ma, **1989. december 22-én** megdöntöttük Ceauşescu diktatúráját. Kihirdetjük a néphatalmat!"* Megalakult a Nemzeti Megmentési Front.

A bukaresti kormánypalota

A Ceauşescu házaspár helikoptere Târgovişte-ben (*e.:* tirgoviste) szállt le. A város egyik kaszárnyájában a sebtében felállított rögtönítélő bíróság december 25-én a román nép ellen elkövetett bűneikért halálra ítélte őket.

A bírósági tárgyalást egyenes adásban közvetítette a televízió. A diktátort és feleségét annyira gyűlölték, hogy azonnal kivégezték őket, miután kiléptek az épület udvarára.

A Nemzeti Megmentési Front az ország nevét 1990. május 29-én Román Szocialista Köztársaságról Romániára változtatta.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Határozzátok meg az 1980-as és 1990-es évek fordulóján kirobbant demokratikus forradalmak jellegét!
2. Hogyan hatott a szovjet peresztrojka a kelet-európai forradalmi eseményekre?
3. Mik voltak a demokratikus forradalmak következményei?
4. Sorold fel a lengyel kerekasztal-tárgyalások eredményeit!
5. Milyen események robbantották ki a forradalmat Romániában?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Határozzátok meg az 1980-as és 1990-es évek fordulóján kirobbant közép- és délkelet-európai demokratikus forradalmak előfeltételeit!

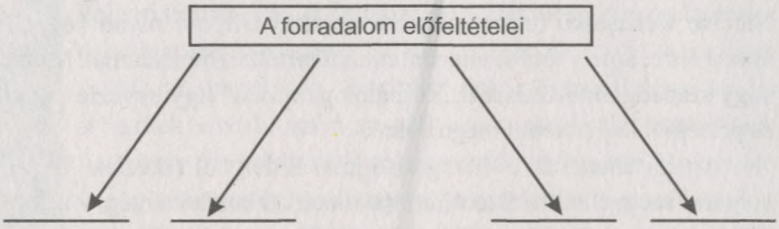

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért válhatott a Szolidaritás Lengyelország legjelentősebb ellenzéki erejévé?
2. Miért értékesek a lengyel reformok végrehajtásának tapasztalatai?
3. Van-e valamilyen kapcsolat 1956 és 1989 között? Miben tér el a két forradalom egymástól?
4. Miért volt olyan véres és kegyetlen a romániai forradalom 1989-ben?

FORRÁSELEMZÉS

A Nemzeti Megmentési Front lapjában, az *Adevărul*ban megjelent cikkből

Minden román tisztában van azzal, hogy azokban a napokban, nemsokkal a forradalom előtt (1989 decembere – *a szerző*) az embereket leginkább az izgatta, hol tudnának élelmiszerhez és gyógyszerhez jutni, illetve hogyan tudnák lakásukat felfűteni. Még ma is nehezünkre esik bevallani, hogy a Ceauşescu diktatúra alatt megszoktuk, egyet gondolunk, és teljesen mást mondunk, hogy a gondolatot felváltotta az ideológia. De az éhezéshez, a fázáshoz és az orvosságok hiányához már nem akartunk alkalmazkodni. Ez vezetett a forradalomhoz! A kilátástalan helyzetben nyomorgó emberek megelégelték a folytonos megaláztatást. Változásokat nem azok akartak, akik megértették a marxizmus-leninizmus csődjét, hanem azok, akiket ez az eszme gazdasági romlásba döntött.

- *A cikk szerője szerint, melyek voltak az 1989-es romániai forradalom legfőbb okai?*
- *A szocialista Románia mely társadalmi rétegei mentek gazdaságilag leginkább tönkre?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1989 februárja–áprilisa** – kerekasztal-tárgyalások Lengyelországban
- **1989 novembere–decembere** – *bársonyos forradalom* Csehszlovákiában
- **1989. december 22.** – a Ceauşescu házaspár elmenekül Bukarestből, a diktatúra megdöntése, a Nemzeti Megmentési Front megalakulása

20. § / Politikai, gazdasági és szociális átalakulások a posztkommunista társadalmakban

- *Emlékezzetek vissza, milyen forradalmi események zajlottak Kelet-Európa országaiban!*

1. Átalakulások Kelet-Európa országaiban

A parancsuralmi szocializmus bukását követően sok kelet-európai állam nem rendelkezett demokratikus hagyományokkal, a forradalmaknak köszönhetően azonban mindenütt meghonosodott a többpártrendszer és a hatalomátadás parlamenti-alkotmányos módja.

A társadalmi-gazdasági életben végbement a privatizáció, létrejött és fejlődni kezdett a magánszektor. Szemmel látható változásokon mentek keresztül a térség országai, különösen a fővárosok látványa lett lenyűgöző. A privatizáció leggyorsabban Lengyelországban, Szlovéniában és Magyarországon zajlott le. Ezekben az országokban hajtották végre legkövetkezetesebben a radikális gazdasági reformokat, itt produkálták a legszembetűnőbb eredményeket.

A piaci viszonyok meghonosodása lényegesen lassabban haladt Romániában, Bulgáriában, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban, Macedóniában, Bosznia-Hercegovinában. A hatalmukat átmentett kommunisták dilettáns gazdasági intézkedéseinek és elhibázott politikai döntéseinek következtében a XX. század 90-es éveiben nőtt a munkanélküliség és az infláció, elszegényedett a társadalom. A XXI. század elejére azonban javult a helyzet. Bulgária Romániával EU és NATO-tagországok lettek, Horvátország Macedóniával pedig a belépés előtt állnak.

A piaci reformok bevezetése, a térség államainak európai jogharmonizációja és a polgári társadalmak kialakulása sok pozitív változást eredményezett Közép- és Kelet-Európa országaiban.

Csehszlovákia átalakulási folyamata a szövetségi állam felbomlásához vezetett.

A föderatív köztársaság szétesésének formális oka az volt, hogy az 1992. július 5–6. között megtartott parlamenti választásokat Csehországban a Václav Klaus vezette Polgári Demokratika Párt, Szlovákiában pedig Vladimír Mečiar Demokratikus Szlovákiáért Mozgalma nyerte.

A választások után tárgyalások kezdődtek Václav Klaus és Vladimír Mečiar között. Mindkét politikus később cseh, illetve szlovák miniszterelnök lett. A miniszterelnökök szerződésben egyeztek meg a föderáció megszüntetésének civilizált, kulturált folyamatáról.

Csehország és Szlovákia között a lakosság számának részaránya alapján (2:1) került szétosztásra az állami közös vagyon. 1992. november 25-én a szövetségi gyűlés alkotmánytörvényt hozott Csehszlovákia szétválásáról.

1992. december 31-én az egységes csehszlovák állam megszűnt létezni. Az 1993-as újesztendőbe már két új önálló állam lépett – *Csehország* és *Szlovákia.*

A 10,3 millió lakossal rendelkező Csehország elnöke ***Václav Havel***, miniszterelnöke pedig Václav Klaus lett.

A Cseh Köztársaság napjainkban a világközösség elismert tagja, politikai helyzete megbízható, ipara fejlett.

A NATO 1997-es madridi csúcstalálkozóján döntöttek Csehország felvételéről a szövetségbe. Gazdasági sikereinek köszönhetően tagja lett a világ legfejlettebb országait tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek, amelyet a „gazdagok klubjának" is neveznek.

Szlovákia szintén EU-s tagállam és a NATO tagja.

A demokratizálódás folyamata legsajátosabban Jugoszláviában ment végbe. A jugoszláv konföderáció élén 1945 és 1980 között Josip Broz Tito állt. A szövetségi köztársaságok és autonóm vidékek jelentős jogokkal rendelkeztek, még az iparvállalatoknak is önkormányzata volt. Tito 1980-ban bekövetkezett halála után kezdetét vette az államszövetség felbomlásának lassú folyamata. Az országnak nem volt stabil vezetése, a szövetségi állam élén a tagköztársaságok vezetői váltották egymást rotációs alapon. A nemzetiségi problémák Jugoszlávia politikai egyensúlyának tengelyévé váltak.

1991. június 25-én kikiáltotta teljes függetlenségét *Szlovénia* és *Horvátország,* amit Belgrád azonnal megvétózott. A szövetségi kormány a hadsereg bevetésével próbálta megakadályozni a két köztársaság kiválását a konföderációból. Szlovéniának azonban sikerült függetlenségét megvédeni.

Horvátországban ez lényegesen nehezebben ment végbe. Területén és Kelet-Szlovéniában 600 ezer szerb élt, akik Szerbiához kötődtek és egyöntetűen az egyesülés mellett álltak ki. Kikiáltották a *Szerb Krajina Köztársaság* függetlenségét, illetve elszakadásukat Horvátországtól. Az etnikai konfliktusok megfékezése érdekében az ENSZ békefenntaró egységeket állomásoztatott itt. Az Európai Közösség tagállamai pedig **1992 januárjában** bejelentették, hogy elismernek minden olyan új államot, amelyik a Jugoszláviából való kiválás után jött létre. 1995-ben a *Vihar hadművelet* során a horvátok felszámolták Szerb Krajina függetlenségét és 1997-ben kiterjesztették fennhatóságukat Kelet-Szlavóniára is.

Macedónia **1992 szeptemberében** lett önálló állam népszavazás útján. Bosznia-Hercegovina függetlenségének meghirdetésével a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság gyakorlatilag megszűnt. **1993 áprilisában** Belgrádban megalakult a *Jugoszláv Szövetségi Köztársaság* (JSZK) Szerbia és Montenegró részvételével.

Szlobodan Milosevics

A JSZK elnöke, a kommunisták egykori vezetője ***Szlobodan Milosevics*** lett.

2007-ben kikiáltotta függetlenségét *Montenegró* is.

Bosznia-Hercegovinában 1992 márciusában etnikai zavargások robbantak ki. Ebben az újonnan alakult országban három etnikai-vallási csoport élt: a pravoszláv szerbek (a lakosság 1/3-a), a katolikus horvátok és a szerb, illetve horvát etnikumú muzulmánok.

A boszniai háború három és fél éve alatt több tízezren veszítették életüket, városok, falvak, ipari központok százait rombolták le, tették a földdel egyenlővé. A menekültek száma meghaladta a 3 millió főt.

1995 novemberében az amerikai Daytonban sikerült megfelelő megoldást találni Bosznia-Hercegovina problémájára. 1995. december 14-én Párizsban Milosevics szerb, Alija Izetbegovics bosnyák és Franjo Tuđman horvát elnökök aláírták a boszniai rendezési tervet.

A rendezési terv értelmében Bosznia-Hercegovina a Boszniai Muzulmán-Horvát Föderációból és a Boszniai Szerb Köztársaságból álló egységes állam maradt.

1999 márciusában a NATO újabb háborút robbantott ki a Balkánon, hogy elejét vegye a Koszovóban kibontakozó humanitárius katasztrófának. Itt jelentős számú albán élt, akiket a Milosevics rezsim üldözött és megszüntette az autonómiájukat is.

A koszovói események Milosevics nemzetközi elszigetelődéséhez vezettek. A **2000-ben** megtartott választásokon az ellenzék vezetőjét, ***Vojislav Kostunicát*** választották Jugoszlávia elnökévé. 2001 márciusában Milosevicset letartóztatták, júliusban pedig átadták a Hágai Nemzetközi Bíróságnak. A bírósági tárgyalások során meghalt.

Koszovó 2008 márciusában kikiáltotta függetlenségét, amelyet elismert az államok és nemzetközi szervezetek többsége.

2. A kelet-európai országok új szerepe a nemzetközi életben

Az 1989–1990-es forradalmak kisöpörték Közép- és Délkelet-Európából a szocializmus szovjet modelljét. A hatalomra került új politikai erők hozzáláttak a parancsuralmi rendszer lebontásához és az új demokratikus, szociális jogállam felépítéséhez.

A térség országai aktívan bekapcsolódtak az európai integrációs folyamatokba. Többségüket felvették az *Európai Unióba.*

Kelet-Európa államai azért törekedtek az egyesített Európába, mert így könnyebben bekapcsolódhattak a tőke és munkaerő szabad áramlásába, betörhettek Európa piacaira, hozzáférhettek a nyugati tőkebefektetésekhez és a modern technológiákhoz. Az Európai Unió részeként sikerült modernizálni termelésüket, javítani termékeik versenyképességén, tökéletesíteni gazdaságirányítási módszereiket.

Az európai integráció elősegítette továbbá a demokratikus politikai rendszer megerősödését, az igazságszolgáltatás és a jogrend tökéletesítését, az államhatalmi szervek tevékenységének nyíltabbá és átláthatóbbá tételét.

Az EU-tagságnak vannak árnyoldalai is: az új tagállamok ipari és mezőgazdasági termékei nem mindig versenyképesek a nyugati piacokon, technológiájuk elavult, munkásaik alacsonyan képzettek. Kezdetben ezek a tényezők munkanélküliséghez, teljes üzemek felszámolásához és az életszínvonal csökkenéséhez vezettek. Kitartó munkával azonban le lehet a nehézségeket győzni. A válságot pedig gazdasági felemelkedés követi, illetve az emberek életkörülményeinek ugrásszerű javulása.

Nemzetbiztonságuk védelme érdekében a kelet-európai országok legfőbb külpolitikai célja a *NATO*-tagság elérése volt. 1949 áprilisában az Észak-atlanti Szövetséghez 10 nyugat-európai ország, illetve az USA és Kanada csatlakoztak. 2006-ban már 26 tagállama volt ennek a komoly nemzetközi szervezetnek. Az utóbbi években több közép- és kelet-európai országnak sikerült felvételt nyernie a NATO-ba. Mivel az új tagországok fejlettségi szintje különböző, velük kapcsolatban a Nyugat differenciált politikát folytat.

1997 júliusában a madridi NATO-csúcson döntöttek Magyarország, Lengyelország és Csehország felvételéről. 1999-ben a NATO megalakulásának 50. évfordulóján ez meg is történt. Később NATO-tagállamok lettek Szlovénia, Szlovákia, Bulgária, Románia. Zöld utat kapott továbbá Horvátország és Macedónia is.

A térség másik befolyásos nemzetközi szervezete az úgynevezett *Visegrádi csoport*, más néven a *Visegrádi négyek*: Lengyelország, Magyarország, Csehország és Szlovákia tartoznak hozzá. 1991. február 15-én hozta létre a magyarországi Visegrádon Lech Wałęsa (Lengyelország), Václav Havel (Csehszlovákia) és Antal József (Magyarország).

Az így létrejött egyesülést *Visegrádi hármak*nak vagy *Visegrádi háromszög*nek, majd Csehszlovákia szétválása után *Visegrádi négyek*nek nevezték. 2004. május 1-jén a négyek beléptek az Európai Unióba.

1989 novemberében Budapesten megalakult a *Közép-Európai Kezdeményezés (KEK)*, amely előirányozta a tagországok közötti politikai és gazdasági együttműködés tökéletesítését, illetve a térség stabilitásának és biztonságának a megteremtését. A KEK-ben való tagság fontos előfeltétele volt az EU-ba való felvételnek. *Quadragonalé*nak is nevezték, mivel kezdetben Olaszország, Ausztria, Magyarország és Jugoszlávia voltak a tagjai.

Csehszlovákia (1990) és Lengyelország (1991) csatlakozása után először *Pentagonálé*vá majd *Hexagonálé*vá bővült. 1992-ben (ekkor lett a neve hivatalosan Közép-Európai Kezdeményezés) Bosznia-Hercegovina, Szlovénia, Horvátország, 1993-ban Macedónia, illetve Csehország és Szlovákia, 1996-ban pedig Albánia, Belorusszia, Bulgária, Románia, Ukrajna, Moldova lettek a tagjai.

Napjainkban a Közép-Európai Kezdeményezés 16 országot egyesít soraiban: Olaszországot, Ausztriát, Magyarországot, Lengyelországot, Bosznia-Hercegovinát, Szlovéniát, Horvátországot, Macedóniát, Csehországot, Szlovákiát, Albániát, Belorussziát, Bulgáriát, Romániát, Ukrajnát és Moldovát.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen gazdasági reformok bevezetésére került sor Közép-Európában az 1990-es években?
2. Mikor és hogyan lettek a térség államai tagjai az EU-nak és a NATO-nak?
3. Hogyan ment végbe Csehszlovákia szétválása 1992-ben?
4. Jellemezd Csehország és Szlovákia fejlődését 1992 után!
5. Melyik két jugoszláv tagköztársaság kiáltotta ki leghamarabb függetlenségét?
6. Hol robbant ki háború?
7. Milyen nemzetközi szervezeteknek tagjai még a kelet-európai országok?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Készítsetek táblázatot Jugoszlávia felbomlásáról! Írjátok be az újonnan létrejött országok nevét!
1. Mit ábrázolnak, szerintetek, az alábbi sémák? Töltsétek ki őket!

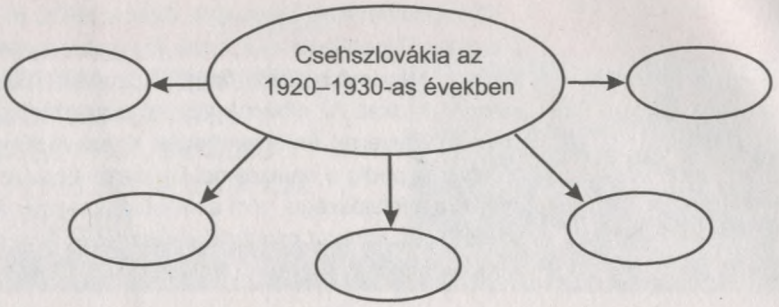

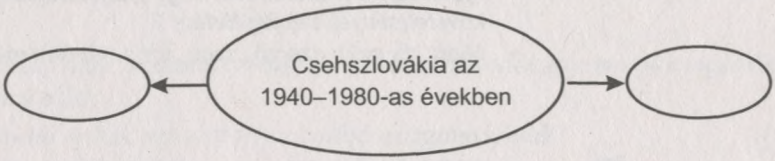

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért nevezik az 1989-es csehszlovákiai eseményeket *bársonyos forradalom*nak? Sorold fel az ország demokratizálásának következményeit!
2. Miben különbözik Románia forradalom utáni fejlődése Csehország, Lengyelország és Magyarország 1989-et követő fejlődésétől?
3. Elemezzétek a XX. század végi balkáni háborúk kiváltó okait!
4. Szerintetetek milyen módszerrel lehetne véget vetni a balkáni konfliktusnak?

FORRÁSELEMZÉS

B. Varga *Balkáni rapszódia* című cikkéből

Az utóbbi évtizedben a Balkán olyan stadionná változott, ahol a világ politikai vezetéséért folyik a labdarúgó-bajnokság.

Sok nemzetközi szakértő azt gondolta, ha a NATO, történelme során először, rátámad az ENSZ egyik független alapító tagállamára, kirobban a harmadik világháború. Nem így történt. Vajon miért? A hidegháború befejezése után nem maradt ellenfele az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének és ezt nagyon is értették a pálya erős politikai játékosai.

Először a keleti blokk vérzett el, majd pedig a kommunista parancsuralmi ideológia.

Jugoszlávia feldarabolása ezért a Nyugat követelményei alapján történt, amely saját demokratikus hagyományaiból kiindulva kívánta biztosítani a nemzetek újjászületésének lehetőségét. A délszlávok között feszülő etnikai és vallási konfliktusokat Tito a maga idejében úgy próbálta elsimítani, hogy jugoszláv néppé egyesítette őket. Most ezek a konfliktusok előjöttek.

Összpontosítsunk Koszovóra, illetve a NATO és Jugoszlávia között dúló háborúra. Függetlenül attól, kinek van igaza, a játékszabályokat mindenki felrúgta. Milosevics azzal, hogy üldözte az albánokat és megszüntette autonómiájukat. Az albánok viszont a szerb alkotmányt sértették meg, amikor fegyverrel érvényesítették Koszovó függetlenségét. A NATO-bombázás pedig a nemzetközi jog sárba tiprását jelentette. Hogy kinek mekkora a felelőssége, nem a mi feladatunk megállapítani. Egy azonban biztos, ezt a háborút mindenki elveszítette. A második világháború utáni európai rendet 1999. március 24-én végérvényesen megsértették.

- *Osztjátok-e a szerző véleményét arról, hogy a koszovói konfliktus idején „mindenki felrúgta a játékszabályokat"?*
- *Igaza van-e a szerzőnek, hogy „Jugoszlávia feldarabolása a Nyugat követelményei alapján történt"?*
- *Miért írta azt a szerző, hogy „ezt a háborút mindenki elveszítette"?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1991. június 26.** – kimondják Szlovénia és Horvátország függetlenségét
- **1993. január 1.** – Csehország és Szlovákia létrejötte

6. téma

ÁZSIA, AFRIKA, LATIN-AMERIKA VEZETŐ ORSZÁGAINAK FEJLŐDÉSE A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A XXI. SZÁZAD ELEJÉN

21. § / A gyarmati rendszer felszámolása, független államok létrejötte és fejlődése

- *Emlékezzetek vissza, az ázsiai országok közül melyek voltak gyarmatok a második világháború előtt!*
- *Milyen formái voltak nemzeti-felszabadító mozgalmaiknak?*

1. A gyarmati rendszer felbomlásának szakaszai

A második világháború után új korszak kezdődött Ázsia és Afrika népeinek életében. A gyarmatosító politika (kolonializmus[1]) kimerítette lehetőségeit. A nagy gyarmattartó államoknak, elsősorban Angliának, kifizetődőbb volt tőkét befektetni Ázsia és Afrika iparába és mezőgazdaságába. Ez a térség olcsó munkaerővel, gazdag nyersanyag- és energetikai bázissal rendelkezett, és a természetvédelemre sem kellett annyit költeni, mint Európában.

A gyarmatok fejlett bányászattal rendelkeztek. Nyersanyaggal látták el az európai országokat ipari árucikkekért cserében. A kereskedelmet a nagytőke által irányított helyi polgárság felügyelte. A Nyugat-Európában kibontakozó demokratikus mozgalmak összeegyeztethetetlenek voltak a kolonializmussal, ezért a gyarmatosítás úgy gazdaságilag, mint politikailag előnytelenné vált Európa számára. Ázsiában és Afrikában megerősödtek a nemzeti-felszabadító mozgalmak. A helyi polgárság vezető pozíciókra törekedett és az értelmiség, illetve a munkásosztály is egyre fontosabb szerepet játszott a társadalom életében. Új politikai pártok és szervezetek jöttek létre.

A gyarmati rendszer felbomlásának folyamatát három szakaszra oszthatjuk.

Az első szakasz (1945–1955) a vietnami és indonéziai forradalmakkal kezdődött. A náci megszállás alól felszabadult Franciaország és Hollandia erőszakkal próbálta visszaállítani uralmát a térség felett. A sokáig tartó, véres háború azonban Franciaország és Hollandia vereségével végződött. Laosz, ezen felbuzdulva 1945 októberében kikiáltotta függetlenségét, de a franciák visszafoglalták területét és 1954-ig Kambodzsával együtt megszállva tartották.

---

[1] *kolonializmus* – más országok bekebelezésére és rabságban tartására irányuló politika

Nagy-Britannia ravaszabb politikát folytatott. A munkáspárti kormány maga adta át a hatalmat a nemzeti elit képviselőinek. 1947-ben független lett India, Pakisztán, 1948-ban pedig Izrael, Ceylon és Burma. 1945–1955 között a világpolitikai térképen 15 új állam jelent meg 1,2 milliárd lakossal.

A második szakasz (az 1950-es évek közepe és az 1960-as évek vége) jobban szervezetnek és tervezettnek mondható a függetlenség megadását illetően. Nagy-Britannia időben felkészítette az új államok Angliához hű szakembergárdáját és jó kapcsolatokra törekedett a helyi nemzeti-felszabadító mozgalmak vezetőivel. Ázsia 7, Észak és Egyenlítői Afrika 37 állama kiáltotta ki ebben az időben függetlenségét.

1960-ban az ENSZ Közgyűlés szovjet javaslatra *nyilatkozatot fogadott el a gyarmati országok és népek függetlenségéről. Afrika évé*ben egyszerre lett függetlenl7 ország. 1954–1962 között Algéria népe elkeseredett szabadságharcot vívott Franciaország ellen. A franciák azért ragaszkodtak annyira uralmukhoz ebben az országban, mert a két gazdaság ezer szállal kötődött egymáshoz és szükségük volt a térség kőolajára is. A világközvélemény és az ENSZ nyomására Algéria 1962-ben elnyerte függetlenségét.

A harmadik szakasz (a 70-es évek első fele) idején felszámolták a nagy birodalmak maradványait. 1975-ben Angola, Mozambik, São Tomé és Príncipe függetlenné válásával megszűnt a portugál gyarmatbirodalom is. Az 1990-es évek közepéig 11 dél-afrikai kolónia lett független, többségük belépett a Brit vagy Francia Nemzetközösségbe. A rasszista rendszert felszámoló új dél-afrikai kormány **1990-ben** függetlenné nyilvánította *Namíbiát*, az Afrikai kontinens utolsó gyarmatát.

2. A fiatal független államok útkeresése

A függetlenségüket elnyert államok kormányai előtt óriási feladatok álltak: a politikai és gazdasági önállóság megszilárdítása, a szegénység leküzdése szociális reformok által, az oktatási és kulturális rendszer kiépítése, fejlesztése. A különböző társadalmi, politikai erők között a fenti feladatok megoldása éles konfliktusokat eredményezett.

Angola, Algéria, Bissau-Guinea, Etiópia, Mozambik, Dél-Jemen szovjet nyomásra a fejlődés szocialista útját választották. Ezekben az országokban túlsúlyba került az állami tulajdon, jellemzővé vált a központosított gazdaságirányítás, végbement az erőszakos kollektivizálás. Mindenütt diktatúrák voltak hatalmon, amelyek nem tartották tiszteletben az alapvető emberi jogokat. A külföldi országok közül elsősorban a keleti tömb államaival ápoltak jó kapcsolatokat. Az 1980-as évek politikai válsága után, a 80–90-es évek fordulóján hivatalosan is elutasították a marxista-leninista ideológiát.

A függetlenség első éveiben a legtöbb ország gazdasága válságba került. A demográfiai robbanás következtében megsokszorozódott lakosságot a nyersanyag-kitermelésre szakosodott, fejletlen infrastruktúrával rendelkező, az egyenlőtlen nemzetközi munkamegosztástól szenvedő nemzetgazdaságok képtelenek voltak eltartani.

Ennek ellenére a XX. század második felében a legtöbb ázsiai és néhány afrikai ország agrárországból agráripari országgá, egyesek pedig vezető ipari állammá fejlődtek.

3. A kistigrisek

Az utóbbi három évtized vitathatatlanul meghatározó jelensége a *kistigrisek* betörése a világpiacra. Egyre meghatározóbb szerepet játszanak a mai világ gazdasági folyamataiban.

Hongkong, Tajvan, Szingapúr és Dél-Korea (*kistigrisek)* gazdasági növekedésének üteme az 1970–1980-as években a legmagasabb volt a világon, elérte az évi 8–10%-ot. Ugrásszerű fejlődésüknek köszönhetően nagyhatalmakká váltak.

A mai Dél-Korea által bejárt út például szolgálhat sok fejlődő ország számára. Pár évtizeddel ezelőtt az egyik legelmaradottabb országnak számított, ma pedig a világ 11. legfejlettebb ipari állama. Versenyképességét nemcsak termékei jó minőségének köszönheti, hanem azok alacsony önköltségének és a magas munkatermelékenységnek is.

Államigazgatásának diktatórikus módja nincs összhangban gyors gazdasági fejlődésével. Az utóbbi évek diákmozgalmainak köszönhetően némileg gyengült az erős parancsuralmi rendszer. Bevezették a többpártrendszert, engedélyezték az ellenzék működését, kialakulóban van a polgári társadalom. Az 1990-es évek pénzügyi válsága ellenére Dél-Korea gazdasága a politikai átalakulásoknak köszönhetően magabiztosan fejlődik.

Az elmúlt évtizedben Szingapúr lebilincselő sikereket ért el a gazdasági fejlődés terén. Létrejött modern számítógépipara, a petrolkémia és gyógyszergyártás egyik központjává vált. A világ harmadik legnagyobb kőolajszállítója és kiterjedt hitelezője. Külföldi valutatartalékai 60 milliárd USA dollárt tesznek ki. Népgazdaságának fontos része a külkereskedelem. A turizmus is jövedelmező gazdasági ágazatnak számít, mivel évente 5 millió külföldi turista keresi fel. Szingapúr a világ egyik legjelentősebb kikötője. Az itt élő emberek, túlnyomó részük kínai, Szingapúrt az új világ központjának, a térség egyik legdinamikusabban fejlődő fővárosának tartják.

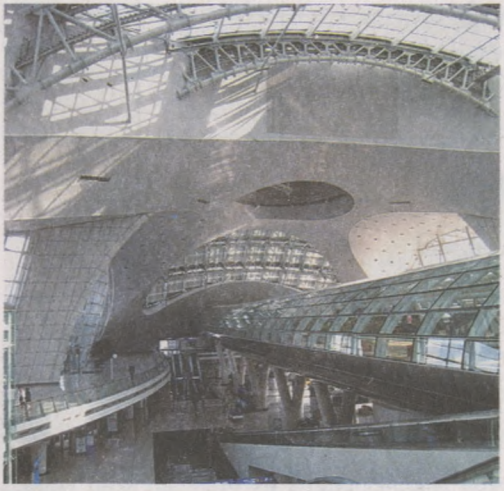

A Szöul-Inchein repülőtér.
Dél-Korea

Tajpej – Tajvan legnagyobb városa

op., 11 кл. Уюр.

Szingapúr – ipari városállam

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen tényezők hatására gyorsult fel a gyarmatok felbomlásának folyamata?
2. Miért nevezik az 1960-as esztendőt *Afrika évé*nek?
3. Melyik afrikai állam nyerte el függetlenségét utoljára?
4. Sorold fel azokat az országokat, amelyek a fejlődés szocialista útját választották!
5. Milyen országok tartoznak a *kistigrisek*hez?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Készítsetek táblázatot a gyarmatbirodalmak felbomlásáról!

Szakaszok	I	II	III
Évszámok			
Térségek			
Az államok függetlenségének évei			

2. Töltsétek ki a táblázatot!

Kelet új ipari államai

Fejlett „első lépcsős" országok	
Fejlődő „második lépcsős" országok	

VITASSÁTOK MEG!

1. Miben különbözött Nagy-Britannia és Franciaország háború utáni gyarmatpolitikája?
2. Mi a titka a *kistigrisek* sikerének, miért hívják őket így?
3. Hogyan fejlődtek azok az országok, amelyek *a fejlődés szocialista útját* választották?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Olvassátok el a szövegrészletet!

***Ukrajna 2000-ben és az elkövetkező években: geopolitikai prioritások, fejlődési forgatókönyvek* című könyvből**

Ukrajna számára kétségtelenül fontos az európai integráció kérdése. Országunk EU-tagságáról azonban az elkövetkező 10–15 évben korai beszélni. Sokkal hasznosabb számunkra a Törökországgal, Egyiptommal, Pakisztánnal és a térséghez tartozó más országokkal folytatott gazdasági együttműködés, mivel ez elősegíti honi iparunk felvirágzását és nemzetközi tekintélyünk növekedését.

Ukrajnának alternatív energiaforrásokra és olyan felvevőpiacra van szüksége, ahol állni tudja a versenyt más államokkal. Országunk híd lehet Közép- és Nyugat-Európa, illetve a Kelet országai között.

Maguk az ázsiai és a Csendes-óceáni régióhoz tartozó országok is érdekeltek az Ukrajnával való együttműködésben, amelynek két iránya van: a kereskedelmi-gazdasági és a tudományos-műszaki együttműködés.

1.Japán és a kistigrisek a magas műszaki színvonalú termékeik felvevőpiacát látják bennünk. Ennek fejében nyersanyagot szándékoznak vásárolni tőlünk.

2. Kína, India, Vietnam és a velük egy súlycsoportban lévő államok, amelyek hagyományosan jó üzleti kapcsolatban álltak a volt Szovjetunióval, most az ukrán műszaki újdonságok és modern technológiák felvásárlásában érdekeltek. Cserében olcsó közszükségleti cikkeket adnak el nekünk.

A tapasztalat azt mutatja, hogy csak akkor alakíthatunk ki életképes kapcsolatrendszert a térség országaival, ha helyesen értelmezzük ázsiai partnereink stratégiai álláspontját.

- *Miért fontosak Ukrajna számára a keleti országokkal kiépített kapcsolatok?*
- *Az együttműködés mely irányai a legfejlődőképesebbek ezekkel az országokkal?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1960** – *Afrika éve*
- **1990** – az utolsó afrikai gyarmat, Namíbia függetlenné válása

22. § / Japán

- *Emlékezzetek vissza, milyen szerepet játszott Japán a második világháborúban!*

1. A háborút követő reformok Japánban

Douglas MacArthur tábornok és Hirohito császár. *Tokió, 1945*

Miután 1945. szeptember 2-án aláírták Japán kapitulációjának okmányát, az ország területét megszállta a szövetséges amerikai hadsereg. A legfőbb hatalmat a megszálló csapatok főparancsnoka, Douglas MacArthur amerikai tábornok gyakorolta.

Az amerikai közigazgatás sokat tett a japán militarizmus felszámolásáért és az *alkotmány bevezetéséért,* amit **1947. május 3**-án emeltek törvényerőre. Polgári demokratikus reformokat hajtottak végre, amelyek megszüntették a társadalom fejlődésének középkori maradványait. Az alkotmány értelmében a császár reprezentatív funkciókkal rendelkezett, ő volt „az állam és nemzet egységének a szimbóluma".

Az 1946–1949 között végrehajtott agrárreform következtében Japánban felszámolták a földesúri földbirtoklást. Az állam felvásárolta a gazdagok földjét és 80%-át szétosztotta a parasztok között. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően bővült a belső piac. A japán népgazdaságban komoly szerkezeti változásokra került sor. Megreformálták továbbá az ország adó- és oktatási rendszerét.

2. A japán gazdasági csoda

Farm Tokió külvárosában. *1940*

A háború után Japán ipara és mezőgazdasága romokban hevert. Krónikus nyersanyag- hiánnyal (a szénen kívül) küszködött. Az 1960–1970-es években pedig már ő rendelkezett a tőkés világ második legjelentősebb iparával és GDP-jével. 1955–1973 között gazdaságának éves növekedése elérte a 11%-ot, ami a legmagasabb volt a világon. Ezt a jelenséget *japán gazdasági csodának* nevezték.

Elősegítették Japán gazdasági fejlődését az amerikai megszálló hatalom által végrehajtott reformok.

Fontos szerepet játszottak az újjáépítésben továbbá USA „dollárinjekciói", illetve megrendelései a koreai (1950–1953), majd vietnami (1964–1973) háborúk idején, amelyek ösztönözték a meglévő ipari kapacitások fejlődését, és újak megjelenéséhez vezettek.

Az amerikai intézkedéseknek, illetve belső megtakarításainak köszönhetően teljesen megújult Japán háború előtti gazdasága és korszerű iparágak jöttek létre.

A Hashima mesterséges sziget, a tengerfenéken folyik a szénbányászás. *1947*

A hatalmon lévő liberális-demokrata párt 1960-ban meghirdette a nemzeti jövedelem megduplázásának tervét (*Idzanagi-terv*), melynek értelmében 10 év leforgása alatt a japán iparnak vezető szerephez kellett jutni a világpiacon. A kormány csökkentette a banki hitelek kamatadóit, amivel gazdasági pezsgést eredményezett az országban. A vállalkozók aktivizálták tevékenységüket, bővítették termelésüket és a jó minőségű, olcsó japán áru exportjának köszönhetően nagy profitra tettek szert. A japán gazdasági csoda ezzel kiteljesedett.

A mezőgazdasági termelés modernizációjának és gépesítésének köszönhetően parasztok milliói hagyták el a falut és álltak munkába az iparvállalatoknál, amivel elősegítették a gazdasági átalakulásokat. A japánok jó tanulónak bizonyultak. Megvásárolták a külföldi találmányok szabadalmait, majd azok ügyes ipari alkalmazásával óriási bevételhez jutottak.

Elősegítette a gazdasági fejlődést az a tény is, hogy a háború utáni Japán védelmi költségvetése elenyészően kicsi volt. Az Önvédelmi Haderő, melynek létszáma a 60-as évek végén érte el a 247 ezer főt, fenntartására szánt kiadások alig haladták meg az ország büdzséjének 1%-át. A japán munkások sokkal többet dolgoztak lényegesen szerényebb bérezésért, mint európai vagy amerikai sorstársaik. Csak az 1988-as évek végére közelítette meg a dolgozók átlagfizetése a fejlett nyugati szintet (a 19,5 dolláros órabért 1988-ban). A japánok mindig is híresek voltak munkaszeretetükről, szerénységükről és fegyelmezettségükről. A legfőbb érték számukra sohasem a gazdagság volt, hanem a lelkiismeretes munka és tanulás.

Japánban magas fokú volt a gazdaság állami szabályozása. Az állami szervek és a privát szféra képviselői közösen dolgozták ki a népgazdaság fejlődésének főbb irányelveit, ami elősegítette azok gyors gyakorlati alkalmazását.

Az 1960-as évek közepéig Japán protekcionista politikát folytatott. Korlátozta a külföldi áruk importját és serkentette a hazai termékek exportját, ami az idegen országok ellenlépéseit vonta maga után. Erre válaszul 1964-ben a kormány megkezdte a külkereskedelem liberalizációját.

Tokió – a világ egyik legjelentősebb pénzügyi központja

A vámpolitika megváltoztatásának következtében olcsó japán áru árasztotta el a világpiacot. Jelentősen megsokszorozódtak az ország valuta- és aranytartalékai. A japán magánvállalkozók külföldi, elsősorban nyersanyag-kitermelői iparágakba fektették a pénzüket.

Japán területén közös vállalatok jöttek létre, több japán cég külföldi társaságokkal egyesült. A távol-keleti Japán a nyugati gazdasági rendszer szerves részévé vált.

3. Japán bel- és külpolitikája az ezredfordulón és a XXI. század elején

A japánok jellemét a kultúrantropológusok olyan nádhoz hasonlítják, amely a szélben ugyan meghajlik, de el nem törik. A szigetország népe sok természeti csapást – földrengést, cunamit, árvizet – élt és él át, de megtanult talpra állni és mindent újra kezdeni. Ez megedzette, kitartóvá és bátorrá tette őket. A nemzeti jellem eme nemes vonásai az utóbbi tíz esztendőben még jobban kidomborodtak.

A gazdasági fejlődés feltételei a 70-es években megváltoztak. Ezeket a változásokat az amerikai kormány azon intézkedései indították el, amelyeket a dollár védelme érdekében foganatosítottak (Nixon-sokk). A tokiói kormány kénytelen volt áttérni a yen lebegő árfolyamára. A japán áruk versenyképessége jelentősen csökkent. A 70-es évek közepén beütött a kőolajválság (a kőolaj ára ötszörösére nőtt), amit gazdasági válság követett. Japán ipari termelése 19,3%-kal esett vissza, az USA-é 13,5%-kal, az NSZK-é pedig 11,2%-kal.

Válaszlépésként a kormány kidolgozta a japán gazdaság fejlődésének új stratégiáját, amely elsősorban az energia- és az anyagtakarékos technológiák felhasználására irányult.

Ebben az időben kezdték alkalmazni az elektronikus irányítási eszközöket a gazdaságban. A *technotronika, mechatronika* és az *informatika* kifejezések a nagy iparóriások meghatározó fogalmaivá váltak. Fejlődésnek indult a numerikus vezérlésű robotok gyártása és a hírközlési ipar. Napjainkban a japán társaságok tartják kezükben a világ mikroprocesszor-gyártásának 60–90%-át. Az 1980-as évek közepén Japán megelőzte az USA-t az integrált áramkörök, különféle lézertechnika és az optikai szálak előállításában.

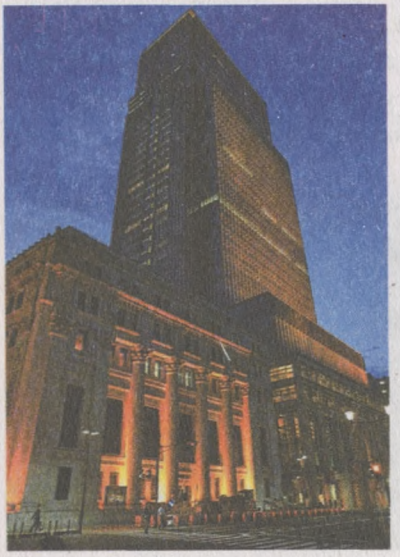

Nihonbashi. A Mitsui torony. *2007*

Az 1990-es években végbement a japán gazdaság szerkezeti átalakulása. Nőtt az információ-áramlás központi szerepe a termelésben és a gazdaságban. Az ipari társadalmat felváltotta az információs társadalom. Japán vezető szerepet tölt be a tudományigényes iparágak fejlesztésében. Mindezek ellenére a japán gazdaságnak megvannak a gyenge oldalai is: a magas államadósság, a 65%-os jövedelemadó, a termelési folyamatokba való jelentős kormányzati beavatkozás. Legnagyobb előnye viszont az, hogy mindenhez tud alkalmazkodni és

leküzdi az előtte tornyosuló akadályokat, mégha azok olyan szörnyűek is, mint a fukushimai atomerőmű katasztrófájának következményei 2011-ben.

Japán belpolitikai élete stabilan fejlődik. A hatalmon lévő liberális-demokrata párt megpróbál lépést tartani a világban kialakult változásokkal.

Külpolitikájában egyenrangú kapcsolatok kialakítására törekszik a világ minden országával. Legfontosabb stratégiai partnere továbbra is az USA.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen szerepet játszottak a háború utáni reformok Japán fejlődésében?
2. Hogyan változtatta meg az államhatalmat az 1947-es alkotmány?
3. Nevezzétek meg a japán gazdasági csoda főbb következményeit!
4. Miért volt szükség a gazdasági stratégia megváltoztatására a 70–80-as években?
5. Melyik ország Japán legfőbb stratégiai partnere és miért?

VITASSÁTOK MEG!

1. Hogyan értelmezitek a következő állítást: *„Japán az 1960-as években a világ műhelye volt, az 1980-as évekre pedig tervezőirodájává változott"?*
2. Milyen nemzeti jellemvonásaiknak köszönhetik a japánok mai sikereiket?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlati munka

Olvassátok el a szövegrészletet!

***A XX. század 100 legjelentősebb államférfija* című könyvből**

1989. február 24-én Tokióban nagy pompával eltemették Japán 124. császárát, aki 62 esztendőn keresztül uralkodott és január 7-én hunyt el 87 éves korában. 163 ország küldöttsége vett részt a gyászszertartáson, köztük 55 államfő és 11 kormányfő.

A temetésre 48 nappal később került sor Hirohito halála után, hogy a sintoista vallás hagyományai alapján lelke felvehesse isten képmását. Koporsója mellé egy kis ládikót helyeztek, ami tartalmazta a császár kedvenc dolgait: egy mikroszkópot, a sumo bajnokok névsorát.

A *Japan times* című lap a következőket írta: *„Őfelsége, a császár halálával véget ért Japán történetének egyik leghosszabb és legtragikusabb korszaka. A Sóva-korszak* (Hirohito császársága – *a szerző*) *idején lett Japán modern ország. Ennek a történelmi korszaknak minden egyes mozzanata összeforrott a császár nevével. Háború és béke, válság és gazdasági felvirágzás... Japánban sok minden megváltozott, de a császár maradt."*

A háború utáni első években az amerikaiak felszámolták a militarizmust és a császár isteni származásába vetett hitet. 1946. január 1-jén elhangzott rádióbeszédében Hirohito kénytelen volt megtagadni „isteni" származását. Az „ember nyilatkozata" volt ez, amit a japánok *ningen sengennek* neveztek. 1946 áprilisában Douglas MacArthur azt a parancsot kapta, hogy titokban támogassa a császárt, tegye lehetővé, hogy találkozhasson népével, teremtse meg a „nép császára" képét. Hirohito ezért a 40-es évek végén országjáró körútra indult. Útját 1949-ben kezdte el Fukuoka tartományban és 1954-ben fejezte be Hokkaidó szigetén. Az amerikai csapatok kivonása után Hirohito Japán függetlenségének jelképévé vált.

- *Milyen szerepet játszott Hirohito a japán nép életében a második világháború alatt és után?*
- *Miért volt fontos az 1940–1950-es években megteremteni a „nép császára" képét?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOT!

- **1947. május 3.** – a japán alkotmány törvényerőre emelése

23. § / Kína

- *Milyen szerepet játszott a kommunista párt Kína életében az 1920–1930-as években?*

1. A KNK kikiáltása

A második világháború befejezése után Kínában két politikai erő versengett a hatalomért: a Kínai Kommunista Párt (KKP) és a Kuomintang[1]. Ez a két szervezet 20 éven keresztül küzdött egymás ellen és csak a japánok betörése kényszerítette őket ideiglenes együttműködésre. A háború után a harc ismét fellángolt közöttük. Mindkét párt mögött komoly erők álltak. A Kuomintangot az USA, a kommunistákat pedig a Szovjetunió segítette fegyverrel, élelmiszerrel, szakemberekkel, oktatókkal.

A kínai polgárháború **1946**-tól **1949**-ig tartott. Kezdetben úgy tűnt, a Kuomintang esélyesebb a győzelemre, de 1947 közepétől Csang Kaj-sek hadseregétől elpártolt a szerencse. Augusztus közepéig a kommunisták elfoglalták majdnem egész Mandzsúriát. Az

[1] *Kuomintang* – kínai politikai párt, amely 1912-ben jött létre

A kínai nagy fal

570 millió dolláros amerikai segély ellenére a Kuomintang kormány visszavonult. 1949 első felében Mao Ce-tung vörös csapatai bevonultak Pekingbe, Sanghajba, Nankingba, Kantonba (Guangzhou). A polgárháború Csang Kaj-sek teljes vereségével ért véget.

1949 szeptemberében Pekingben összeült a Kínai Népi Politikai Konzultációs Tanács (KNPKT), amely a Kínai Országos Népi Gyűlés (KONGY) nevében jóváhagyta a Kínai Népköztársaság ideiglenes alkotmányát *Általános program* címen. **1949. október 1**-jén a pekingi Tienanmen téren kikiáltották a *Kínai Népköztársaságot* (KNK). Ezzel egy időben ***Csang Kaj-sek*** és kormánya Tajvan szigetére menekült és létrehozta a Kínai Köztársaságot.

2. Mao Ce-tung személyi kultuszának kialakulása. A kínai kommunisták társadalmi-gazdasági kísérletei

A KNPKT megválasztotta a Központi Népi Kormányzó Tanácsot és vezetőjét, ***Mao Ce-tung***ot, aki a sztálini modell alapján szervezte meg az ország új életét. A Szovjetunió tapasztalatait figyelembe véve építette fel a KNK államrendszerét, közigazgatását, hadseregét, gazdaságát. Sztálin halálát követően ő akart a kommunista világmozgalom élére állni. Ezért az 1950-es évek végén eltért a szovjet vezetéssel egyeztetett iránytól és erőltetett iparosításba kezdett. Ez a kalandor politikai irányvonal a *nagy ugrás* néven került be a történelembe (**1958**).

A falvakban megszüntettek 740 ezer szövetkezetet (kolhozt) és helyettük 23,6 ezer népi kommunát hoztak létre, melyek 20–30-szor annyi földterülettel és munkáskézzel rendelkeztek, mint elődeik. A kommunista vezetéstől azt a feladatot kapták, hogy 1958-ban gyűjtsenek össze 500 millió tonna terményt, vagyis három és félszer többet, mint az előző évben. A falvakban gyakorlatilag mindent államosítottak: a termelőeszközöket, a háztájit, a baromfiudvart, de még az edényeket is. A kommunákban katonai fegyelem uralkodott. Betiltották a piacokat és a kereskedelmet. Az élelmiszert egyenlő részben osztották el az emberek között, nem vették figyelembe a teljesítményt. Az egyenlősdi nem ösztönözte az embereket arra, hogy jobban dolgozzanak, ezért a beharangozott eredmények helyett a mezőgazdaság válságba került.

Mao Ce-tung

A nagy ugrás kudarccal végződött. A kínai népnek 100 milliárd jüant kellett fizetni ezért a kísérletért. Visszaesett

az ipari termelés, megbomlottak a gazdasági kapcsolatok, néhány térségben éhínség kezdődött.

A nagy ugrás következményeinek a felszámolása évekig tartott. Ezt az időt Mao egy újabb kísérlet előkészítésére használta fel, ami a *kulturális forradalom* (**1966–1976**) elnevezést kapta.

Ennek a politikának sem a kultúrához, sem a forradalomhoz nem volt semmi köze. A kulturális forradalomra hivatkozva Mao fiatal hívei üldözni kezdték azokat a régi kommunistákat, akik bírálni merték a rendszert. A megtorlások első áldozatai az ország vezetői lettek: Liu Shaoqi (*e.:* lü sao ci), a KNK elnöke és Teng Hsziao-ping a KKP KB főtitkára.

1966 augusztusában egy sokezres pekingi nagygyűlésen létrehozták a kulturális forradalom fiatalokból álló megtorló egységeit, a vörösgárdisták légióit, akik a legdurvább módszerekkel számoltak le a nép ellenségeinek kikiáltott – nemritkán szintén baloldali, de Mao útjában álló vagy hatalmára veszélyes – emberekkel. Értékes műemlékeket, minisztériumokat romboltak le, könyveket égettek el, műalkotásokat semmisítettek meg, gyárakat, felsőfokú intézményeket foglaltak el. A 30-as évek Németországához hasonlóan máglyára kerültek Shakespeare, Dreiser, Puskin, Dosztojevszkij alkotásai. Így lett a „nagy kormányos" idézetei által becsapott, illetve elvakított és a *Dazibao*[1] cikkein felnőtt ifjúság a *nagy proletár kulturális forradalom vasökle.*

A kulturális forradalom másik végrehajtója a hadsereg volt. Az államhatalom gyakorlatilag megsemmisült. Romjain egy katonai-bürokratikus diktatúra jött létre, ahol különféle csoportosulások marakodtak egymással a hatalomért egészen Mao 1976-ban bekövetkezett haláláig. A kulturális forradalom következtében az ország gazdasága romokban hevert. A kínai népnek 500 milliárd jüanjába került ez az újabb kísérlet.

A kínai kommunista rendszer bebizonyította önmagáról, hogy a különféle gazdasági kísérletek, a *nagy ugrás* és a kulturális forradalom ellenére sem képes civilizált módon megoldani a kínaiak problémáit. Történelme során gyakorlatilag megismételte a Szovjetunió és Kelet-Európa országai által bejárt utat, amely egyet jelentett a terrorral, az üldöztetéssel és a lakosság szenvedésével.

3. A XX–XXI. század fordulójának kínai gazdasági reformja

Az **1970-es évek** végén visszatért a hatalomba ***Teng Hsziao-ping.*** 1973-ban rehabilitálták ugyan, de 1976-ban ismét üldözni kezdték. Csak Mao halála után, 1978-tól kezdve vált az ország meghatározó politikai tényezőjévé és Kína egyik legnagyobb megreformálójává. A Kínai Kommunista Párt **1978 decemberében** megtartott plénumán, Teng Hsziao-ping javaslatára, a párt irányt vett Kína kül- és belpolitikájának radikális megváltoztatására.

A reform 1979-ben vette kezdetét a mezőgazdaság átalakításával. A szövetkezeteket feloszlatták és a földet hosszú lejáratú bérbe adták a parasztoknak, akik a nem túl nagy

[1] *Dazibao* – politikai agitáció céljából megjelenő faliújság

állami megrendelés teljesítése után szabadon értékesíthették termésüket a piacon. Az állam növelte 18 mezőgazdasági termék felvásárlási árát. A parasztok szép lassan meggazdagodtak. 1984-ben 407 millió tonna búzát takarítottak be, vagyis kétszer annyit, mint 1958-ban. Így nemcsak az országot sikerült megfelelő módon ellátni, hanem még külföldre is tudtak búzát exportálni.

Ezzel egy időben Kína területén különleges gazdasági övezetek jöttek létre. A tengerparton 14 ilyen körzetet és 4 övezetet alakítottak ki, melyek magukba foglalták Kantont, Sanghajt és Tianjint. A különleges gazdasági övezeteken keresztül Kína jelentős tőkebefektetésekhez és modern technológiákhoz jutott. 1979–1995 között a külföldi tőkebefektetések 181 milliárd dollárt tettek ki, aminek jelentős részét (2/3-át vagy 3/4-ét) a külföldi kínaiak adták. Ez nagyban elősegítette a gazdaság gyors fejlődését.

1984-ben elkezdődött a gazdaságirányítás reformja. A kínaiak fokozatosan lemondtak a központosított tervgazdálkodásról és áttértek a piacgazdálkodásra. 1995 elején az állami vállalatok 85%-ánál bevezették az önelszámolásos rendszert. Az Országos Népi Gyűlés 1998-as adatai szerint a magánszektorban ekkor 200 millió ember dolgozott, vagyis 80 millióval több, mint az állami szektorban.

A TMF legújabb vívmányainak alkalmazásával 1985 márciusában Kínában hozzákezdtek a tudományos-műszaki élet megreformálásához, átalakításához.

Lezajlott az oktatási rendszer reformja is. A reform előirányozta az elemi oktatás és a szakmunkásképzés fejlesztését, a 9. osztály befejezésének kötelezővé tételét, az iskolákra szánt pénzösszegek megsokszorozását, a főiskolák autonómiájának a kiszélesítését.

1993-ban a kínai kormány az 1978-as reformokon túlmutató átalakításokba kezdett. A nemzeti valuta megerősítése után tökéletesítették az adórendszert, kibővítették a központi bank jogkörét. Végrehajtottak egy sor intézkedést a gazdasági társaságok és magánszemélyek tulajdonjogának a megerősítése céljából.

Sanghaj, Kína legnagyobb városa és kikötője

Nyíltszíni szénbányászat Kínában

A kínai reformok fontos sajátossága volt, hogy „nem bármi áron" hajtották végre őket. Nem feledkeztek meg közben az emberek életszínvonalának emeléséről sem. Tíz év alatt a kínai lakosság megtakarításai 103-szorosukra növekedtek. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem mutatója terén Kína azért nem kerülhetett az élenjáró országok közé, mert népességének száma 1,3 milliárd fő volt.

A gazdasági reformok Kínában az itt élő nép munkaszeretetének, tehetségének, történelmi tapasztalatának, változások iránti vágyának és nem utolsósorban a kormányzat helyes stratégiájának köszönhetően sikeresnek bizonyultak. Az ország élén ugyan továbbra is a kommunista párt állt, de Kína mégis áttért a piacgazdaságra.

Napjainkban a Kínai Népköztársaság a világ egyik vezető nagyhatalma, fontos szerepet játszik a nemzetközi életben. Államelnökét, ***Hu Csín-taó***t 2010-ben a világ legbefolyásosabb politikusává választották (Obamát kényszerítette maga mögé, aki 2009-ben volt az első. Az akkor harmadik helyen végzett Putyin így a negyedik helyre került).

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen történelmi körülmények között kerültek hatalomra Kínában a kommunisták?
2. Mi a lényege a *nagy ugrás*nak, és mivel végződött?
3. Milyen erők vettek részt a *kulturális forradalom*ban?
4. Soroljátok fel az utóbbi évtized kínai reformjait! Ki indította el őket?
5. Milyen gazdasági sikereket ért el a kínai nép a reformoknak köszönhetően?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Pótoljátok az időrendi lánc hiányzó részeit! A megfelelő dátumot jelző betűt írjátok be a megfelelő láncszembe!

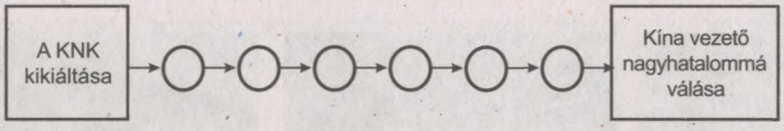

A. A *nagy ugrás* kezdete
B. Mao halála
C. A *kulturális forradalom* kezdete
D. A KKP reformokat elindító plénuma
E. A kínai tudományos élet átalakításának kezdete

2. Készítsétek el az 1950–1980-as évek kínai gazdaságpolitikáját összehasonlító táblázatát!

A mezőgazdaságban	Az iparban	A szociális szférában

VITASSÁTOK MEG!

1. Miben nyilvánult meg Mao Ce-tung személyi kultusza?
2. Soroljátok fel Kína mai problémáit!
3. Milyen sajátosságai és perspektívái vannak, véleményetek szerint, az ukrán–kínai viszonynak?

FORRÁSELEMZÉS

A. Honcsaruk *Kína az ezredfordulón. Alap – stabilitás, cél – fejlődés, eszköz – reformok* című cikkéből

Kína modernizációjának sikerei pozitív változásokat eredményeztek a szociális szférában. Kelet-Európában és a volt szovjet köztársaságokban viszont a reformok velejárója a romló életszínvonal és sok helyen a „vörös megtorlás" volt.

A szocialista Kínában, ahol a kommunista párt uralmát az alkotmány szavatolta és szavatolja, a változásokat felülről hajtották végre nyugodt körülmények között. Az 1980–1990-es években a szerző sokszor találkozott olyan pesszimista megjegyzésekkel, hogy „a reformok úgysem sikerülhetnek", meg „a társadalmi ellentétek felőrlik Kínát". Az esetleges problémák felmerülése kapcsán pedig arról beszéltek, hogy „a kínai gazdaság túlpörögte magát" és „a kommunista párt képtelen a megújulásra", illetve a „Teng Hsziao-ping halála után kibontakozó hatalmi harc és Hongkong hovatartozásának megoldatlansága szociális kataklizmához vezethet a jövőben". Az évek múltak és a huhogóknak nem lett igazuk. Kína magabiztosan halad kitűzött céljai felé.

Több évig éltem Kínában, de sohasem volt szükségem dollárra. A kínaiak 100%-ban csak a jüant használják, mert házat, autót, ékszereket csak jüanért lehet vásárolni. Csoda hát, hogy az 1997–1998-as nagy ázsiai pénzügyi válság idején a jüan megerősödött?

- *A szerző a kínai reformok sikerességének okát abban látja, hogy azokat a kommunista párt irányításával vezették be. Egy másik nézet szerint a kínai reformok kerékkötői maguk a kommunisták. Ti hogy gondoljátok?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1949. október 1.** – a Kínai Népköztársaság kikiáltása
- **1978 decembere** – a KKP KB plénumán irányt vettek Kína kül- és belpolitikájának radikális megváltoztatására

24. § / India

• *Emlékezzetek vissza, ki vezette India népeinek nemzeti-felszabadító mozgalmát az első világháború után?*

1. India népei kivívják függetlenségüket

Ázsia egyik legnagyobb országa India. A második világháború után jelentős erőre kapott itt a nemzeti-felszabadító mozgalom.

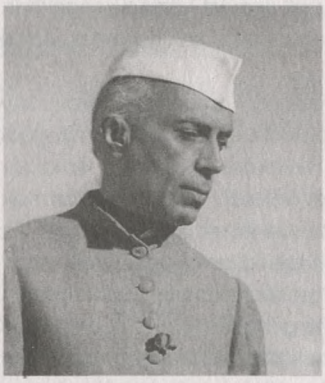

Dzsaváharlál Nehru

A népek szabadságharcát két párt vezette: az *Indiai Nemzeti Kongresszus (INK)*, élén ***Dzsaváharlál Nehruval,*** és a *Muzulmán Liga* ***Muhammad Ali Jinnah*** (*e.:* dzsinna) vezetésével. Az INK meg akarta őrizni India egységét, a Muzulmán Liga viszont követelte Pakisztánnak, a független iszlám államnak a létrehozását. Az angolok megpróbáltak elfogadható megoldást találni mindkét fél számára.

India új alkirálya, lord Louis Mountbatten a két párt vezetőjével folytatott tárgyalások után megértette, hogy a megegyezésnek nincs lehetősége. 1947 júniusában kidolgozott egy tervet két domínium, a hindu *India* (Indiai Szövetség) és a muszlim *Pakisztán* létrehozásáról, amelyek a Brit Nemzetközösséghez tartoztak. Lord Mountbatten elképzelései alapján a brit parlament törvényt fogadott el *India függetlenségéről*. **1947. augusztus 15**-én kivonták a brit csapatokat a térségből. A világ politikai térképén két új ország jelent meg: *az Indiai Szövetség (India) és Pakisztán.*

A két ország határvonalának kijelölése során nem vették figyelembe a térség nemzetiségi összetételét, földrajzi fekvését és történelmi hagyományait. Ez fegyveres összetűzésekhez vezetett India és Pakisztán között. Az első ilyen konfliktusra 1947-ben került sor Kasmírban.

Kasmír hindu vallású maharadzsája fejedelemségét Indiához akarta csatolni, a muzulmán többségű lakosság viszont Pakisztánhoz húzott. A kialakult ellentétek 1947 októberében fegyveres összecsapáshoz vezettek és csak az ENSZ közbenjárására értek véget.

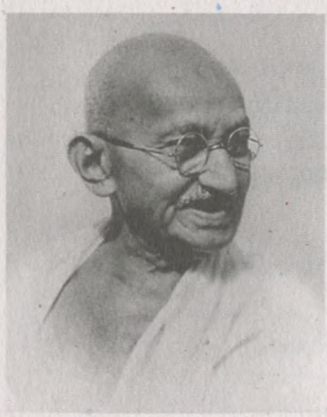

Mahátma Gandhi

A háborús helyzet menekültáradatot indított el mindkét irányból. Megközelítő számítások szerint 6 millió muzulmán és 4,5 millió hindu hagyta el a hazáját. A muzulmán–hindu fegyveres összecsapás következtében 700 ezer ember vesztette életét.

Mahátma Gandhi határozottan elítélte az erőszakot és tiltakozásul éhségsztrájkba kezdett. A szélsőségesek azonban nem osztották a véleményét és 1948 januárjában egy nagygyűlés során kegyetlenül meggyilkolták. Halála lehűtötte a kedélyeket és a két párt vezetői tárgyalóasztalhoz ültek.

Az indiai szubkontinens 1947–1975 között

1947 és 1949 között a 601 fejedelemség közül 555 csatlakozott Indiához, a többi Pakisztán része lett. Az indiai kormány megreformálta a fejedelemségeket, többet közülük megszüntetett.

1949. november 26-án elfogadták *India új alkotmányát.* Miután **1950. január 26**-án az alaptörvény hatályba lépett, az ország elnyerte teljes függetlenségét. India szövetségi köztársaság lett. Az állam feje az elnök, akit ötéves időszakra választanak az elektorok. A törvényhozás legfőbb szerve a parlament, amely két házból áll: a Néptanácsból, az alsóházból (545 tagja van) és az Államok Tanácsából, a felsőházból (250 tagja van).

Kormányalakításra az alsóházban többséget szerzett párt vezetőjét kérik fel. A kormányfő és kabinetje rendelkeznek a legnagyobb hatalommal az országban. A bírói hatalom függetlenül működik a többi hatalmi ágtól.

2. Dzsaváharlál Nehru és Indira Gandhi bel- és külpolitikája

A független India első miniszterelnöke ***Dzsaváharlál Nehru*** volt. A függetlenség kivívása után új korszak kezdődött az ország életében. A kormány előtt történelmi feladatok álltak: a gyarmati múlt következményeinek felszámolása és az új fejlődési irány kiválasztása.

Dzsaváharlál Nehru gazdaságpolitikája előirányozta az állami szektor túlsúlyának létrehozását az iparban. Az állam támogatta a magántőke megerősödését. De olyan vegyesvállalatok is alakultak, amelyekben az állami tőke összefonódott a magántőkével (jellemzően a modern iparágakban). Az ipar így három szektorra oszlott:

- állami – a nehéziparban, energetikában, a közlekedésben, a hírközlésben;
- vegyes – a modern gazdasági ágazatokban;
- magán- – az élelmiszer- és könnyűiparban.

India iparosítása időben egybeesett a TMF kibontakozásával a világon. Nehru szavaival élve *„Indiának rögtön szaladnia kellett, pedig még járni sem tanult meg."* A kormány óriási erőfeszítések árán lerakta a korszerű ipar alapjait.

A nyugati országok, elsősorban Nagy-Britannia és az USA sokat segítették Indiát: megosztották vele műszaki tapasztalataikat, előnyös hitelekkel, befektetésekkel látták el. A piacon tapasztalható verseny következtében India méltányos feltételek mellett jutott nyugati kölcsönökhöz.

A szovjet–indiai viszony 1955-től gyors fejlődésnek indult. A két ország 1953 decemberében kötötte meg első kereskedelmi szerződését a Szovjetunió részvételéről a Bhilai kohászati kombinát építésében, amely évente 1 millió tonna acélt állít elő. A későbbiekben a gyárat 2,5-szeresére lehetett bővíteni.

A függetlenség évei alatt India jelentős sikereket ért el gazdasága fejlődése terén. Korszerű iparágak jöttek létre: a repülőgépipar, műszergyártás és petrolkémiai ipar. India napjainkban korszerű elektronikai eszközöket, személygépkocsikat, gyógyszereket állít elő.

A Bhilai kohászati kombinát

A mezőgazdaság lényegesen rosszabb helyzetben volt. Az állandó földhiánnyal küszködő falut nehezen tudták földhöz juttatni. A kormány a folyamatból kiiktatta a közvetítőket és a földet közvetlenül a parasztoknak adta bérbe kötött bérleti díjért. Felvásárolta a földesuraktól birtokaik egy részét és szétosztotta azt a parasztok között. Az INK azonban a nagyipari mezőgazdasági termelés híve volt.

A mezőgazdaságban végbemenő *zöld forradalom* (magas terméshozamú kultúrák termesztése korszerű gépekkel, műtrágyák alkalmazásával), a búza terméshozamának gyors növekedéséhez vezetett. A zöld forradalom azonban csak a nagybirtokosokat érintette, mivel óriási anyagi ráfordítást igényelt.

Az INK külpolitikája 1947–1964 között a világ országaival a béke, a biztonság és az együttműködés megteremtésére, megőrzésére, valamint az agresszió, a rasszizmus ellen irányult.

1955 áprilisában Pakisztánnal, Indonéziával, Burmával, Ceylonnal kezdeményezték a *bandungi konferencia* összehívását, amelyen Ázsia és Afrika 29 állama vett részt. A megbeszéléseken India és Kína képviselői játszották a vezető szerepet, akik másfél milliárd ember nevében emelték fel szavukat a béke és a nemzetek szabadsága mellett.

Dzsaváharlál Nehru az el nem kötelezett országok mozgalmának egyik kezdeményezője volt. **1961 szeptemberében** Belgrádban megtartották *25 ország,* köztük India, Indonézia és Jugoszlávia részvételével az *el nem kötelezett országok első konferenciáját.*

Az 1950–1960-as évek fordulóján jelentősen megromlott India és Kína viszonya. A KNK területi követelésekkel lépett fel Indiával szemben a Himalája előhegységének térségében és Tibetben. A buddhisták „élő istene", a dalai láma[1] Tibetből Indiába menekült, ami fegyveres konfliktushoz vezetett a két ország között. A kínai csapatok indiai területeket foglaltak el a Himalája térségében. A történtek hatására Nehru egészsége hirtelen megromlott. 1964 májusában a szabad India első miniszterelnöke elhunyt. Halálával lezárult egy korszak a szubkontinens történetében, hisz ő hozta létre politikai rendszerét, alakította ki kül- és belpolitikáját.

1973 második felében és 1974 elején energiaválság kezdődött a világban, ami begyűrűzött Indiába is. Ugrásszerűen megnőtt a kőolaj világpiaci ára. Mivel India ki volt szolgáltatva a fekete arany nemzetközi piacának (szükségletei 2/3-át onnan szerezte be), ezért ipari termelése jelentősen visszaesett. A romló gazdasági helyzetben megnövekedtek az árak, elszabadult az infláció. Az országot éveken keresztül szárazság sújtotta, ami visszavetette a mezőgazdasági termelést. A lakosság amúgy is alacsony életszínvonala jelentősen romlott. ***Indira Gandhi*** kormánya meghirdette India gazdasági önállóságának politikáját, mégis újabb nemzetközi kölcsönök felvételére kényszerült. A gazdasági válság idején gyakran hallatta hangját az ellenzék. 1975. június 26-án a kormány rendkívüli állapotot vezetett be az országban.

Indira Gandhi

Az ellenzék erői rendezték soraikat és összefogtak a kormány ellen. A parlament jobboldali képviselői létrehozták a Dzsanata Pártot (Néppárt), amely 1977-ben megnyerte a választásokat, de nem tudta megtartani a hatalmat.

---

[1] *dalai láma* – a lámaizmus (a tibeti buddhista vallás) feje, aki a legtöbb világi hatalomnak is birtokosa

3. India fejlődése a XX. század végén és a XXI. század elején

Az **1980 januárjában** megtartott parlamenti választásokat az INK (I) (I=Indira – *a ford. megj.*) nyerte meg és övé lett az alsó házi mandátumok 2/3-a. ***Indira Gandhi***t 33 hónapnyi szünet után ismét miniszterelnökké választották, és kormánya folytatta a korábban megkezdett reformjait.

A 80-as évek elején kiéleződtek India vallási és etnikai problémái. A szeparatisták megpróbáltak egész térségeket kiszakítani az ország területéből. Pandzsáb területén a szikhek akarták létrehozni saját államukat Halisztán néven. Követelték India felosztását, terrorizálták az embereket, meggyilkolták a nekik nem tetsző politikusokat és polgárjogi aktivistákat, összeütközéseket provokáltak a különböző felekezetek között, robbantásokat hajtottak végre a vasutakon és repülőtereken. A kormány megpróbált tárgyalni velük, de eredménytelenül. A szikhek 1984 tavaszán elfoglalták a zarándokhelynek számító amritszári Aranytemplomot, amit főhadiszállásnak rendeztek be.

Az Aranytemplom Amritszárban

A szikhek meg voltak győződve arról, hogy senki sem támadja majd őket a szent helyen, amiben volt némi igazság. Az indiai hadsereg azonban a *Kék Csillag* hadművelet során 1984 júniusában megtisztította a templomot a terroristáktól. Ám a pedzsabi gondok ezzel nem oldódtak meg, a helyzet még jobban elmérgesedett, és odavezetett, hogy **1984. október 31**-én Indira Ghandit meggyilkolták szhik származású testőrei. A Delhiben történtek hatására nemcsak Pendzsabban, hanem egész Indiában fellángolt a szeparatizmus.

Az 1984 decemberében megtartott választásokon az emberek India területi egységére és függetlenségére szavaztak. Az alsóház 508 mandátumából 401-et az INK (I) szerzett meg. Miniszterelnökké Indira fiát, Radzsiv Gandhit választották.

Radzsiv Gandhi kabinetje (1984–1989) intézkedéseivel biztosította a törvényességet és jogrendet. Legfőbb feladatának India területi egységének megőrzését és a szeparatizmus visszaszorítását tekintette. Harcot hirdetett hazája „ősi ellenségei" – a szegénység, a munkanélküliség, az írástudatlanság és a betegségek ellen, ami komoly kihívások elé állította az új kormányt.

Általános jelenséggé vált a munkanélküliség (1985-ben 25 millió embernek nem volt munkája). Elburjánzott a korrupció és a hatalommal való visszaélés a vezető párt politikusainak körében, ami nagy felháborodást váltott ki a társadalom minden rétegében.

Az 1989-es választások előtt az ellenzék létrehozta Nemzeti Front választási koalícióját, amely novemberben győzött is. Az új koalíciós kormányban a vallási beállítottságú, hindu-

nacionalista Bhratija Dzsanata Párt (BDP) játszotta a vezető szerepet. Az új kormányt ellentétek marcangolták, ezért cselekvésképtelennek bizonyult. 1991 májusára a köztársasági elnök soron kívüli választásokat írt ki. A kampány idején 1991. május 21-én Radzsiv Gandhit meggyilkolták. Az INK (I) ennek ellenére győzelmet aratott és ***Naraszimha Rao*** alapított kormányt. Az új kabinet gyökeres reformokat kezdeményezett. Liberalizálták az ország gazdasági rendszerét, megszüntettek egy sor állami szabályozást, nyitottabbá tették az országot a külföldi befektetők számára, növelték a tőkebefektetést az iparba és a mezőgazdaságba, gazdaságpolitikájukat a piac igényeihez igazították. India gazdasági növekedése 1991–1995-ban elérte az 5%-ot.

Radzsiv Gandhi

Az INK (I) nem tudott minden problémát megoldani és az **1996. évi májusi** választásokat elveszítette. A győzelmet a Bhratija Dzsanata Párt szerezte meg. Az új koalíciós kormány feje ***Atal Bihari Vajpayee*** (*e.:* atal bihari vadzspaji) lett. Vajpayee egy rövid időre elvesztette hatalmát, de 1998 februárjában újra ő lett a miniszterelnök. Az 1999-es októberi soron kívüli választásokat ismét a BDP nyerte. 1998 májusában India kísérleti atomrobbantást hajtott végre, nem sokkal később Pakisztán is. A világot megdöbbentette, hogy az úgynevezett atomklub két újabb tagállammal bővült.

India a XXI. századba atomhatalomként lépett be. Ugyanakkor, az újságírók által a világ legnagyobb demokratikus államaként emlegetett országnak az új évezredben számos gazdasági és politikai problémával kell szembenéznie. A legfontosabbak ezek közül – a több mint egy milliárdot számláló lakosság mérhetetlen szegénysége és a szeparatizmus, ami India egységét fenyegeti.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Jellemezzétek India helyzetét a második világháború befejezésekor!
2. Miért jött létre India területén két állam?
3. Soroljátok fel az indiai alkotmány főbb téziseit!
4. Jellemezzétek a Nehru-kormány tevékenységét!
5. Melyek voltak Indira Gandhi belpolitikájának fő irányai?
6. Miért gyilkolták meg?
7. Hogyan alakult Radzsiv Gandhi sorsa?
8. Mivel lepte meg a világot India 1998-ban?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen azokat a területeket, amelyek vita tárgyát képezik India és Pakisztán között! Miért alakult ki a két ország között fegyveres konfliktus a határok kapcsán?
2. Ábrázoljátok India államrendszerét az 1950-es alkotmány alapján!
3. Pótoljátok az időrendi lánc hiányzó részeit! A megfelelő dátumot jelző betűt írjátok be a megfelelő láncszembe!

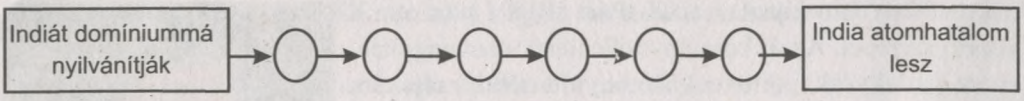

A. Indira Gandhi meggyilkolása
B. India alkotmányának elfogadása
C. Az el nem kötelezett országok mozgalmának kezdete
D. Nehru halála
E. Radzsiv Gandhi kormányának lemondása
F. A *Kék Csillag* hadművelet

4. Töltsétek ki az India külpolitikáját (1960–1970) bemutató sémát!

VITASSÁTOK MEG!

1. Miben nyilvánult meg a szeparatizmus Indiában?
2. Mik az okai, véleményetek szerint, India társadalmi-gazdasági elmaradottságának?
3. Sorold fel az indiai nép sikereit az 1980–1990-es évek során!

FORRÁSELEMZÉS

L. Sebarsin *Moszkva keze. A szovjet felderítés vezetőjének feljegyzései* című könyvéből

India megdöbbenti az újonnan érkezőket… Mindig azt gondoltam, egy élet is kevés ahhoz, hogy megértsem ennek az országnak a sokszínű belpolitikáját. Van több tucat nagy pártja, amelyek kisebb frakciókból és csoportokból állnak, hol együttműködnek, hol meg ellenségeskednek egymással. Az egész indiai vezetést egyéni és csoportos nézeteltérések jellemzik, és csak Indira Gandhi vasakarata volt képes úrrá lenni a káoszon, egyesíteni a politikai ellenfeleket.

Gandhi kiváló állami vezető és könyörtelen politikus volt. Keményen kezében tartotta a hatalmon lévő párt vezetését, és kíméletlenül megszabadult azoktól, akik feleslegessé váltak a párt számára, vagy akikben megingott bizalma. Diktátornak azonban mégsem nevezhetjük, mert érzékenyen reagált a társadalom minden rezdülésére, hangulati változásokra úgy a parlamentben, mint saját pártján belül is, mindig számolt az ellenzék véleményével.

A zárt üléseken folyton azt hangoztatta, hogy Indiának nincsenek állandó barátai vagy ellenségei, csak nemzeti érdekei vannak. Ez volt hazafias külpolitikájának alapja.

- *Milyen hatással volt Indira Gandhi a szovjet felderítőre?*
- *Hogyan jellemezte Sebarsin Gandhit mint politikust és mint állami vezetőt?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1947. augusztus 15.** – Indiát két brit dominiumra osztják: az Indiai Szövetségre és Pakisztánra
- **1950. január 26.** – az indiai alkotmány hatályba lépése
- **1955 áprilisa** – a bandungi konferencia

25. § / Afrika és a Közel-Kelet országai

- *Elevenítsétek fel tudásotokat az első világháború után kialakult arab–izraeli szembenállásról Palesztinában!*

1. A kontinens népei kivívják függetlenségüket

A második világháború előtt Afrikában négy független állam létezett: Egyiptom, Etiópia, Libéria és a Dél-afrikai Szövetség. A kontinens legnagyobb gyarmattartó államai pedig Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium és Portugália voltak.

A gyarmatosítás miatt legtöbbet a földrész központi és déli részén szenvedtek. A világ gazdaságilag legelmaradottabb régiójának a trópusi Afrika számított, ahol 10–20-szor kevesebb ipari termék jutott egy főre, mint a fejlett országokban. A népesség földmű-

Kairó – Egyiptom fővárosa és kulturális központja

Tunézia az elsők között vívta ki függetlenségét Észak-Afrikában

velésből és állattenyésztésből élt törzsi, illetve félfeudális körülmények között. Az őslakosság nagy része írástudatlan volt. Éhínség és betegségek tizedelték őket, gyakran nem élték meg a harminc évet. Teljes törzseket a kihalás veszélye fenyegetett.

Afrika függetlenségi harca az 1957–1962-es években érte el csúcspontját. A kontinens nagy részén felszámolták a gyarmati rendszert. 1957-ben lett független Líbia, Marokkó, Tunézia, Szudán, Aranypart (1957 márciusától Ghána). Az első három ország a fejlett észak-afrikai régióhoz tartozott, ahol az arabok voltak többségben. Szudán szoros kapcsolatokat ápolt Egyiptommal.

A 60-as években a legtöbb brit gyarmat kivívta függetlenségét: 1960-ban Nigéria, 1961-ben Tanganyika, 1962-ben Uganda, 1963-ban Kenya, 1964-ben Zanzibár. Tanganyika és Zanzibár egyesüléséből 1964-ben megalakult Tanzánia. 1958 októberében felszabadult Guinea, az első francia gyarmat. 1960-ban pedig Mali, Nigéria, Csád, Kamerun, Gabon, Dahomey, Felső Volta (ma Burkina Faso), Elefántcsontpart (République de Côte d'Ivoire), Kongó (fővárosával Brazzaville-el együtt), Mauritánia, Szenegál, Malagasy Köztársaság (Madagaszkári Köztársaság).

A belgák 1960-ban hirtelen kivonták csapataikat *Kongóból* (ma Zaire). A helyi lakosság nem volt felkészülve a szabadságra. Az országban polgárháború robbant ki. A kongói válságnak az ENSZ-csapatok bevonulása vetett véget 1965-ben.

1960-ban felszabadult brit–olasz *Szomália.* Afrikában itt jött létre először demokratikus parlamenti köztársaság. Az országban erős volt az egymással ellenségeskedő klánok befolyása. 1969-ben Siad Barre került hatalomra, aki nagy Szomáliáról álmodozott és a szocializmus híve volt. 1977–1978-ban háborút robbantott ki Etiópiával Ogaden megszerzéséért, de vereséget szenvedett. A Szovjetunió az etióp elnököt, Mengisztu Hailé Mariamot támogatta, ezért Siad Barre szakított a Moszkva-barát irányvonallal és nyugat felé kezdett kacsingatni. A demokratikus országok azonban nem siettek a diktátor segítségére. A háború komoly belső válsághoz vezetett. Siad Barre megpróbálta liberalizálni az ország gazdasági életét, illetve politikai rendszerét, 1989-ben új alkotmányt vezetett be. Diktatórikus rendszerét azonban nem sikerült megmentenie és 1991-ben elsöpörte a népharag. 1992-ben Szomáliában polgárháború kezdődött, ami humanitárius katasztrófához vezetett, milliók haltak éhen, vagy menekültek el otthonukból. Az ENSZ és Amerika úrrá akart lenni a helyzeten, de sikertelenül.

António Salazar fasiszta diktatúrájának megdöntésekor (1974) *Portugália* öt gyarmattal rendelkezett Dél-Afrikában: Angolával, Mozambikkal, Bissau-Guineával, Zöld-foki-szigetekkel (ma Cabo Verde), São Tomé és Príncipe szigettel.

Az áprilisi forradalom után kedvező feltételek alakultak ki a portugál gyarmatok függetlenné válásához. Angolában és Mozambikban azonban polgárháborúk kezdődtek, amibe belekeveredtek a nagyhatalmak is.

Angolában ekkor három politikai csoportosulás harcolt egymás ellen: a marxista alapokon álló és Moszkva, illetve Kuba szimpátiáját élvező MPLA (Népi Mozgalom Angola Függetlenségéért), a helyi hagyományok megőrzéséért küzdő és Zaire által segített FNLA (Angola Nemzeti Felszabadítási Frontja) és a nyugati fejlődésért síkra szálló UNITA (Nemzeti Szövetség Angola Teljes Függetlenségéért), amelyet az USA és a DAK támogattak.

A három politikai erő, illetve Portugália 1975 januárjában békét kötöttek egymással. Ez megteremtette az ország demokratikus fejlődésének az alapjait. Luanda birtoklásáért azonban ismét kiújultak a harcok. Elsőként az MPLA vonult be Luandába és **1975. november 11**-én kikiáltották az *Angolai Népi Köztársaság* függetlenségét. Elnöke, az MPLA vezére ***Agostinho Neto*** lett. Az FNLA és az UNITA délről újabb hadjáratot kezdett a főváros ellen, de a kubai csapatok megállították őket. Ismét fellángolt a polgárháború a kormány és a Jonas Savimbi vezette ellenzék között. Angola és Mozambik területén a két világrendszer mérte össze erejét. A marxistákat 50 ezer kubai katona és 20 ezer szovjet tanácsadó támogatta, az UNITA-t viszont a dél-afrikai hadsereg.

A peresztrojka idején jelentősen csökkent az MPLA és a FRELIMO (Mozambik Felszabadítási Frontja) szovjet támogatása. 1986-ban a szovjet csapatok kivonultak a térségből.

A Zaire-i közvetítéssel elkezdődött tárgyalások 1989 júniusában fegyverszünet aláírásával végződtek az MPLA és az UNITA között. 1989–1991-ben megegyezés született a kubai csapatok kivonásáról is. 1992-ben Angolában parlamenti választásokat tartottak, ahol az MPLA szerezte meg a szavazatok többségét. Ez újabb polgárháborút eredményezett, ami 2002 márciusában ért véget Savimbi halálával.

A 15 milliós *Mozambik* sorsa is hasonlóan alakult. 1975-ben a függetlenség elnyerése után a szovjetbarát FRELIMO került hatalomra, amely 15 év leforgása alatt államosította a népgazdaságot és vidéken erőszakos kolhozosítást hajtott végre. Ennek az elhibázott politikának következtében állandósult a társadalmi-gazdasági válság. Az országban véres polgárháború robbant ki. Az 1980–1990-es évek fordulóján *Mozambik* lemondott a szocialista fejlődés irányvonaláról. Samora Machel 1986-ban bekövetkezett halála után az ország új elnöke ***Joaquim Chissano*** (*e.:* dzsoakim csisszano) lett. Az elnök kezdeményezte a gazdaság privatizációját és lemondott az erőszakos kolhozosításról. 1989 augusztusában tárgyalások kezdődtek a FRELIMO és a RENAMO (Mozambiki Nemzeti Ellenállás) között. A FRELIMO beleegyezett a demokratikus választások megtartásába. Az országban azóta kétségtelenül jobb a gazdasági helyzet, de időről időre mégis felizzanak az indulatok.

Az 1970-es évek végén a szabadságvágy hulláma elérte Dél-Rhodéziát (ma Zimbabwe) és Délnyugat-Afrikát is (az ENSZ 1968-as határozata alapján Namíbia).

Dél-Rhodéziában – volt brit gyarmat – 200 ezer európai származású és 8,5 millió afrikai élt. A Ian Smith vezette fajüldöző politikai párt 1965-ben kikiáltotta az ország függetlenségét

és fehér kormányt hozott létre. A Hazafias Frontba tömörült négerek felszabadító harcot indítottak a rasszista rendszer ellen. Az események fokozatosan kicsúsztak a brit kormány kezéből. London megbeszélésre hívta a szembenálló feleket, ahol megegyeztek a parlamenti választások megtartásáról. Ennek alapján 1980 februárjában választásokat tartottak Zimbabwe parlamentjében, ahol a Hazafias Front szerezte meg a mandátumok többségét. Az ország miniszterelnöke ***Robert Mugabe*** lett. 1980 áprilisában kikiáltották a Zimbabwei Köztársaság függetlenségét. Az ország ezután gyors fejlődésnek indult és Mugabe fokozatosan diktatórikus hatalmat épített ki magának.

Drámai módon alakult *Namíbia* sorsa. Területét a DAK 1949-ben elfoglalta és saját gyarmatává változtatta. Az 1950-es évek elején nemzeti-felszabadító mozgalom indult, melynek élén a SWAPO (Délnyugat-Afrika Népeinek Szervezete) állt.

1966-ban a SWAPO fegyveres harcba kezdett az ország függetlenségéért. 1973-ban az ENSZ ezt a szervezetet ismerte el a namíbiai nép egyetlen képviselőjeként. 1978-ban a Biztonsági Tanács határozatot hozott a háború befejezéséről, a dél-afrikai csapatok kivonásáról, az alkotmányozó gyűlés összehívásáról, az alkotmány elfogadásáról és Namíbia függetlenségének kikiáltásáról. A dél-afrikai kormány az Egyesült Államok támogatását élvezve figyelmen kívül hagyta a határozat végrehajtását. Namíbia függetlenségét 1990 márciusában kiáltották ki. Első elnöke, a SWAPO vezetője ***Samuel Nujoma*** lett. Az országban demokratikus parlamenti köztársaság jött létre, a gazdaságban pedig kialakultak a piaci viszonyok.

2. Az apartheid[1] rendszer bukása Dél-Afrikában

Johannesburg – Dél-Afrika egyik legnagyobb városa

A Dél-afrikai Szövetség (1961-től Dél-afrikai Köztársaság) fajgyűlölő rendszere 1948-tól apartheid politikát vezetett be. A különböző kormányok által kidolgozott 300 törvény alkotta a rendszer alapját. Különösen nagy felháborodást keltett *A fejlődésről* szóló törvény, melynek értelmében a fehérek által lakott területeken kívül 10 bantusztánt (a bantu lakosság rezervációs területe) (a bantu és sztán 'ország' összevonásából – *a ford. megj.*) hoztak létre a feketék számára. A bantusztánból kilépni csak engedéllyel lehetett, így a feketék idegennek számítottak saját hazájukban. Kilépőt csak akkor kaphattak, ha egy másik bantusztánban dolgoztak.

A világ közvéleménye elítélte a DAK rasszista rendszerét, az ENSZ pedig gazdasági és politikai szankciókat foganatosított vele szemben. Az apartheid elleni harcot gyengítették

[1] *apartheid* – a faji elkülönítés (szegregáció) szélsőséges formája

a törzsi ellentétek. Az országban két egymással versengő politikai szervezet működött: az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANK) és a zulu Inkata Szövetség. 1961-ben az ANK és az illegális kommunista párt létrehozták a *Nemzet lándzsái* nevű félkatonai egységet. Tevékenységüket azonban megbénította az ANK vezetőinek, köztük Nelson Mandelának a letartóztatása.

A DAK belpolitikáját az 1948 óta hatalmon lévő nacionalista párt alakította. Ez a politikai szervezet volt az apartheid rendszer megalkotója és védelmezője.

1989-ben az ország elnökévé a nacionalista párt vezetőjét, ***Frederick de Klerk***et választották, aki megkezdte az apartheid rendszer fokozatos lebontását. Hatályon kívül helyezték a vegyes házasságot tiltó törvényt, a fekete bőrű lakosságot bevonták az ország gazdasági és politikai életébe. Engedélyezték a politikai pártokat, 1991-ben kiengedték a börtönből Nelson Mandelát.

1994 áprilisában a Dél-afrikai Köztársaságban először tartottak választásokat faji megkülönböztetés nélkül. Az ANK a szavazatok 62,55%-át kapta meg, így többségbe került a parlament alsó- és felső házában (a nemzetgyűlésben és a szenátusban). Az ANK adta a köztársasági elnököt és az alelnököt is. A 27 minisztérium élén 18 ANK-s miniszter állt. A DAK elnöke ***Nelson Mandela*** lett.

Nelson Mandela a nemzeti megbékélés politikáját folytatta. Megőrizte a gazdasági rendszer status quoját, de sokat tett a négerek életminőségének javításáért is. **1999 júniusában** a DAK elnökévé ***Thabo Mbeki***t választották, aki folytatta elődje politikáját.

3. Izrael állam megalakulása

Izrael létrehozásának gondolatát először Herzl Tivadar (Pesten született egy Dohány utcai házban, Heltai Jenő unokatestvére – *a ford. megj.*) vetette fel *Zsidó állam* című művében. Az 1897-ben megtartott bázeli (Svájc) cionista kongresszuson határozat született Izrael megalakításáról Palesztina területén. A terv megvalósítása azonban ötven évet váratott magára.

Csak a második világháború befejezése után nyílt lehetőség a zsidó állam létrehozására. 1946-ban szovjet és amerikai javaslatra az ENSZ Közgyűlés napirendjére tűzte ezt a kérdést. A Szovjetunió így akarta elérni a brit gyarmatbirodalom felbomlását. **1947. november 29**-én az ENSZ határozatot hozott két állam létrehozásáról Palesztinában. A területek 56%-át a *zsidó állam* kapta meg, 43%-át pedig az *arab*. Jeruzsálemet nemzetközi övezetté nyilvánították. Nagy-Britannia megígérte, hogy kivonja csapatait Palesztinából.

Az arabok nem értettek egyet Izrael létrehozásával és háborút robbantottak ki. A harcok során mindkét fél sokat kegyetlenkedett. A zsidók 1948. április 3-án kiirtották Deir Yassin arab helység 254 lakóját, de az arabok sem maradtak el mögöttük. Miután Nagy-Britannia kivonta csapatait a térségből, **1948. május 14**-én megalakult *Izrael állam*. Az ország első miniszterelnöke ***David Ben-Gurion*** lett. A palesztinoknak politikai struktúra hiányában nem sikerült ugyanez.

IZRAEL és PALESZTINA

4. A közel-keleti probléma és megoldásának lehetőségei

Izrael muzulmán szomszédai nem ismerték el a zsidó államot és háborút indítottak ellene. 1948. május 15-én az egyesített arab hadsereg (10 ezer egyiptomi, 4,5 ezer szíriai, 4 ezer jordán, 3 ezer iraki és 2 ezer libanoni katona részvételével) lerohanta Izraelt. Az izraeli hadseregnek sikerült feltartóztatni az agresszorokat és ellentámadásba lendült.

Az első arab–izraeli háborúban a Szovjetunió Izraelt támogatta, mivel az arabokat angol ügynököknek tartotta. 1949 áprilisában–júniusában a harcoló felek fegyverszünetet kötöttek. A palesztin állam ismét nem alakulhatott meg. Az ENSZ határozata által számukra kijelölt területeket Izrael (6,7 ezer km^2), Egyiptom (Gázai övezet) és Jordánia (a Jordán folyó nyugati partja) foglalta el. Ezzel a háborúval vette kezdetét a közel-keleti probléma, amit a mai napig nem sikerült megoldani.

Az arabok és a zsidók ötször háborúztak egymással. Először 1948–1949-ben, majd 1956-ban. Ekkor Izrael bekapcsolódott Anglia és Franciaország egyiptomi akciójába, amit azok a Szuezi-csatorna államosítása miatt indítottak. Nemzetközi nyomásra azonban kénytelenek voltak kivonni csapataikat a térségből.

A hatnapos háború (ez volt a harmadik) 1967. június 5-től június 10-ig tartott Izrael és Egyiptom, Jordánia, illetve Szíria között. Sokak szerint ez preventív[1] háború volt, ugyanis Egyiptom és Jordánia el akarták taposni Izraelt. Ebben a háborúban a zsidók elfoglalták a Sínai-félszigetet, a Jordán folyó nyugati partját, a Gázai övezetet, Jeruzsálem keleti részét a Golán-fennsíkkal. A sínai villámháborúval Izraelnek sikerült saját területétől háromszor nagyobb térségre szert tenni. Az arabok ezután kijelentették, hogy nem ismerik el a zsidó állam létjogosultságát.

A negyedik arab–izraeli háború 1973-ban volt, melynek során Egyiptom és Szíria vissza akarták hódítani Izraeltől területeiket. Ötödször Izrael és Libanon közt folyt a háború, melynek kiváltó oka, hogy az utóbbi beengedte területére a palesztin fegyvereseket. Ezek az események később Libanonban polgárháborút robbantottak ki.

A véres arab–izraeli konfliktusok mögött leggyakrabban a megoldatlan palesztin probléma állt. **1964**-ben megalakult a *Palesztin Felszabadítási Szervezet* (PFSZ), melynek élén **1969**-től ***Jasszer Arafat*** állt. 1988-ban a palesztinok kijelentették, hogy létre akarják hozni saját államukat a Jordán folyó nyugati partján és az Izrael által 1967-ben megszállt területeken.

Az Egyesült Államok erőfeszítéseinek köszönhetően kezdetét vette a közel-keleti rendezés. 1994-ben Izrael és Palesztina szerződést írtak alá a Gázai övezet és Jerikó korlátozott autonómiájáról a zsidó állam keretein belül.

1994 októberében *Jichak Rabin* izraeli miniszterelnök és ***Husszein***, Jordánia királya aláírták a békeszerződést. A szerződés értelmében a palesztin autonómia kiterjedt a Jordán folyó nyugati partjára is. 1995 szeptemberében a palesztinok és a zsidók megegyeztek a Jordán folyó nyugati partján kialakítandó arab autonómia feltételeiről. 1995 októberében egy zsidó szélsőséges meggyilkolta Rabint, akit ezt megelőzően Arafattal

[1] *preventív* – megelőző jellegű

Az izraeli–palesztin megegyezés aláírása.
1994

együtt Nobel-békedíjjal tüntettek ki. 1996 májusában Izrael új miniszterelnöke ***Benjamin Netanjahu***, a Likud párt vezetője lett. Ő keményebb politikát folytatott a palesztinokkal szemben. Az első rendelkezése az volt, hogy engedélyezte a zsidók betelepedését a palesztin többségű Kelet-Jeruzsálembe. Ez az intézkedés az arab–izraeli viszony elmérgesedéséhez vezetett. Szíria megszakította tárgyalásait Izraellel, bár ígéretet kapott a Golán-fennsík visszakapására. Nem sikerült megnyugtató megoldást találni a 3,5 millió palesztin menekült problémájára sem.

Ehud Barak miniszterelnök hatalomra kerülése után némileg enyhült a helyzet, mivel **1999**-ben javaslatot tett egy széles körű izraeli–palesztin békeszerződés aláírására. 2000 nyarán a tárgyalások Bill Clinton amerikai elnök közreműködésével felgyorsultak. Megegyezni azonban nem sikerült, mivel mindkét fél Jeruzsálemet tekinti fővárosának és magának követelte. Sokak szerint Arafat makacssága ebben a kérdésben stratégiai hiba volt.

2000 októberében a palesztin–izraeli konfliktus újra kiéleződött. Több városban fegyveres összetűzésekre került sor. Ehud Barakot megvádolták azzal, hogy nem tudja megvédeni a zsidók érdekeit, ezért lemondott posztjáról. Az előrehozott választásokat követően a jobboldali ***Ariel Sharon*** lett a miniszterelnök. 2001–2002 során fegyveres összetűzések robbantak ki Izrael-szerte, melyek során civilek vesztették életüket. Az arab–izraeli szembenállás napjainkban is tart, továbbra sincs béke a Közel-Keleten.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen európai országoknak voltak gyarmatai Afrikában?
2. Sorold fel trópusi Afrika gazdasági fejlődésének általános problémáit!
3. Miben hasonlít Zimbabwe és Namíbia sorsa?
4. Milyen szerepet játszott a Dél-afrikai Köztársaság életében Nelson Mandela?
5. Milyen körülmények között hirdették meg Izrael állam létrejöttét?
6. Soroljátok fel az arab–izraeli háborúkat és azok következményeit!
7. Milyen megegyezéseket sikerült elérni az izraeliek és a palesztinok között az 1990-es években?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Mutassátok meg a térképen az Izrael által megszállt területeket 1967-ben! Kihez tartoztak korábban?
2. Töltsétek ki a táblázatot!

Nemzeti-felszabadító mozgalmak Afrika országaiban

A függetlenség kivívásának dátuma	Ország	Hogyan sikerült kivívni a függetlenséget

3. Töltsétek ki a táblázatot!

Arab–izraeli háborúk

Okai	Kezdete és vége	Résztvevői	Következményei

4. Állítsátok össze a közel-keleti rendezés időrendi táblázatát az 1980–1990-es években!

VITASSÁTOK MEG!

1. Véleményetek szerint a világ legszegényebb országai között miért olyan sok az afrikai?
2. Frederik de Klerket néha Gorbacsovhoz hasonlítják, vajon miért?
3. Sorold fel az arab–izraeli konfliktusok okait!

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlat munka

Ismerkedjetek meg a szovjet és brit szerzők műveinek részleteivel!

V. Mihin *A szocialista világrendszer és a nemzeti-felszabadító mozgalom* című művéből

A szocialista országok külpolitikájának fontos része az afrikai fejlődő országokkal kialakított gazdasági és műszaki együttműködés. Az együttműködésnek elsősorban gyakorlati, termelési orientációja van. A KGST segítségének részaránya ezeknek az országoknak a fejlődésében a következő: az energetikai iparban 79,4%, a mezőgazdaságban 5%, a közlekedésben és hírközlésben 5,4%, a geológiai kutatások terén 4,9%, az oktatásban, kultúrában, egészségügyben, a kommunális gazdálkodásban 5,3%.

1984. január 1-ig a KGST 1507 objektumot épített fel Afrika-szerte, ebből 425 energetikai és infrastrukturális létesítmény volt, 19 kőolaj- és gázipari. Etiópiában például egy nagy kőolaj-finomítót helyeztek üzembe, így az ország nem kényszerül többé kőolajimportra. Angola területén Malanje-ban és Porto Amboin-ban működnek még nagy kőolajraktárak.

A filozófia tudományok doktorának, M. Mnacakanjannak *A nemzeti és társadalmi felszabadításért küzdő erők iránt érzett szolidaritás – a Szovjetunió változatlan irányvonala* című munkájából

A szocialista fejlődési irányvonalat általában azok a népek választják, amelyek forradalmi úton vívták ki szabadságukat. Az 1980-as évek első felében 20 ilyen ország volt a világon. A szocialista tábor országai és a Szovjetunió megadnak minden – politikai, erkölcs és anyagi – segítséget nekik.

Etiópia fejlett nemzeti iparának létrehozása céljából például 30 vállalat felépítéséhez nyújtottunk már segítséget és tervbe vettük még 40 ipari objektum létrehozásának a finanszírozását.

K. Andrew és A. Gorgyijevszkij *A KGB. A Szovjetunió külpolitikai akciói Lenintől Gorbacsovig* című könyvéből

Öt év leforgása alatt (1976 januárjától 1980 decemberéig) a Szovjetunió a Szaharától délre elhelyezkedő afrikai országokba 4 milliárd dollár értékben szállított fegyvereket és más harci eszközöket. Négyszer többet, mint az Egyesült Államok. Az 1970-es évek végén Moszkva nagy reményeket fűzött Etiópiához, ahol 1974-ben Mengisztu Hailé Mariam marxista katonai huntája került hatalomra. Az 1977–1978-as etióp–szomáliai háború során az Etiópiának nyújtott szovjet katonai segítség olyan méreteket öltött, hogy három hónapon keresztül minden 20. percben leszállt egy repülőgép Etiópia területén. A szovjet műholdak által irányított hadműveletekben 225 repülő vett részt. Mozambikból és Angolából 17 ezer kubai katona, 1000 szovjet és 400 keletnémet tanácsadó érkezett ide.

Később a Kreml csalódott Mengisztuban. 10 évvel hatalomra kerülése után az etióp gazdaság romokban hevert, milliók éheztek és a Szomália elleni háborúnak, illetve az eritreai szeparatistákkal vívott harcnak nem lehetett látni a végét.

- *Milyen céllal segítette a Szovjetunió az afrikai országokat? Indokoljátok meg feleleteteket!*
- *Az együttműködés mely formái voltak a legfontosabbak?*
- *A felsorolt szerzők közül kinek hisztek jobban, és miért?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1947. november 29.** – ENSZ-határozat a zsidó és az arab állam megalakításáról
- **1948. május 14.** – Izrael állam létrejötte
- **1994** – első szabad választások a DAK-ban

26. § / Latin-Amerika államai

1. A térség társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésének sajátosságai a második világháború befejezése után

A második világháború idején a latin-amerikai országok többsége az antifasiszta koalíció oldalán harcolt. A háborús konjunktúra következtében a térség országainak gazdasága fellendült. Virágzott a kőolajfeldolgozó-, textil-, cukor- és élelmiszeripar, a bőrmegmunkálás. Villanytelepek épültek, egyre több cementet gyártottak.

A háború után azonban megcsappant az érdeklődés az itt előállított mezőgazdasági termékek, illetve ipari nyersanyagok iránt, ezért a gazdasági fejlődés is lelassult. Latin-Amerikának elsősorban korszerű gépekre volt szüksége, amelyeket csak külföldről tudott beszerezni. Ekkor született az ötlet, hogy végre kell hajtani az országok importpótló iparosítását, melynek során létrejön a népgazdaság minden igényét kielégítő gépgyártás. Az iparosítás megvalósítása céljából az állam felvásárolta vagy birtokba vette a magánvállalatok egy részét és költségvetési pénzeket fektetett az állami tulajdonú cégek fejlesztésébe, illetve újak építésébe.

Chilében, Argentínában, Mexikóban és Brazíliában ez a folyamat gyorsan ment végbe. *Argentína* elnöke ***Juan Domingo Perón*** (*e.:* huán domingó peron), aki **1946–1955** között volt hatalmon, államosította a népgazdaság nagy részét, kifizette a külföldi államadósságot, elérte azt, hogy Argentína önellátó legyen az alapvető iparcikkek gyártásában. Perón elnöksége idején épült meg az első argentin lökhajtásos repülőgép. Amerikai nyomásra azonban a tömeggyártást leállították.

1950-ben tért vissza *Brazília* élére ***Getúlio Vargas*** (*e.:* zsetulio vargasz), aki folytatta 1930-ban megkezdett politikáját, de már fasiszta vonások nélkül. A következő elnök ***Jucelino Kubichek*** (*e.:* zsuszelino kubicsek) szintén az importpótló iparosítás megvalósításán dolgozott.

Juan Domingo Perón

Az iparosítás Mexikóban szintén az állami szektorban ment végbe, folyamatban volt továbbá az agrárreform is.

Az 1940–1960-as években Amerika meg akarta akadályozni a Szovjetunió térnyerését a régióban. Ezért korszerű fegyverekkel látta el a latin-amerikai országok hadseregeit és katonapolitikai együttműködést szorgalmazott velük. 1948-ban a térség vezetői és az USA szerződést írtak alá a kollektív biztonságról és létrehozták az Amerikai Államok Szervezetét.

Az 50–60-as években új korszak kezdődött Latin-Amerika társadalmi-gazdasági fejlődésében. Az importpótló iparosítás kimerítette belső erőforrásait. Az állami szektor már nem volt képes teljes mértékben finanszírozni a gazdaság fejlődését. Növelték a költségvetési hiányt a kormányok nagyravágyó tervei is. 1957-ben Brazília vezetése elhatározta, hogy a fővárost a túlzsúfolt Rio de Janeiróból az ország középpontjába helyezi át. Az új fővárost, Brazíliavárost, egy teljesen ismeretlen helyen szándékozták felépíteni, amelynek a virágzó, jóléti állam jelképévé kellett válnia.

Székesegyház Brazíliavárosban

1968-ban *Mexikó*ban rendezték meg a nyári olimpiai játékokat. Az előkészületek során óriási pénzösszegeket

fektettek az ország modernizációjába. Ezek a költséges projektek inflációhoz vezettek és kiélezték a társadalmi ellentéteket. A kiutat sokan szélsőséges diktatúrák létrehozásában látták.

A 60-as években Ecuadorban, Guatemalában, Hondurasban, a Dominikai Köztársaságban és Brazíliában katonai hatalomátvételre került sor, Kubában, Chilében és Nicaraguában pedig baloldali erők kerültek az ország élére.

2. Forradalmak Kubában és Chilében

Fidel Castro

Fiatal forradalmárok egy csoportja Fidel Castro vezetésével, harcot indított az Amerika-barát Fulgencio Batista y Zaldívar katonai-politikai rendszere ellen és 1953. július 26-án Santiago de Cubában megtámadta a Moncada laktanyát.

1956. december 2-án a *Granma* kétárbocos hajón Castro és csapata partra szállt Orienté tartományban és elkeseredett harcot indított a diktátor ellen. A harc győzelemmel ért véget és **1959. január 1**-jén ***Fidel Castro*** a Kubai Köztársaság miniszterelnöke lett. Kormányfőként megvédte hazája függetlenségét az USA-val szemben és államosította az amerikai tulajdont. Közeledni kezdett a Szovjetunióhoz és Moszkva barátságának hatására igazi kommunistává, hazája pedig tipikus parancsuralmi szocialista országgá vált.

Kuba továbbra is cukorexportjából élt, de portékáját ezután nem az USA-nak adta el, hanem a Szovjetuniónak és Kelet-Európának. Ezzel azonban nem oldotta meg gazdasági, szociális és politikai problémáit. A kubai forradalom hatására az Egyesült Államok megváltoztatta viszonyát Latin-Amerika országaihoz.

Salvador Allende

1970. szeptember 4-én a chilei elnökválasztásokon ***Salvador Allende*** (*e.:* szalvador ájjende) baloldali politikus szerezte meg a győzelmet. Az új elnök államosította a legfontosabb iparágakat és agrárreformot hajtott végre. Ez nem tetszett az USA-nak.

A bankok amerikai nyomásra beszüntették a 350 millió dolláros hitel folyósítását Chilének, és arra kötelezték a Népfront-kormányt, hogy rövid időn belül fizesse vissza az elődei által felvett 4 milliárd 226 millió dollár külföldi kölcsönt. A valutatartalékok elfogytak, a lakosság vásárlóképessége megcsappant. A külföldi termékek hiánya következtében az árak 60%-kal nőttek.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

A. Corrie amerikai nagykövet leveléből

1970. szeptember 21.

Amennyiben Allende hatalomra kerül, még egy csavar sem juthat be Chilébe. Mindent megteszünk az itt élő nép nyomorba döntéséért. Nagyon tévednek, ha azt gondolják, hogy erre nem vagyunk képesek. A szegénység elkerülése a chileiek számára illúzió marad.

- *Mi a véleményetek a nagykövet szavairól?*

1973-ban ***Augusto Pinochet*** (*e.:* augusztó pinocset) tábornok megdöntötte a törvényes hatalmat és diktatúrát vezetett be. Az elnöki palota védelme során életét vesztette Salvador Allende.

Chilében eluralkodott a terror. 100 ezren börtönbe kerültek, 1 millióan külföldre menekültek. A titkosszolgálat hosszú keze azonban ott is utolérte őket. Argentínában meggyilkolták a szárazföldi erők volt főparancsnokát Carlos Prats tábornokot, az Egyesült Államokban pedig a volt minisztert, O. Leteriert.

A Pinochet diktatúra idején Chile gazdasága gyorsan fejlődött. Ez annak volt köszönhető, hogy megszüntették a külföldi befektetések előtt álló akadályokat és korszerűsítették az ipari termelést. A nyitott piacgazdaság azonban nem sokáig tudott a politikai diktatúra keretei között fejlődni. 1980-ban Pinochet életbe léptette az alkotmányt, amivel helyreállította a demokráciát, de a választásokat elnapolta 1989-ig. Ekkor az ország új elnökévé a kereszténydemokrata ***Patricio Aylwin***t (*e.:* patriszio ejlvin) választották. 1990 márciusában Pinochet átadta a hatalmat és nyugalomba vonult. Később a diktátort elítélték, de még ma is sok híve van az emberek között.

3. Az alkotmányos rend létrejötte Latin-Amerika országaiban

A 80–90-es években Latin-Amerika 13 országában megdöntötték a parancsuralmi rendszert. A legtöbb helyen ez békésen zajlott, de Grenadában (1983) és Panamán (1989) az eseményekbe beavatkozott Amerika hadserege. Nicaraguában és Hondurasban polgárháborúk robbantak ki. A Nemzeti Felszabadítás Sandinista Frontja 1979 júliusában Nicaraguában megdöntötte Anastasio Somoza kegyetlen diktatúráját. A hatalomátvétel után a sandinisták szocialista átalakításokba kezdtek, ami növelte a társadalmi elégedetlenséget és szociális robbanáshoz vezetett. A polgárháború 1990-ben szabad választásokkal ért véget. *Nicaragua* elnöke ***Violeta Chamorro*** (*e.:* violetta csamorro) lett, hadügyminisztere pedig a sandinista Daniel Ortega.

A 90-es évek elején Latin-Amerika országai közül Kubában volt csak diktatúra. A Szovjetunió felbomlása óta a kubai szocializmus mély válságban van.

A XX. század végén a térség országai lemondtak a protekcionizmusról, reprivatizálták a termelőeszközöket, áttértek a piacgazdálkodásra. A régióban felgyorsultak az integrációs törekvések. Az elektrotechnikai iparba, gépgyártásba, személygépkocsi gyártásba amerikai, japán, német, francia és brit tőkebefektetések érkeztek. 1995-ben a nyugati félteke vezetőinek konferenciáján Clinton amerikai elnök felvetette egy közös piac létrehozásának gondolatát

rop., 11 kn. Ytop.

Alaszkától a Tűzföldig. A kontinens vezetői végül **2001 áprilisában** határoztak az amerikai közös piac megteremtéséről.

4. Ukránok Latin-Amerikában

A legtöbb ukrán Argentínában és Brazíliában él.

Az első ukránok Argentínába 1897-ben érkeztek, majd 50 éven keresztül telepedtek meg az ország 43 tartományában. A 250 ezer ukránból 100 ezer a fővárosban, Buenos Airesben és annak környékén él. 55 ezer Chaco (*e.*: csako) tartományban, 10 ezren pedig Mendoza vidékén.

Argentínában egy sor ukrán szervezet működik: a Proszvita, a Vidrodzsenja, az Ukrán Nemzeti Klub és a Szics. 1947-ben összehívták az argentínai ukránok első kongresszusát, ahol létrehozták a Központi Ukrán Képviseletet.

Argentína az elsők között és elsőként a latin-amerikai országok közül ismerte el a független Ukrajnát (1991. december 5-én). Az ukrán–argentin kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok napjainkban gyorsan fejlődnek. 1992 elején alakult meg az Ukrán-argentin Kereskedelmi Kamara.

Brazíliában csaknem 200 ezer ukrán él. Legtöbben az argentin Misiones tartománnyal határos déli Paraná államban. Több felvilágosító szervezet működik itt, legismertebb a Földműves-felvilágosító Szövetség Paranában. Jelentős tudományos munkát fejt ki az Ukrán–brazil Ukrainisztikai Központ.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Soroljátok fel Latin-Amerika gazdasági fejlődésének főbb irányait az 1940–1960-as években!
2. Hogyan győzött a kubai forradalom?
3. Milyen fontos változások történtek a chilei és nicaraguai nép életében az 1970–1980-as években?
4. Jellemezzétek Latin-Amerika gazdasági átalakulásait a 80–90-es években!
5. Jellemezzétek az ukránok társadalmi-politikai életét Argentínában és Brazíliában!

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Pótoljátok az időrendi lánc hiányzó részeit! A megfelelő dátumot jelző betűt írjátok be a megfelelő láncszembe!

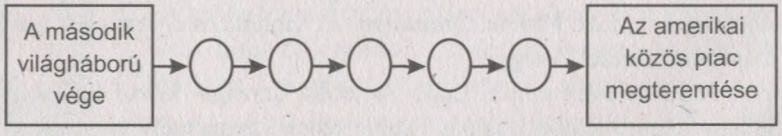

A. Salvador Allende Chile elnökévé választása
B. Getúlio Vargas visszatérése Brazíliába
C. A forradalom győzelme Kubában
D. Pinochet átadja a hatalmat Patricio Aylwinnek
E. Anastasio Somoza diktatúrájának megdöntése Nicaraguában

VITASSÁTOK MEG!

1. Milyen szerepet játszik az USA Latin-Amerika életében? Ő a „jó öreg Samu bácsi" vagy a csendőr, netalán a gazdag és gőgös szomszéd?
2. Szerintetek miért voltak gyakoriak Latin-Amerikában a 60–70-es években a katonai puccsok?
3. Miben különböznek a latin-amerikai országok Ázsia és Afrika államaitól?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlat munka
Ismerkedjetek meg a szövegrészlettel!

A XX. század 100 legjelentősebb államférfija **című könyvből**

Fidel Castro Kubában olyan életszínvonalat biztosít népe számára, ami már az elviselhetetlen határát súrolja. A lázadások megelőzésének érdekében külföldi tőkére van szüksége. A Nyugatnak az emberi jogok betartásáról tett ígérete csak ígéret maradt. A „Szabadság szigetén" továbbra is rabságban él a nép. Napjainkban kevesebb a politikai fogoly, de nem azért, mintha a rendszer demokratikussá változott volna.

A kommunista vezetés már nem veti börtönbe politikai ellenfeleit. Ehelyett a másként gondolkodókat elbocsátják munkahelyükről, vagy arra kényszerítik őket, hogy hagyják el hazájukat. Csak a legaktívabbak kerülnek rács mögé. A kubai jogvédő párt vezetőjét, Pite Santost azért ítélték 8 évre, mert békés tüntetést szervezett a Forradalom terén Havannában. Hívei és barátai az ítélethirdetés előtt könyörögtek neki, hogy hagyja el az országot, amire ő azt felelte: *„Ha valakinek el kell innen menni, az Fidel Castro és nem én."*

- *Hogy gondoljátok, hatalomra kerülhetnek-e a disszidensek Kubában?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOT!

- **1959. január 1.** – a kubai forradalom győzelme

7. téma

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

27. § / A hidegháború kibontakozása a XX. század 40–80-as éveiben

- *Emlékezzetek vissza, hogyan változtak meg az erőviszonyok a világon a második világháború befejezése után!*

1. A hidegháború kezdete

A második világháború befejezése után a sztálini Szovjetunió baráti és tőle függő államokkal volt körülvéve. A Vörös Hadsereg által felszabadított országokat ellenőrzése alá vonta és a helyi kommunistákat segítette hatalomra. Ugyanakkor az USA angol segítséggel arra törekedett, hogy megakadályozza a kommunista parancsuralmi rendszer terjedését Közép és Délkelet-Európában.

A nemzetközi kommunizmus elleni harc szükségességéről először Winston Churchill volt brit miniszterelnök beszélt **1946. március 5**-én, a fultoni Westminster Kollégium (Missouri, USA) évzáró ünnepélyén, ahová Harry Truman amerikai elnök hívta meg. Churchill felszólalásában kijelentette, hogy a Szovjetunió elzárta Kelet-Európát a világtól, és tevékenységének következtében vasfüggöny ereszkedett le Európára a Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig. A háborút csak úgy lehet elkerülni a Szovjetunióval, ha az atombombával és erőfölénnyel rendelkező angolul beszélő népek testvéri szövetségre lépnek egymással. Ezzel a beszéddel vette kezdetét a hidegháború.

A Szovjetunió is részt vett az ellentétek szításában. Aktív külpolitikába kezdett, kiterjesztette befolyását a szomszédos államokra, figyelmen kívül hagyva az ott élők érdekeit és a nemzetközi közvéleményt.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

Arthur Schlesinger amerikai történész szerint „A hidegháború nem egy konkrét döntés eredménye volt, hanem a szembenálló felek azon dilemmája hívta életre, miszerint politikájuk helyes. A két rendszer vezetői úgy gondolták, csak nekik lehet igazuk és az ellenfél minden egyes lépésében a meglévő világrend megsemmisítésének veszélyét látták. Ezért mindkét fél kiépítette saját védelmi rendszerét, az oroszok Kelet-Európában, az amerikaiak pedig a fejlettebb Nyugat-Európában. …

Washington és Moszkva mélyen hittek abban, hogy a nemzetközi biztonság szavatolása kizárólag csak az ő fejlődési koncepciójuk eredményességétől függ."

- *Milyen tényezők hatásával magyarázta Schlesinger a hidegháború kialakulását?*

A hidegháborúnak megvoltak a külső és belső okai.

Belső okok:

- a hadsereg befolyásának növekedése az USA és a Szovjetunió politikai irányvonalának alakulására;
- az ipar, a társadalmi szervezetek és a gondolkodás militarizálása a második világháború idején (a hadiipari komplexum létrejötte);
- ellenségkép meghonosítása az emberek fejében a társadalmi egyetértés megszilárdítása céljából.

Külső okok:

- a Szovjetunió és az USA világhatalommá válása, kettőjük éles szembenállása a háborút követő világrend kialakulásával kapcsolatban;
- szovjet parancsuralmi társadalmi rendszerek létrejötte Kelet-Európa országaiban és az Egyesült Államok válaszlépései;
- Washington és Moszkva harca a befolyásolási övezetek megszerzéséért a világ különböző térségeiben.

A hidegháború során összeütközésbe került egymással, a XX. század történetében nem először, a demokrácia és a totalitarizmus. Ez a konfliktus elsősorban a regionális háborúkban, a gazdasági blokádok és korlátozások meghirdetésében, a fegyverkezési hajszában, a kémszervezetek versenyében, az ideológiai szabotázsokban, a totális katonai szembenállásban és a kölcsönös nukleáris elrettentés politikájában öltött testet.

A hidegháború történetét öt szakaszra oszthatjuk:

- 1945–1953 – az 1948-as berlini válság és a koreai háború;
- 1953–1962 – a berlini fal megépítése és a karibi-válság;
- 1962–1979 – a vietnami háború, a közel-keleti válság elmélyülése, a nemzetközi feszültségek enyhülésének kezdete, aminek a Szovjetunió afganisztáni agressziója vetett véget;
- 1979–1985 – a nemzetközi ellentétek elmélyülése, katonai konfliktusok Indokínában, a Közel-Keleten, a Falkland-szigeteki háború. Ez a korszak Gorbacsov és Ronald Reagan a nukleáris támadófegyverek korlátozásáról folytatott tárgyalásaival zárul;
- 1985–1991 – a hidegháború befejező szakasza. Létrejött a két szuperhatalom vezetőjének találkozója, számos fontos szerződést írtak alá a leszerelésről és az atomfegyverek betiltásáról. Megtörtént a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból, véget ért az indokínai konfliktus. A korszak a Szovjetunió megszűnésével zárult.

A hidegháború idején katonapolitikai tömbök jöttek létre, amelyek Európában és a világ más térségeiben versengtek egymással.

A két rendszer először 1948-ban a berlini válság idején került összeütközésbe. A szövetségesek Trizóniában pénzreformot hajtottak végre, amit Moszkva úgy értékelt, hogy az angolok, amerikaiak és franciák fel akarják osztani Németországot.

A volt szövetségesek lépésére reagálva a Szovjetunió 1948. június 24-én lezárta a Nyugat-Berlinbe és a nyugati megszállási övezetekbe vezető utakat. A német főváros nyugati része gyakorlatilag szovjet zárlat alá került, ami 324 napig tartott, 1948. június 24-től 1949. május 12-ig. A válságnak az vetett véget, hogy az USA, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és Franciaország képviselői New Yorkban kompromisszumos megoldásban egyeztek meg.

A berlini válság nehéz napjaiban a kétmilliós várost angol és amerikai repülőgépek látták el élelmiszerrel, gyógyszerrel, üzemanyaggal stb. a direkt erre a célra kialakított légi folyosón.

2. Nemzetközi válságok és konfliktusok a 40–80-as években

A koreai háború. A nemzetközi feszültségek a hidegháborút gyakran felforrósították. 1950–1953-ban a Koreai-félszigeten harci események kezdődtek.

1948-tól itt két állam létezett: a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) Szöul központtal és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (Észak-Korea, KNDK) Phenjan fővárossal.

A fegyveres konfliktus 1950. június 25-én robbant ki, amikor Észak-Korea lerohanta Dél-Koreát. A harcban álló felek hadseregei közül a dél-koreai bizonyult gyengébbnek, ezért megkezdte a visszavonulást. A Koreai Köztársaság területének nagy részét megszállta az északi hadsereg. Miután az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatában elmarasztalta Phenjant, az amerikai hadsereg Dél-Korea oldalán 1950 szeptemberében belépett a háborúba. Október végére elfoglalta Észak-Korea fővárosát és kiért a kínai határhoz.

A KNDK-nak Kína sietett a segítségére. 1950. november 26-án egymillió kínai önkéntes lendült támadásba szovjet tankok és repülők támogatásával, meghátrálásra kényszerítve így az amerikai csapatokat. A szovjet légierő I. Kozsedub parancsnoksága alatt ellenőrzése alá vonta a koreai légteret.

1950. november 30-án Truman amerikai elnök kijelentette, hogy képes a végsőkig elmenni, akár még az atombomba bevetéséig is. Az atomháború kitörésének lehetősége lehűtötte a forrófejűeket. Győzött a józan ész.

1950 végén a front a 38. szélességi foknál stabilizálódott. 1953. július 27-én a felek tűzszünetet kötöttek, amelyben rögzítették a két koreai állam létezését.

A ***karibi-válság*** 1962-ben robbant ki.

Az Egyesült Államok nem ismerte el a kommunisták hatalomra kerülését Kubában és támogatta az ellenforradalmi erők 1961-es partraszállását. Fidel Castro ekkor segítségért folyamodott a Szovjetunióhoz. Hogy megvédje a fiatal szocialista államot, a Kreml közép-hatótávolságú rakétákat telepített a szigetre. **1962. október 22**-én John F. Kennedy amerikai elnök parancsot adott Kuba tengeri zárlat alá vonására, és a szigetre tartó minden szovjet hajó ellenőrzésére. A szovjet és amerikai hadseregeknél elrendelték a teljes harci készültséget. A világ még sohasem került ilyen közel az atomháború kirobbanásához, mint azokban a napokban.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

P. Johns amerikai történész: „Október 24-én rakétákkal megrakott szovjet hajók közelítették meg a vesztegzárat és megálltak. Másnap Kennedy telefonon követelte Hruscsovtól a szovjet rakéták visszavonását a szigetről. Ny. Hruscsov ezzel kapcsolatban két választ adott. Az október 26-án kelt üzenetében beleegyezett az amerikai elnök követeléseinek teljesítésébe, amennyiben az USA megígéri, hogy nem támadja meg Kubát. Másnap viszont már további feltételként az amerikai rakéták kivonását szabta Törökországból. Kennedy figyelmen kívül hagyta a pártfőtitkár második üzenetét. Hruscsov pedig október 28-án parancsot adott a szovjet rakéták kivonására."

- *Mennyire volt reális az újabb világháború veszélye a karibi-válság idején?*

A berlini fal 1961. augusztus 13-án épült fel. Egy éjszaka alatt kettészakították a várost Kelet- és Nyugat-Berlinre.

Amerika élesen reagált az eseményekre és újabb csapatokat vezényelt az NSZK, illetve Nyugat-Berlin területére. Október 27-én amerikai harckocsizó egységek sorakoztak fel a Friedrichstrasse mentén. 200 méter távolságban velük szemben szovjet tankok álltak. A két páncélos század egy egész napon keresztül nézett egymással farkasszemet, majd parancsnokaik utasítására visszavonultak.

A feszültség Berlinben 1971. augusztus 3-ig, a Nyugat-Berlinről szóló négyhatalmi egyezmény megkötéséig megmaradt. A hidegháború nemegyszer sodorta a világot a globális nukleáris háború szélére.

3. A szovjet–afgán konfliktus

A szovjet hadsereg 100 ezer fős „korlátozott" kontingense **1979. december 27**-én kezdte meg katonai intervencióját Afganisztán ellen.

Moszkva megpróbált magyarázatot adni afganisztáni bevonulására, azonban nemzetközileg teljesen elszigetelődött. 52 ENSZ tagország már 1980. január 3-án követelte a Biztonsági Tanács összehívását. Nyílt levelükben kijelentették, Afganisztán szovjet lerohanása destabilizálja a nemzetközi helyzetet és veszélybe sodorja a békét, illetve biztonságot a földön. A szovjet intervenciót elítélte az ENSZ Közgyűlés és a szocialista országok többsége is.

A konfliktusban egyre több kiskatona vesztette életét és az anyagi károk is jelentősek voltak. A szovjet társadalom fokozatosan az afgán háború ellen fordult. Lehetőség a harci események befejezésére csak 1985 után nyílt, amikor az ország vezetője Mihail Gorbacsov lett. Az afgán konfliktus résztvevői hosszú tárgyalások után **1988. április 14**-én megkötötték *a genfi egyezményt.* A szerződést Afganisztán, Pakisztán, illetve a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok (mint kezes államok) írták alá. Az ENSZ ellenőrzése alatt tartotta a genfi egyezmény teljesítését, melynek értelmében az utolsó szovjet katona 1989. február 15-én elhagyta Afganisztánt.

A szovjet csapatok kivonulása Afganisztánból. *1989*

4. Leszerelési erőfeszítések

Részleges atomcsend-egyezmény. A leszerelés problémája a nemzetközi közvélemény figyelmének középpontjában állt. Az ENSZ is sokat foglalkozott a kérdéssel különösen az 1950–1960-as években. 1959-ben az ENSZ Közgyűlés XIV. ülésszaka határozatban támogatta az általános és teljes leszerelést, ám a hidegháború körülményei között azt megvalósítani nem lehetett.

1963. augusztus 5-én a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezetői megkötötték Moszkvában a *részleges atomcsend-egyezményt*, amely megtiltotta a kísérleti atomrobbantásokat a levegőben, a víz alatt és a világűrben.

Az egyezmény aláírását megelőző tárgyalások azonban sikertelenek voltak. Ennek oka, hogy nem tudtak megegyezni arról, hogyan ellenőrizzék a megállapodás betartását. Végül abban maradtak, hogy a kísérleti nukleáris robbantásokat mindenki a maga nemzeti eszközeivel figyelje. A szerződés nem tiltotta be a föld alatti atomkísérleteket, de a későbbiekben erről is tárgyalások kezdődtek. Nem csatlakoztak az egyezményhez a franciák, illetve a kínaiak, és tovább folytatták robbantásaikat a levegőben. A részleges atomcsend-egyezménynek óriási nemzetközi jelentősége volt. Először korlátozta a fegyverkezési versenyt. Később 130 ország csatlakozott hozzá. Az ENSZ Közgyűlés határozatban (1963) erősítette meg Moszkva és Washington megállapodását arról, hogy „tilos a világűrbe nukleáris és más tömegpusztító fegyvereket telepíteni".

Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet. Az értekezletet 6 éven keresztül (1969–1975) készítették elő. 33 európai ország vett részt benne (Albánia kivételével) és az USA, illetve Kanada képviselői.

A megbeszélésekre 1975. július 31-e és augusztus 1-je között került sor Finnország fővárosában, Helsinkiben. A 35 ország vezetői **1975. augusztus 1**-jén aláírták a *Helsinki Záróokmány*t, amely a következő fejezeteket tartalmazta:

- I. Az európai biztonsággal kapcsolatos kérdések.
- II. Együttműködés a gazdaság, a tudomány, a technika és a környezetvédelem területén.
- III. Együttműködés humanitárius és egyéb területeken (emberi jogok néven vált ismertté ez a rész – *a ford. megj.*).
- IV. Újabb találkozók és megbeszélések szervezése a *Helsinki Záróokmány* követelményeinek figyelembevételével.

1977 és 1989 között vette kezdetét a helsinki folyamat, melynek során az összeurópai tanácskozás résztvevői többször is találkoztak egymással. Először Belgrádban (1977–1978), majd Madridban (1980–1983), Stockholmban (1984–1987) és Bécsben (1986–1989).

A helsinki értekezlet egyedülálló és példa nélküli jelenség volt a történelemben. Fontos szerepet játszott a nemzetközi viszonyok stabilizálásában és a két világrendszer között kialakuló konfliktusok megelőzésében.

A helsinki folyamat egyik fontos eredménye az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)* létrejötte volt, amelyhez 1990-ig 50 európai ország, illetve USA és Kanada csatlakozott. Eredetileg Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletként alakult meg és

az 1994-es budapesti konferencián vette fel a jelenlegi nevét. Az EBESZ napjainkban széles körű tevékenységet folytat az emberi jogok védelme, a nemzetközi biztonság megteremtése, a fegyverek leszerelése, az európai gazdasági együttműködés fejlesztése, a természetvédelem és nem utolsósorban egy új, el nem kötelezett Európa létrehozása érdekében.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Magyarázzátok meg a *hidegháború* fogalmát! Soroljátok fel a hidegháború külső és belső okait!
2. Jellemezzétek a berlini válságot és következményeit!
3. Milyen céllal jött létre a NATO és a Varsói Szerződés? Kettőjük közül melyik állta ki az idő próbáját?
4. Milyen államok álltak a koreai háborúban harcoló erők mögött?
5. Jellemezzétek a karibi-válság kiváltó okait! Kiknek sikerült feloldani az ellentéteket?
6. Véleményetek szerint, miért épült meg a berlini fal?
7. Értelmezd a *leszerelés* fogalmát!
8. Milyen országok írták alá Moszkvában 1963-ban a *részleges atomcsend-egyezményt*? Kik nem csatlakoztak az egyezményhez?
9. Hogyan hatott a szovjet csapatok afganisztáni bevonulása az ország belpolitikai és nemzetközi helyzetére?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Hogyan hatott a hidegháború a különböző tevékenységi területekre?

Politikai – _____

Katonai – _____

Ideológiai – _____

Gazdasági – _____

VITASSÁTOK MEG!

1. Az élet mely területén szenvedtek legtöbbet a hidegháborútól a Szovjetunió népei?
2. Melyik történelmi pillanatban volt legelképzelhetőbb a harmadik világháború kirobbanása?
3. Jogos-e az USA vietnami háborújának összehasonlítása a Szovjetunió afganisztáni háborújával, ha igen, milyen mutatók alapján?

FORRÁSELEMZÉS

Gyakorlat munka

Ismerkedjetek meg a szövegrészletekkel!

Sir Winston Churchill fultoni beszédéből

1946. március 5.

A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött van Közép-

és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosa – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országok, illetve azok népei a szovjet szférában fekszenek, és valamilyen formában alá vannak vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb méreteket öltő ellenőrzésének is.

Ezekben az országokban rendőrkormányok uralkodnak, és sehol sincs igazi demokrácia…

Az oroszok mindenekfelett a katonai erőfölény hívei. Éppen ezért szakítanunk kell a régi erőegyensúly doktrínánkkal, mert az ellenlépéseket válthat ki az ellenkező oldalon.

A *Pravda* újságírójának adott Sztálin-nyilatkozatból

1946. március 14.

Churchill úr gyakorlatilag szítja a háborút…

Valószínűleg, szándékában áll megfeledkezni arról, hogy a szovjet nép Európa felszabadítása során óriási emberáldozatot hozott. Felmerül a kérdés, joga van-e a Szovjetuniónak, saját biztonsága érdekében, vele lojális kormányokat hatalomra segíteni a térségben?

Nem gondolom, hogy Churchill úr és barátai a második világháború után újabb hadjáratra készülnének Kelet-Európa ellen. Ha mégis, bár nem valószínű… bizton állíthatom, vereséget szenvednek.

- *Alig egy esztendővel korábban Churchill és Sztálin együtt harcoltak a közös ellenség ellen. Milyen sarkalatos változások történtek a világban, ami magyarázattal szolgál arra, hogy 1946-ban mindketten egy újabb háború lehetőségéről beszéltek?*
- *Osztjátok-e Churchill véleményét arról, hogy a kelet-európai országokban rendőrkormányok voltak hatalmon, és sehol sem volt igazi demokrácia?*
- *Igaza van-e Sztálinnak akkor, amikor arról beszél, hogy a Szovjetuniónak joga van saját biztonsága érdekében a vele lojális kormányokat hatalomra segíteni a térségben?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1946. március 5.** – Churchill fultoni beszéde. A hidegháború kezdete
- **1962. október 22–28.** – a karibi-válság
- **1963. augusztus 5.** – Moszkvában aláírták a *részleges atomcsend-egyezmény*t, amely megtiltotta a kísérleti atombomba-robbantásokat a levegőben, a víz alatt és a világűrben

28. § / A hidegháború vége (a XX. század 80-as éveinek második fele és a 90-es évek)

- *Emlékezzetek vissza, hogyan kezdődött a hidegháború!*

1. A nemzetközi feszültség enyhülésének előfeltételei

Az 1970-es évek elején új időszak vette kezdetét a történelemben. A nagyhatalmak szembenállását felváltotta az enyhülés korszaka, amelynek megvoltak az előfeltételei:

- az 1970-es évek elejére erőegyensúly alakult ki a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között;
- a fegyverkezési verseny óriási terheket rótt a nagyhatalmak gazdaságára;
- a vietnami háború társadalmi problémákhoz vezetett az USA-ban;
- a világ közvéleménye megértette, hogy egy esetleges nukleáris háború katasztrofális következményekkel járhat az emberiség számára.

2. Szovjet–amerikai megállapodások

A nemzetközi helyzet enyhülési folyamatának elmélyülését az 1972–1974 között folyó magas szintű szovjet–amerikai tárgyalások segítették elő.

1972 februárjában Nixon amerikai elnök a kongresszushoz intézett üzenetében kijelentette, hogy a Szovjetunió és USA között egyensúly jött létre a nukleáris fegyverek gyártása terén. A két nagyhatalom vezetői ezután tárgyalóasztalhoz ültek és kidolgozták a szovjet–amerikai kapcsolatok alapjait:

- a határozatlan időre szóló rakétaelhárító védelmi rendszerek korlátozásáról szóló ABM (Anti-Ballistic Missile) egyezményt;
- az öt évre szóló SALT–1 szerződést a hadászati fegyverek csökkentéséről;
- a nukleáris háború megelőzését biztosító szovjet–amerikai megállapodást.

1972-ben Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok megkötötték *A biológiai és vegyi fegyverek fejlesztésének, előállításának, tárolásának megtiltásáról, illetve megsemmisítéséről szóló egyezményt.*

1974 novemberében Vlagyivosztokban találkozott Leonyid Brezsnyev szovjet pártfőtitkár és Gerald Ford amerikai elnök. A két államférfi előzetesen megállapodott a fegyverkezés kölcsönös ellenőrzésének kérdéseiben. Ez a megbeszélés segítette elő a helsinki tárgyalások eredményességét 1975-ben.

A Szovjetunió és az USA vezetői 1974-ben szerződést írtak alá a föld alatti atomrobbantások betiltásáról. 1979-ben pedig megszületett a SALT–2 szerződés, amelyet ugyan nem ratifikáltak, de a felek igyekeztek betartani.

3. Új politikai gondolkodás

Az enyhülés, amely 1975-ben érte el csúcspontját a *Helsinki Záróokmány* aláírásával, nem bizonyult visszafordíthatatlan folyamatnak. A két szuperhatalom közötti bizalmatlanság idővel elmélyült.

Az 1980-as évek első felében kiéleződött a feszültség a két világrendszer között. Jelentősen megnőtt az országok nukleáris ereje. A világon összesen 50 ezer atomtöltet halmozódott fel 16 ezer megatonnányi hatóerővel. A legtöbb nukleáris és hagyományos fegyver Európában volt.

A világ közvéleményének lassan elege lett a Kelet és Nyugat között feszülő örökös ellentétből.

Mihail Gorbacsov, az SZKP KB főtitkára megértette, hogy komoly külpolitika elképzelhetetlen kölcsönös engedmények nélkül.

A peresztrojka idején meghonosodott az új politikai gondolkodás, amely az általános emberi értékeket az osztályérdekek felé helyezte.

A megváltozott elvek szerint felépülő szovjet külpolitika abból indult ki, hogy minden ország népének joga van megválasztani saját szociális és politikai fejlődésének útját, a köztük létrejövő kapcsolatoknak pedig az egyenjogúság elveire kell épülni. Moszkva legfontosabb feladatának az emberi civilizáció megőrzését tartotta a két rendszer békés egymás mellett élésének szavatolása alapján.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

A nukleáris fegyverektől megtisztított és erőszakmentes világról szóló Delhi-nyilatkozatból, melyet a Szovjetunió és India vezetői írták alá

1986. november 27.

Az atomkorszakban az emberiségnek új politikai gondolkodásra van szüksége ahhoz, hogy megmenekülhessen.

Az általunk megörökölt világ a jövő nemzedékek tulajdona is, ezért az általános emberi értékek mindenben előnyt élveznek. Biztosítani kell a népek és emberek jogát az élethez, a szabadsághoz, a boldoguláshoz és boldogsághoz, illetve a társadalmi, politikai ideológiai fejlődés útjának a megválasztásához.

Mihail Gorbacsov aktív külpolitikába kezdett. A *stockholmi értekezleten,* amely kisebb-nagyobb megszakításokkal **1984. január 17**-től **1986. szeptember 21**-ig tartott, kidolgozták az európai háborúk megakadályozását szolgáló legfontosabb politikai és haditechnikai intézkedéseket. **1985 áprilisában** a Szovjetunió véget vetett az SS–20-as rakéták gyártásának és augusztusban egyoldalú moratóriumot hirdetett a kísérleti atomrobbantásokra, ami másfél évig tartott.

1985 novemberében Gorbacsov Genfben először találkozott az 1984-ben újraválasztott Ronald Reagannel. A megbeszéléseken megegyeztek a stratégiai támadófegyverek 50%-os csökkentéséről, továbbá szerződést írtak alá a közép-hatótávolságú nukleáris rakétákról.

1986 októberében újabb Gorbacsov–Reagan csúcstalálkozóra került sor Reykjavíkban. A Szovjetunió azt javasolta, hogy 5 év leforgása alatt csökkentsék felére a stratégiai támadófegyvereket, majd az elkövetkező esztendőkben teljesen semmisítsék meg azokat, szabadítsák meg Európát a közép-hatótávolságú rakétáktól, tiltsák be a kísérleti

atomrobbantásokat. Moszkva belegyezett az Amerika által javasolt ellenőrzés szigorú rendszerébe is.

A történelmi jelentőségű szerződés aláírására nem került sor az amerikai csillagháborús tervek miatt. Az első lépést azonban a kölcsönös bizalom irányába mindkét fél megtette.

1987 decemberében az Egyesült Államok és a Szovjetunió aláírta *A közép-hatótávolságú nukleáris fegyverekről szóló megállapodást.* A szerződés alapján, szigorú ellenőrzés mellett, felszámolták az atomfegyverek egész csoportját.

Az enyhülés és a politikai klíma felmelegedése jellemezte az 1985–1989-ben megtartott bécsi összeurópai konferenciát is, ahol szó esett a nemzetközi biztonság megerősítéséről és az emberi jogok tiszteletben tartásáról.

A hidegháború véget ért és „felgördült" a vasfüggöny is. 1989. február 15-én kivonták a szovjet csapatokat Afganisztánból, novemberben pedig leomlott a berlini fal. 1989 decemberében Gorbacsov Máltán találkozott az új amerikai elnökkel, Bushsal (1988-ban választották meg). Az USA és a Szovjetunió megszűnt egymás ellensége lenni. Az 1990-es évek elején pedig véget ért a világ felosztása szocialista és kapitalista táborra.

1991. július 31-én Gorbacsov és Bush megkötötték a START–1 szerződést *A hadászati támadófegyver-rendszerek csökkentéséről,* amely az említett fegyvernemek 30–40%-os kölcsönös megsemmisítését irányozta elő. A történelem során először hajtottak végre ilyen mértékű leszerelést.

1993 januárjában Jelcin és Bush aláírták a START–2-t, amihez csatlakozott Ukrajna is.

4. Áttérés a konfrontációról az együttműködésre

A hidegháború befejezése, a Szovjetunió összeomlása és a kelet-európai forradalmak a Varsói Szerződés megszűnéséhez (1991. július 1.) és a NATO politikájának megváltozásához vezettek. Az Észak-atlanti Szerződés államfőinek londoni csúcstalálkozóján (1990. július 5–6.) határoztak a szervezet új katonai doktrínájának elfogadásáról. A NATO-országok kijelentették, hogy nem támadnak más államokra és a nukleáris fegyvereket is csak végszükség esetén vetik be.

A világban zajló változások új európai biztonsági rendszer létrehozását tették szükségessé. A folyamatot elősegítették a két- és többoldalú tanácskozások. Az Európai Gazdasági Közösség párizsi értekezletén (**1990 novembere**) három fontos okmányt fogadtak el: *az Új Európa Chartát, 22 állam közös nyilatkozatát*, melyben gyakorlatilag megegyeztek a tagok katonai doktrínájuk főbb elveiről és elfogadták az *Európa hagyományos fegyveres erőiről szóló megállapodást*. A Chartában nagy figyelmet szenteltek a nemzetközi kapcsolatok humanitárius aspektusainak és az európai folyamatok további fejlesztésének. Az értekezleten határoztak az európai fegyverek és fegyveres erők radikális csökkentéséről. 1991. március 1-jén Bécsben megkezdte munkáját a Konfliktus-megelőző Központ. Kelet-Európa országai és Oroszország tagjai lettek az Európa Tanácsnak.

Az új politikai gondolkodás győzelmével véget ért a hidegháború, a megosztottság és konfrontáció korszaka.

5. Ukrajna szerepe az általános bizalom légkörének megteremtésében

A Szovjetunió megszűnése után Ukrajna, Oroszország, Belorusszia és Kazahsztán atomhatalmak lettek. A nyugati országok azt szerették volna elérni, hogy Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán mondjanak le nukleáris fegyvereikről és adják át Oroszországnak. 1992-től kezdve az Egyesült Államok 1,5 milliárd dollárt költött az oroszországi, ukrajnai, belorussziai és kazahsztáni atomfegyverek ellenőrzésére (ebből az összegből fedezték a robbanófejek szállítását, tárolását és megsemmisítését). **1993 januárjában** Leonyid Kravcsuk az USA és Oroszország elnökeivel aláírta a *START–2 szerződést a hadászati támadófegyver-rendszerek csökkentéséről.* Ukrajna megkezdte a nukleáris robbanófejek elszállítását Oroszországba, a rakéták és rakétasilók szétszerelését, amivel kivívta sok ország kormányának és népének tiszteletét.

Leonyid Kucsma

Az ukrán külpolitika fontos vívmánya volt országunk csatlakozása az *Atomsorompó egyezmény*hez. Ez azt követően vált lehetővé, hogy **1994 decemberében** a budapesti EBESZ konferencián USA és Oroszország elnökei, illetve Nagy-Britannia miniszterelnöke memorandumot írtak alá Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán biztonságának szavatolásáról. Később csatlakoztak a memorandumhoz az atombombával rendelkező franciák és kínaiak is.

Ukrajna támogatta a NATO békepartnerségi programját. **1997. július 9**-én Leonyid Kucsma Madridban aláírta *Ukrajna* és *16 NATO-tagállam különleges partnerségének Alapokmányát,* amivel elősegítette a béke és biztonság megszilárdulását Európában.

Ukrajna szuverén, független államként vesz részt a nemzetközi életben. Külpolitikája megfontolt, kiszámítható és az európai biztonság megszilárdítására irányul.

Országunk Azerbajdzsánnal, Bulgáriával, Lengyelországgal, Oroszországgal, az USA-val és Üzbegisztánnal stratégiai partnerséget ápol, Grúziával és Kanadával pedig különleges partnerségi kapcsolatokat. Gyümölcsöző a viszony a GUÜAM tagországokkal: Grúziával, Üzbegisztánnal, Azerbajdzsánnal és Moldovával (Ukrajna is tagja a szervezetnek). Aktívan együttműködik továbbá a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés Szervezetének tagjaival is (FGESZ). Az ukrán külpolitika legfőbb hiányossága, hogy nem tudja kellőképpen elősegíteni a népgazdaság fellendülését és a belső problémák gyors megoldását.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mi veszélyeztette leginkább a világot az 1980-as évek második felében?
2. Mit jelent az *új politikai gondolkodás* fogalma?
3. Jellemezzétek a szovjet–amerikai kapcsolatok fejlődését az 1980-as években!
4. Milyen pozitív változásokat eredményezett az új politikai gondolkodás?
5. Határozzátok meg Kelet-Európa új nemzetközi szerepét az 1990-es években!
6. Milyen szerepet játszik Ukrajna az általános bizalom légkörének megteremtésében?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Pótoljátok az időrendi lánc hiányzó részeit! A megfelelő dátumot jelző betűt írjátok be a megfelelő láncszembe!

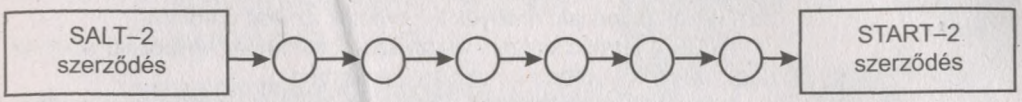

A. START–1
B. Gorbacsov–Reagan csúcstalálkozó Reykjavíkban
C. A Szovjetunió egyoldalú moratóriumot hirdetett a kísérleti atomrobbantásokra
D. Gorbacsov és Bush máltai találkozója
E. Európa hagyományos fegyveres erőiről szóló megállapodás
F. Megegyezés a stratégiai támadófegyverek 50%-os csökkentéséről

2. Határozzátok meg, milyen nemzetközi szervezetek tagja Ukrajna!

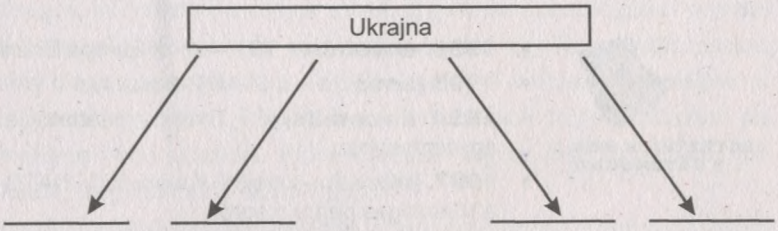

VITASSÁTOK MEG!

1. Erősítsétek meg, vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy a hidegháború befejeződött az 1980-as évek végén!
2. Osztjátok-e azt a nézetet, hogy a világ a 90-es években kétpólusúból egypólusúvá vált?
3. Ukrajna melyik külpolitikai irányvonala a legfontosabb?

FORRÁSELEMZÉS

Samuel Huntington amerikai politológus
***A XXI. század új világrendje: irányadó áramlatok és európai arányok* című cikkéből**

Az emberek többsége úgy gondolja, hogy a kétpólusú világ a hidegháború után átadta helyét az egypólusúnak. Sokan vitatják ezt. Én azon a véleményen vagyok, hogy a mai nemzetközi politikai rendszer multipólusú.

Napjaink nemzetközi problémáinak megoldásához szükség van minden állam erejére és összefogására. Multipoláris világunk globális hatalmi szerkezetének négy szintje van.

Az egyetlen szuperhatalom továbbra is az Amerikai Egyesült Államok. A regionális hatalmak közé Németországot és Franciaországot (Európa), Oroszországot, Kínát, Indiát, Indonéziát, Iránt, Izraelt és Brazíliát sorolhatjuk. A hatalmi szerkezet harmadik szintjén a másodrangú regionális országok állnak: Nagy-Britannia, Ukrajna, Japán, Vietnam, Pakisztán, Ausztrália, Szaúd-Arábia, Egyiptom, Argentína. A negyedik szinthez azok az államok tartoznak, amelyek lemaradtak az első háromtól.

Az USA, természetesen, vissza szeretne térni az egypólusú világhoz, hogy önállóan dönthessen minden kérdésben.

A regionális hatalmak viszont a többpólusú politikai rendszerben érdekeltek. A rendszer stabilitása tehát attól függ, milyen a két hatalmi csoport közötti erőegyensúly. Ez az egyensúly napjainkban nagyon ingatag és az marad a jövőben is. A hidegháború idején a világ kétközpontú volt, annak megszűnése után egy időre egypólusúvá vált, ami a Perzsa-öböli háborúval érte el csúcspontját. A XXI. század elején pedig kialakulóban van a többszintes hatalmi rendszer. Zbigniew Brzezinski szavaival élve az Egyesült Államok az első, az utolsó és az egyetlen világhatalom.

- *Milyen a mai világ: egypólusú vagy kétpólusú?*

JEGYEZZÉTEK MEG A DÁTUMOKAT!

- **1990. november 19.** – az Új Európa Charta elfogadása
- **1993 januárja** – a START–2 aláírása
- **1994 decembere** – Ukrajna csatlakozása az Atomsorompó-egyezményhez
- **1997. július 9.** – létrejött Ukrajna és 16 NATO-tagállam alapokmánya a különleges partnerségről

8. téma

A TUDOMÁNY ÉS A KULTÚRA FEJLŐDÉSE 1945-TŐL A XXI. SZÁZAD ELEJÉIG

29. § / A TMF alapvető irányai a XX. század második felében

- *A XX. század első felének mely tudományos felfedezései voltak legfontosabbak az emberiség számára?*

A XX. század második felében az emberiség újabb sikereket ért el a természet megismerésében és annak gyakorlati alkalmazásában. Felfedezték az atomenergiát és békés felhasználásának lehetőségeit, felderítették a világűr titkait, új gyártási technológiákat vezettek be, amivel átalakították a termelésirányítást és -szervezést. Azokat a gyökeres változásokat, melyek során a tudomány maga is termelőerővé válik, *tudományos-műszaki forradalom*nak (TMF) nevezzük. A folyamat egyetemes jellegű és az átalakulások felgyorsulásával jár. A TMF az **1950-es években** vette kezdetét. Ekkor épültek meg az első atomerőművek, először lőttek fel műholdat, megjelentek a számítógépek.

A tudományos-műszaki forradalom kibontakozása társadalmi-gazdasági átalakulásokhoz vezetett. Az új ötleteket adó tudomány maga is termelési erővé vált. Az ipar feladatokkal látta el a tudósokat, azok pedig eredeti gyártási módszereket adtak munkáltatójuk kezébe. Míg a TMF első szakaszának idején a társadalom első lépéseit tette ebben az irányban, addig a **60-as évektől kezdve** (a második szakasz eleje) tömegessé vált az automatizálás, a robotok széles körű alkalmazása és a termelésirányítás rendszerének komputerizálása.

Az **1980-as évek elején** kezdetét vette a tudományos-műszaki forradalom harmadik szakasza. Az automatizálás és robotosítás olyan méreteket öltött, hogy a munkás közvetlen termelőből a termelési folyamatok szabályozójává és ellenőrévé vált.

Az élet minden területén érezhették hatásukat a változások. Az emberiség fő energiahordozói a történelem folyamán a szén, a kőolaj és a földgáz voltak. Mivel ezek tartalékai végesnek bizonyultak, a tudósok újabb erőforrások után kutattak. Ilyennek bizonyult az atomenergia. Napjainkban komoly kutatások folynak a víz és a nap erejének felhasználásával kapcsolatban. A föld mélyén sok kincs nyugszik, ám nem mindig lehet kiaknázni azt. A tudomány ezért szintetikus pótlókat hozott létre, amelyek széles alkalmazást nyertek úgy a termelésben, mint a mindennapi életben. Óriási lehetőségek nyíltak az egészségügy előtt az antibiotikumok és a modern diagnosztikai eszközök felfedezése óta.

A **XX–XXI. század fordulóján** indult el a TMF negyedik szakasza, amely az élet minden területének komputerezésével és a világháló széles körű elterjedésével járt.

A számítógép megalkotása akkora jelentőséggel bírt az emberiség számára, mint a tűz megismerése vagy a kerék feltalálása. A mikroelektronika alkalmazásával a legtöbb szakma intellektualizálódott. A tudósok jelentős sikereket értek el a biotechnológia és olyan anyagok előállítása terén, amelyek jellemzői előre ismertek.

Forradalmi változásokon ment át a közlekedés és hírközlés. Életünk fontos tartozékaivá váltak a televízió és az internet. A műholdak a hírközlést globálissá tették. A TMF alapjaiban változtatta meg a társadalmat, fokozta tagjainak életszínvonalát.

2. A posztindusztriális társadalom kialakulása. Változások a társadalom szociális szerkezetében és az emberek életszínvonalában

A XX. század utolsó harmadában Nyugat-Európában, az USA-ban és Japánban az ipari társadalmat posztindusztriális társadalom váltotta fel. A vezető szerepet az ipari társadalmakban a gépesített nagyipar játszotta. Itt jelentős számú bérmunkás dolgozott. Ádáz küzdelem folyt a nyersanyag-lelőhelyekért, az energiaforrások és felvevő piacok birtoklásáért. A posztindusztriális társadalmakat elsősorban a TMF vívmányainak széles körű felhasználása jellemzi. Többen dolgoznak a szolgáltató iparban, mint a termelésben. Az új gyártási módszerek bevezetésével jelentősen nő a munkatermelékenység és megváltozik a termelés jellege. A tudományosság központjai az egyetemek, ami a politikai folyamatokra is hatást gyakorol. Megváltozik a társadalom összetétele. A XX. század utolsó évtizedeiben 2–4-szeresére csökkent az iparban és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. Egyes szakmák teljesen eltűntek, a közszolgáltatásban, a kutatás és oktatás területén viszont többen dolgoznak. Míg az Egyesült Államok egyetemein az 1950-es években 2,3 millió diák tanult, addig 1970-ben már 7,1 millió. Franciaországban ez az arány 0,8 millió–2,1 millió volt. A posztindusztriális társadalomnak fontos része a középosztály, amely az önálló keresettel rendelkező népesség 1/4–1/3 részét teszi ki. Elsősorban a kis- és középvállalkozók tartoznak ide, de ide soroljuk az orvosokat, oktatókat, tudósokat, menedzsereket.

Az új társadalomról szóló elméletet Daniel Bell amerikai szociológus, Herman Kahn, a Hudson Egyetem igazgatója és Robert Theobald közgazdász dogozták ki a 60–70-es években. A fenti okfejtés értelmében a posztindusztriális társadalmak legfontosabb tevékenységi irányai az informatika és a közszolgáltatás. A 80-as évektől kezdve a tudósok (Y. Masuda, J. Neystrit) már információs társadalomról beszélnek, amelyben az információ előállítása, elosztása, terjesztése, használata és kezelése jelentős gazdasági, politikai és kulturális tevékenységgé válik. Ez az elmélet kiállta az idő próbáját, mivel a XX. század végére az információáradat feltartóztathatatlanná vált. Gyorsabb lett az információk átadása, mennyisége pedig kétévente duplázódik. Az információ napjainkban az emberi tevékenység legértékesebb és legdrágább terméke. Aki a tudás birtokában van, az uralja a világot. Átalakul az értékrend, a közerkölcs, változnak a sztereotípiák, új életmód alakul ki, hatással van a civilizációs folyamatokra az egész világon.

A XX–XXI. század fordulóján jelentősen változott a középosztály életszínvonala. Tagjai magánházzal vagy lakással rendelkeznek, személygépkocsin közlekednek és szabadságukat

általában pihenéssel töltik valamilyen üdülőhelyen vagy turistaúton. Aktív állampolgárok, részt vesznek a választásokon, a társadalmi stabilitás hívei.

A középosztály növekedésének köszönhetően Európa államaiban és Észak-Amerikában gyors tempóban fejlődik a civil társadalom, amely képes befogadni az Ázsiából, illetve Afrikából a jobb élet reményében érkező bevándorlókat. A globalizálódó modern társadalmaknak, közlekedésnek és távközlésnek köszönhetően nőtt a harmadik világban élők életminősége is. A világhálón keresztül különböző kontinensen élő emberek pillanatok alatt kapcsolatot tudnak teremteni egymással és lehetőségük van problémáikat on-line megoldani. A modern információs-kommunikációs technológiák fejlődése közelebb hozza egymáshoz az embereket, megismerik egymás szokásait, hagyományait, kultúráját.

A nyugati civilizációk legnemesebb vonásait – a demokrácia és civil társadalom szellemét, a dinamizmusát, az új megismerésének vágyát, a szabadság, egyenlőség és tolerancia eszméit, mások jogainak és méltóságának tiszteletben tartását – átveszik Ázsia és Afrika vezető országai. Ez elősegíti az emberi életminőség kontinenseken átívelő közös szabványainak a létrehozását.

A nyugati társadalmakra jó hatással vannak Kelet szellemi-erkölcsi tanításai.

A társadalmi változásokkal egy időben változik a műveltség is.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Magyarázzátok meg a *posztindusztriális társadalom* fogalmát! Ki alkotta ezt a elnevezést?
2. Mit takar a *társadalom középosztálya* fogalom?
3. Hogyan változott a világ vezető országai népességének életszínvonala?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

1. Töltsétek ki az alábbi táblázatot!

A TMF szakaszai

I		
II		
III		
IV		

2. Nevezzétek meg a XX. század második felének legjelentősebb felfedezéseit!

VITASSÁTOK MEG!

Szerintetek lehetséges-e a közeljövőben a világ népeinek gazdasági, kulturális, sőt politikai egységesülése? Válaszotokat indokoljátok meg!

FORRÁSELEMZÉS

Részlet Daniel Bell *Közeleg a posztindusztriális társadalom. Tapasztalatok a szociális előrejelzések kérdésében* című könyvből

A hatalom és gazdagság alapja a történelem folyamán mindig a magántulajdon volt. Napjainkra a tudás vált azzá, amit jó iskolákban lehet megszerezni.

A kiváló egyetemeket végzett új elit azért lett a társadalom vezető ereje, mivel modern katonai, gazdasági és szociális ismereteivel uralma alá tudta vonni a mai változó világot.

Részlet Peter Drucker *A társadalom és világfelfogás, a kormánypolitika, a gazdaság és az üzleti élet új lehetőségei* című könyvből

Egyetemi diploma nélkül nyugaton elképzelhetetlen jó munkát találni, vagy sikeres karriert befutni. A XIX. században viszont nagyon kevés üzletember rendelkezett vele. Ők jó üzleti érzéküknek köszönhették előrejutásukat.

Ma ez már nem elég. Korunk társadalmában a vállalkozás, az üzleti élet a haladás egyik, nem mindig legjobb, lehetősége. Sokkal hasznosabb a tudás és műveltség.

Ez a posztindusztriális társadalom létrejöttét jelenti. Az USA, Japán és Nyugat-Európa egyes országai sikeresen haladnak ezen az úton.

- *Milyen jelentősége van, a szerzők véleménye szerint, az egyetemi diplomának?*
- *Drucker szerint mi a legjellemzőbb sajátossága a posztindusztriális társadalomnak?*

30. § / Főbb irodalmi és művészeti irányzatok a háború utáni években

- *Emlékezzetek vissza, milyen új irodalmi és művészeti irányzatok jöttek létre a XX. század első felében!*

Az irodalom fejlődésének főbb irányzatai

A háborút követő időszak irodalmának fejlődését sok tényező alakította: az óriási veszteségekkel járó második világháború, a nácizmus megsemmisítése, a világ demokratikus és parancsuralmi részekre szakadása, az atomháború veszélye, az általános emberi problémák és az egyén helyének és szerepének meghatározása a változó világban.

A korszak főbb irodalmi áramlatai a realizmus és modernizmus[1] voltak. A realista irányzat kiemelt figyelemben részesítette az adott kor szociológiai berendezkedését, az egyes

[1] *modernizmus* – azoknak a XIX. század végi és XX. századbeli polgári irányzatoknak az összessége, amelyek különösen a hagyományos formák széttörésével próbálják megteremteni a szerintük korszerű művészetet (*a ford. megj.*)

rétegek egymáshoz való viszonyát és tagjainak ebből következő sorsalakulását, magatartását, lelkiségét.

A társadalmi valóság átfogó, objektív és hiteles ábrázolására törekedtek műveikben a francia írók közül Maurice Druon (*e.:* morisz drüjon) *Finom famíliák* (1954) c. trilógiája, Hervé Bazin (*e.:* erve bazen) *A Rezau család* (1948–1972) és Philippe Hériat (*e.:* filip erria) *A Boussardel család* (1957). A háború utáni francia irodalom kiemelkedő alakja Louis Aragon (*e.:* lui aragon). 1948-ban jelent meg *Évek és tüzek* című verseskötete, amelyben elítélte a militarizmust. Az 50-es években két önéletrajzi jellegű művel jelentkezett, az *Elza szeme* és *A befejezetlen regény* című verseskötetekkel. Versei a szerelemről, a háborúról és békéről, a művészi szabadságról és a költői hivatásról szólnak.

Népszerű írónak számított Britannia-szerte J. B. Priestley (*e.:* prisztli), aki *Ez egy régi ország* (1967) című regényében Anglia régi szokásainak és hagyományainak állított emléket. Aktuális társadalompolitikai és erkölcsi-lélektani problémákkal foglalkoztak műveikben Graham Greene (*e.:* grehem grín) és Charles Percy Snow (*e.:* csarlsz pörszi sznou). Méltán soroljuk a világirodalom remekei közé G. Green *A csendes amerikai*, *Havannai emberünk*, *Szerepjátszók* és *A tiszteletbeli konzul*, illetve Snow *Idegenek és testvérek*, *A reménység ideje*, *A hatalom folyosóin* című regényeket.

Meghatározó alakjai a háború utáni amerikai realista irodalomnak William Faulkner, Ernest Hemingway, John Steinbeck (*e.:* folkner, hemingvé, sztejnbek).

A realizmus irányzatának érdekes árnyalata az ún. *mágikus realizmus*, melynek művelője Gabriel García Márquez (*e.:* gábriel gárszia márkez) kolumbiai író. A *Száz év magány* és *A pátriárka alkonya* című regényeiben mitológiát teremtve szatirikus eszközökkel ábrázolta a diktatúrák megnyilvánulásának három formáját. Az utóbbi regény főhősét az író három valós latin-amerikai diktátor (a dominikai köztársaságbeli Rafael L. Trujillo, a venezuelai Marcos P. Jimenez, valamint a nicaraguai Anastasio Somoza – *a ford. megj.*) személyiségéből gyúrta össze.

Az irodalom egyik sajátságos irányzata a szocialista realizmus, ami szovjet minta alapján a népi demokratikus (parancsuralmi) társadalmakban alakult ki és a szocializmus építésének ideologikus ábrázolását tűzte ki célul. Az ebben a stílusban alkotó írók elkötelezett hívei voltak a rendszernek, a kommunista párt irányelveinek megfelelően alkottak, gyakran féligazságokról írtak és meghamisították a valóságot. Jó példa erre Mihail Solohov *Feltört ugar*, Alekszej Tolsztoj *A kenyér* és Alekszandr Fagyejev az *Ifjú gárda* (második javított változat) című műve.

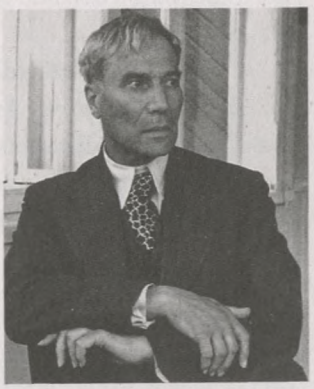
Borisz Paszternak

A „szófogadó" szovjet írókkal szemben más alkotók bátran bírálták a parancsuralmi rendszert és harcot hirdettek ellene. Legismertebb képviselőjük Alekszandr Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja*, a *Gulag-szigetcsoport* és a *Rákosztály* című műveiben bemutatta a sztálini megtorló gépezet szörnyű arcát.

Hosszú éveken keresztül tiltólistán szerepeltek és nem jelenhettek meg a Szovjetunióban A. Platonov, J. Brodszkij,

V. Vojnovics művei, Borisz Paszternak *Zsivagó doktor* című regénye. Nyugaton Paszternákot Nobel-díjjal tűntették ki. Az írók közül többen kényszerültek külföldre áttelepülni.

Az olvadás és peresztrojka időszakaiban V. Asztafjev, Cs. Ajtmatov, V. Bikov, G. Baklanov J. Jevtusenko és R. Rozsgyesztvenszkij, a kommunista hatalom hallgatólagos beleegyezésével, műveikben olyan dekadens kérdésekkel is foglalkozhattak, amelyek az olvasók szívéhez közel álltak az egész világon, mint a jó és rossz harca, az élet értelme vagy a szerelem.

A szocialista realizmus sajátságos művelői az orosz falu életét bemutató ún. *parasztírók* Sz. Zaligin és V. Suksin. Az *ökológiai próza* művelői a környezetvédelem mellett kardoskodtak (V. Raszputyin *Búcsú Matyórától*, B. Vasziljev *Ne lőjetek a fehér hattyúkra*) és kulturális emlékeink (V. Szolouhin *Fekete táblák*) megőrzése mellett álltak ki.

Történelmi és politikai bestsellereket írtak V. Pikul és J. Szemjonov.

A világirodalomban a modernizmus irányzata mellett az egzisztencializmusnak is sok követője ismert. Elnevezése a létezés (*existentia*) szóból származik, mutatva, hogy az emberi létezés végső lényegéhez szándékozik hozzáférni. Központi gondolata, hogy a lét – végességéből eredően – értelmetlen, az ember szükségszerűen magányos, egy olyan világban él, amely létét veszélyezteti, ezért meghatározó érzései a félelem, illetve a szorongás (*a ford. megj.*).

A nagy egzisztencialisták J. P. Sartre (*e.:* szartr), A. Camus (*e.:* kamü), S. de Beauvoir (*e.:* bovuar) – Franciaország, I. Murdoch (*e.:* merdok), K. Wilson – Nagy-Britannia és N. Mailer (*e.:* mejler) – USA azt vallották, hogy az embernek meg kell szabadulnia az öncsalás, a hamis hit formáitól, az ideológiáktól, a hagyományoktól, a beidegződésektől, és önmagává kell válnia. A francia egzisztencializmus atyját J. P. Sartre-t a 70-es évek elején a fiatalok valósággal istenítették. Az abszolút szabadság keresésének és a lét abszurditásának szentelte befejezetlen tetralógiáját, *A szabadság útjait* (1950).

A pestis keletkezésének élményi háttere az embereket elválasztó, a száműzetés érzését keltő háború és megszállás; illetve a közös harc és a szolidaritás érzésének átélése az ellenállásban. Camus személyes tapasztalata, hogy a már elidegenedett, 20. századi ember sem élhet idegenként, közönyösen a másik ember mellett csapások idején. Az *Ostromállapot* című drámában pedig az életet körforgásként ábrázolta a rossztól a még rosszabbhoz, majd vissza megint a rosszhoz (a szakirodalom modern misztériumjátékként tarja számon – *a ford. megj.*).

A háborút követő időszakban nagy népszerűségnek örvendett az úgynevezett *szórakoztató irodalom*. Az emberek szívesen olvastak detektívregényeket és sci-fi-t, mert így megfeledkezhetnek a mindennapok egyhangúságáról. Több, más műfajban alkotó író is kipróbálta magát a krimiírásban. 1965-ben jelent meg K. Amis (*e.:* emisz) *James Bond-dosszié*ja, J. Braine (*e.:* brejn) pedig a *Jámbor ügynök* (1975) címmel írt kémregényt.

A detektívtörténetek koronázatlan királyai az angol Agatha Christie és a francia Georges Simenon.

A TMF irodalmi irányzata a sci-fi. A tudományos-fantasztikus mű olyan művészeti alkotás, mely legtöbbször valódi vagy képzeletbeli tudomány(ok)nak a társadalomra, vagy

egyes egyénekre gyakorolt hatását mutatja be. Jeles művelői: Isaac Asimov, Sir Arthur Charles Clarke, Robert Sheckley, Poul Anderson és Francis Carsac (*e.:* azimov, klark, sekli, anderzon, karszak).

A XX. század tudományos fantasztikus irodalmának moralistája Raymond Bradbury (*e.:* bredberi). Műveiben erkölcsi, filozófia problémákat is feszeget, elutasítja az emberek „gépesítését", védi a természetes érzések megnyilvánulását.

A XX. század második felének irodalmát a stílusirányzatok és áramlatok sokfélesége jellemzi. Az írók a művészi kifejezés új formáit és lehetőségeit keresték, melyek megfelelő módon képesek kifejezni a század valóságát és benne az embert.

Albert Camus

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. A második világháború után milyen kérdések foglalkoztatták az írókat?
2. Nevezzétek meg azokat az angol írókat, akik műveikben aktuális társadalompolitikai és erkölcsi-lélektani problémákról írtak!
3. Ki emigrált a szovjet írók közül nyugatra?
4. Mely művekben a legszembetűnőbb a lét abszurditásának és a szabadságkeresésnek a bemutatása?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Határozzátok meg a világirodalom főbb irányzatait és műfajait!

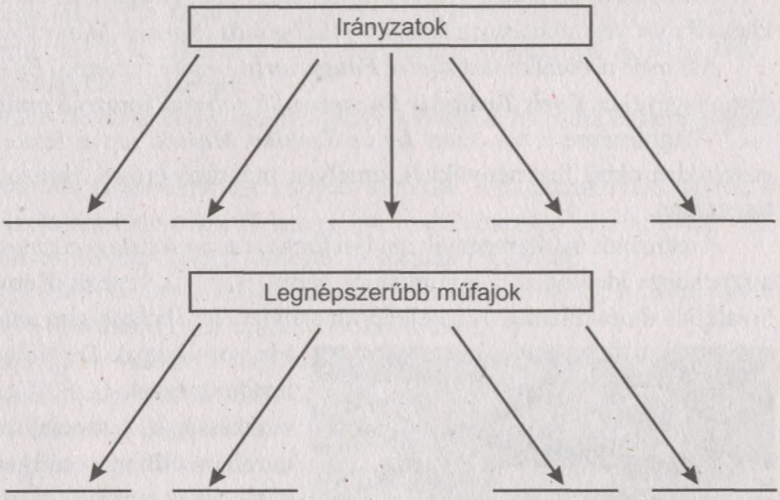

VITASSÁTOK MEG!

1. Miért volt népszerű a háború után az európai olvasók körében az egzisztencializmus?
2. Milyen irodalmi alkotások voltak legnagyobb hatással a személyiség fejlődésére?
3. Hasonlítsátok össze a demokratikus és parancsuralmi rendszerek körülményei között alkotó írókat! Milyen irodalmi irányzatokat képviseltek, miről írtak és hogyan vélekedtek a világról?

31. § / Képzőművészet, zene, színház, mozi, építészet, testnevelés, sport

- *Mi a tömegkultúra?*

1. A képzőművészet fejlődésének főbb irányai

A képzőművészet háború utáni fejlődésének két fő iránya volt: a realista (társadalmi-szociális témák ábrázolása) és az absztrakt (nonfiguratív – *a ford. megj.*) művészet. A realizmus követői a festészet lényegét a valósággal való kapcsolatban és annak művészi ábrázolásában látták, az absztrakt művészeknél pedig a tér, a formák, a színek, a vonalak a maguk tisztaságában jelentek meg anélkül, hogy a világ látható jelenségeire közvetlenül utalnának.

A realizmusnak két alapvető megnyilvánulási formáját említhetjük: a *neorealizmus*t (Nyugat-Európa demokratikus országaiban) és a *szocialista realizmus*t (a szocialista országokban). Mindkét irányzatot erős szociális irányultság jellemzett, ám követői az életről gyökeresen másképp vélekedtek.

A neorealizmus megteremtőjének ***Renato Guttuso*** olasz festőművészt tartják. Művészi fejlődése során folyamatosan elvetette az akadémikus festészet szabályait, témáit szabadon kezelte és a színek harmóniáját kereste. Szereplői parasztok, bányászok, munkások voltak – munkájuk, pihenésük közben.

A neorealizmus az 50-es évek közepén élte virágkorát. Ekkor születtek Guttuso klasszikussá vált alkotásai, a *Szicíliai földfoglalás (Paraszt Marseillaise)*, *A rigó*, *Bagheria*.

A francia neorealizmust ***André Fougeron*** (*e.:* andré fuzseron) *Éljen André Houllier* című festményével és ***Boris Taslitskiy*** *Buchenwaldi rabok*at ábrázoló grafikájával képviselték.

Világhírnévre tettek szert ***Iri*** és ***Toshiko Maruki*** japán festőművészek a *Hirosima pusztulása* című festményükkel, amelyen megrázó erővel ábrázolták a város lakóinak tragédiáját.

A realizmus másik megnyilvánulási formája a *szocialista realizmus* volt, amely dicsőítette a szocialista ideológiát, a kommunista pártot és annak vezérét. Képviselőinek alkotásait a hivalkodó áloptimizmus és az elképzelt szovjet élet ábrázolására való törekvés jellemezte.

Pablo Picasso. A vallauris-i kápolna *Háború és Béke* paneljei. *1952*

Ide sorolhatjuk D. Nalbandjan, U. Lopuhov festőművészek és F. Klomer szobrászművész munkásságát. A szocialista realizmus állandóan harcban állt más művészeti irányzatokkal, stílusokkal reakciósoknak bélyegezve azokat. A szocialista realizmus képviselői sohasem az egyszerű emberek valós életével foglalkoztak, őket sem a valóság, sem az igazság nem érdekelte.

A korszak leghíresebb francia festőművésze a spanyol származású ***Pablo Picasso***, akinek neve a festészet egész korszakát fémjelzi. A második világháború befejezése után tovább folytatta

művészi tevékenységét. Művei a szeretetről, az életről, a jóságról és a háború elítéléséről szóltak. Általában ezek a témák foglalkoztatták kortársait is. Híres alkotása a béke és jóság jelképévé váló *Békegalambok,* amelyen 1942 óta dolgozott. Ennek a témának szentelte az 1949-es béke-világkongresszusra festett plakátját és a *Gyilkosság Koreában* című politikai pamfletjét, amely képzelt és valós motívumok ötvözete volt. A művész háborúellenes tematikájú alkotásainak csúcsát a vallauris-i kápolna *Háború* és *Béke* paneljei jelentették.

Jackson Pollock. Gyorsírók. *1942*

Az *absztrakt művészetet* három csoportra osztják. Az első, az absztrakt *expresszionizmus* ***Jackson Pollock*** kezdeményezésére jött létre az 1950-es években. Csorgatásos-csöpögtetéses (dripping) technikával készítette alkotásait, ami azt jelentette, hogy műveit spontán, automatikus módon, a festék csurgatásával, fröcskölésével és kaparásával hozta létre. Gyakran idegen anyagokat, darált üveget, homokot és mást kevert a festékbe, vagy szórt a képre, amivel vad, újszerű faktúrát teremtett. Az irányzat másik híres művelője ***Georges Mathieu*** (*e.:* zsorzs matyié) volt, akinek a kiállításai zenés álarcosbálokkal végződtek.

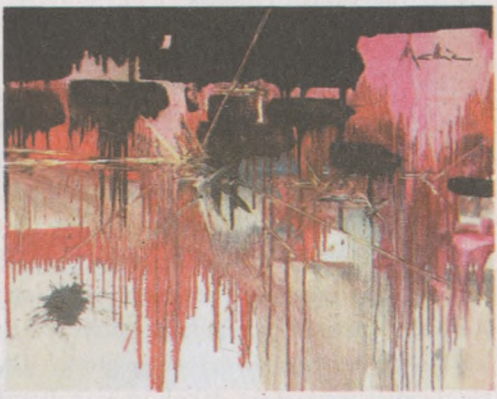

Georges Mathieu. Szenvedélyes megvetés *1990*

A másik csoport művelői pusztán a színekre és azok esztétikai hatására és zeneiségére koncentráltak.

A harmadikat különféle konstruktivista irányok alkotják. A konstruktivista festők a mértani alakzatok ábrázolására helyezik a fő hangsúlyt, a szobrászok pedig fa, üveg, vas, cement stb. alkalmazásával jelenítik meg a tömegek és formák viszonyát.

Az 50–60-as évek fordulóján az absztrakt művészet válságba került. Új stílusok jöttek létre: a *pop-art* (népszerű művészet) és az *op-art* (optikai művészet).

A pop-art technikája széles: valóságos tárgyakat vesz át változtatás nélkül, újra előállítja a pontos másukat, gyakran eredeti rendeltetésüktől eltérő helyen konstrukcióban alkalmazza őket egy festői, illetve szobrászi kompozícióba helyezi. A pop-art anyagai azok, amik a mindennapi életben is nagy szerepet játszanak: az utca, a lakás tárgyai, plakátok, képregények, zászlók, hirdetések, jelszavak stb. A stílust az USA-ban hozták létre ***Robert Rauschenberg*** és ***Jasper Johns.***

Az op-art a színek és fények játéka. Olyan művészet ez, amelyben az átlagos geometriai és matematikai törvények hatnak, s lehetővé teszik, hogy optikai hatásuk révén a mozgás és a vibrálás érzetét keltsék. Ezt a stílust először az *Érző szem* New York-i kiállításon mutatták be, amelyen 10 ország 75 művésze vett részt.

A háború után tovább fejlődő *szürrealizmus* nem a valóság ábrázolására, hanem a művész belső világának, illetve lelki állapotának bemutatására törekedett. Legszínesebb képviselője

a spanyol ***Salvador Dali*** a háború után megalkotta az *Atom-Léda*, *A három szfinx Bikini szigetéről*, az *Atom-Néró* és az *Atomkereszt* című festményeket.

Az 1970-es években új korszak veszi kezdetét a művészetben, a *posztmodern*. Képviselői megpróbálnak visszatérni a valóság ábrázolásához. Ismét érdeklődni kezdenek a realizmus iránt. Fontos szerepet játszik ebben a folyamatban a *hiperrealizmus* vagy *fotorealizmus*, ami az USA-ban jött létre, de elterjedt más országokban is. A hiperrealizmus a valóság apró részleteit is hűen vagy akár felnagyítva ábrázoló képzőművészeti irányzat. Az elnevezés arra utal, hogy ennyire részletesen a valóságban talán nem is lehet látni az ábrázolt tárgyat. A posztmodern festők általában komoly életszemléletű fiatalemberek.

2. Zene

A zene műfaján belül megkülönböztetünk komoly-, illetve könnyűzenét. A könnyű- vagy szórakoztató zene elsősorban az átlagembernek szól, míg a komoly vagy klasszikus muzsika inkább a műveltebb közönség igényeit elégíti ki.

A könnyűzene főbb stílusirányzatai a rockzene és a dzsessz. 1954-ben ***Bill Haley*** (*e.:* bil héli) *Rock Around The Clock* című számával vette kezdetét a *rock and roll*. Ebben az évben jelent meg ***Elvis Presley***nek (*e.:* elvisz preszli), a rock and roll későbbi koronázatlan királyának első lemeze is. Az új stílus rögtön felkeltette a fiatalok érdeklődését. Presley muzsikája kellemes, fülbemászó volt, előadásmódja pedig egyedi.

A 60-as években jelentek meg és lettek népszerűek a ***Beatles*** és a ***Rolling Stones.*** A Beatles számai a szerelemről szóltak. Felemelték szavukat a vietnami háború ellen, jogokat követeltek az íreknek, pénzt gyűjtöttek Bangladesnek. Politikai elkötelezettségről tettek tanúbizonyságot olyan dalaik, mint a *Lehetőséget adunk a világnak*, *Nem akarok katona lenni* és *Csak egy kicsit mondj igazat*.

A Rolling Stones stílusa velük szemben erősen apolitikus, lázongó és polgárpukkasztó volt. Az 1960-as években mutatták be a *Jézus Krisztus szupersztár* rockoperát, melynek zenéjét Andrew Lloyd Webber szerezte. A mű Jézus életének utolsó hat napját mutatja be, de említést tesz múltjáról is. Webber alkotása nagyon népszerű volt a fiatalok körében, mivel komoly és fontos dolgokról tudott hozzájuk szólni közérthető módon. A rockzenének több irányzata ismert: a *punk rock, a break, a metal és a hard rock.*

A Beatles együttes

A XX. század utolsó harmadának leghíresebb táncdalénekesei Mireille Mathieu, Charles Aznavour, Patricia Kaas voltak, legkedveltebb együttese pedig az ABBA. A XXI. század elejének csillagai Michael Jackson, Madonna, Prince és Sting.

A dzsessz hivatásos zene lett. Sok helyen látják szívesen O. Lundsztrem, K. Orbelján szovjet dzsessz együtteseit. Méltán népszerű musicalok Leanord Bernstein *West Side Story*-ja, a *Muzsika hangjai* és Frederick Loewe *My Fair Lady*-je.

Világszerte ismertek a következő klasszikus zeneművészek: R. Scsedrin, A. Schnittke zeneszerzők, Sz. Richter, V. Kleinbern zongoristák, R. Rosztropovics gordonkaművész és D. Ojsztrach hegedűművész.

Milliók rajonganak L. Pavarotti, P. Domingo, M. Caballé, J. Carreras, G. Visnyevszka, I. Kozlovszkij, J. Mirosnyicsenko, A. Szolovjanenko operaénekesekért.

3. Színház

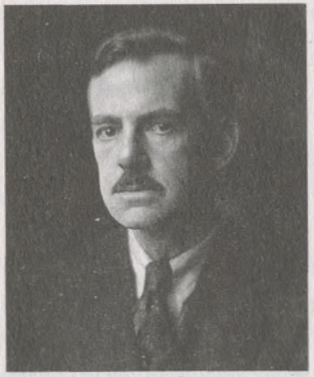
Eugene O'Neill

A háború utáni években a színháznak fel kellett venni a versenyt a filmszínházzal, később pedig a televízióval is. A színészeknek és rendezőknek komoly erőfeszítésébe került, míg becsalogatták a nézőket a teátrumba. ***Eugene O'Neill*** (*e.:* judzsin oníl) amerikai szerző megteremtette az európaival egyenrangú amerikai drámát és amerikai színházat. *Eljő a jeges*, *Utazás az éjszakába* és a *Boldogtalan hold* című színdarabjaiban az emberi kapcsolatok abszurditását és alantasságát mutatja be. Alkotásai révén érthetőbbé váltak a közönség számára ***Tennessee Williams*** (*A vágy villamosa, Üvegfigurák, Orfeusz az alvilágban*) és ***Arthur Miller*** (*Pillantás a hídról, Bűnbeesés után, Az ügynök halála*) művei. Williams erőteljes írásaiban az emberek mindennapos dolgai szimbolikus jelentőséget kapnak. Karakterei minduntalan konfliktusba kerülnek az emberi természet szélsőséges oldalaival és problémáival. A szerző drámáit több nyelvre is lefordították. Miller műveiben az ember egyediségét, lelki világát és belső értékeit ábrázolja, rámutat az egyén felelősségére jó vagy rossz cselekedeteiért.

Hasonló motívumok figyelhetők meg az abszurd drámát létrehozó szerzők írásaiban is. Legjelentősebb képviselői: a román ***Eugène Ionesco*** és az ír ***Samuel Beckett.***

Ionesconak *A kopasz énekesnő, A lecke* (más fordításában *Különóra*), *Orrszarvú* és *A légben járó* című műveiben a lét teljes értelmetlenségével és céltalanságának érzésével, az élettől való rettegéssel, félelemmel találkozunk. Méltán népszerűek Beckett *Godot-ra várva, A játszma vége* és *Az utolsó tekercs* című darabjai. 1969-ben a Svéd Akadémia Beckettnek ítélte az irodalmi Nobel-díjat. A filmmel ellentétben a színház továbbra is az elit művészete maradt.

Galina Ulanova

A Szovjetunióban is voltak hagyományai a színházművészetnek. Színházak minden megyeszékhelyen működtek. Moszkvában és Leningrádban komoly társulatok alakultak, ahol tehetséges színészek és rendezők alkottak. Ilyenek voltak a G. Tolsztonogov vezette Leningrádi Akadémiai Nagyszínház, a moszkvai Taganka Színház (J. Ljubimov főrendező), a Moszkvai Művész Színház és a Szovremennyik (Kortárs) Színház.

Az egész világ elismerte a moszkvai Bolsoj Színház balettegyüttesét, a leningrádi Mariinszkij Nagyszínház Kirov-balettjét, a Kijevi Opera és Balettszínház balerináit. Híres táncosok voltak G. Ulanova és M. Pliszeckaja. Nagy népszerűségnek örvendtek az I. Mojszejev vezette Berjozka és a P. Virszkij táncegyüttesek, a H. Virjovka kórus.

4. Filmművészet

A XX. század második felének filmművészete magán hordozta minden művészeti irányzat vonását, bár megvoltak nemzeti sajátosságai is.

A neorealizmus leginkább az olasz filmművészetet jellemezte, ami még az ellenállási mozgalom idején, a demokratikus társadalom formálódásakor alakult ki.

Az olasz neorealizmus képviselői szakítottak a világszerű ábrázolásmóddal, és kísérletet tettek egy új filmnyelv kialakítására. A filozofikus költői film megteremtői ***R. Rossellini, L. Visconti, M Antonioni, F. Fellini*** voltak. Az 1950-es évek végén készült alkotások, a nyugati irányzatokhoz hasonlóan, arra a kérdésre keresték a választ, milyen lélektani és társadalmi motivációi vannak az ember viselkedésének. Példaként Fellini *Országúton*, *Édes élet*, Antonioni *Egy szerelem krónikája*, *A kiáltás* című filmeket említhetjük. A 60-as évek elején az olasz filmművészetben kialakult a politikai filmek műfaja, amely a 70-es évek első felére érte el fénypontját.

Federico Fellini

Az angol filmművészet hű maradt a brit nemzeti hagyományokhoz. Laurence Olivier színész-rendező filmre vitte W. Shakespeare klasszikus alkotásait, a *Hamlet*et, az *V. Henrik*et és a *III. Richárd*ot.

A 70-es években forgatta legjobb szatirikus filmjeit – *A vágy titokzatos tárgya*, *A szabadság fantomja* – a francia szürrealizmus nagy alakja, a spanyol származású Luis Buñuel (*e.:* lui bunyuel). Felejthetetlen élményt nyújtottak a mozi nézőknek a hagyományosan népszerű francia filmvígjátékok, illetve a benne szereplő színészek, olyanok, mint Jean-Paul Belmondo, Louis de Funès vagy Pierre Richard (*e.:* zsan pól belmondó, lui de fünesz, pjer risár).

A szovjet filmművészet fejlődésének több iránya volt. Ide sorolhatjuk az epikus (irodalmi alkotásokból készült) filmeket (Sz. Bondarcsuk *Háború és béke*, *Vörös harangok*, *Mexikó lángokban*, J. Hejfic *A kutyás hölgy* és Sz. Geraszimov *Csendes Don*) és a kiemelkedő egyéniségek életét feldolgozó filmeket (G. Panfilov *A kezdet*, *Szót kérek* és a *Vassza*). Több film a kommunista cenzúra miatt éveken keresztül dobozban maradt.

Az utóbbi időben a televízió az emberek életének részévé vált és sok tekintetben átvette a filmszínház helyét. A televíziós sorozatok ismert szereplőivel naponta találkoznak a nézők, életük alakulását érdeklődve követik figyelemmel. Fontos feladatot teljesítenek ezeknek a filmeknek az alkotói – általában olyan emberi értékeket közvetítenek, amelyek követésre méltóak mindenki számára.

5. Építészet

A XX. század építészeti irányzata a *funkcionalizmus* volt, melynek értelmében az épület formája annak rendeltetésétől, funkciójától függött. Új típusú kétszintes lakóházak épültek nappalival és folyosóval, beépített, illetve átalakítható, mozgatható berendezéssel.

A funkcionalizmus jól alkalmazkodott egyes országok nemzeti hagyományaihoz, így nemzetközivé vált. Az 1950–1960-as években a világvárosokban paralelepipedon, illetve hasáb formájú vasszerkezetű üvegépületek születtek (például az ENSZ-székház vagy a Hilton és Fórum szállodák). Üveg és vas alkalmazását típusépületeknél először Ludwig Mies Van Der Rohe amerikai építész javasolta.

A második világháború után ***Frank Lloyd Wright*** (*e.:* frank lojd rájt) amerikai építész új stílust teremtett, a *szerves építészetet.* Az így létrejövő házak természetes módon nőttek ki a környezetből, úgy, hogy az építész számára a legfontosabb a helyszín és az épület közötti kapcsolat volt. A stílus egyik gyönyörű alkotása a Sydney-i Operaház épülete, amely ***Jørn Utzon*** (*e.:* jorg utcon) építész tervei alapján épült. Ihletője a Sydney hatalmas jachtkikötőjében horgonyzó hajók vitorlái voltak, valamint a maja és azték templomok Mexikóban.

A XX. század leghíresebb építésze ***Le Corbusier*** (Charles-Eduard Jeanneret) (*e.:* lökorbüzjé, sarl eduar zsannere) megpróbálta ötvözni a funkcionalizmus és a szerves építészet vonásait (a Marseille-i nagy lakóház és a Notre Dame du Haut, vagy ismertebb nevén a Ronchamp-i kápolna).

1951-ben Le Corbusier-nek lehetősége nyílt egy új város megépítésére. India Pendzsab tartományának központja 1947-ben pakisztáni oldalra került, ezért újat kellett építeni. Csandígarh egy mesterséges tó köré épült, amelyet sétáló utcák öveznek hűs ligetekkel. A város sakktáblaszerűen kb. 1 km²-es szektorokra van felosztva. Az eredeti elgondolás szerint minden egyes szektor egy-egy önálló egységként működik. Sokan Le Corbusier szemére vetették, hogy Csandígarh tervezésénél nem vette figyelembe az indiai szokásokat.

Egy másik világhírű építész, ***Oscar Niemeyer*** tervei alapján épült meg a dzsungel közepén Brazília új fővárosa Brazíliaváros. Hivatalos megnyitására 1960. április 21-én került sor. Napjainkban az egyik legszebb világvárosként tartják számon.

A XX. század második felében gyökeres változások zajlottak úgy a társadalmi életben, mint a művészetekben. Új esztétikai elveknek, a valóságábrázolás újszerű módszereinek a keresése és meghonosítása jellemzi ezt az időszakot.

A Sydney-i Operaház épülete (*Ausztrália*).
Jørn Utzon alkotása

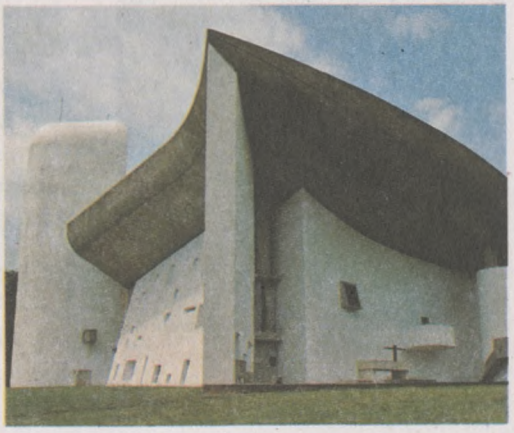

Notre Dame du Haut, a Ronchamp-i kápolna
(*Franciaország*).
Le Corbusier alkotása

6. A testnevelés és sport fejlődése

Michael Jordan

A fejlett országok lakóinak életében fontos szerepet játszik a testnevelés és a sport. Az USA vezető és méltán népszerű sportágai a kosárlabda, az amerikai futball, a jégkorong, a könnyűatlétika és a baseball (*e.:* bézbol). 1946-ban alakult meg az Egyesült Államok Nemzeti Kosárlabda Szövetsége, amely egyesítette magában Amerika legjobb csapatait, a Boston Celtics-t, Chicago Bulls-t, Los Angeles Lakers-t és a Houston Rockets-et stb. Híres amerikai sportolók: Muhammad Ali (boksz), Michael Jordan, Larry Bird (kosárlabda), Mark Andrew Spitz (úszás), Eric Heiden (korcsolya), Bobby Fischer (sakk), Carl Lewis (könnyűatlétika), Lance Armstrong (kerékpár).

Nagy-Britanniában nagy népszerűségnek örvend a labdarúgás. Az angolok 1966-ban világbajnokok lettek. Kedvelt sportágak még a könnyűatlétika, a lovaglás, a vitorlázás és a golf. A világ legjobb teniszezői évente Wimbledonban mérik össze erejüket.

Franciaországban népszerű a futball, a könnyűatlétika, a kerékpár-, a sísport és a vívás. Minden franciát büszkeséggel tölt el M. Platini, Z. Zidane (labdarúgók), J.-C. Killy (sífutó) vagy L. Flessel (vívó) neve. 1998-ban a francia nemzeti labdarúgó válogatott világbajnok lett, 2000-ben pedig Európa-bajnok. Egyre népszerűbbé válik a kosárlabda, kézilabda, röplabda.

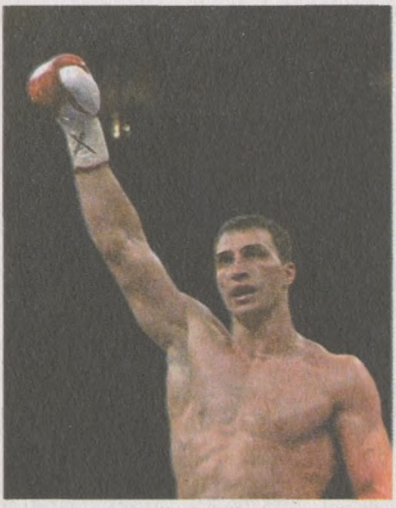
Volodimir Klicsko

Az 1940-es évek végétől a szovjet sportolók a világ élvonalába kerültek. Nyári olimpiai játékokon először 1952-ben vettek részt Helsinkiben. Világhírnévre tettek szert a következő sportolók: V. Kuc, V. Brumel, V. Szanyejev könnyűatléták, J. Vlaszov súlyemelő, L. Jasin labdarúgó, V. Popencsenko bokszoló, G. Volnov kosárlabdázó, L. Szkoblikova műkorcsolyázó, L. Turiscseva és O. Korbut tornászok és I. Rodnyina jégtáncosnő (A. Zajcev volt a párja – *a ford. megj.*).

Fontos szerepet játszottak a szovjet sport fejlődésében az ukrán nemzetiségű sportolók és edzők. A gimnasztika elképzelhetetlen lett volna L. Latinyina, P. Asztahova vagy B. Sahina, a futball pedig O. Blohin és I. Belanov nélkül.

A független Ukrajna sportolói sem maradnak el nagy elődeiktől. Olimpiai bajnokok lettek: V. Klicsko bokszoló, O. Bajul műkorcsolyázó, L. Podkopajeva tornász, J. Klocskova úszó, és K. Szerebrjanszka ritmikus tornász.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mik voltak a képzőművészet háború utáni fejlődésének főbb irányai?
2. Kit tartanak a rock and roll királyának?
3. Nevezzétek meg az utóbbi évek leghíresebb énekeseit!
4. Milyen problémák foglalkoztatják leginkább a kortárs amerikai és európai drámaírókat?
5. Melyik szovjet színháznál dolgoztak a leghíresebb színészek és rendezők?
6. Nevezd meg a legnépszerűbb francia filmszínészeket! Milyen filmekben láttátok őket játszani?
7. Mit jelent a *paralelepipedon* és a *hasáb* formájú építészet?
8. Ki a XX. század legismertebb építésze?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Töltsétek ki az alábbi vázlatot!

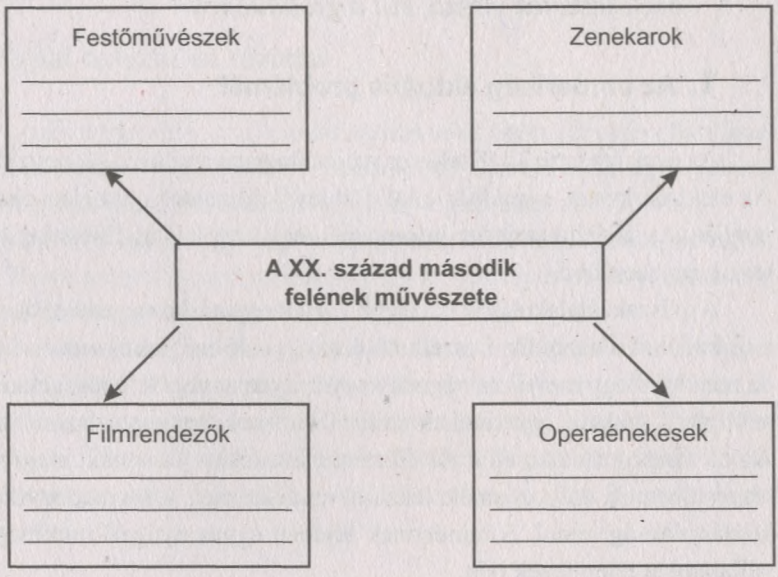

VITASSÁTOK MEG!

1. Szerintetek a képzőművészeti irányzatok közül melyek a legperspektívikusabbak? Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Milyen tanácsokkal tudnátok segíteni a kortárs színházi rendezők munkáját abban, hogy minél élvezetesebb előadásokkal csalogassák be a nézőket az előadásokra?
3. Milyen zenei irányzatok és stílusok a legnépszerűbbek az emberek körében?

9. téma

AZ EMBERISÉG GLOBÁLIS PROBLÉMÁI ÉS AZOK MEGOLDÁSI LEHETŐSÉGEI

32. § / A jelenkori globális problémák általános jellemzése

- *Emlékezzetek vissza, mit a globalizáció!*

1. Az emberiség aktuális problémái

Az évek óta tartó TMF teljesen megváltoztatta a világot. Könnyebb lett a kapcsolattartás. Az elektronikusan, e-mailban elküldött levél pillanatok alatt eléri címzettjét a föld bármely pontján. A világhálón minden információt meg lehet találni. Életünket különféle berendezések teszik egyszerűbbé.

A műszaki átalakulások közelebb hozták egymáshoz az embereket, ugyanakkor növelték a szakadékot is közöttük. Beszélhetünk az egyenlő esélyek és a szabad verseny társadalmáról, de nem mindegy melyik térségben vagy milyen anyagi lehetőségekkel rendelkező családba születünk. Valahol gyermekek milliói éheznek, máshol viszont kilóikkal küszködnek. Az élet napos oldalán élők jól felszerelt iskolákba járhatnak, megfelelő orvosi ellátásban részesülhetnek, dolgozhatnak, lakással rendelkeznek. A harmadik világ országaiban viszont kilátástalanság honol. S mindennek fejében egyes nyugati multicégek környezetkárosító vállalatokat telepítenek oda.

Az ENSZ adatai szerint a fejlődő országok évente 700 milliárd dollárt veszítenek termékeik exportjának korlátozása folytán, ami jelentősen felülmúlja a gazdaságukba befektetett külföldi tőke nagyságát. Ez a pénz általában vagy a megvesztegethető csinovnyikok zsebében landol, vagy pedig olyan gazdasági rendszer fenntartását szolgálja, ami gyakorlatilag életképtelen.

2007-ben a fejlett országok állították elő a bruttó nemzetközi össztermék 76%-át, a közepesen fejlettek a 20,7%-át, a legszegényebb 120–130 állam pedig a 3,3%-át. A gyarmati függőség tehát ma is létezik, csak más formában.

Közismert tény, hogy a földön mindenki függ a másiktól és ez a kölcsönös kapcsolat, illetve egymásra utaltság sokkal erősebb annál, mint ahogy képzeljük. Gondoljunk csak a csernobili atomkatasztrófára, melynek következményeit Ukrajna mellett Belorusszia és Oroszország is megszenvedi. Nem menti meg a fejlett világot az üvegházhatástól, az UV sugárzástól, a világóceán megemelkedésétől, a klíma változásaitól az, ha veszélyes hulladékait vagy gyárait a harmadik világban helyezi el. Az államhatár nem tartóztathatja

fel a szomszéd által szennyezett levegőt vagy folyót. Komoly gazdasági, politikai, vallási, illetve nemzetiségi konfliktusok forrása lehet az illegális népességvándorlás. A fentebb vázolt folyamatok a nyugati befolyás csökkenése mellett zajlanak.

Más rovására élni vagy ragadozó módon használni a természeti kincseket napjainkban egyre nehezebb. Az emberiségnek olyan globális problémákkal kell szembenéznie, amelyek már a puszta létünket veszélyeztetik. Ezek a következők:

- ökológiai problémák;
- a természeti erőforrások megőrzésének szükségessége;
- demográfiai problémák;
- a nemzetközi béke és biztonság megőrzésének fontossága;
- gyógyíthatatlan betegségek;
- általános erkölcsi válság.

2. A mai ökológiai helyzet és távlatai

A környezetszennyezés napjainkra soha nem látott méreteket öltött. Az ember ökológiai lakhelye már a szárazföld 1/4-ét teszi ki. Évente 5 millió hektárral csökken a megművelhető területek nagysága az átgondolatlan mezőgazdasági technológiák alkalmazása miatt.

A peszticid és gerbicid tartalmú műtrágyák pusztítják a talaj faunáját és flóráját, elősegítik a káros baktériumok, illetve rovarok szaporodását. 400 olyan veszélyes növényt ismerünk, amelyek képesek ellenállni a vegyszereknek.

A kohászati, vegyi és fémfeldolgozó kombinátok, illetve személygépkocsik veszélyes mértékben szennyezik a légkört. Minden évben 200 millió tonna szén-dioxid, 150 millió tonna kén-dioxid, 55 millió tonna nitrogén-oxid kerül ki az atmoszférába, összesen 23 milliárd tonna gáz és más vegyület. 350 millió autó 1 milliárd embernek elég oxigént használ el és 200 különféle toxikus anyagot juttat a levegőbe. A föld minden lakójára 20 tonna káros hulladék (ipari és háztartási) jut.

Az élővilág számos képviselője pusztul el antropogén tényezők következtében

Sugárszennyezett berendezések lerakata

ор., 11 кл. Укр.

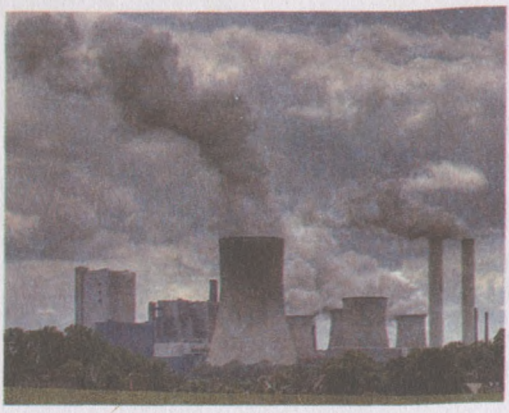

A légszennyeződés veszélyezteti az emberiség létét

Ennek következtében a nagyvárosok légszennyezettsége többszörösen felülmúlja a megengedett értékeket, az elvékonyodott ózonréteg pedig egyre kevésbé védi bolygónkat az UV-sugárzástól. Az ózonréteg éves 1–2%-os károsodása üvegházhatást eredményez, ami klímaváltozáshoz, felmelegedéshez, az Északi-sark és Grönland jegének elolvadásához, illetve a föld nagy részének vízzel való elárasztásához vezethet.

Nem jobb a helyzet az édesvízzel való ellátottság terén sem, melynek 70%-át a mezőgazdaság hasznosítja. Bár a tudósok azon a véleményen vannak, hogy vízkészletünk elegendő, még akkor is, ha a dupláját használjuk el. Az édesvíz minőségével azonban gondok vannak, erősen szennyeződnek a rossz csatornahálózatok miatt, a gyárak káros hulladékaitól és a műtrágyáktól. Ötévente 100 millióval nő azoknak a száma, akik rossz minőségű ivóvizet fogyasztanak. A harmadik világ országainak 3/4-ében pedig egyáltalán nem tisztítják a vizet. Közismert tény, hogy a szennyezett ivóvíz a fertőzőbetegségek 80%-ának okozója.

Veszélyben van a világóceán is, ahová évente 600 milliárd tonna káros ipari hulladékot juttatnak. A kőolajszennyeződés következtében a víz felszínén óriási holt részek alakulnak ki. Az óceánokból, tengerekből kifogott halak szintén szennyezettek sok esetben.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár felhívásából a világóceán nemzetközi napja alkalmából

2010. június 8.

A világóceán óriási szerepet játszik mindennapi életünkben, fenntartható fejlődésünk szerves része és tudományos kutatásaink fontos tárgya. Az emberi tevékenység következtében azonban puszta léte került veszélybe. Az élővilág több faja a kihalás szélére sodródott. A tengerek vizének túlzott felhasználása és különféle ipari, illetve káros anyagokkal történő szennyezése egyre nagyobb méreteket ölt. Másik égető probléma az elharapódzó óceáni kalózkodás, ami a békés hajózást fenyegeti. A világóceán nemzetközi napjának második évfordulóján arra szólítunk minden kormányt és népet, hogy védje és óvja közös kincsüket – az óceánt.

- *Szóljatok hozzá az ENSZ-főtitkár szavaihoz! A felhívásokon kívül milyen eszközökkel rendelkezik a világszervezet a természetvédelem terén?*

Az erdők megőrzésére és újratelepítésére tett erőfeszítések ellenére nagymértékben csökken a Föld tüdejének területe. Az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének adatai szerint 2001 és 2010 között az őserdők pusztulása 8,5%-kal volt gyorsabb, mint a megelőző évtizedben. Ennek következtében 135-féle növény, állat és rovar tűnik el naponta, ami 50 ezer faj kihalásához vezet évente. Az üzleti fakitermelés, a szántóföldek és legelők növekedése, nagy duzzasztógátak és utak, illetve csővezetékek építése, különféle bányászati fejlesztések következtében az erdők területe egyre zsugorodik. Világméretekben területük

évente 13 millió hektárral csökken, aminek csak 10%-át telepítik újra. A posztszovjet államokban az erdők nagyon szennyezettek. A szibériai nagyvárosok melletti erdők gyakran hulladéklerakókká válnak.

A zöldövezetek megóvása érdekében a fejlett országokban az erdőket különleges állami természetvédelmi zónákká nyilvánítják. A magántulajdonban lévő erdők területe mindenütt csökken. Ez a folyamat leginkább Észak-Amerikára jellemző. Kanadában az erdők 95%-a állami tulajdonban van, az USA-ban ez a szám lényegesen kisebb, mindössze 55%, bár az utóbbi években növekvő tendenciát mutat.

3. Természeti erőforrások

Az ökológiai válság a természeti erőforrások hiányát eredményezi és felveti a takarékoskodás szükségességét. Az 1960-as években az országok többsége még nem károsította drasztikus módon környezetét. 1970 és 2005 között viszont harmadára csökkent az élővilág sokfélesége, a környezetnek okozott kár pedig megkétszereződött. A meglévő erőforrások egyenlőtlenül oszlanak meg az országok között.

Sok erdő pusztul el tűzvész következtében

Természeti erőforrások alatt a környezetnek azokat a kincseit és folyamatait értjük, melyekkel a társadalom kielégíti saját anyagi és szellemi szükségleteit. Ide sorolhatók az ásványi kincsek, energiaforrások, a talaj, a víztározók, az erdők, ásványok, az érintetlen természet, a vadon élő állatok és a háziállatok, a mezőgazdasági és vadnövények, a festői környezet, a rekreációs övezetek stb.

Vannak kimeríthető és kimeríthetetlen természeti erőforrások. A kimeríthetetlenek általában megújulnak, ezért tartalékaik gyakorlatilag korlátlanok. Kimeríthetetlen többek között a víz, a nap, a szél és a dagály, illetve az apály ereje.

A talaj, a növény, az állatvilág, az ivóvíz, illetve az ásványi kincsek nem megújuló erőforrások, előbb vagy utóbb elfogynak.

Régen az emberiség elsősorban a biomassza megújuló erőforrásait, a víz és szél energiáját hasznosította. A XIX. századtól kezdve a gyorsuló ipari fejlődés következtében fő energiaforrásunk a kőszén lett, a XX. század második felétől pedig a kőolaj és földgáz. Napjainkban a világ energiaszükségleteinek 75%-át ezek az erőforrások adják. Az emberiség kőolaj- és földgáztartalékai egyre fogynak, jóslások szerint már csak 40–100 évre elegendők.

Meddőhányó – a kőszénfejtés melléktermék

A tudósok úgy jósolják, hogy a természeti erőforrások hiánya a közeljövőben katasztrofális

helyzethez vezetnek, a tartalékok ugyanis nagyon gyors iramban apadnak. A WWF adatai szerint a természeti kincsek nagyobb mértékben fogynak, mint ahogy azt a természet reprodukálni tudná. 2003-ban a Föld 25%-kal múlta felül természeti adottságainak kihasználtságát. Amennyiben tovább tart ez a folyamat, 2050-ben a szükségesnél kétszer kevesebb erőforrással fogunk rendelkezni.

4. Demográfiai problémák

A Földön minden másodpercben 21-en születnek, 18-an pedig meghalnak. A világ lakossága ezért naponta 250 ezerrel, évente pedig 90 millióval nő. A folyamatos népességnövekedés következtében az emberiségnek egyre több energiára, élelemre és nyersanyagra van szüksége, ami óriási mértékben növeli a terhelést bolygónk bioszférájára és bizonytalanná teszi a jövőt. A világ népességének növekedése az elmúlt két évtizedben 2,4%-os volt. A fejlett országokban alig érte el a 0,5–1%-ot, a fejlődő országokban viszont meghaladta a 4%-ot is. Leggyorsabban ez a folyamat az indiai szubkontinensen, illetve Nyugat-Ázsiában zajlott. A világ lakosságának két harmada napjainkban Ázsia, Afrika és Latin-Amerika úgynevezett egydolláros országaiban él, ahol az emberek napi átlagjövedelme 1 dollárt tesz ki. Itt bányásszák a föld ásványi kincseinek és energetikai erőforrásainak több mint a felét, azonban saját gazdagságukban ennek mindössze 1/8-át használják. A szakadék a módosabb és szegény országok között nő.

A család – a társadalom alapegysége

Az iparilag fejlett országokat a túlnépesedés fenyegeti. A kilátástalan helyzetből való kitörés vágya óriási tömegeket indít el ezen országok felé. A modern népvándorlás legális, illetve illegális úton történik. A modern népvándorlásnak ez a formája komoly problémákat okozhat és előre nem látható következményekkel járhat a későbbiekben. A Görögországban és Franciaországban kirobbant nemzetiségi konfliktusok a még súlyosabb összeütközések előhírnökeinek tekinthetők. Valószínűleg még az USA gazdasága sem lesz képes 2050-ben eltartani 400 milliós lakosságát.

Amennyiben a bolygó népessége továbbra is ilyen ütemben fog növekedni, az elkövetkezendő évtizedben 1 milliárddal nő a Föld lakosságának száma, és a XXI. század 30-as éveire eléri a 10–12 milliárdot, s ezután valószínűleg stabilizálódik a növekedés. Előreláthatólag kiéleződik a helyzet az életszínvonal csökkenése, a termőföldek árának és az építkezések költségének a növekedése, az erőforrások rohamos fogyása és a költségek megsokszorozódása miatt.

Ellenőrizhetetlenné válik a városok lakosságának növekedése. Mivel a mezőgazdasági termőföldek területét bővíteni nem lehet, ezért a fölöslegessé váló falusi népesség a

környező városokban telepszik meg, ahol nyomornegyedek alakulnak. Ez jelentős környezetszennyezéshez vezet és a termőföldek, illetve természeti parkok területének fokozatos elfoglalásához.

Egyes országokban kicsi a népsűrűség, máshol viszont nagy. Az emberiség fele városokban él. A keleti országok többségében a születések száma növekszik, az elhalálozásoké viszont csökken.

Nyugat-Európa, az Egyesült Államok, illetve Japán lakossága elöregszik. Évente 2%-kal nő a Földön élő öregkorúak száma. Ez nagyban kihat a nyugati társadalmak gazdasági, politikai, szociális és kulturális életére. A szegényebb országokban viszont annyi a gyermek, hogy az állam nem tudja megszervezni minőségi oktatásukat és képtelen megfelelő szinten munkát biztosítani a felnövekvő nemzedéknek.

A tudományos fantasztikus művek szerzőit már régen foglalkoztatja a túlnépesedés problémája. I. Asimov például az 1951-ben megjelent *Alapítvány*-trilógiájában a Föld túlnépesedését az emberek világűrbe telepítése révén oldotta meg.

5. A nemzetközi biztonság problémái

A szociális-gazdasági problémák megoldatlansága, a szegénység és kilátástalanság elégedetlenséget szül a társadalom, elsősorban a fiatalok körében, akik a televíziónak és a világhálónak köszönhetően figyelemmel kísérhetik, hogyan élnek a jómódú emberek az egész világon. Gyakran harag és elkeseredettség lesz úrrá rajtuk saját kilátástalan helyzetük miatt. Sokan közülük katonának állnak, ahonnan gyakran még agresszívabban, az ölés képességével térnek vissza. Csak egy vezérre van szükségük, aki harcba viszi őket. „300 ezer elkeseredett, hontalan, munkanélküli mindenre elszánt tömege áll a rendelkezésemre 17-től 50 éves korig, akik csak a harchoz értenek" – mondta D. Dudajev Csecsenföld volt elnöke.

A nyugati országok és az iszlám között kialakuló civilizációs ellentétek, az iszlám–hindu és iszlám–pravoszláv szembenállás, illetve az erőviszonyok megváltozása destabilizálja a nemzetközi viszonyokat.

A Világbank előrejelzései szerint az USA 2020-ra a világ második legfejlettebb gazdaságával fog csupán rendelkezni. Ebben a felsorolásban kilenc helyet a fejlődő országok foglalnak el majd. Még ha az előrejelzés pontatlan is, a fejlődés általános iránya helyes. Akaratának érvényesítése során Washington egyre többször ütközik ellenállásba. Az őt érő politikai és gazdasági kihívások az idők folyamán felerősödnek.

Új gazdasági és politikai központok jönnek létre Ázsiában, illetve Latin-Amerikában. A XXI. század szuperhatalma Kína lesz és India is gyorsabban fejlődik majd.

A nyersanyagok birtoklásáért folytatott állandó küzdelem könnyen nukleáris, vegyi vagy bakteriológiai háborúhoz vezethet. A világ kőolajlelőhelyei gyorsan kimerülnek. Egyéb alternatív erőforrásokkal a problémát megoldani nem lehet, ezért kiéleződik a harc a Perzsa-öbölben lévő olajkutakért. A közeljövőben itt fegyveres konfliktusok alakulhatnak ki.

A KUTATÓ VÉLEMÉNYE

Samuel Huntington amerikai kutató
***Civilizációk ütközése* című írásából**

Nyugat továbbra is a világ vezető régiója kíván maradni. Hogy törvényesítse az emberek szemében ebbéli törekvését, a világközösség érdekeiért küzdő lovag színeiben tünteti fel magát. A Nemzetközi Valutaalap segítségével pedig rákényszeríti gazdaságpolitikáját más országokra is.

- *Egyet értetek-e a kutatóval? Válaszotokat indokoljátok meg példákkal alátámasztva!*

A jövő esetleges háborúinak csatáit nem mindig hadseregek fogják megvívni. Napjainkban egyre veszélyesebb formákat és méreteket ölt a műszakilag jól felszerelt terrorizmus, ami civilizációnk Achilles-sarka. A légies határok már nem jelenthetnek akadályt a szupermodern fegyverekkel és repülőgépekkel rendelkező terroristák előtt.

Az országok is sokkal sebezhetőbbé váltak. Számítógép-hálózatuk, csővezetékeik és magasfeszültségű vezetékeik, atomerőműveik, toxikus, illetve rádióaktív anyagokat tároló raktáraik bármikor fanatikusok kezébe kerülhetnek, vagy piszkos politikai zsarolás tárgyát képezhetik. Vannak olyanok is, akiket beteges feltűnési vágyuk késztet szörnyűségek elkövetésére. 1898-ban az Erzsébet királyné (Sissi – *a ford. megj.*) ellen elkövetett merénylet után Luigi Lucheni a következőket mondta: „Azért akartam gyilkolni, hogy erről később beszámoljanak az újságok."

6. Gyógyíthatatlan betegségek

A környezetszennyeződés és a szennyezett élelmiszerek fogyasztása romboló hatású az emberek egészségére. Évente sok millióan halnak meg úgynevezett civilázós betegségekben. Korunk pestise, az AIDS (szerzett immunhiányos tünetegyüttes). Világszerte közel 40 millió HÍV fertőzött él.

J. Mahhamad – AIDS

HIV-fertőzés akkor lép fel, ha a vírus az egyik ember valamilyen testnedvéből a másik ember véráramába kerül. Milyen testnedvekről van szó? Különösen fertőző a vér, az ondó, a hüvelyváladék és az anyatej. Ennek következtében a HIV átvitelének három fő útja van. Ezek a szexuális út, a vér útján történő átvitel, illetve az anyáról gyerekre való terjedés. A szerzett immunhiányos szindróma első esetét 1981-ben, Amerikában ismerték fel. 1983-ban sikerült izolálni a betegséget okozó vírust (Montagnier, Pasteur Intézet, Párizs), amit hosszas vita után végül HIV-nek neveztek el. Később Nyugat-Afrikában felfedezték a vírus egy másik variánsát, amely a HIV-2 nevet kapta (*a ford. megj.*). A kutatók szerint a vírus már a XIX–XX. század fordulóján megjelent Nyugat- és Közép-Afrikában.

A tudósok előrejelzése szerint az elkövetkező 20 esztendőben 68 millióan halnak meg AIDS következtében (a második világháború idején ennyien vesztették életüket). A megfelelő kezelés lassítja a betegség terjedését, de megállítani csak megelőzéssel és megfelelő védekezéssel lehet.

Továbbra is veszélyt jelentenek az emberi életre a daganatos megbetegedések. Bár a XX. században komoly sikereket értek el az ezzel kapcsolatos kutatások, 100%-os gyógymód erre a szörnyű kórra még nincs.

A gyógyíthatatlan betegségek sorába tartozik az asztma. Olyan krónikus betegségről van szó, amely a légutak nyálkahártyájának gyulladásából fakad. A gyulladás miatt a légutak igen érzékenyek és erősen reagálnak olyan anyagokra, amelyekre egyébként allergiásak vagyunk, vagy amelyek irritálják a tüdőnket, például a dohányfüst vagy a szmog. Tünetei a sípoló légzés, köhögés, mellkasi szorító érzés stb. A legtöbb beteg gyógyszeres kezeléssel tünetmentessé tehető.

7. Általános morális válság

A társadalmi morál nem különíthető el a többi szociális tényezőtől. Épp ellenkezőleg, a civilizáció előtt álló problémák leküzdése sokban függ a közerkölcstől. Az alapvető viselkedési normák azt diktálják, hogy ne okozzunk kárt a természetnek, a társadalomnak vagy embertársainknak. Ezt a nevelést kapjuk otthon a családban. A mai ökológiai helyzet pontos képe közösségünk válságos erkölcsi állapotának. Napjaink általános morális válságának megnyilvánulásai a következők:

- antiszociális viselkedési formák (bűnözés, erőszak, kábítószer-függőség) terjedése;
- a klasszikus család válsága (a válások számának növekedése, élettársi kapcsolatok létrejötte, egyszülős családok);
- a civilszervezetek számának és a velük szembeni bizalomnak a csökkenése;
- az iskolázottság becsületének és az értelmiségi szakmák társadalmi értékének a megcsappanása.

Közerkölcsünk mai válsága elsősorban a globalizációval függ össze, amely elmossa a nemzeti hagyományok által kiépített morális gátakat és a korlátlan fogyasztás szentségét hirdeti. Ilyen körülmények között a nemzetek története a hibák és bűntettek bemutatásának kaleidoszkópjává válik, a történelmi hősök pedig leleplezések tárgyává.

Ne feledjétek, az a társadalom, amely megtagadta eszményképeit, elfelejtette múltját, halálra van ítélve.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Soroljátok fel az emberiség globális problémáit!
2. Jellemezzétek az ökológiai problémákat!
3. Milyen társadalmi-gazdasági problémákkal kell szembenéznie az emberiségnek?
4. Miért van szükség az energiatakarékosságra?
5. Hogyan lehet leküzdeni az AIDS terjedését?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Készítsétek el az *Emberiség globális problémái* táblázatot!

VITASSÁTOK MEG!

Mivel magyarázható, hogy az emberiség a XXI. század elején válságba került?

33. § / Az emberiség jelenkori problémáinak megoldási lehetőségei

1. Az ember és természet közötti egyensúly kialakítása

A társadalom előtt álló legtöbb probléma emberi tevékenység következménye, ezért neki kell megoldást találnia. Az ENSZ és az UNESCO sokat tesz ennek érdekében, azonban sok élelmezési, illetve ökológiai program teljesítése megbukik egyes országok önzésén.

Fontos szerepet játszott az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésében vagy stabilizálásában a *kiotói jegyzőkönyv* **1997**-es aláírása és annak piaci alapokra helyezése. A jegyzőkönyvben minden országnak megszabták károsanyag-kibocsátási normáját. Az adott ország területén működő vállalatoknak pedig ehhez a normához kell igazodniuk. Ez a gyárakat, üzemeket arra ösztönzi, hogy:

- ökológiailag tiszta üzemanyagokat használjanak;
- változtassanak termelési technológiájukon;
- változtassanak a termelés profilján;
- csökkentsék termelésüket;
- zárják be a különösen szennyező részlegeiket.

RÉSZLET A FORRÁSMŰBŐL

Részlet az ENSZ éghajlatváltozási keretegyezményéhez csatolt kiotói jegyzőkönyvből

1997 decembere

2. cikkely

1. Az I. Függelékben szereplő valamennyi résztvevő fél... a fenntartható fejlődés elősegítése érdekében:

a) olyan nemzet-, illetve szakmapolitikákat valósít meg és / vagy dolgoz ki a továbbiakban, mint:

I. Az energiahatékonyság erősítése a nemzetgazdaság érintett ágazataiban.

II. A montreali jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatású gázok elnyelőinek és tározóinak a védelme, illetve erősítése... a fenntartható erdőgazdálkodási gyakorlat, erdőtelepítés és újraerdősítés támogatása.

III. A mezőgazdaság fenntartható formáinak támogatása az éghajlatváltozási megfontolások fényében.

IV. Az energia új és megújuló formáinak, a szén-dioxidot megkötő technológiáknak, továbbá a fejlett és újító jellegű környezetbarát technológiáknak a kutatása, támogatása, fejlesztése és fokozott felhasználása.

V. Az adó- és vámmentesség, valamint a támogatások megszüntetése valamennyi üvegházhatású gázt kibocsátó ágazat esetében, melyek ellentétesek az Egyezmény céljával és a piaci eszközök alkalmazásával.

VI. Olyan szakmapolitikai intézkedések támogatása és ösztönzése, amelyek korlátozzák és csökkentik a montreali jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatású gázok kibocsátását.

VII. A montreali jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatású gázok kibocsátását korlátozó és / vagy csökkentő intézkedések a közlekedési ágazatban...

- *Fogalmazzátok meg véleményeteket a részletben olvasottakkal kapcsolatban!*

Környezetszennyezés

További érdekes mozzanata a jegyzőkönyvnek a károsanyag-kibocsátási jogok kereskedelmével kapcsolatos. Azok a vállalatok, amelyek károsanyag-kibocsátása nem éri el a meghatározott normát, a különbözetet el is adhatják.

A kiotói jegyzőkönyvet majdnem minden ország aláírta. Nem csatlakozott hozzá Nyugat-Afrika, Afganisztán, Andorra, Szomália, San Marino és a Vatikán. Az USA képviselői ugyan ellátták kézjegyükkel a jegyzőkönyvet, de ratifikálására mind eddig nem került sor.

A különféle ökológiai programok effektív megvalósításában Európa jár az élen. Az EU és Oroszország még túl is teljesítik vállalásaikat. Fontos hangsúlyt helyeznek az erdővédelemre, a természetbarát termelési technológiák alkalmazására és a globális klímaváltozás okainak megszüntetésére.

Brüsszel elsőként jelentette be, hogy 2020-ig jelentősen csökkenti károsanyag-kibocsátását. 2009-ben csatlakozott a kezdeményezéshez Oroszország is, 10–15%-os korlátozást hirdetve meg. Ezt követően Japán is hasonló bejelentéssel állt elő.

Megértették az összefogás fontosságát és szükségességét Mexikó, Indonézia, Szingapúr, Kína, India és a DAK kormányai is, hisz az emberiség előtt álló globális ökológiai problémákat csak közösen lehet megoldani.

Érdekes környezetbarát és -takarékos technológiákkal álltak elő az Expo–2010 sanghaji világkiállítás résztvevői. Az olaszok például levegőtisztító festékeket és antibakteriális csempéket alkalmaztak pavilonjuk kialakításánál. A pavilon üvegkupolája pedig olyan napelemekkel volt felszerelve, melyek csökkentették az energiaveszteséget. A világítást energiatakarékos lámpákkal oldották meg.

Hasonló elgondolás szerint épült meg Lengyelország és Norvégia pavilonja is.

A lengyel pavilont a népművészetből vett motívumokkal díszített papírkivágásra emlékeztető héj fedi. Napközben látványos és szemetgyönyörködtető, éjjel az épület ragyog a kivágott motívumokon keresztül átszivárgó sokszínű fénytől. Mivel a nap sugarai könnyen áthatolnak a kupolán, így lehetőség nyílik az energiatakarékosságra.

A norvégok kupolájukat olyan áttetsző műbőrből készítették, amely nemcsak átengedi a nap sugatait, hanem fel is halmozza magában azt. Így a pavilon megvilágítása önálló, független az elektromos hálózattól.

A dán pavilonba pedig a falakban kialakított kerek nyílásokon keresztül jut be a levegő, ami szükségtelenné teszi a légkondicionálást.

2. A jelenkor globális problémáinak a leküzdése

Az emberiség előtt álló problémákat hamarabb és hatékonyabban tudnánk megoldani, amennyiben az ENSZ és az UNESCO határozatai kötelező jellegűek lennének. A közeljövőben valószínűleg létre fog jönni egy olyan koordináló szervezet, amely képes

lesz hatékonyan irányítani a globális folyamatokat: a világgazdaságot és a nemzetközi kereskedelmet, a természetvédelmet, a szegénység felszámolásáért folytatott küzdelmet, a háborúk megfékezését, az emberi jogok biztosítását és a migrációs problémák megoldását.

Szélerőművek – alternatív energiaforrások

A természetbarát, árammal működő *Mitsubishi* gépkocsi

A demográfiai robbanás és az energiaforrások rohamos kiapadása következtében kialakuló ökológiai problémákat elsősorban gazdasági módszerekkel lehet megoldani.

A természeti erőforrások használatáért minden fizikai vagy jogi személy köteles adózni, illetve más formában fizetni. Ez elsősorban takarékosságra sarkallja a fogyasztókat, másodsorban pedig elősegíti a természetvédelem központi pénzügyi alapjának a létrehozását.

A természeti erőforrások értékének tartalmazniuk kell a használati díjat és a helyreállítás költségeit is. Aki pedig több erőforrást használ, annak többet is kell fizetnie.

Az emberiség létét fenyegető veszélyek megszüntetése érdekében szükség van:

- a katonai konfliktusok felszámolására és kialakulásuk megakadályozására;
- ökológiailag tiszta energiaforrások alkalmazására és a környezetszennyezésről való lemondásra;
- természetbarát és energiatakarékos közlekedési eszközök létrehozására belsőégésű motorok nélkül;
- a szegénység felszámolására;
- a természethez fűződő viszony gyökeres megváltoztatására.

A harmadik világ megsegítése

Természetesen a felsorolt intézkedések közül gondolkodásunk átalakítása a legnehezebb. Le kell mindenekelőtt mondanunk a fogyasztói társadalomhoz fűződő feltétlen ragaszkodásunkról, mivel mai bizonytalan helyzetünk okai benne keresendők. A terrorizmus megélénkülését is a szociális igazságtalanságok, illetve feszültségek idézték elő.

Felmerülhet mindenkiben a kérdés, van-e értelme az anyagi javak hajszolásának, miközben természeti erőforrásaink lassan elfogynak? Nem fontosabb ennél lelki gazdagságunk és szabadságunk?

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Jellemezzétek a kiotói jegyzőkönyvet!
2. Miért nem ratifikálta a kiotói jegyzőkönyvet az USA és a Vatikán?
3. Van-e lehetőség a nagyhatalmak közötti megegyezésre a természetvédelmi, migrációs és demográfiai problémák megoldásában? Válaszotokat támasszátok alá tényekkel!
4. Milyen gazdasági módszerekkel lehet orvosolni az ökológiai problémákat?
5. Véleményetek szerint van-e összefüggés az egyes fogyasztók viselkedése és a természet megóvása között? Ti mit tudtok ennek érdekében tenni?

VÉGEZD EL A FELADATOT!

Írjatok 6–7 oldalas értekezést a következő témára:
Hogyan oldanám meg az emberiség globális problémáit?

VITASSÁTOK MEG!

Miért vannak nézetkülönbségek az államok között az emberi civilizáció előtt álló problémák megoldásának módjairól?

* * *

Tisztelt végzősök, valószínűleg megbizonyosodtatok arról, hogy a legújabb kor története az emberiség életének egyik legbonyolultabb, legellentmondásosabb, ámde legérdekesebb korszaka. Olyan események zajlottak ekkor, amelyek sarkaiból forgatták ki az addigi világot.

Történelmi tanulmányaitokat a 11. osztályban a második világháború megismerésével kezdtétek, ami 68 millió ember életébe került és a világtörténelem egyik legtragikusabb időszaka volt. Megismerkedtetek az előtörténetével, közvetlen kiváltó okaival és kirobbantóival, illetve jellemeztétek főbb szakaszait is.

Miután a hitleri Németország hitszegő módon lerohanta a Szovjetuniót, kezdetét vette a nagy honvédő háború. A háborús események mellett foglalkoztatok a korszak politikai, gazdasági és szociális aspektusaival is. Elég, ha csak a nők társadalmi szerepének megváltozását említjük a háború idején, akik már nemcsak a hátországban dolgoztak, hanem fegyverrel a kezükben harcoltak a frontokon. Ez megváltoztatta a társadalmi felfogást és több országban a lányok, asszonyok politikai jogokhoz jutottak.

A második világháború után kezdetét vette a két szuperhatalom – a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok – katonai, gazdasági és politikai versengése. Európát a vasfüggöny két részre szakította: szocialista és kapitalista táborra, amelyek élén egy-egy nagyhatalom állt. Ez a folytonos versengés négy évtizedig tartó hidegháborúvá alakult. A Szovjetunió és a szocialista tábor szétesésével ért véget.

Rövid időre az USA lett a világ egyes számú nagyhatalma, majd a XXI. század elején újabb fejlődési központok jöttek létre: az EU, Kína, Oroszország, India, Brazília. Globalizált világban élünk. A mindent behálózó internet közelebb hozza egymáshoz a kultúrákat. Az emberiség egyre inkább tudatára ébred annak, hogy a civilizációnk előtt álló problémákat csak együtt lehet megoldani.

Meg vagyunk győződve arról, hogy megértettétek korunk történelmének főbb kérdéseit, megismertétek a történelmi szakkifejezéseket, össze tudtátok hasonlítani a különböző nézőpontokat, és megtanultatok következtetéseket levonni. Azonban ne felejtsétek el, hogy a történelemtudomány is fejlődik, és ami ma biztosnak tűnik, az holnap megdőlhet. A legfontosabb mindig az, hogy tiszteljétek a másik ember véleményét, tudjátok végighallgatni azt. A jóindulat, a türelem és a tolerancia különbözteti meg a multikulturális, gyorsan változó világban élő embert. Reméljük, tankönyvünk segített nektek ebben.

Fogalomtár

Amerikai Államok Szervezete (AÁSZ) – a nyugati félteke 32 országának regionális szervezete (Kubát 1962-ben kizárták). 1948-ban hozták létre az amerikai országok IX. konferenciáján Bogotában.

Antifasiszta koalíció – a náci Németország, a fasiszta Olaszország, a militarista Japán, illetve baráti államaik ellen harcoló országok és népek katonapolitikai szövetsége, amelyben Nagy-Britannia, Kína, a Szovjetunió, USA és Franciaország játszotta a vezető szerepet.

Asszimiláció (a latin *assimilatio* – hasonulás szóból) – egy etnikum (népcsoport, nemzet, nemzetiség) vagy annak tagja nem képes saját értékeinek megtartására, és a többségi vagy más etnikum részévé válik.

Belovezsszkaja puscsai megállapodás – 1991. december 8-án írta alá Jelcin orosz, Kravcsuk ukrán elnök, illetve Suskevics a belorusz legfelsőbb tanács·elnöke a Szovjetunió megszűnéséről és a Független Államok Közösségének a létrehozásáról.

Dekolonizáció – a gyarmati rendszer felszámolása.

Demilitarizáció – a katonai jellegű intézmények megszüntetése; leszerelés, lefegyverzés.

Denacionalizáció – 1) az állami tulajdon magánkézbe adása; 2) megfosztás a nemzeti jellegtől.

Denonszálás (a francia *denoncer* – megszakítani szóból) – nemzetközi jogi kifejezés, amikor az egyik szerződő fél felmondja a szerződésben foglaltakat, így a megállapodás érvényét veszíti.

Deportálás (a latin *deporto* – elküldeni, száműzni szóból) – emberek, embercsoportok vagy egész népek állam által kijelölt tartózkodási helyre kényszerítése.

Diszkrimináció (a latin *discrimino* – felosztani, megkülönböztetni szóból) – egyes személyek, vagy társadalmi csoportok jogainak és törvényes érdekeinek célirányos korlátozása faji vagy nemi hovatartozás, politikai, illetve vallási meggyőződés alapján; előnytelen feltételek rákényszerítése más országokra.

Domínium (a latin *domínium* – hatalom, birtoklás szóból) – önkormányzattal rendelkező gyarmat a brit birodalmon belül.

Eszkaláció (az angol *escalation* – fokozatos kiterjedés, megerősödés szóból) – katonai és politikai fogalom, melynek jelentése a háború kiterjedése más országokra, a katonai erő és a hadviselés intenzitásának növekedése.

Európai Gazdasági Közösség (EGK) – 1957-ben hozta létre Belgium, Olaszország, az NSZK, Hollandia, Luxemburg és Franciaország gazdasági együttműködés céljából. Később több ország csatlakozott hozzá.

Európai Unió (EU) – 27 tagállamból álló gazdasági és politikai unió. Az Európai Gazdasági Közösség 12 állama (Belgium, Dánia, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Görögország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Dánia, Portugália, Spanyolország) alapította Maastrichtban 1992 februárjában.

Fundamentalizmus – vallási irányzatok, amelyek a dogmák állandóságát hirdetik és kitartanak a fundamentális hagyományok szigorú és ellentmondást nem tűrő betartása mellett. Leginkább az iszlámra jellemző.

Információs társadalom – a számítástechnikai forradalom következtében létrejövő civilizáció, amely korszerű információs technológiák, automatizált irányítási formák és integrált kommunikációs rendszerek alapján működik.

Junta (spanyolul egyesülés) – 1) társadalmi-politikai szervezetek Spanyolországban és Latin-Amerikában; 2) puccs következtében hatalomra kerülő katonai diktatúrák.

Kollaboránsok (a francia *collaboration* – együttműködés szóból) – hazaárulók, akik együttműködtek a fasisztákkal a hitleri Németország által megszállt országokban.

Monetarizmus – olyan közgazdasági irányzat, amely szerint, ha a központi bank a pénzforgalmat jól szabályozza, a gazdaság egészségesen működik.

Pluralizmus (a latin *pluralis* – többszörös szóból) – 1) filozófiai tanítás, melynek értelmében egyszerre több, egymástól független létforma létezik; 2) olyan társadalmi rendszer, ahol a különböző szociális csoportoknak lehetőségük van kifejezni saját nézeteiket, választott képviselőiken és politikai, illetve társadalmi szervezeteiken keresztül.

Populizmus (a latin *populis* – népi szóból) – a demagógia szinonimája. Egyes politikusok próbálkozása teljesíthetetlen ígéretekkel tekintélyre szert tenni.

Posztindusztriális társadalom – a társadalmi fejlődés következő szakasza, amely az ipari társadalmakat váltja. Az ipari társadalmakban a gépesített nagyipar játszotta a vezető szerepet, ahol jelentős számú bérmunkás dolgozott. A posztindusztriális társadalmakat pedig elsősorban a TMF vívmányainak széles körű felhasználása jellemzi.

Személyi kultusz – egy karizmatikus vezér, politikus, sok esetben államfő államilag kikényszerített, rajongásszerű, szolgai tisztelete.

Szocialista közösség (tábor) – országok, amelyek az 1950–1980-as években a marxista-leninista ideológia alapján működtek együtt és a szocialista fejlődési modellt követték.

Truman-elv – az amerikai kormány Harry Truman által 1947-ben meghirdetett külpolitikai programja, melynek célja Törökország és Görögország katonai és gazdasági megsegítése volt a kommunista terjeszkedés elleni küzdelemben. Amerika jogot formált magának ahhoz, hogy beavatkozhasson minden kommunista veszélyt jelentő ország belügyeibe.

Varsói Szerződés – katonapolitikai szövetség. 1955. május 14-én hozták létre a szocialista tömb országai a NATO ellensúlyaként. A Szovjetunió megszűnése után feloszlott.

Voluntarizmus (a latin *voluntas* – akarat szóból) – 1) elmélet, melynek értelmében a valóság létrehozója és alapja saját akaratunk. Az akarati folyamat dominanciája a

szellemi felett; 2) társadalmi-politikai gyakorlat, amelyet megvalósítóinak szubjektív kívánságai és önkényes döntései alakítanak, és amely semmibe veszi a történelmi folyamat objektív törvényszerűségeit.

Vörös brigádok – terrorista, szélsőséges baloldali szervezetek Olaszországban az 1970–1980-as években.

Wehrmacht (a *Wehr* – fegyver és *Macht* – hatalom német szavakból) – a német fegyveres erők neve 1935–1945 között.

Навчальне видання

***Ладиченко** Тетяна В'ячеславівна*

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
Рівень стандарту, академічний рівень

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Переклад з української
Перекладач *Василь Васильович Мага*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *О. О. Дебрецені*
Макет і художнє оформлення *В. Кушніренка*
Мапи підготовлені *С. Позняком*
Коректор *І. О. Петро*

Формат 70x100/16. Папір офс. Гарнітура Петербург.
Друк офс. Умовн. друк. арк. 18,2. Обл.-вид. арк. 21,74.
Умовн. фарбовідб. 72,8. Тираж 1100 прим.
Зам. № 167-11.

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Електронна адреса: www.dsv-svit.lviv.ua
e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2980 від 19.09.2007 р.

Друк на ПРАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"
79005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 1110 від 08.11.2002 р.